

**MINISTERUL APĂRĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
AGENȚIA PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI MEMORIE MILITARĂ**

ASOCIAȚIA DE ISTORIE MILITARĂ

COHORTA

**REVISTĂ DE ISTORIE MILITARĂ
nr. 1, 2022**

Revistă științifică fondată în 1999

ISSN 1857-0100

CHIȘINĂU 2022

Colegiul de redacție:

dr. Vitalie CIOBANU
dr. Alexandru COSMESCU
dr. Valentin BURLACU
dr. Petre OTU (România)
dr. Ion GIURCĂ (România)
dr. Ioszeff HOLLO (Ungaria)
cerc. șt. Valeriu RUSU
cerc. șt. Nicolae CIOBANU

Recenzenți oficiali:

dr. hab. Nicolae ENCIU
dr. Ion XENOFONTOV
dr. Mihai TAȘCĂ
dr. Valentin BURLACU

Redactor-șef:

dr. Vitalie CIOBANU

Secretar responsabil:

cerc. șt. Valentina COSMESCU

Lectori: *Valentina COSMESCU, Alexandru COSMESCU*
paginare și copertă: *Kateryna RUSSU*
traducere în engleză: *Alexandru COSMESCU*

Articolele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul textelor.

S U M A R

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Cornel ȚUCĂ, Cornel POPESCU

Luptele Diviziei 3 Infanterie („Divizia Stâncă”)
la Mărăști (9-13 iulie 1917) 7

Mihai TAȘCĂ

Asigurarea pazei Palatului Sfatului Țării
de către militarii basarabeni 36

Vitalie CIOBANU

Mobilizarea și rechiziționarea cailor și mijloacelor de transport în Basarabia
în perioada Primului Război Mondial 45

Valentin BURLACU

Specificul problemei Basarabiei în cadrul Conferinței de Pace
de la Paris (1919-1920) 57

Marinel LĂZĂRESCU

Situația din Basarabia din anii 1921, 1940, 1941 reflectată
în rapoartele Armatei Române 72

Ion ȘIȘCANU

Deportările din zonele revenite Uniunii Sovietice în urma aplicării
Pactului Molotov-Ribbentrop ca element al pregătirii URSS
de război (1940-1941) 93

Sergiu MUNTEANU

Propaganda militară sovietică în RSSM (1944-1953) 110

RĂZBOIUL II MONDIAL

Darius JUODIS

Formarea mișcării de rezistență antisovietică în Lituania
în timpul conflictului sovieto-german 119

Cosmina-Adela LĂZĂRESCU

Militarii Grupului 5 Grăniceri Pază în „războiul” pentru ocuparea ostroavelor
Salangic, Dalerul Mic și Dalerul Mare 128

Sorin CRISTESCU

Prima jumătate a anului 1941 în presa și memorialistica românească 140

Valentin BURLACU, Sergiu MUNTEANU

Activitatea politico-militară a organelor de partid și de stat din RSS Moldovenească la începutul războiului sovieto-german (22 iunie - mijlocul lunii iulie 1941) 163

Petre OTU

Românii și Operația *Barbarossa* 173

Anatol PETRENCU

Rolul *Lend Lease Act* în victoria URSS asupra Germaniei 186

Anatolie LEȘCU

Frontul de Est și miturile sale 193

MEMORIE MILITARĂ

Alexandru COSMESCU

Lucrul asupra memoriei în contextul atitudinilor față de război 201

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Conflictul armat de la Nistru. Bibliografie 209

Ion XENOFONTOV

Japonia și Tratatul Basarabiei (1920-1940). Studiu și documente 211

Valentin BURLACU

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

Cornel ȚUCĂ, Cornel POPESCU

3rd Infantry Division's ("The Rock Division") Fighting in Mărăști
(9-13 July 1917) 7

Mihai TAȘCĂ

Ensuring the Guard of the Sfatul Țării Palace
by Bessarabian Soldiers 36

Vitalie CIOBANU

The Mobilization and Requisition of Horses and Vehicles in Bessarabia
during World War 1 45

Valentin BURLACU

Specific Aspects of the Bessarabia Problem during the Paris Peace
Conference (1919-1920) 57

Marinel LĂZĂRESCU

The Situation in Bessarabia in 1921, 1940, 1941 Reflected in the Reports of
the Romanian Army 72

Ion ȘIȘCANU

Deportations from the Area Assigned to the Soviet Union after the Imple-
mentation of the Molotov-Ribbentrop Pact as an Element of the USSR's
Preparation for War (1940-1941) 93

Sergiu MUNTEANU

Soviet Military Propaganda in the MSSR (1944-1953) 110

SECOND WORLD WAR

Darius JUODIS

The Formation of the Anti-Soviet Resistance Movement in Lithuania
During the Soviet-German Conflict 119

Cosmina-Adela LĂZĂRESCU

The Soldiers of the Group of 5 Borders Guards in the „War” for the Occupation
of the Islands Salangic, Big Daler, Small Daler 128

Sorin CRISTESCU

The First Half of 1941 in Romanian Press and Memoirs 140

Valentin BURLACU, Sergiu MUNTEANU

The Political-Military of Party and State Structures of the Moldavian SSR
at the Beginning of the Soviet-German War
(June 22 – Mid-July 1941) 163

Petre OTU

Romanians and Operation “Barbarossa” 173

Anatol PETRENCU

Lend Lease Act’s Role in the USSR’s Victory Against Germany 186

Anatolie LEȘCU

The Eastern Front and Its Myths 193

MILITARY MEMORY

Alexandru COSMESCU

The Work of Memory in the Context of Attitudes Towards War 201

REVIEWS

Conflictul armat de la Nistru. Bibliografie 209

Ion XENOFONTOV

Japonia și Tratatul Basarabiei (1920-1940). Studiu și documente 211

Valentin BURLACU

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Cornel ȚUCĂ*, Cornel POPESCU**

LUPTELE DIVIZIEI 3 INFANTERIE („DIVIZIA STÂNCĂ”) LA MĂRĂȘTI (9-13 iulie 1917)

I. Planificarea „operațiunii ofensive” sau a „Bătăliei de la Mărăști”

În iarna 1916/1917, conducerea politico-militară din România a încercat să coordoneze operațiunile militare pe care urmau să le desfășoare trupele româno-ruse, purtând în acest sens tratative atât cu Marele Cartier General Rus, cât și cu Comandamentul trupelor ruse dislocate pe Frontul Român din Moldova. Marele Cartier General Rus (Stavka) nu permitea însă trupelor ruse „să se angajeze în operații de anvergură în Dobrogea sau în Muntenia de Est”, cauzând astfel „momente de criză” în desfășurarea tratativelor.

1. Planurile forțelor beligerante de pe Frontul Român din Moldova (anul 1917)

a) Planul armatelor ruso-române

În urma tratativelor din martie-mai 1917, soldate cu depășirea „momentelor de criză” dintre cele două părți, Marele Cartier General Român și Comandamentul Trupelor Ruse au reușit să se pună de acord asupra operațiunilor militare

* Țucă Cornel, doctor în istorie, Asociația Națională Cultul Eroilor „Regina Maria”, Filiala Argeș.

** Popescu Cornel, doctor în istorie, Muzeul județean Argeș.

preconizate pentru anul respectiv. Discuțiile au continuat și în a doua jumătate a lunii mai, la *Conferința interaliată de comandament*, la care au participat Regele Ferdinand I, premierul Ion I. C. Brătianu, generalii ruși Dmitri Șcerbaciiov și Nikolai Golovin, generalul francez Henri Berthelot și generalii români Constantin Prezan, Constantin Christescu și Alexandru Averescu. După ce s-au expus cu privire la proiectele operațiilor militare programate și au aplanat controversele ivite vizavi de prioritizarea acestora, participanții la conferință au stabilit că „misiunea trupelor româno-ruse era de a imobiliza trupele Puterilor Centrale și de a distruge forțele inamice care operau pe frontul Focșani-Nămoloasa”. Hotărârea adoptată prevedea „executarea unei ofensive principale din regiunea Nămoloasa spre Buzău, cu unitățile Armatei I Române și Armatei VI Ruse și a unei ofensive secundare, declanșate în avans, în regiunea Vrancei”¹.

Concepția generală a ofensivei declanșate de armatele aliate ruso-române în vara anului 1917 în Moldova, precum și misiunile acestora au fost fixate în *Instrucțiunile operative nr. 29 din 19 mai (1 iunie) 1917*², pe care se axa *Planul de campanie al armatelor ruso-române de pe Frontul Român din Moldova*, întocmit de Marele Cartier General Român și „acceptat și însușit de partea rusă”³. Respectivul plan de campanie, completat ulterior cu propunerile generalului Al. Averes-

¹ C. Popescu, C. Țucă, *Armata a II-a Română. Mărăști: iulie 1917*, în *Mărturii documentare*, vol. 1, Editura Militară, București, 2017, pp. 30-32.

² Arhivele Militare Naționale Române [în continuare: AMNR], F. Marele Cartier General [în continuare: MCG], dos. 806, ff. 11-16; *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988, p. 543; Conform prevederilor *Instrucțiunilor operative nr. 29/1917*, misiunile fixate armatelor participante au fost următoarele:

- *Armata IX Rusă* urma să desfășoare operațiuni ofensive locale: „spre a interzice deplasarea rezervelor austro-ungaro-germane spre sud, unde se executa lovitura principală”;
- *Armata II Română*, după o înaintare până în Valea Putnei: „să atace viguros” și să cucerească: „cu stânga pozițiile de pe Dealul Momâia (Cota 632), pentru a înlesni astfel acțiunea aripilor drepte a Armatei IV Ruse”;
- *Armata IV Rusă*, în cooperare cu Armata I Română: „să nimicească forțele inamice dintre munți și Siret, atingând în final linia Milcovului”;
- *Armata I Română*, după ruperea frontului inamic în sectorul Podul Huroaia-Olăneasca (inclusiv): „înaintând spre Râmnicu Sărat, [...] să atace din spate gruparea inamică din zona Focșani, pe care să o nimicească în cooperare cu Armata IV Rusă”;
- *Armata VI Rusă*, urma să atace, cu aripa dreaptă, în sectorul Olăneasca (inclusiv) - Măxineni - Latinu, pentru a acoperi „manevra Armatei I Române” și a respinge: „spre Dunăre forțele germano-bulgaro-otomane din zona Brăila”.

³ N. Ciobanu, *Triunghiul morții - Triunghiul vieții: Mărăști-Mărășești-Oituz*, în Gh. Buzatu, H. Dumitrescu coord.), *Mărăști-Mărășești-Oituz: Ținut al jertfei și al biruinței*, Pallas, Focșani, 2007, pp. 58-59.

cu⁴, a stat la baza emiterii *Ordinului de operațiuni nr. 1638* din 20 iunie (3 iulie) 1917 al Armatei II Române, prin care s-a hotărât „lărgimea fâșiei de ofensivă”, obiectivul „primei faze a acțiunii ofensive”, „dispozitivul de luptă”, organizarea „grupării de artilerie”, acțiunea aviației ș. a.⁵.

b) Planul armatelor Puterilor Centrale

Armatele Puterilor Centrale de pe Frontul Român elaboraseră și ele un plan de operațiuni pentru anul 1917⁶, în care erau fixate principalele obiective ofensive. Comandamentele respectivelor armate⁷, sub directa coordonare a Marelui Cartier General German, au elaborat și finalizat, în iunie 1917, un plan de ofensivă ce prevedea declanșarea unei operațiuni ofensive, în iulie, în sudul Moldovei (cu Grupul de armate *Feldmareșal August von Mackensen*). Obiectivul principal vizat de această proiectată ofensivă era „ocuparea întregului teritoriu dintre Carpați și Prut, prin exploatarea primelor acțiuni din sudul Moldovei și corelarea lor cu ofensiva austro-germană (a Grupului de armate *Arhiducele Iosif*), proiectată în Bucovina; ocuparea zonelor libere din România trebuia să conducă la nimicirea armatei române”.

2. Compunerea forțelor beligerante de pe Frontul Român din Moldova

a) Compunerea armatelor ruso-române

Începând cu iunie-iulie 1917, pe Frontul Român din Moldova – de la Vatra Dornei până la Marea Neagră – au fost dispuse trupele armatelor I și II române și armatelor IV, VI și IX ruse. Cu unele mici modificări, la data declanșării „operațiunii ofensive” sau „Bătăliei de la Mărăști”, dispunerea armatelor româno-ruse pe respectivul front era conformă prezentării de mai jos⁸.

I. Armata IX Rusă, comandată de generalul Pavel Licițki, ocupa un front de 230 km, între Vatra Dornei și Cota 580 (Arșița Mocanului exclusiv) din zona Vrancei, cu un efectiv de 127.000 militari⁹, în compunerea: Corpul 2 Armată (diviziile 26, 49 și 193 infanterie), Corpul 24 Armată (diviziile 2, 48, 49 și 188 infanterie), Corpul 26 Armată (diviziile 65, 78, 189 infanterie și Divizia 12 Cavalerie), Corpul 36 Armată (diviziile 25, 68 și 191 infanterie) și Corpul 40 Armată (diviziile 2, 4 și 6 pușcași).

⁴ Consemnate în detaliu în memoriile trimise atât Regelui Ferdinand, cât și Marelui Cartier General Român.

⁵ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, p.p. 552-553.

⁶ *Idem*, p. 544.

⁷ Armatele germane, austro-ungare, bulgare și turce.

⁸ C. Popescu, C. Țucă, *Mărturii documentare...*, pp. 33-36.

⁹ Generali, ofițeri (superiori și inferiori), subofițeri și trupă.

II. Armata II Română, comandată de generalul Al. Averescu, ocupa un front de 37 km, între Cota 580 (Arșița Mocanului exclusiv) și Bâțca Carelor - Valea Cașin – Răcoasa inclusiv, cu un efectiv de 4.097 ofițeri și 150.708 trupă, în compunerea: Corpul 2 Armată (diviziile 1 și 3 infanterie) și Corpul 4 Armată (diviziile 6, 8 și 12 infanterie).

III. Armata IV Rusă, comandată de generalul Aleksandr Ragoza, ocupa un front de 50 de km, între Răcoasa exclusiv și Movileni pe Siret inclusiv, cu un efectiv de 86.000 militari, în compunerea: Corpul 8 Armată (diviziile 14 și 15 infanterie și Divizia 3 Turkestan), Corpul 30 Armată (diviziile 71 și 103 infanterie) și Corpul VII Armată (diviziile 13 și 14 infanterie și Divizia Cavalerie Zaamursk).

IV. Armata I Română, comandată de generalul Constantin Christescu, ocupa un front de 60 km, între Movileni pe Sireț exclusiv și Fundeni - Liești - Gârlești - Crângeni, cu un efectiv de 4.466 ofițeri și 153.716 trupă, în compunerea: Corpul III Armată (diviziile 5, 13 și 14 infanterie), Corpul VI Armată (Divizia 9 Infanterie română, Divizia 80 Infanterie rusă și Brigada 1 Cavalerie română) și Corpul de Cavalerie român (Divizia 2 Cavalerie și brigăzile 1 și 6 roșiori „pe jos”¹⁰).

V. Armata VI Rusă, comandată de generalul Afanasi Țurikov, ocupa un front de 180 de km, între Crângeni și Prut, apoi pe malul stâng al Dunării, între Galați și Tulcea, cu un efectiv de 110.000 militari, în compunerea: Corpul IV Armată (diviziile 30 și 40 infanterie), Corpul XLVII Armată (diviziile 3 și 8 pușcași), Corpul IV Armată siberian (diviziile siberiene 9 și 10 infanterie), Corpul VI Cavalerie (diviziile 3 și 8 cavalerie și Divizia 3 Cavalerie *Don*) și Detașamentul *Dunărea* (Divizia maritimă și Divizia 115 Infanterie).

VI. Rezerva Frontului Român din Moldova, dislocată în zona Pechea - Băleni - Dorasca, în compunerea: Corpul XXIX Armată rus (diviziile 1 și 7 pușcași și Divizia 3 Trăgători Caucaz), Corpul III Cavalerie rus (Divizia 1 Cavalerie *Don* și Divizia 10 Infanterie), Divizia 7 Infanterie română și Brigada Grăniceri română.

VII. Rezerva Marelui Cartier General Rus, dispusă tot pe Frontul Român, dislocată în zona Comănești - Târgu Ocna, în compunerea: Corpul XLV Armată rus (diviziile 126, 172 și 194 infanterie).

b) Compunerea armatelor Puterilor Centrale

Puterile Centrale dispuneau, pe Frontul Român din Moldova, de o forță militară compusă din patru armate, structurate în două grupuri de armate, ce urmau a fi utilizate pentru a ocupa întregul teritoriu dintre Carpați și Prut¹¹.

¹⁰ Trupa brigăzii acționa, temporar, ca infanterie, marea unitate nedispunând la aceea dată de caii necesari.

¹¹ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, pp. 550; C. Popescu, C. Țucă, *Mărturii documentare...*, pp. 38-40.

A. Grupul de armate *Arhiducele Iosif* ocupa un front în lungime de 260 de km, din nordul Bucovinei până la Ivești. Era constituit din:

I. Armata I Austro-Ungară, comandată de generalul Otto von Rohr, ocupa un front de 200 km, în compunerea: Grupul *General Gerok* [Grupul *General Ruiz* (Divizia 218 Infanterie germană și Divizia 1 Cavalerie austro-ungară) și Corpul VIII Armată austro-ungar (Divizia 142 Infanterie germană, diviziile 70 și 71 infanterie austro-ungare și Brigada 8 de Munte austro-ungară)], Corpul VI Armată austro-ungar (Divizia 39 Honvezi austro-ungară și Divizia 225 Infanterie germană), Grupul *General Liposčak* (Divizia 8 Infanterie bavareză, Divizia 7 Infanterie austro-ungară, Divizia 10 Cavalerie austro-ungară și Brigada 16, Munte austro-ungară) și Corpul XXI Armată austro-ungar (diviziile 32, 37 și 72 infanterie austro-ungare și Divizia 3 Cavalerie germană).

II. Armata VII Austro-Ungară, comandată de generalul Hermann Kövess, ocupa un front de 60 de km, în compunerea: Corpul XI Armată (diviziile 51 și 74 Honvezi austro-ungare), Grupul *General Apor* (Divizia 1 Infanterie germană și diviziile 5 și 6 cavalerie austro-ungare) și Grupul *General Pichler* (Divizia 117 Infanterie germană și diviziile 8 și 11 cavalerie austro-ungare).

B. Grupul de armate *Feldmareșal von Mackensen* ocupa un front în lungime de 300 de km, de la Ivești la nord Brăila și, de aici, pe malul drept al Dunării, între Galați și Tulcea, constituit din:

I. Armata III Bulgară, comandată de generalul Stefan Nerezov, ocupa un front de 180 de km, în compunerea: Corpul LII Armată german (Divizia Mixtă bulgară; Brigada 145 Infanterie germană, Detașamentul german *Goltz* și diviziile 15 și 25 infanterie turce), diviziile 4 și 12 infanterie bulgare și Divizia 1 Cavalerie bulgară).

II. Armata IX Germană, comandată de generalul Johannes von Eben, ocupa un front de 120 km, în compunerea: Grupul german *General Schaer* (diviziile 92, 109 și 115 infanterie germane), Grupul german *General von Morgen* [diviziile 89, 216 și 12 (bavareză) infanterie germane] și Grupul german *General von Gallwitz* (diviziile 62 și 217 infanterie germane).

III. Rezerva Grupului de armate *Feldmareșal von Mackensen*, dislocată la sud de Nămolosa, constituită din diviziile 76 și 212 infanterie germane.

3. Evoluția planului Armatei II Române privind ofensiva de la Mărăști

Misiunea primită de Armata II Română în contextul ofensivei de la Mărăști este expusă în *Instrucțiunile operative nr. 29* din 19 mai (1 iunie) 1917, elaborate de Marele Cartier General Român cu statut de completare la *Directiva nr. 46* din 17 (30) mai 1917, trimisă de Comandamentul de Căpetenie al Frontului Român din Moldova¹². Armata II Română urma, potrivit acestor documente, să înainteze până în Valea Putnei pentru a acoperi și înlesni desfășurarea operațiunilor aripiei drepte a Armatei IV Ruse; să atace și să pună stăpânire cât mai urgent pe Dealul Momâia (Cota 632) și apoi, în funcție de înaintarea ofensivei Armatei IX Ruse, să păstreze continuu legătura cu stânga acesteia.

Ținând cont de evoluția situației militare din regiune, Comandamentul de Căpetenie a elaborat și comunicat Armatei II Române *Directiva nr. 87 din 10 (23) iunie 1917*, prin care decidea că „sectorul de front repartizat ei a fost scurtat până la Răcoasa inclusiv”, misiunea ordonată armatei rămânând aceeași: „atacarea forțelor inamice din față”, printr-o colaborare „în strânsă legătură cu flancul drept al Armatei IV Rusă”, pentru asigurarea operațiunilor „acesteia și ajungerea, apoi, pe linia Râului Putna”.

Marele Cartier General Român a adus unele completări de detaliu prevederilor acestor directive, concretizate prin emiterea ordinelor de operațiuni nr. 31 din 11 (24) iunie 1917 și nr. 32 din 24 iunie (7 iulie) 1917. Specificăm câteva dintre prevederile ordinelor respective: „din cauza terenului, neputându-se executa lucrări de apropiere, atacul urma să fie dezlănțuit de la o distanță de 300-500 pași de pozițiile inamicului”; atacul aripiei stângi a armatei „trebuia să se declanșeze simultan cu cel al Corpului VIII Armată rus”; pentru a „obține surprinderea inamicului, rezervele trebuiau apropiate în cursul nopții, iar atacul dezlănțuit în zorii zilei”; pregătirea „de artilerie a ofensivei trebuia să dureze numai 2 zile” și, în scopul asigurării coordonării eforturilor și simultaneității lor, trebuia „să se stabilească un acord desăvârșit între comandanții de armate, corpuri de armate și divizii, precum și între unitățile vecine”¹³.

În baza acestor documente operative, comandantul Armatei II Române, generalul Al. Averescu, a întocmit și transmis tuturor forțelor subordonate operativ *Ordinul de operațiuni nr. 1638 din 20 iunie (3 iulie) 1917*¹⁴, potrivit căruia:

„a) Acțiunea ofensivă urma să se desfășoare în 3 faze”. Pe „întregul sector de front al Diviziei 8 Infanterie și al unei părți din cel al Diviziei 6 Infanterie”¹⁵, până la Încărcă-

¹² AMNR, F. *Serviciul Istoric al Armatei* [în continuare: SIA], dos. 713, livret 1, p. 3.

¹³ C. Popescu, C. Țucă, *Mărturii documentare...*, pp. 42-44.

¹⁴ AMNR, F. SIA, dos. 713, livret 1, pp. 23-26.

¹⁵ Brigada 11 Infanterie.

toarea, acțiunea preconizată având drept scop fixarea inamicului și preîntâmpinarea oricărui contraatac din partea acestuia”. De la Încărcătoarea și până la Răcoasa inclusiv, acțiunea „va fi una ofensivă, punându-se la contribuție toate mijloacele disponibile existente pentru a străpunge frontul inamic între Încărcătoarea și Mărăști”.

b) „Fazele 1-3” ofensive urmau a se executa:

- Varianta A: „faza 1” sau „fazele 2 și 3”: „ca prim obiectiv ce urma a fi atins”, repartizat spre îndeplinire Diviziei 3 Infanterie, se propunea ajungerea pe linia „Șușița, de la Dealul Mare - nord Câmpurile până la Răcoasa”.
- Variantele B și C ale „fazelor 2 și 3”: „în vederea dezvoltării ulterioare a ofensivei”, în funcție de „evoluția acesteia” urmau a se da noi ordine.

c) Pentru executarea operațiunii ofensive, frontul armatei a fost împărțit în:

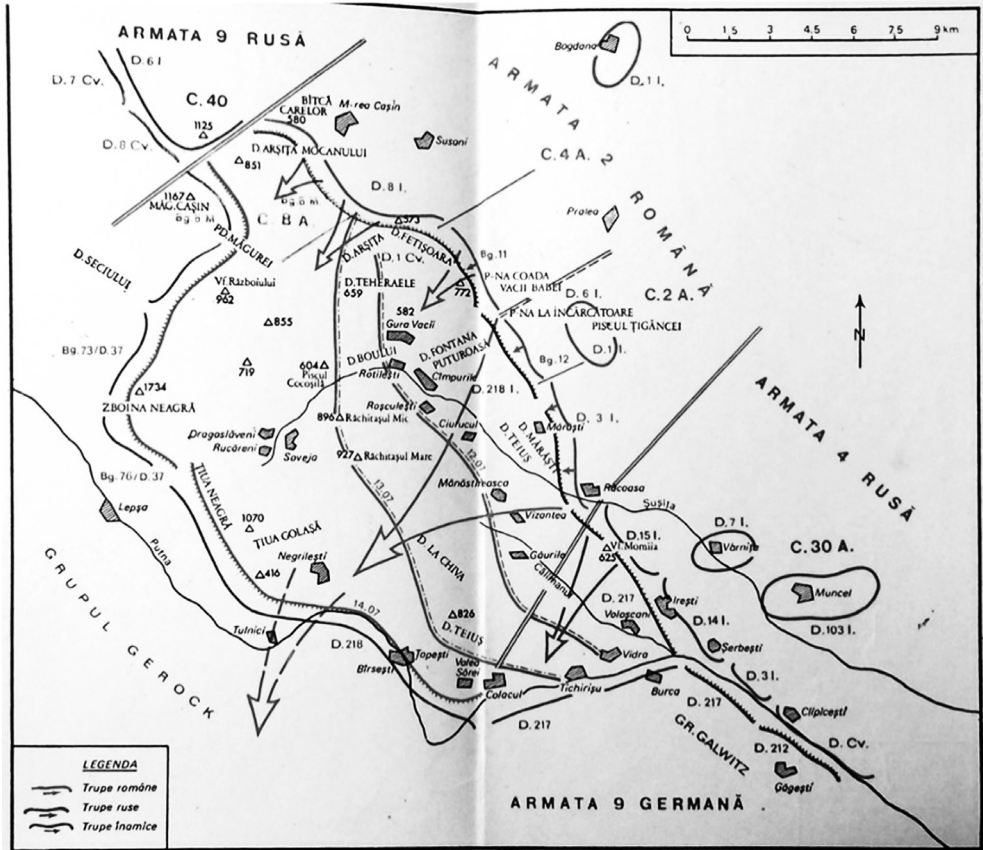
- „Sectorul defensiv” sau „Sectorul din dreapta”, dispus între Arșița Mocanului și Poiana Încărcătoarea, ocupat de Corpul 4 Armată (comandat de generalul Gheorghe Văleanu) cu trupele Diviziei 8 Infanterie și Brigăzii 11 Infanterie (din Divizia 6 Infanterie);
- „Sectorul ofensiv” sau „Sectorul din stânga”, dispus între Poiana Încărcătoarea și Răcoasa, ocupat de Corpul II Armată (comandat de generalul Arthur Văitoianu) cu diviziile 1 și 3 infanterie și Brigada 12 Infanterie (cu comanda Diviziei 6 Infanterie).

Cu o zi înainte de începerea „operațiunii ofensive” sau „Bătăliei de la Mărăști”, generalul Al. Averescu a transmis unităților subordonate *Ordinul de operațiuni nr. 1867* din 8 (21) iulie 1917¹⁶. Prevederile ordinului au trasat în detaliu artileriei din compunerea marilor unități subordonate indicațiile de acțiune pentru „ziua de 9 (22) iulie 1917, ora 12.00, prima zi a ofensivei de la Mărăști”.

Astfel, judecând după felul în care a evoluat planul de operațiuni al Armatei II Române, ce urma a fi executat, în ansamblul general al frontului, de forțele subordonate ei operativ în iulie 1917, în zona Mărăști, se poate afirma că „de la o ofensivă cu un obiectiv limitat (5-10 km de la poziția inițială), al cărei scop era imobilizarea unor forțe [inamice], care nu reprezentau nici jumătate din efectivul Armatei II Române, și, de la o misiune de legătură a celor două armate ruse vecine [a IX-a și a IV-a], misiunea armatei [române], evoluase în sensul că, în ultima analiză, ea trebuia să atace trupele inamice din fața sa, pentru a ajunge până în Valea Putnei și a-și orienta astfel operațiunile încât să ajute și dreapta Armatei IV Ruse”¹⁷.

¹⁶ AMNR, FSI. A, dos. 713, livret 1, pp. 26-27.

¹⁷ *Ibidem*, p. 3.

Schiță a Bătăliei de la Mărăști

4. Planul de operațiuni al Diviziei 3 Infanterie

Ordinile menționate anterior fixau pentru Divizia 3 Infanterie (care avea flancul stâng de la Răcoasa ca pivot), sarcina „să rupă frontul inamic cu centrul și cu dreapta între Cota 536 - satul Mărăști”, apoi să „ocupe succesiv Dealul Mărăști și Dealul Teiușului și linia Răcoasa - Dealul Mare (nord Câmpurile)”. După ocuparea acestei linii, divizia, întărită eventual cu o parte din rezerva Armatei II [Române], urma „să înainteze pe tot frontul, până la atingerea obiectivului final al fazei 1, fixat prin *Proiectul de operațiuni al Armatei a II-a [Române]*, adică linia Câmpurile - Vizantea Mânăstirească - Găurile”. De pe acest aliniament, acțiunea ofensivă a diviziei putea să continue numai în baza ordinelor Armatei II Române.

Divizia 3 Infanterie a întocmit, în vederea desfășurării ofensivei de la Mărăști, propriul plan de operațiuni¹⁸, pe care îl vom descrie succint în continuare.

a) Brigada 5 Infanterie sau Grupul de Nord avea misiunea să atace pozițiile defensive inamice „care se găseau între cotele 575 și 500 nord Mărăști”. Atacul cuprindea:

- „O acțiune secundară”, întreprinsă în legătură cu Brigada 12 Infanterie (a Diviziei 6 Infanterie), în sectorul cotelor 575-536, cu Regimentul 18 Infanterie¹⁹, având două batalioane în linia întâi și un batalion în linia a doua.
- „O acțiune principală”, întreprinsă în sectorul cotelor 536-500, cu:
 - Regimentul 4 Infanterie, având două batalioane în linia întâi și un batalion în linia a doua, trebuia „să concure, prin învăluire pe la sud, cu un batalion la atacul executat de Regimentul 18 Infanterie, asupra organizațiilor inamice de la Cota 536”;
 - Regimentul 2 Vânători, având un batalion în linia întâi și un batalion în linia a doua, trebuia „să concure, prin învăluire pe la nord, la atacul executat de Regimentul 22 Infanterie, asupra organizațiilor de la colțul nord al satului Mărăști”;
 - Batalionul 3 din Regimentul 28 infanterie urma să asigure „garnizoana de siguranță pentru regimentele 18 și 4 infanterie”.

b) Brigada 6 Infanterie sau Grupul de Sud avea misiunea de a ataca poziția defensivă inamică din satul Mărăști, din „sectorul Cota 500 și punctul de legătură cu Armata IV Rusă”. Satul Mărăști, care era „puternic organizat de inamic”, trebuia atacat de front, cu forțe puține (două companii) și învăluit, cu forțe mai numeroase, pe la nord și pe la sud.

Brigada 6 Infanterie (Grupul de Sud) cu:

- Regimentul 22 Infanterie, urma să atace de flanc „colțul de nord al satului Mărăști”, cu batalioanele I și II și „de front, satul Mărăști” cu Batalionul 3 (companiile 9 și 11), companiile 10 și 12 rămânând „garnizoană de tranșee”;
 - Regimentul 30 Infanterie urma să atace „organizațiile inamice aflate pe restul sectorului” cu batalioanele 3, 1 și 2 „în prima linie de front (Batalionul 3, la dreapta)”;
- în același timp, Batalionul 2 urma să asigure „și legătura cu dreapta Armatei IV Ruse”.

¹⁸ AMNR, F. SIA, dos.716, ff. 50-53 și dos. 730, ff. 55-56.

¹⁹ Regimentul 18 Infanterie *Gorj* (Divizia 1 Infanterie), subordonat operativ Brigăzii 5 Infanterie.

După ocuparea acestui prim obiectiv, Brigada 6 Infanterie (Grupul de Sud) trebuia să ocupe, succesiv, ca al doilea obiectiv, pozițiile „satul Gogoi - Dealul Mărăști”; și ca al treilea obiectiv „Ciurucul - Dealul Vii - Dealul Teiușului”. Înaintarea ulterioară a infanteriei diviziei „se putea continua, în raport cu mersul general al operațiunii ofensive, numai conform ordinelor permise de la Armata a II-a [Română]”.

c) Brigada 3 Artilerie²⁰, având în subordine Regimentul 6 Artilerie (10 baterii) și Regimentul 15 Obuziere (3 baterii) asigura inițial, până la 20 iunie 1917, poziția defensivă a diviziei. De la acea dată, au fost dislocate pe frontul Diviziei 3 Infanterie, în subordinea ei operativă, întreaga artilerie a Diviziei 1 Infanterie (mai puțin o baterie de obuziere)²¹ și, mai târziu, 2 baterii ale Divizionului 27 Obuziere Grele de 152 mm rus și o semibaterie de mortiere de 58 mm a Diviziei 8 Infanterie.

Pentru sprijinirea ofensivei infanteriei diviziei, bateriile de artilerie au fost distribuite în felul următor²²:

a) În sprijinul Brigăzii 5 Infanterie (Grupului de Nord), o grupare comandată de locotenent-colonelul Alexandru Ștefănescu, formată din 6 subgrupări: subgruparea *Maior Costan Nicolae* (3 baterii de 75 mm ale Regimentului 6 Artilerie), subgruparea *Maior Spiroiu* (3 baterii de 75 mm ale Regimentului 6 Artilerie), subgruparea *Maior Diaconescu* (3 baterii de 75 mm ale Regimentului 6 Artilerie), subgruparea *Locotenent-colonel Barca* (2 baterii obuziere de 105 și 125 mm), subgruparea *Căpitan Alexandrescu* (2 baterii mortiere de 58 mm de tranșee) și subgruparea bateriilor de 53 mm (8 piese).

b) În sprijinul Brigăzii 6 Infanterie (Grupului de Sud), o grupare comandată de locotenent-colonelul Mihai Brătoianu, formată din 5 subgrupări: subgruparea *Maior Pleșoianu* (3 baterii de 75 mm ale Regimentului 1 Artilerie), subgruparea *Maior Georgescu* (3 baterii cu 75 mm ale Regimentului 6 Artilerie), subgruparea *Maior Atanasiu* (2 baterii de obuziere – de 105 mm și de 120 mm – și o baterie artilerie grea de 150 mm), subgruparea bateriilor de 53 mm a Regimentului 1 Artilerie și semibateria de artilerie de tranșee de 58 mm a Diviziei 8 Infanterie.

În total, Brigada 3 Artilerie a avut în subordine 108 guri de foc, de diverse calibre.

Efectuând recunoașteri până la data de 4 iulie 1917²³, Divizia 3 Infanterie a identificat că în fața ei se găseau trupele Diviziei 218 Infanterie germană, cu reședința la Soveja. Divizia germană avea în componere Regimentul 5 *Landwehr* (cu batalioanele 1 și 2 „pe poziția de la Cota 625 până la Mărăști și, de aici spre

²⁰ C. Popescu, C. Țucă, *Divizia 3 Infanterie („Divizia Stâncă”), 1916-1918*, vol. I: *Rezumatul istoricului Campaniei: 1 august 1916 - 1 iulie 1918*, Bibliotheca, Târgoviște, 2019, p. 156.

²¹ Conform Ordinului Corpului 2 Armată nr. 63/1917.

²² C. Popescu, C. Țucă, *Divizia 3 Infanterie...*, p. 161.

²³ *Ibidem*, p. 159.

Cota 536” și cu Batalionul 3 în satul Roșculeți – în rezervă; Regimentul 256 Infanterie – spre sud și Regimentul 204 Infanterie – spre nord. Regimentele dispuneau de câte 12 companii, iar acestea aveau în jur de 140 de luptători fiecare (efectivul scriptic trebuia să fie de 282 luptători). Poziția principală a artileriei germane era situată la nord-vest de Roșculeți.

De asemenea, divizia a aflat că Brigada 8 de Munte austro-ungară își mutase cartierul la Poiana Încărcătoarea, iar Regimentul 373 Infanterie fusese trecut în rezervă. Artileria inamică cunoscută era compusă din „Regimentul 35 Artilerie (cu 4 baterii de câmp a câte 4 piese și 2 baterii grele a câte 8 piese); o baterie austriacă de 150 mm (cu 4 piese); două baterii de 210 mm (a câte 8 piese și 4 secții de artilerie de 53 mm)”. Deosebit de acestea, fiecare companie de infanterie „avea câte 2 aruncătoare de mine și 2 aruncătoare de grenade”.

5. Organizarea Diviziei 3 Infanterie

La data de 1 iulie 1917, cu câteva zile înaintea începerii operațiunii ofensive de la Mărăști, efectivul Diviziei 3 Infanterie era de 765 ofițeri și 19.808 trupă (din care 16.101 combatanți și 3.707 necombatanți) și 8.052 cai.

Tot la data de 1 iulie 1917, ordinea de bătaie a diviziei era următoarea²⁴:

I. Cartierul General al Diviziei 3 Infanterie

1. Comandantul diviziei: general Mărgineanu Alexandru

2. Serviciul Statul-Major:

- șeful statului-major:
locotenent-colonel Iacob Constantin
- subșeful statului-major:
locotenent-colonel Rujinschi Gheorghe
- șeful biroului operații:
locotenent-colonel Diaconescu Nicolae
- șeful biroului informații:
maior Manolescu Chiraculea
- șeful biroului servicii:
căpitan Tătărescu Ștefan
- șeful biroului adjutantră:
locotenent Oprescu Ioan

*Generalul Alexandru Mărgineanu,
comandantul Diviziei 3 Infanterie*

²⁴ Depozitul Central de Arhivă [în continuare: DCA] Pitești al Ministerului Apărării Naționale, Colecția R.I.J.O.-1, dos. 1.854, f. 375 (Anexa nr. 183 bis) și C. Popescu, C. Țucă, *Armata II Română. Mărăști ...*, pp. 56-57.

3. Servicii:

- șeful serviciului artileriei: maior Frunzescu Traian
- șeful serviciului geniu: locotenent Druțu Șerban
- șeful serviciului sanitar: medic locotenent-colonel Ionescu Marin
- șeful serviciului veterinar: veterinar maior Bucică Ioan
- șeful serviciului intendenței: intendent locotenent-colonel Martac Ion
- șeful serviciului pretoral: pretor maior Pătrășescu Nicolae.

II. Trupe operative

1. Brigada 5 Infanterie: comandant, colonelul Constantinescu Stan

a) Regimentul 4 Infanterie *Argeș*: comandant, locotenent-colonelul Calotescu Constantin

- Batalionul I: comandant, maiorul Ștefănescu D[umi]tru
- Batalionul II: comandant, maiorul Nicolescu Alexandru
- Batalionul III: comandant, maiorul Acrivescu Dumitru

b) Regimentul 28 Infanterie *Radu Negru*: comandant, locotenent-colonelul Stăncescu Emanoil

- Batalionul I: comandant, maiorul Isvoreanu Dumitru
- Batalionul II: comandant, căpitanul Nicolescu Dumitru
- Batalionul III: comandant, maiorul Mateescu Vasile

2. Brigada 6 Infanterie: comandant, colonelul Alexiu Alexandru

a) Regimentul III Infanterie *Dâmbovița* (nr. 22): comandant, locotenent-colonelul Gheorghiu Alexandru

- Batalionul I: comandant, maiorul Purcaru Dumitru
- Batalionul II: comandant, maiorul Folescu Mircea
- Batalionul III: comandant, maiorul Georgescu Gheorghe

b) Regimentul 30 Infanterie *Muscel*: comandant, locotenent-colonelul Capeleanu Constantin

- Batalionul I: comandant, maiorul Stănescu Nicolae
- Batalionul II: comandant, maiorul Nicolescu Gheorghe
- Batalionul III: comandant, căpitanul Andronescu Vasile

3. Regimentul 2 Vânători *Regina Elisabeta*: comandant, colonelul Mihai Butescu

4. Brigada 3 Artilerie: comandant, colonelul Stoîșa August

a) Regimentul 6 Artilerie: comandant, colonelul Tomoroveanu Alexandru

- Divizionul I: comandant, maiorul Georgescu Haralambie

- Divizionul II: comandant, locotenent-colonelul Ștefănescu Alexandru
 - Divizionul III: comandant, maiorul Spiroiu Mihail
 - Bateria 53 mm: comandant, locotenentul Oncică Dumitru
- b) Regimentul 15 Obuziere: comandant, locotenent-colonelul Bujoreanu Nicolae
- Divizionul I: comandant, căpitanul Alexandrescu Constantin
 - Divizionul II: comandant, maiorul Anastasiu Cezar
 - Bateria 53 mm: comandant, sublocotenentul Aposteanu Spiridon

III. Subunități și servicii

1. Divizionul 3 Cavalerie Divizionar: comandant, maiorul Romano Traian
2. Batalionul 3 Pioneri Divizionar: comandant, maiorul Marinescu Gheorghe
3. Divizionul 3 Coloane Muniții Divizionare: comandant, căpitan Ioanide Ioan
4. Ambulanța 3 Divizionară: șef ambulanță, medic locotenent-colonelul [?] Ionescu
5. Coloana de Subzistențe nr. 1: comandant, căpitanul Bădulescu Dumitru
6. Regimentul 1 Marș al Diviziei 3 Infanterie
7. Regimentul 2 Marș al Diviziei 3 Infanterie
8. Compania 3 Mitraliere Divizionară
9. Compania 3 Poliție Divizionară
10. Detașamentul 3 Divizionar de Jandarmi Rurali
11. Serviciile divizionare (numărul 3) de Etape de Linia 1
12. Serviciile divizionare (numărul 3) de Etape de linia 2.

II. Participarea Diviziei 3 Infanterie la „operațiunea ofensivă” sau „Bătălia de la Mărăști”

În ziua de 7 (20) iulie 1917, generalul de corp de armată Al. Averescu comunicase tuturor unităților subordonate operativ Armatei II Române conținutul „neuitatului ordin de zi nr. 1851”, care includea următoarele formulări:

„Ostași ai Armatei a II-a,

După un șir lung de operațiuni din cele mai obositoare și lupte crâncene cu un dușman covârșitor, ați izbutit, către sfârșitul lunii decembrie, prin bărbăția voastră fără seamăn și cu ajutorul valoroșilor noștri aliați, să opriți pe vrăjmași în fața pozițiilor pe care vă găsiți azi [...].

Ostași,

A sosit momentul mult așteptat de toată suflarea românească, de voi însă de bună seamă mai mult decât oricine, să reluăm lupta pentru a răsturna zăgazul urâcios, dincolo de care se aud gemetele părinților, fraților, copiilor noștri, sub apăsarea vrăjmașului hrăpăreț. Nu uitați că reluăm lupta pentru cea mai dreaptă și mai sfântă cauză, și, anume pentru izgonirea cotropitorilor din căminele noastre; puneți de aceea toată credința și nădejdea voastră în Dumnezeu, că izbânda va fi cu noi.

În trecutul nostru, nu odată țărișoara noastră a fost potopită de dușmani; întotdeauna strămoșii noștri au știut să-i alunge și să ne păstreze până azi moșia neatârnată. Aceeași datorie avem și noi față cu urmașii noștri; am toată nădejdea că Armata a II-a nu va lipsi de la o așa sfântă datorie și va ști să se menție, ca și până acum, prin valoarea ei dovedită, la înălțimea încrederii ce pune țara în ea²⁵.

Armata II-a adăugase că „în ziua de 9 (22) iulie 1917, socotită ca prima zi a ofensivei, [urmează] să înceapă pregătirea de artilerie” și că „în noaptea de 7 spre 8 iulie, a sosit momentul ca să reluăm lupta pentru a răsturna zăgazul urăcios, dincolo de care se aud gemetele părinților, fraților și copiilor, sub apăsarea vrăjmașului hrăpăreț”.

1. Misiunea operativă a Diviziei 3 Infanterie

În conformitate cu hotărârea Comandantului de Căpetenie, Armata II Română urma „să contribuie indirect la străpungerea Nămoloașă, înaintând hotărât spre Valea Putnei”. Pentru îndeplinirea misiunii ordonate, frontul ocupat de forțele acestei armate a fost împărțit în două sectoare:

- Sectorul din dreapta, ocupat de Corpul IV Armată, având frontul de la Arșița Mocanului până la Poiana Încărcătoarea. Corpul IV Armată urma a „face o acțiune demonstrativă” cu trupele Diviziei 8 Infanterie și Brigăzii 11 Infanterie (a Diviziei 6 Infanterie).
- Sectorul din stânga, ocupat de Corpul II Armată, având frontul de la Poiana Încărcătoarea până la Răcoasa inclusiv. Corpul II Armată urma să acționeze ofensiv cu Brigada 12 Infanterie (a Diviziei 6 Infanterie) și Divizia 3 Infanterie. Din acest sector trebuia să se declanșeze ofensiva, „rupându-se frontul inamic între cotele 660 și 630”, de pe Dealul Fântâna Puturoasă, de către Brigada 12 Infanterie și „între Cota 536, de pe Dealul Mărăști și liziera de nord a satului Mărăști”, de către Divizia 3 Infanterie. În același timp, pe „restul frontului se vor da atacuri secundare”, în legătură la dreapta cu trupele Brigăzii 11 Infanterie, iar la stânga cu trupele Diviziei 15 Infanterie ruse.

În baza respectivelor prevederi, la 8 (21) iulie 1917, ora 11.50²⁶, generalul Al. Mărgineanu, comandantul Diviziei 3 Infanterie și statul-major al diviziei au emis ordinul de operațiuni nr. 1059, prin care s-au trasat misiunile de luptă ale forțelor subordonate:

- atacarea și respingerea inamicului „din poziția ce ocupă pe Dealul Mărăști, cucerind mai întâi Dealul Mărăști, apoi Dealul Teiușului și, în urmă, linia Sușița: de la Cota 536,6, Dealul Mare (nord Câmpurile de Jos), până la Răcoasa”;

²⁵ DCA Pitești, Colecția RIJO-1, dos. 1.854, f. 389 (Anexa nr. 194).

²⁶ *Ibidem*, ff. 398-401 (Anexa nr. 196). Ordin dat pe Dealul Curmătura, la punctul de comandă al diviziei.

- dezvoltarea „ulterioară a ofensivei, potrivit planului de ofensivă al acestui comandament, se vor da ordine, la timp, în cursul operațiunii”.

Ordinul de operațiuni a împărțit frontul Diviziei 3 Infanterie în 2 sectoare:

- Sectorul de Nord²⁷, comandat de colonelul Stan Constantinescu (comandantul Brigăzii 5 Infanterie), ocupat de trupele acestei brigăzi, având limitele:
 - „la nord: linia Poiana Nicoara exclusiv - cotele 577 (vest Turcaia) - 527 (Dealul Teiușului) - 536,6 (Dealul Mare), toate inclusiv;
 - la sud: linia vâlceaua de la est de Piscul lui Stănilă inclusiv - Cota 500 (Dealul Mărăști) exclusiv - Fântâna de Piatră inclusiv - Dealul Vii (nord Ciurucu²⁸) inclusiv”.
- Sectorul de Sud²⁹, comandat de colonelul Alexandru Alexiu (comandantul Brigăzii 6 Infanterie), ocupat de trupele acestei brigăzi, având limitele:
 - „la nord: linia vâlceaua est Piscul lui Stănilă exclusiv - Cota 500 (Dealul Mărăști) inclusiv - Fântâna de Piatră exclusiv - Dealul Vii (nord Ciurucu), exclusiv;
 - la sud: linia: Răcoasa - Găurile³⁰ inclusiv”.
- Gruparea forțelor Diviziei 3 Infanterie, stipulată în ordinul de operațiuni, a fost următoarea:
 - în Sectorul de Nord: „Regimentul 18 Infanterie, Regimentul 4 Infanterie, Regimentul 2 Vânători, cu toate companiile lor de mitraliere, o companie și jumătate de pioneri, un proiector”;
 - în „Sectorul de Sud”: „8 companii de infanterie și 2 companii de mitraliere din Regimentul 22 Infanterie; 2 batalioane și 2 companii mitraliere din Regimentul 30 Infanterie; o jumătate companie pioneri, un proiector și Compania 3 Mitraliere³¹ Divizionară”;
 - rezerva diviziei: „2 batalioane cu 2 companii de mitraliere ale Regimentului 28 Infanterie”, sub comanda locotenent-colonelului Emanoil Stăncescu;
 - „garnizoana de siguranță a tranșelor: un batalion din Regimentul 28 Infanterie (cu compania sa de mitraliere); o companie de infanterie și una de mitraliere din Regimentul 22 Infanterie și un batalion din Regimentul 30 Infanterie (cu compania sa de mitraliere)”, sub comanda maiorului Gheorghe Georgescu.

²⁷ Numit și Grupul de Nord.

²⁸ Azi: Teii.

²⁹ Numit și Grupul de Sud.

³⁰ Azi: Livezile.

³¹ Mitraliere „Maxim”.

Ordinul de operațiuni al Diviziei 3 Infanterie a fixat atât gruparea, cât și modalitatea de acțiune a artileriei subordonate operativ diviziei, comandate de colonelul Alexandru Tomoroveanu:

- în „Sectorul de Nord” acționau „9 baterii de 75 mm, 2 baterii obuziere (105 și 120 mm), 1 baterie de 53 mm (6 piese) și 2 baterii mortiere de tranșee de 58 mm (16 piese)”, sub comanda locotenent-colonelului Alexandru Ștefănescu;
- în „Sectorul de Sud” acționau „6 baterii de 75 mm, 3 baterii obuziere (105, 120 și 150 mm), o baterie de 53 mm (8 piese), o semibaterie mortiere de tranșee de 58 mm (4 piese) și o baterie mortiere *Aasen* (8 piese)”, sub comanda locotenent-colonelului M. Brătoianu;
- la dispoziția Diviziei 3 se aflau „2 baterii obuziere rusești de 152,4 mm, sub comanda colonelului Pleisoff.

În ordinul de operațiuni se stipula:

„Măine, 9 iulie 1917 [prima zi a ofensivei de la Mărăști], va începe acțiunea ofensivă hotărâtă”:

- artileria „destinată va bombarda întăririle dușmanului în sectorul de atac va deschide focul la ora 12.00”;
- contrabateriile vor „deschide focul intensiv pe timpul bombardării poziției dușmanului, numai în contra acelor baterii dușmane a căror poziție va fi exact cunoscută și al căror foc va fi dăunător trupelor noastre”;
- în sectorul defensiv, bombardamentul „pozițiilor inamice va începe la ora 10.00”, scopul acestui bombardament „nu va fi ca să dezorganizeze poziția dușmană, [...] ci de a fixa pe dușman și a-l ține continuu sub amenințare”;
- în cursul nopților de 9/22-10/23 și 10/23-11/24 iulie, Serviciul Artileriei „va trebui regulat în așa fel ca [...] focul să nu fie cu desăvârșire întrerupt, pentru ca inamicul să nu poată readuce întăririle sale în bună stare”;
- atacul infanteriei „se va dezlănțui la o oră care se va comunica la timp”;
- „continuarea acțiunii mai departe se va face pe baza ordinelor de operațiuni ce se vor da la vreme”.

2. Operațiunile Diviziei 3 Infanterie în zilele de 9 (22) și 10 (23) iulie 1917 (Schita I)

În ziua de 9 (22) iunie 1917, ora 10.00, conform ordinelor de operațiuni nr. 124 din 8 iulie 1917 al Corpului II Armată și nr. 1059 al Diviziei 3 Infanterie, a fost deschis tirul bateriilor de distrugere din subordinea operativă a diviziei.

Tirul „de distrugere a început pe tot frontul”, însă observarea lui s-a făcut cu „mare greutate din cauza timpului defavorabil (ploaie și ceață)”. Respectiv, „la ora 14.15, bombardamentul a fost întrerupt până la ora 16.28, când a reînceput, pentru ½ oră, cu mai multă furie. După 15 minute pauză (16.55-17.10), s-a continuat tragerea intens”. Din cauza timpului defavorabil și faptului că artileria nu finalizase integral distrugerile ordonate, ofensiva infanteriei a fost amânată pentru ziua de 11 (24) iulie 1917³².

Pe timpul nopții de 9 (22) – 10 (23) iulie, tragerile „de pregătire ale artileriei au continuat printr-un foc rar și îndreptat, mai ales, asupra obiectivelor lovite puternic în timpul zilei. Tragerile în cauză au fost executate pentru a nu-i permite inamicului să-și repara lucrările defensive lovite în cursul zilei și a asigura, astfel, menținerea acestor distrugeri”. În zorii zilei de 10 (23) iulie, tirul artileriei „declanșat asupra pozițiilor defensive inamice [...] a reușit să producă distrugerile ordonate”. Astfel, de „la ora 9.30, focul artileriei crease, în zonele stabilite din sistemul inamic de apărare, parte din breșele ordonate; pentru ca, la ora 20.00, aproape toate obiectivele să fie executate”. În paralel, au continuat și tragerile artileriei de contrabaterie, iar „artileria inamică a ripostat slab, cu lovituri izolate”.

În ziua de 10 (23) iulie 1917, regimentele de infanterie „au verificat, prin executarea unor recunoașteri, distrugerile executate de artileria proprie asupra dispozitivului defensiv inamic din fața lor”; concomitent, prin „aceste recunoașteri, au executat și jalonarea pistelor³³ pe care trebuiau să se deplaseze, în cursul nopții, subunitățile din compunere, în vederea plecării la atac”. Urmare a acestor activități, dispozitivul de atac ordonat „a fost complet realizat în seara zilei de 10 (23) iulie”. Generalul Al. Averescu, comandantul Armatei II Române, a apreciat ca „fiind suficientă pregătirea de artilerie” și a emis, la ora 23.20, ordinul de operațiuni privind declanșarea ofensivei de la Mărăști pentru ziua de 11 iulie³⁴.

În noaptea de 10 (23) - 11(24) iulie, Divizia 3 infanterie a primit ordinul de operațiuni al Corpului II Armată, ale cărui prevederi le-a comunicat, la ora 1.30, comandanților brigăzilor 5 și 6 infanterie. Acestea stipulau ca „trupele din subor-

³² C. Popescu, C. Țucă, *Divizia 3 Infanterie ...*, p. 115.

³³ Culoarelor de pătrundere a infanteriei în pozițiile inamice.

³⁴ C. Popescu, Cornel Țucă, *Armata II Română. Mărăști...*, pp. 110-111.

dine să se apropie până la 150-200 m de rețelele inamice de sârmă ghimpată, din dreptul breșelor respective; iar la ora 4.00 să înceapă atacul pozițiilor inamice din față”. Ordinul, însă, a ajuns la unitățile subordonate cu întârziere, făcând ca unele regimente să nu poată „executa la timp prevederile acestuia”.

Astfel, Regimentul 4 Infanterie „a primit ordinul la ora 3.00”, iar „la ora 4.00, când trebuia să declanșeze atacul [...] subunitățile acestuia abia executau marșul de apropiere”. Ca urmare, subunitățile regimentului „la ora 5.00 abia s-au găsit în fața rețelelor inamice de sârmă ghimpată”. Din aceeași cauză, și „subunitățile Regimentului 18 Infanterie au avut oarecare întârziere în ocuparea dispozitivului de atac ordonat”. Artileria subordonată diviziei, între orele 3.30-4.00, a executat „puternice concentrări de foc asupra primei linii inamice și oarecare trageri de interdicții în Valea Dracea Mare³⁵.”

3. Operațiunile Diviziei 3 Infanterie în ziua de 11(24) iulie 1917³⁶ (Schița II)

În zorii zilei de la 11 (24) iulie 1917, la ora 4.00, artileria a lungit tragerea, iar bombardamentul „crește mult în intensitate și, în timp ce mai bine ca 100 de guri de foc zvârleau moarte și cutremur în poziția adversarului, acesta nici nu scotea capul”. În zori, distrugerile „erau complete și spărturile în rețelele inamice erau făcute în număr suficient”.

La ora 4.00, Regimentul 2 Vânători și, după el, Regimentul 4 Infanterie, au declanșat ofensiva și au ocupat, după o sângeroasă luptă corp la corp, la ora 4.15, tranșeele inamice din prima poziție defensivă. Lupta a continuat și, până la ora 6.15, întreaga poziție din dreptul Grupului (Sectorului) de Nord a fost cucerită, însă tranșeele „erau pline de cadavre”. Regimentul 18 Infanterie *Gorj* „a întâmpinat rezistență mai mare, breșele nu erau așa largi, apărarea [inamică] nu fusese mult zdruncinată de artilerie”. Înfrângând rezistența inamică, după o dură încleștare cu aceasta, regimentul a reușit ca la ora 6.30 să-i ocupe tranșeele. Drept urmare, la ora 6.30, poziția inamică de pe Dealul Mărăști fiind cucerită, unitățile „se refac, artileria lungeste tirul și se reia mișcarea înainte”; iar după o luptă crâncenă, dusă până la ora 9.30, a fost cucerită și poziția de pe Dealul Teiuș.

Atacul a fost reluat la ora 14.15, dar poziția defensivă inamică de pe Dealul Cotu Roșca și Dealul Mare (est de Câmpurile) era „un labirint de tranșee și de cuiburi de mitraliere”. În această luptă, nu „obuzul, ci baioneta a stins orice speranță de rezistență” a inamicului. În timpul acțiunii, Regimentul 18 *Gorj* ră-

³⁵ C. Popescu, C. Țucă, *Divizia 3 Infanterie...*, p. 167.

³⁶ *Ibidem*, pp. 170-174 (pe larg).

mânând puțin mai înapoi, divizia i-a trimis în sprijin Regimentul 17 Infanterie³⁷ și o baterie de munte de 75 mm. Împreună, unitățile au reușit „să pună stăpânire pe redutele de la Cota 630, Cota 535 (Dealul Mărăști) și Cota 585” (Dealul Teiușului), unde au capturat 4 obuziere de 105 mm.

În aceeași seară, în urma atacului desfășurat la ora 19.00, Grupul (Sectorul) de Nord a ocupat cu Regimentul 2 Vânători și Regimentul 4 Infanterie, „poziția hotărâtă, adică: Dealul Mare - Dealul Vii”; iar cu Regimentul 18 *Gorj*, mai pe înserate, a „ajuns la aceeași înălțime”.

Inamicul a fost mai dârz în rezistența opusă ofensivei atacului principal al Grupului (Sectorului) de Sud, rezistând „în interiorul Redutei 116 până în zori; când, prin învăluire, reduta a căzut”. Concomitent, atacul „secundar (de la est spre vest) a înaintat către Reduta 118, s-a unit cu cei ce intraseră pe la nordul satului Mărăști, și, după o luptă îndârjită, au curățat tot satul, de la nord la sud, ajungând, la ora 4.00, pe Dealul Vii, cotele 416-420, deci la obiectivul ordonat”.

Stânga Regimentului 30 Infanterie *Muscel*, care a trebuit „să ia în piept o întreagă serie de lucrări întărite de pe Dealul Mănăstioara, până la ora 10.30 nu a putut progresa”. În această situație, Batalionul 3 al regimentului a atacat, pe la est, Reduta 125 de pe Dealul Mănăstioara, iar Regimentul 22 *Dâmbovița* a atacat, de la nord la sud, redutele 122, 123 și 124. În timpul atacului, legătura „între aceste două atacuri, dat fiind terenul mult frământat și răscolit, precum și a distanței mari”, nu s-a putut păstra; în consecință, „la ora 12.00, redutele de pe acest deal rezistau încă”.

Comandamentul Diviziei 3 Infanterie, în fața acestei situații, a trimis Batalionul 2 al Regimentului 28 *Radu Negru* să „atace pe la nord Dealul Mănăstioara, să restabilească legătura între regimentele 22 și 30 infanterie și să cadă în spatele inamicului, la Gogoi”. Batalionul 2, sosind la ora 16.00, „porni direct la asalt și, astfel, sub presiunea a trei atacuri concentrice, de la nord/sud și est, atât Dealul Mănăstioara, cât și celelalte uvragii” au fost ocupate unul după altul. La finalul crâncenelor lupte din prima zi a ofensivei de la Mărăști, trupele Diviziei 3 Infanterie au respins complet și pretutindeni inamicul și au „trecut și mai departe de linia hotărâtă, pe frontul Dealul Secăturii³⁸ - Dealul La Inuri - nord Dealul Poiana Calului, unde a rămas pe timpul nopții”.

Referindu-ne la ofensiva desfășurată în ziua de 11 iulie 1917, evidențiem că „primele succese înregistrate de trupele române în această zi de început a Bătăliei de la Mărăști au avut o puternică influență asupra moralului ostașilor și ofițerilor noștri, sporind și mai mult încrederea lor în victorie”³⁹.

³⁷ Regimentul I Mehedinți nr. 17 „Știrbei Vodă” Infanterie (Divizia 1 Infanterie), subordonat operativ Diviziei 3 Infanterie.

³⁸ Consemnat în unele lucrări și articole și: „Dealul Secăturii” sau „Dealul Secăturile”.

³⁹ *** , *Istoria militară a poporului român*, vol. V, ..., p. 561.

4. Operațiunile Diviziei 3 Infanterie în ziua de 12 (25) iulie 1917⁴⁰ (Schita III)

Dispozitivul ocupat în dimineața de 12 (25) iulie de Divizia 3 Infanterie era următorul:

Brigada 5 Infanterie (Grupul de Nord) ocupa cu Regimentul 4 Infanterie un front de la 400 m nord Cota 483 (est Câmpuri de Jos) până la Cota 423 (Dealul Vii); cu Regimentul 2 Vânători – un front de la Cota 423 (Dealul Vii) până la Cota 420 (est Ciurucu) cu Regimentul 28 infanterie; un front la Cota 529 (Dealul Teișului) cu batalioanele 1 și 2 și un front pe Dealul Drăgoteștilor, cu Batalionul 3 drept garnizoană de tranșee.

Brigada 6 Infanterie (Grupul de Sud) ocupa cu Regimentul 22 Infanterie un front de la Cota 420 (nord-est de Ciurucu) până la colțul de sud-est al satului Gogoi, iar cu Regimentul 30 Infanterie un front de la est Gogoi – cotele 423-455-459 până la Cota 487 (Dealul Poiana Calului), unde făcea legătura cu Divizia 15 Infanterie rusă.

Brigada 3 Artilerie avea artileria organică dispusă pe vechile poziții, cu următoarele excepții: Divizionul 1 al Regimentului 6 Artilerie era în curs de ocupare a unei noi poziții pe Dealul Buduiului; Divizionul 2 al Regimentului 6 Artilerie și-a schimbat poziția pe Dealul Vârlanului, iar bateriile de munte au fost dislocate în zona Brigăzii 1 Infanterie.

Divizionul 3 Cavalerie Divizionar era dislocat în Valea Repejoarei.

În jurul orei 8.00, în baza ordinului Armatei II Române, Corpul II Armată a transmis diviziilor din subordine ordinul de operațiuni privind efectuarea „schimbărilor de trupe” pe front „între diviziile 1 și 3”, care trebuiau „făcute imediat, la primirea ordinului, și, în niciun caz mai târziu de ora 11.00”. După primirea acestui ordin, Divizia 3 Infanterie, la rândul ei, a transmis unităților subordonate, la ora 9.30, propriul ordin de operațiuni.

Conform prevederilor ordinului Diviziei 3 Infanterie, până la ora 11.00 trupele din subordine trebuiau să execute acțiunile ordonate.

Brigada 6 infanterie (Grupul de Sud), cu Regimentul 22 Infanterie, trebuia să ocupe: „un front pornind de la Cota 420 (nord-est de Ciurucul) până la Cota 432 (nord Dealul Fundătura Secăturii), cu două batalioane în prima linie și un batalion în linia a doua”; iar cu Regimentul 30 Infanterie, având „două batalioane în prima linie și un batalion în linia a doua”, trebuia să ocupe „un front pornind de la Cota 432 (nord Dealul Fundătura Secăturii), prin cotele 483-444-455-459, până la Cota 487 (sud Dealul La Inuri), unde urma să facă legătura cu Divizia 15 Infanterie rusă”.

⁴⁰ C. Popescu, C. Țucă, *Armata II Română. Mărăști...*, pp. 155-157.

Brigada 5 Infanterie (Grupul de Nord) avea „regimentele 4 și 28 infanterie în curs de înlocuire de pe poziții, acțiunea trebuind terminată până la ora 11.00”, după care „unitățile brigăzii urmau a se concentra în Valea Pârâului Dracea Mare, formând rezerva Armatei II Române”.

Regimentul 2 Vânători, care forma rezerva Diviziei 3 Infanterie, trebuia „să ocupe o poziție la originea Văii Pârâul cel Mare (vest Dealul Mânăstioara)”.

Brigada 3 Artilerie trebuia să asigure „dislocarea celor 6 baterii de 75 mm pe noile poziții, până în Valea Șușitei, și trecerea artileriei Diviziei 1 Infanterie, care-i fusese operativ subordonată, sub ordinele Brigăzii 1 Artilerie”. Regimentul 15 Obuziere și un divizion din Regimentul 6 Artilerie urmau să rămână pe vechile poziții.

Astfel, în această zi, toate „unitățile din compunerea Diviziei 1 Infanterie, care au fost subordonate operativ, temporar, Diviziei 3 Infanterie, conform ordinului Corpului II Armată, revin în subordinea diviziei respective [ale Diviziei 1 Infanterie]”.

Regimentele 4 infanterie și 2 vânători urmau: „a fi înlocuite, de pe pozițiile ocupate pe front, de unități din Divizia 1 Infanterie, care, astfel, își întindea sectorul până la Ciurucu inclusiv”. După înlocuirea de pe poziții, Regimentul 4 Infanterie, împreună cu comanda Brigăzii 5 Infanterie, urmau „să se concentreze în Valea Dracea Mare, la nord-vest de Mărăști”, constituind rezerva Armatei II Române, iar Regimentul 2 Vânători urma „să se deplaseze la originea vâlcii Pârâul cel Mare, ca rezervă a Diviziei 3 Infanterie”.

În perioada transmiterii respectivelor ordine, cele două regimente au desfășurat operațiuni în sectoarele proprii de front. Regimentele 4 infanterie și 2 vânători, în scopul facilitării acțiunilor Regimentului 18 Infanterie și „pentru a atinge obiectivele ordonate pentru ziua precedentă: Câmpurile de Jos – Roșculești - Ciurucu”, au decis „să atace concomitent cu Regimentul 18 Infanterie și trimit patrulă pentru verificarea contactului” nemijlocit cu inamicul. Patrulele „nu mai întâlnesc, însă, decât grupe inamice răzlețe, care se retrag spre înălțimile de pe dreapta Sușitei, așa încât, între orele 8.30 și 11.00, patrulele au ocupat localitățile de mai sus”.

Din acest motiv, înlocuirea de pe poziții ordonată lor a început în jurul orei 13.00.

În urma efectuării acestor operațiuni, la ora 14.00 – ora încheierii fazei 1 și, implicit, a începerii „fazei 2” – situația Diviziei 3 Infanterie a fost cea expusă în cele ce urmează.

Brigada 5 Infanterie (Grupul de Nord) avea Regimentul 4 Infanterie în curs de înlocuire și Regimentul 28 Infanterie în curs de adunare, către punctul de concentrare al brigăzii.

Brigada 6 Infanterie (Grupul de Sud) avea deja regimentele 22 și 30 infanterie pe poziții, în sectorul de front Ciurucu exclusiv - Cota 487 inclusiv; la ora 1.30, în noaptea de 12 (25)-13 (26) iulie, brigada ocupa avanposturi de luptă pe înălțimile de la nord de Părosul (Cota 481).

Regimentul 2 Vânători se afla în curs de înlocuire de pe pozițiile ocupate, mărșăluind de la Ciurucu spre Dealul Giurcea - Vizantea Răzășească - Găurile (la vest Părosul).

Brigada 3 Artilerie avea deja în poziții de tragere Regimentul 6 Artilerie, cu Divizionul 1 (bateriile 1, 2 și 3) pe Dealul Buduiului, Divizionul 2 (bateriile 4, 5 și 6) pe Dealul Vârlanului și Divizionul 3 (bateriile 7, 8 și 9) pe vechiul aliniament. Cele două divizioane ale Regimentului 15 Obuziere se aflau, încă, în poziții de tragere pe vechiul aliniament.

Situația generală a Frontului de Est, în cursul zilei de 12 (25) iulie, urmare a puternicei contraofensive germano-austro-ungare din Galiția și Bucovina, a devenit, după pierderea orașului Tarnopol, dramatică pentru armatele ruse. Pentru ameliorarea ei, Înalțul Comandament Rus, fără a informa în prealabil aliatul român, a ordonat retragerea „imediată de mari unități de pe Frontul Român din Moldova”.

Generalul D. Șerbaciov, comandantul armatelor din Moldova, a comunicat părții române conținutul ordinului primit și a solicitat „oprirea ofensivei de la Mărăști, rămânerea în apărare pe aliniamentul atins și lungirea frontului Armatei II Române spre nord, pentru a înlocui unitățile Corpului 40 Armată rus, redislocat în Bucovina”.

După ce a fost informat cu privire la decizia autorităților militare ruse, Marele Cartier General Român a ordonat, la ora 18.40, armatelor I și II române oprirea „ofensivei de la Mărăști și amânarea operațiunii cu același caracter pe care trebuia să o execute Armata I, în cooperare cu forțele ruse, în zona Nămoloasa”.

Pentru Armata II Română, ordinul, printre altele, a stipulat: „operațiunile [...] nu mai pot continua și, în consecință, armata se va opri pe linia atinsă în seara de 12 (25) iulie. Unitățile Armatei II Române se vor întări pe cea mai bună poziție de rezistență, în legătură, la stânga, cu Armata IV Rusă. Gruparea forțelor trebuie să se facă astfel încât să se poată face față în cele mai bune condiții unui eventual atac”⁴¹.

Urmare a ordinului primit, generalul Al. Averescu a solicitat imediat Marelui Cartier General Român aprobarea de a continua ofensiva, pentru a ocupa un aliniament menit a „interzice mișcarea inamicului prin Valea Putnei, între Negrilești și Valea Sării, cât și concentrarea forțelor sale la Soveja - Rucăreni”. Apreciind argumentarea generalului, Marele Cartier General a aprobat „continuarea operațiunii ofensive, însă, limitată, ca obiectiv, numai la ocuparea aliniamentului specificat”. În baza acestei aprobări, generalul Al. Averescu „nu numai că nu a ordonat marilor unități din subordine oprirea ofensivei, ci a ordonat telefonic (apoi și în scris), la ora 21.00, diviziilor 1, 3 și 6 infanterie, să execute întocmai, chiar în seara zilei de 12 (25) iulie, ordinul de operațiuni al armatei, dat la ora 14.00, astfel [...] Divizia 3 [Infanterie] să înainteze până la Valea Putnei”⁴².

⁴¹ C. Popescu, C. Țucă, *Divizia 3 Infanterie...*, pp. 173-174.

⁴² DCA, F. Armata 2, dos. 67/B, p. 11.

4. Operațiunile Diviziei 3 Infanterie în ziua de 13(26) iulie 1917⁴³ (Schița III)

Trebuie precizat faptul că „operațiunile din ziua de 13 (26) iulie 1917 ale marilor unități militare subordonate Armatei II Române s-au putut desfășura în urma aprobării date, în seara zilei de 12 (25) iulie de Marele Cartier General Român, în acest sens, generalului Al. Averescu”. Drept urmare, ofensiva Armatei II Române – incluzând și a Diviziei 3 Infanterie – s-a desfășurat conform celor două faze de execuție prescrise. „Faza 1” a cuprins „operațiunile desfășurate în noaptea de 12 (25)-13 (26) iulie și pe cele din dimineața zilei de 13 (26) iulie 1917, până la momentul în care Armata II Română a ordonat oprirea acțiunilor sale ofensive”, iar „faza 2” – „desfășurarea operațiunilor executate de marile unități subordonate Armatei II Române, după darea ordinului de mai-sus”.

Brigada 5 Infanterie, în ziua de 13 (26) iulie, staționa la Roșculești⁴⁴ și la sud de sat, pe dreapta Șușiței, în rezerva generală a Armatei II Române. De aici, la ora 16.00, Batalionul 2 al Regimentului 28 Infanterie a pornit în marș către Vizantea Răzășească, unde a sosit la ora 17.30 și a primit ordinul de a „ajuta să se urce artileria pe Dealul Ceardac și, apoi, să-i facă susținerea”. Batalionul I Infanterie din același regiment a pornit în marș din Roșculești spre Vizantea Mănăstirească - Găurile - Purcei - Părosul, cu misiunea „de rezervă a Brigăzii 6 Infanterie”.

Brigada 6 Infanterie a atacat în aceeași zi puternica poziție defensivă inamică „organizată pe linia Dealul Teiului - Dealul Ceardac - Dealul Sila, rezemat pe Valea Sării”, cu Regimentul 22 Infanterie pe direcția Cota 760 (D. Ceardac) și Regimentul 30 Infanterie pe direcția vest de Cota 487 (Dealul Teiușul). Concomitent, Regimentul 2 Vânători, manevrând pe Valea Tichiriș, a „întors pe inamic de pe Dealul Ceardac și Dealul Bățărăga⁴⁵ și l-a silit să se retragă pe Dealul Bățărăga⁴⁶”.

Brigada 3 Artilerie, în cursul zilei, a „executat marș de apropiere și, spre seară, urcând 2 baterii pe Dealul Muntelui, a ajutat acțiunea infanteriei de pe Dealul Gherghicioare”. În cursul nopții, bateriile 4-9 artilerie⁴⁷ au ocupat poziții de tragere pe Dealul Secăturii⁴⁸, iar Regimentul 15 Obuziere – pe Dealul Crucii⁴⁹.

⁴³ C. Popescu, C. Țucă, *Divizia 3 Infanterie...*, pp. 175-178.

⁴⁴ Satul Roșculești a fost inclus în anul 1968 în satul Câmpuri.

⁴⁵ Dealul lui Bățărăga. Consemnat în unele lucrări și articole și ca „Dealul Bataraga” sau „Dealul lui Bataraga”.

⁴⁶ Pe această poziție, inamicul a rezistat până în zorii zilei de 14 (27) iulie, când, retrăgându-se, s-a stabilit pe înălțimile Piscului Radului - Piscul Coarnele Boului și Dealul Piatra.

⁴⁷ Divizioanele 2 și 3 ale Regimentului 6 Artilerie.

⁴⁸ În documentul original apare dactilografiat „Dealul Secăturile”.

⁴⁹ Consemnat în unele lucrări și articole și „Dealul Crucei” sau „Dealul La Cruce”.

Divizionul 3 Cavalerie Divizionar, în cursul zilei, a pornit în marș de la Mărăști, prin Roșculești, Vizantea, Găurile la Piscul Radului, de unde a trimis recunoașteri pe direcțiile: Tulnici, Poiana Negrilești, Topești și Dealul Piatra, pentru a se familiariza cu dispunerea forțelor inamice.

Urmare a operațiunii ofensive desfășurate, prescripțiile „ordinului operativ pentru ziua de 13 (26) iulie, care prevedeau ca inamicul să fie respins de pe Dealul Arinișului - Poiana Boului - Răchitașul Mic - Răchitașul Mare - Dealul Teiușului, erau în bună parte executate” până la sfârșitul zilei. Menționăm că mai trebuia ca, prin „luptele de urmărire din zilele următoare, să se ocupe cu grosul forțelor poziția ocupată acum de inamic, iar prima linie de apărare să fie organizată pe direcția Vârfului La Căraile - Dealul Frăsinet - Dealul Babei Maria - Dealul Pricopie”, unde urma să se facă legătura cu Divizia 1 Infanterie română.

Către miezul nopții de 13 (26)-14 (27) iulie, legătura cu Divizia 1 Infanterie „slăbindu-se și trupele Regimentului 22 Infanterie neajungând încă pe Vârful Babei Maria”, s-a trimis Batalionul 2 din Regimentul 28 Infanterie cu misiunea „să prelungească aripa dreaptă a Diviziei 3, la dreapta sectorului Regimentului 22 Infanterie, și să prindă legătură cu Divizia 1, a cărei aripă stângă era pe Dealul Pricopie, lucru pe care, în dimineața zilei următoare, Batalionul 2 l-a și făcut”.

5. Consecințe

Operațiunile ofensive desfășurate în ziua de 13 (26) iulie 1917 de Divizia 3 Infanterie, parte componentă a celor întreprinse de unitățile Armatei II Române, au continuat și „după primirea aprobării Marelui Cartier General și au avut drept scop ducerea frontului Armatei II Române pe aliniamentul Vârful Arșița - P.T.⁵⁰ Tiharale - vest Rotilești - Răchitașul Mare - Dealul Lozea - Dealul Teiușului. Cucerirea acestor înălțimi a fost socotită de generalul Al. Averescu ca fiind necesară Armatei II Române pentru asigurarea atât a stăpânirii terenului cucerit, cât și, în același timp, pentru a interzice inamicului folosirea căilor de comunicații de pe Valea Putnei”.

Respectiv, „în ziua de 13 (26) iulie 1917, forțele române de pe direcția loviturii principale, acționând energic, au realizat o pătrundere în dispozitivul inamic de aproximativ 7 km”, iar în „noua situație operativă, care impunea oprirea tuturor acțiunilor ofensive pe Frontul din Moldova și consolidarea pozițiilor pe care ajunseseră trupele, Armata II Română, pentru a-și putea organiza în condiții mai bune apărarea, a primit misiunea să împingă frontul pe un aliniament mai favorabil: Măgura Cașin - Sboina Neagră - sud Negrilești - valea Râului Putna - Valea Sării”.

⁵⁰ Punctul trigonometric.

În acest scop, conform prevederilor ordinului de operațiuni al Marelui Cartier General Român, operațiunea ofensivă a trupelor Armatei II Române a continuat în intervalul 14 (27)-18 (31) iulie 1917, „acțiunile executându-se conform planurilor întocmite de corpurile de armată”⁵¹. În acest interval de timp, trupele Diviziei 3 Infanterie au luat parte, alături de alte unități ale Armatei II Române, la „luptele de la Valea Sării și organizarea poziției de pe stânga Putnei”⁵².

În ziua de 17 (30) iulie 1917, Marele Cartier General Român, în urma acestor lupte, a transmis generalului Al. Averescu că „trecerea aripii sale stângi la sud de Putna depășește latitudinea lăsată armatei prin ordinul de operațiuni din ziua de 13 (26) iulie”, iar „această operațiune a Armatei II Române este contrară atât intereselor de ordin operativ de pe întregul Front Român, cât și dorințelor M. S. Regelui Ferdinand”⁵³. Generalul Al. Averescu nu a răspuns direct Marelui Cartier General la acest ordin. În raportul operativ din ziua de 17 (30) iulie, înaintat Regelui Ferdinand, generalul argumenta însă necesitatea trecerii la sud de Putna: „Dacă au trecut la Divizia 3 Trupă dincolo de Putna, pe creasta sud Bârsești, este pentru a scurta, în același timp, cea mai avantajoasă linie de apărare. Pe această linie se găsesc, deja, lucrări de ale noastre, pe care le-am executat în toamna trecută, când credeam că ne vom putea opri pe Putna”⁵⁴.

Comandamentul Armatei II Române a comunicat unităților din subordine, inclusiv Diviziei 3 Infanterie, viitoarea lor misiune:

„Scopul luptelor în curs și a celor care vor mai continua este de a crea o stare de echilibru tactic în raport cu condițiile locale topografice, precum și depărtarea cât mai mult a dușmanului de pozițiile alese, pentru ca, pe de o parte, linia întăririlor să prezinte cele mai bune condiții de rezistență față de pozițiile ce va putea să ocupe dușmanul; iar, pe de altă parte, lucrările să se poată executa cât mai la adăpost de hărțuielile și, de se poate, și de focul dușmanului”⁵⁵.

Strategic, victoria de la Mărăști a determinat „parțial mutarea direcției de ofensivă a Armatei IX Germane – proiectată a se desfășura între râurile Siret și Prut – într-o altă zonă, anume între Siret și regiunea Carpaților de Curbură”⁵⁶. Operațiunea ofensivă sau Bătălia de la Mărăști a reprezentat pentru întreaga armată română, prin acțiunile duse pe front de marile unități și unitățile din

⁵¹ *** , *Istoria militară a poporului român*, vol. V, p. 565.

⁵² C. Popescu, C. Țucă, *Divizia 3 Infanterie...*, 179-186 (pe larg).

⁵³ DCA, F. MCG, dos. 393, p. 43.

⁵⁴ *Ibidem* și dos. 180, p. 112.

⁵⁵ Loc. cit., F. Armata a II-a, dos. 68, p. 109.

⁵⁶ *** , *Istoria militară a poporului român*, vol. V, ..., p. 569.

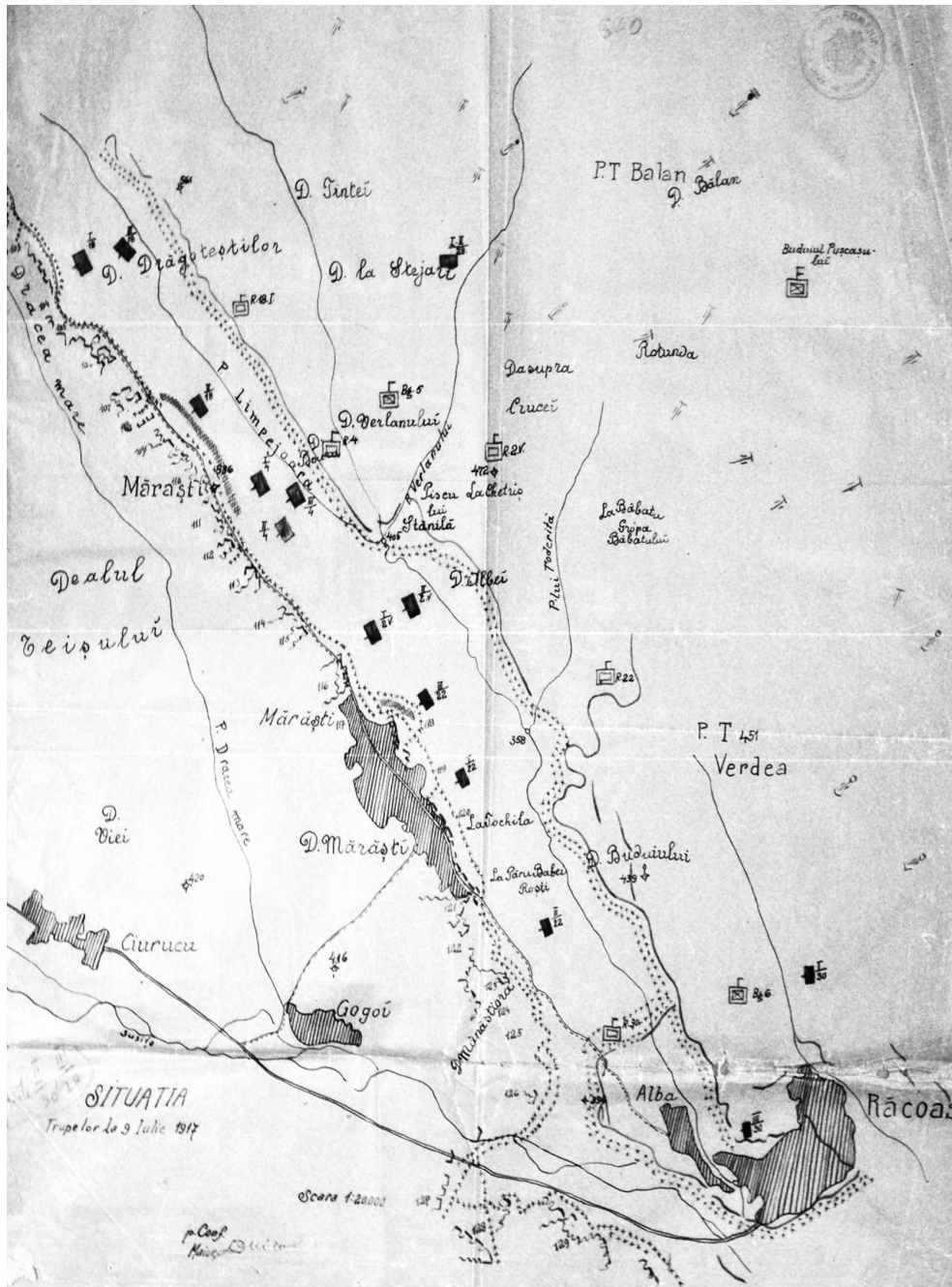
compunerea Armatei II Române, un succes care a avut o deosebită importanță strategică, influențând decisiv cursul ulterior al operațiunilor militare de pe Frontul Român din Molova și a contribuit direct la schimbarea sau modificarea, după caz, atât a planurilor de campanie, cât și a cursului viitoarelor operațiuni militare ale celor două grupări beligerante⁵⁷.

Summary

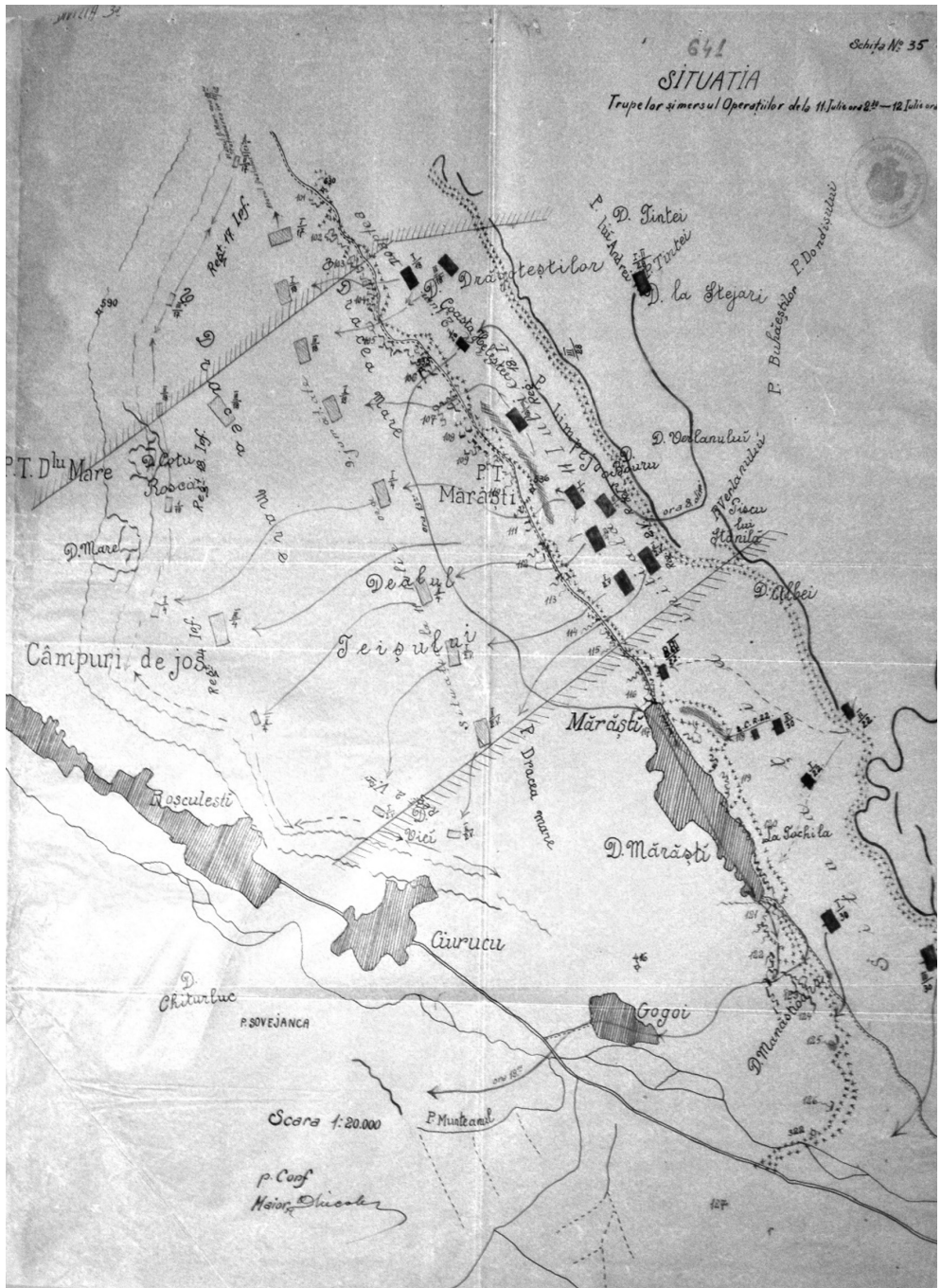
The Mărăști offensive operation or battle represented, through the actions carried on the front by the great units and units composing the Second Romanian Army, a great success that had a special strategic importance for the whole Romanian Army, greatly influencing the course of military operations on the Romanian front in Moldova and directly contributing to modifying both the campaign plans and the course of future military operation of the two belligerent groups.

Keywords: World War One, Marasti Offensive, 3 rd Infantry Divizion.

⁵⁷ Menționăm: Studiul a făcut obiectul comunicării susținute de autori la Sesiunea anuală de comunicări științifice a Muzeului județean Vaslui (26-27 septembrie 2019).

Schița I: Frontul Mărăști (9(22) iulie 1917)

Schița II: Frontul Mărăști (11 (24)-12 (25) iulie 1917)

Schița III: Frontul Mărăști (12 (25)-13 (26) iulie 1917)

Mihai TAȘCĂ*

ASIGURAREA PAZEI PALATULUI SFATULUI ȚĂRII DE CĂTRE MILITARIII BASARABENI

Militarii basarabeni au jucat un rol important în mișcarea de renaștere națională din anii 1917-1918, fiind la acea vreme pătura socială cea mai organizată, mai conștientă, mai numeroasă (potrivit unor date, la Primul Război Mondial au participat circa 250-300 mii de moldoveni), capabilă să ia decizii ce să determine schimbarea cursului istoriei în teritoriul dintre Prut și Nistru¹. Lor le datorăm începutul marilor transformări din 1917, dar și continuitatea acestora în anii care au urmat.

* **Mihai Tașcă**, doctor în drept, cercetător științific coordonator, Agenția pentru Știință și Memorie Militară

¹ Cu titlu de exemplu referitor la lucrările care oglindesc evenimentele din anii 1917-1918, a se vedea: G. Tofan, *Sărbătoarea Basarabiei. Deschiderea celui dintâi Sfat al Țării la Chișinău în ziua de 21 noiembrie 1917*, (extras din gazeta *Ardealul*, nr. 9, 1917; Gh. Andronachi, *Albumul Basarabiei. În jurul marelui eveniment al Unirii*, Chișinău, 1933; Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, București, 1929; I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923; P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, Iași, 1924; D. Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917-1918*, Chișinău, 1924; Al. Boldur, *Basarabia românească*, București, 1943; V. Harea, *Basarabia pe drumul Unirii. Amintiri și comentarii*, Eminescu, București, 1995; Gh. Pântea, *Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul Unirii Basarabiei*, Chișinău, 1932; O. Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917-1918). Amintiri*, Universitas, Chișinău, 1992; I. Înculeț, *O revoluție trăită*, Universitas, Chișinău, 1994; A. Crihan, *Cum s-a făcut Unirea Basarabiei cu România*, Madrid, 1969; H. Dăscălescu, *Revoluția de la 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru limba, școala și cultura națională*, Chișinău, 1938; Pan. Halippa, A. Moraru, *Testament pentru urmași*, Hyperion, Chișinău, 1991; Al. Bobeică, *Sfatul Țării, stindard al renașterii naționale*, Universitas, Chișinău, 1993; A. Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, 1995; A. Moraru, I. Negrei, *Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc*, Civitas, Chișinău, 1998; Iu. Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Museum, Chișinău, 1998; Iu. Colesnic, *Generația Unirii*, Museum, Chișinău, 2004; M. Adauge, E. Danu, V. Popovschi, *Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917-1918*, Civitas, Chișinău, 1998; Al. Chiriac, *Membrii Sfatului Țării (1917-1918). Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001; P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*, Albatros, București, 1993; C. Aldea, *Păgini dintr-o istorie zbciumată. Basarabia până în anul 1920*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1993; Șt. Purici, *Introducere în Istoria Basarabiei*, Suceava, 2006; I. Scurtu, D. Almaș, A. Goșu, I. Pavelescu, Gh. I. Ioniță, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, București, 1994, și edițiile următoare, 1998; 2003. E. Șt. Holban, *Ostașii Moldovei. Monumente istorice (1917-1918)*, Chișinău, 1995; V. Ciobanu, *Militarii basarabeni: 1917-1918. Studii și documente*, Chișinău 2010; V. Popovschi, *Biroul de organizare a Sfatului Țării*, Pontos, Chișinău, 2013; V. Ciobanu, M. Tașcă, *Congresul Militarilor Moldoveni (20-27 octombrie 1917) – eveniment de cotitură în mișcarea de renaștere națională din Basarabia*, în *Document, Buletinul Arhivelor Militare Române*, nr. 4, 2018, pp. 2-14; M. Tașcă, V. Ciobanu, *Mișcarea pentru autonomie în Basarabia (1917)*, *Cohorta. Revistă de istorie militară*, nr. 2, 2018, pp. 85-99.

Printre cele mai importante inițiative înaintate (sau decizii adoptate) de militarii basarabeni, inclusiv în cadrul lucrărilor Congresului Militarilor Moldoveni (20-27 octombrie 1917), amintim aici: organizarea cohortelor, menite să mențină ordinea în regiune și să-i asigure paza (vara și începutul toamnei anului 1917); proclamarea autonomiei Basarabiei (21 octombrie 1917); constituirea unităților militare naționale care au pus bazele forțelor armate ale Republicii Democratice Moldovenești; constituirea Biroului de organizare a Sfatului Țării, care a pregătit și convocat prima ședință a legislativului basarabean; crearea Parlamentului Basarabiei, *Sfatul Țării*. Tot militarii au fost motorul Blocului Moldovenesc, majoritar în Sfatul Țării.

O contribuție unică la realizarea dezideratului național al românilor basarabeni au avut-o militarii care au asigurat paza clădirii Sfatului Țării, implicit a deputaților legislativului basarabean. Activitatea lor nu s-a aflat nici în atenția presei vremii, nici a cercetătorilor. Ei și-au făcut datoria în mod discret, asigurând buna funcționare a celui dintâi legislativ în teritoriul dintre Prut și Nistru.

Sfatul Țării și-a desfășurat activitatea în incinta Gimnaziului nr. 3 de Băieți din or. Chișinău (str. Livezilor, actualmente str. A. Mateevici, 111). După 21 noiembrie 1917 (ziua deschiderii lucrărilor Sfatului Țării), clădirea a fost supranumită „Palatul Sfatului Țării”. Imobilul unde aleșii poporului se întruneau pentru ședințe, fiind considerat de importanță deosebită, a fost supus dublei subordonări: pe linie civilă (adică a Sfatului Țării) și pe linie militară.

La ședința din 1 noiembrie 1917 a Biroul de organizare a Sfatului Țării, a fost instituită, pe linie civilă, funcția de intendent al Palatului Sfatului Țării. Această demnitate i se delegase sublocotenentului Ion Păscăluță², care și-a păstrat-o și după constituirea Sfatului Țării.

Pe linie militară, felul în care a fost organizată și desfășurată paza clădirii a cunoscut câteva transformări. Un rol-cheie l-a avut instituirea funcției de comandant al Palatului Sfatului Țării, sub autoritatea căruia a fost pus imobilul. Inițial, clădirea era păzită de o companie formată doar din militari; ulterior, la paza ei a participat și o companie de marinari. O perioadă, paza a fost asigurată de o companie cu statut permanent din cadrul forțelor armate ale Republicii Democratice Moldovenești, ulterior fiind organizată prin rotație. Pe lângă Palatul Sfatului Țării a fost instituită și compania militară de onoare, care să asigure ceremonialul, devenită ulterior Compania militară „în numele Republicii Moldovenești”.

La ședința din 23 noiembrie 1917 a parlamentului basarabean a fost creat Comisariatul Militar General al Basarabiei, căruia i-a fost încredințată comanda forțelor militare din regiune, inclusiv a celor care urmau să asigure paza Sfatului

² V. Popovschi, *Biroul de organizare a Sfatului Țării*, p. 67.

Țării. Deputații au aprobat regulamentul de funcționare a comisariatului, numindu-l în funcția de comisar general militar³ pe rotmistrul Vasile Cijevski⁴. La aceeași dată, conform documentelor de arhivă, a fost instituită oficial și paza clădirii, deși militarii moldoveni se aflau în sediul Sfatului Țării din ziua deschiderii lucrărilor legislativului. Într-un amplu reportaj despre inaugurarea Sfatului Țării, publicat în ziarul *Ardealul*, ce apărea la Chișinău sub coordonarea lui Onisifor Ghibu, bucovineanul George Tofan se referea și la acest aspect: „E o zi frumoasă, cu soare cald. Parcă și natura simte bucuria zilei. Numerosul public ieșit din biserică se îndreaptă spre localul Sfatului Țării. Nu se poate intra decât cu bilete. La poartă, doi ostași moldoveni, înarmați, caută biletele”. Tot atunci, după terminarea slujbei, ținute în paraclisul din aripa stângă a clădirii, episcopul Gavriil a sfințit steagul național al Regimentului Moldovenesc⁵.

În prima fază (între 23 noiembrie 1917 și 30 ianuarie 1918), imobilul Sfatului Țării a fost păzit de o companie a Regimentului 1 Moldovenesc Rezervă (transformat la 10 ianuarie 1918 în Regimentul 1 Moldovenesc), comandat de locotenent-colonelul Nicolae Furtună. Compania avea următoarea ordine de bătaie: 111 militari, dintre care 2 subofițeri superiori, 6 subofițeri inferiori, 9 caporali, ceilalți 94 fiind soldați. Faptul că această companie avea drept misiune permanentă paza Palatului Sfatului Țării a făcut ca una din clădirile legislativului să fie rezervată pentru cazarmă și popotă. Prin ordinul comisarului general militar, la 6 decembrie 1917 în calitate de comandant al clădirii Sfatului Țării a fost numit locotenent-colonelul Iacob Topenco⁶, locotenentul Alexandru Balinschi fiind desemnat comandant al companiei de pază. La 12 decembrie 1917, prin ordinul de zi nr. 8, locțiitor al comandantului clădirii Sfatului Țării a fost numit ștabs-căpitanul Regimentului 1 Moldovenesc Rezervă Gheorghe Cazac⁷.

³ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 727, inv. 2, dos. 21, ff. 17-23v.

⁴ Vasile Cijevski s-a născut 17 octombrie 1880 în s. Zaim, jud. Bender. A terminat în 1899 Seminarul Teologic din Chișinău și școala militară de cavalerie din Elisavetgrad în anul 1902. În 1914 a absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Petrograd. A fost președintele Congresului Militarilor Moldoveni, din partea căruia a fost ales deputat în Sfatul Țării. La 27 martie 1918 a votat *Declarația de Unire a Basarabiei cu România*. Ulterior a activat în învățământul secundar, fiind și viceprimar al Chișinăului. A decedat la 14 iulie 1931. Este înmormântat în Cimitirul Central Ortodox din Chișinău. Vezi Al. Chiriac, *op. cit.*, pp. 70-71.

⁵ G. Tofan, *op. cit.*, p. 29.

⁶ ANRM, F. 1725, inv. 3, dos. 16, f. 84; ANRM, F. 727, inv. 1, dos. 3, f. 5; ANRM, F. 727, inv. 1, dos. 18, f. 36.

⁷ ANRM, F. 1725, inv. 3, dos. 7, f. 4.

Anumite intervenții în structura comenzii clădirii și a comenzii companiei au fost efectuate după numirea în funcția de director general interimar de război și marină a locotenentului Gherman Pânteș⁸. Acesta preluase funcția de director general de la colonelul Teodosie Cojocaru⁹, care, din motive de boală, nu putea exercita această funcție, deși o primise în cadrul ședinței de investire a Consiliului Directorilor Generali (Guvernul Republicii Democratice Moldovenești), la 7 decembrie 1917. Decizia de a-i oferi interimatul lui Gh. Pânteș a fost adoptată de Consiliul Directorilor Generali la 14 decembrie 1917, iar noul director general interimar și-a asumat această demnitate prin ordinul de zi nr. 1 din 15 decembrie 1917¹⁰. A doua zi, prin ordinul nr. 2 din 16 decembrie 1917, Gh. Pânteș l-a numit în funcția de comandant al Palatului Sfatului Țării și, totodată, de comandant al companiei de pază pe locotenentul Tihon Modval¹¹, iar în calitate de locuitor – pe praporșicul de marină N. Caminschi. Prin același ordin, furierii superiori Gheorghe Capira și Dumitru Roșca din cancelaria directoratului au fost detașați în subordinea comandantului clădirii Sfatului Țării¹².

⁸ Gherman Pânteș s-a născut la 13 mai 1894, în s. Zăicani, jud. Bălți. Participant la Primul Război Mondial. Președintele Comitetului Executiv Central Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor, constituit la 23 iulie 1917. A fost ales deputat în Sfatul Țării la Congresul Militarilor Moldoveni. În perioada 13 decembrie 1917 - 20 ianuarie 1918 a fost director general interimar de război și marină. La 27 martie 1918 a votat Declarația de Unire a Basarabiei cu România. După unire a profesat avocatura, fiind și primar de Chișinău. A decedat la București, la 1 februarie 1968. Vezi Al. Chiriac, *op. cit.*, pp. 130-132.

⁹ Teodosie Cojocaru s-a născut la 3 mai 1879, în com. Bubuieci, jud. Chișinău. Absolvent al școlii militare de infanterie din Odessa. A participat la Războiul Ruso-Japonez din 1904 și la Primul Război Mondial. A fost ales deputat în Sfatul Țării din partea Comitetului Executiv Gubernial al Consiliului Deputaților Țărani. La 27 martie 1918 a votat Declarația de Unire a Basarabiei cu România. După unire a fost primar al Chișinăului. La 28 iunie 1940 a rămas în Basarabia, la 13 august fiind arestat de NKVD. A decedat la 23 ianuarie 1941 în penitenciarul nr. 1 din Chișinău. Vezi Al. Chiriac, *op. cit.*, p. 81.

¹⁰ ANRM, F. 727, inv. 1, dos. 1, f. 1.

¹¹ Tihon Modval s-a născut la 16 iunie 1896, în s. Bulăești, jud. Orhei. Fiul preotului Constantin Modval. La 25 aprilie 1915 s-a înscris voluntar în Primul Război Mondial. A parcurs mai multe trepte ale carierei militare: elev, sublocotenent, locotenent, căpitan. La 14 septembrie 1917, la solicitare, este transferat din garnizoana Odessa în Regimentul 1 Moldovenesc Rezervă. La 15 decembrie 1917 a fost avansat locotenent, iar la 13 martie 1918 – căpitan. La desființarea trupelor moldovenești a trecut ca ofițer activ în Regimentul 36 Infanterie Vasile Lupu a Armatei Române. A mai făcut serviciul în Regimentul 9 Râmnicul Sărat, la Liceul Militar Regele Ferdinand din Chișinău și Regimentul 1 Jandarmi Craiova. În activitatea civilă a fost preot al plășii Cogălnic, jud. Tighina. ANRM, F. 1588, inv. 1, dos. 123, f. 3.

¹² Sfatul Țării, 22 decembrie, 1917.

În paralel cu compania de pază a Regimentului 1 Moldovenesc, Palatul Sfatului Țării era protejat și de o companie de marinari. Ziarul *Cuvânt Moldovenesc* anunța la data de 10 decembrie 1917 sosirea lor la Chișinău „ca să păzească curtea Sfatului Țării, [...] să asigure liniștea și rânduiala în capitala Basarabiei”¹³.

Atât cheltuielile pentru întreținerea imobilului, cât și cele pentru solda ostașilor se aflau în gestiunea intendenței Sfatului Țării. În plenul celei de-a patra ședințe a legislativului basarabean, intendentul clădirii Sfatului Țării, sublocotenentul I. Păscăluță¹⁴, prezentase un raport privind devizul de cheltuieli, solicitând suma de 7.500 ruble pentru asigurarea hranei ostașilor și alte 2.160 ruble pentru bucătărie – în total 9.660 ruble. În perioada 23 noiembrie - 12 decembrie 1917, militarii aflați în paza Sfatului Țării au încasat, drept compensație pentru scumpiri, câte o rublă pe zi în plus la salariu. Comandantul clădirii Sfatului Țării, T. Modval, și loctiitorul acestuia, N. Caminschi, ridicau un salariu de 75 de ruble¹⁵.

În perioada 4-20 ianuarie 1918, în legătură cu înrăutățirea sănătății locotenentului T. Modval, comanda companiei de pază a fost exercitată de sublocotenentul Guțu, interimatul fiindu-i încredințat oficial prin ordinul de zi nr. 10 din 10 ianuarie al directorului general de război și marină¹⁶. T. Modval a fost eliberat definitiv din funcția de comandant al companiei de pază la 21 ianuarie 1918, prin ordinul de zi nr. 21 al directorului general de război și marină. Comanda a fost preluată de praporgicul de marină N. Caminschi, asistat, în calitate de loctiitor, de sublocotenentul Vasile Cemârtan¹⁷.

¹³ *Cuvânt Moldovenesc*, 17 decembrie, 1917.

¹⁴ Ion Păscăluță s-a născut la 7 ianuarie 1890 în localitatea Fălești, jud. Bălți. Participă la primul Război Mondial. Este unul din organizatorii Comitetului militar al moldovenilor din Odessa. La Congresul Militarilor Moldoveni (20-27 octombrie 1917) a fost unul dintre vicepreședinții congresului. Este ales deputat în Sfatul Țării din partea militarilor din or. Odessa. La 27 martie 1918 a votat declarația de unire a Basarabiei cu România. În 1940 și 1944 se refugiază în România, iar în anul 1971 în Canada. A decedat în anul 1989 la Toronto. Vezi A. Chiriac, *op. cit.*, pp. 129-130.

¹⁵ ANRM, F. 727, inv. 1, dos. 11, f. 23.

¹⁶ ANRM, F. 1725, inv. 3, dos. 11, f. 31.

¹⁷ Vasile Cemârtan s-a născut în Chișinău. În luna mai 1915 a fost înrolat în armata țaristă și repartizat în Regimentul 48 Infanterie din Odessa. În luna iunie 1916 a fost detașat la Regimentul 14 Siberian. În noiembrie 1917 vine în Basarabia și este repartizat la compania de pază a Sfatului Țării. La dizolvarea trupelor militare ale Republicii Democratice Moldovenești a fost trecut în cadrele de rezervă ale Armatei Române în Regimentul 14 Infanterie cu gradul de locotenent (ANRM, F. 1725, inv. 3, dos. 11, f. 43v; ANRM, F. 1588, inv. 1, dos. 226, ff. 1-6).

Probleme de sănătate au determinat și trecerea în rezervă a colonelului N. Furtună¹⁸, comandantul Regimentului 1 Moldovenesc, căruia i se subordona și compania de pază. Noul comandant, locotenent-colonelul Simion Gurschi¹⁹, numit în funcție la 9 ianuarie 1918, a operat modificări în componența companiei, inclusiv a comandanților de pluton. De exemplu, la 13 ianuarie 1918, prin ordinul nr. 14, locotenentului Nicolau i s-a ordonat să predea comanda unui pluton al companiei sublocotenentului Corobcean²⁰. În paralel, Gh. Pântea, interimarul directoratului de resort, a aprobat și o serie înaintări în grad în cadrul companiei. Prin ordinul nr. 15 din 29 decembrie 1917, subofițerului superior Petru Răilean i s-a acordat gradul de praporgic inferior, subofițerilor inferiori Grigore Gonța și Tudor Țaranovschi – gradul de subofițeri superiori, caporalilor Constantin Pogor, Gheorghe Rotari, [?] Crețu și Vasile Gulic – cel de subofițeri inferiori, iar soldații [?] Ursu, Ion Vitoroi, Vasile Lozovan și Gheorghe Păduraru au fost avansați în gradul de caporal²¹.

Compania de pază a clădirii Sfatului Țării și-a avut prima ieșire în public în timpul trecerii în revistă a trupelor militare moldovenești, în cadrul primei parade militare a trupelor naționale de la Chișinău (25 decembrie 1917), organizată în baza ordinului nr. 3 al directorului general de război și marină. Tot atunci, președintele Sfatului Țării, Ion Inuleț, a înmănat Regimentului 1 Moldovenesc Rezervă (din care făcea parte și compania de pază) drapelul de luptă, urmând defilarea regimentului și a unor trupe străine, venite să onoreze Sfatul Țării²².

¹⁸ Vezi Ordinul de zi nr. 9 din 9 ianuarie 1918 al directorului general pentru război și marină, ANRM, F. 1725, inv. 2, dos. 3, f. 9.

¹⁹ Simion Gurschi s-a născut în 1885, în s. Durlești, jud. Chișinău. A absolvit Liceul Real din Chișinău. În 1905 a fost admis la Școala de ofițeri din Odessa, în 1908 obținând gradul de ofițer. Și-a făcut serviciul militar în Regimentul I Pușcași din or. Jmerinka, Ucraina, avansând până la gradul de colonel. La 20 octombrie 1917 a revenit la Chișinău, pentru a se pune la dispoziția autorităților Basarabiei. A fost numit comandant de batalion, apoi ajutor al comandantului Regimentului I Moldovenesc. În perioada 9 ianuarie 1918 - septembrie 1918 a deținut funcția de comandant al Regimentului I Infanterie Moldovenesc. S-a aflat în cadrul Armatei Române până în anul 1922, când a solicitat trecerea în rezervă. A lucrat în cadrul primăriei Chișinău. A fost arestat de NKVD la 8 iulie 1940, la 16 octombrie 1940 fiind judecat în baza art. 54/13 (*Lupta activă contra clasei muncitoare și mișcării revoluționare*), *Codul penal al RSS Ucrainene*, Tribunalul militar al Districtului Militar Odessa condamnându-l la împușcare și confiscarea averii personale. Simon Gurschi a fost executat la Chișinău, la 26 decembrie 1940. (*Depozitul Special de Stat al Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova, Fondul persoanelor supuse repressiunilor politice*, dos. 022375.

²⁰ ANRM, F. 1725, inv. 3, dos. 11, f. 684.

²¹ *Sfatul Țării*, 6 ianuarie, 1918.

²² *Sfatul Țării*, nr. 27 (29 decembrie), 1917.

La 11 ianuarie 1918, I. Păscăluță, comandantul Palatului Sfatului Țării și deputat în Sfatul Țării, a propus ca paza clădirii să fie asigurată zilnic de către 40 de ostași, în frunte cu un ofițer, prin rotație / de gardă, delegați din partea fiecărei unități militare moldovenești²³. Cheltuielile urmau să fie acoperite de unitățile militare ce asigurau paza, iar compania căreia îi fusese atribuită anterior această misiune urma să fie întoarsă în regiment. O asemenea măsură ar fi economisit suma de 7.500 ruble lunar. Propunerea lui I. Păscăluță a fost pusă în aplicare de către ministrul de război și marină, colonelul Constantin Brăescu. (Odată cu proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești, la 24 ianuarie 1918, directoratele generale au fost redenumite ministere). Prin ordinul de zi nr. 34 din 3 februarie 1918, compania ce asigura paza clădirii Sfatului Țării a fost desființată²⁴ și transformată în companie specială a Palatului Sfatului Țării, atribuindu-i-se calificativul „Companie în numele Republicii Democratice Moldovenești”²⁵. Locotenentul V. Cemârtan, praporgicii Vidrașu, Marcu și Boțu au fost transferați la Comenduirea Palatului Sfatului Țării. Funcția de comandat al clădirii a fost păstrată. Odată cu instaurarea sistemului de rotație pentru paza Palatului Sfatului Țării, compania de marinari invitată anterior a fost retrasă²⁶.

Referințe la militarii din paza Palatului Sfatului Țării apar în presa vremii și în contextul ședinței din 27 martie 1918, când s-a votat Declarația de Unire cu România. Reporterul ziarului *Sfatul Țării* nota: „În fața porții soldații care fac strajă păzesc pe mulți de a intra, sălile clădirii sunt prea mici pentru a încăpea pe toți aceia care voiau să vază marea taină a răsăririi unei Româнии înviate”²⁷.

Ședința ce a consacrat Unirea Basarabiei cu România a condus și la lichidarea Ministerului de Război și Marină (corelată cu crearea de trupe teritoriale) și demobilizarea armatei moldovenești, cu posibilitatea ca ofițerii ei să se transfere în armata română. Sfatul Țării însă și-a continuat activitatea: în sesiunea de toamnă-primăvară, legislativul și-a ținut ședințele până la 28 mai 1918, iar Comisia constituțională și Comisia II agrară au funcționat și în timpul vacanței din vara-toamna anului 1918. Paza Palatului Sfatului Țării a fost asigurată de militarii basarabeni în mod continuu, de la prima ședință a acestuia (21 noiembrie 1917) până la ultima (26-27 noiembrie 1918).

²³ ANRM, F. 727, inv. 1, dos. 2, f. 3.

²⁴ ANRM, F. 1725, inv. 3, dos. 11, f. 62v.

²⁵ La 9 aprilie 1918, în procesul demobilizării armatei, Vasile Cemârtan a fost angajat în cancelaria Sfatului Țării unde a activat până la 2 mai 1918 (ANRM, F. 727, inv. 1, dos. 6, f. 99).

²⁶ ANRM, F. 727, inv. 1, dos. 2, f. 3v.

²⁷ *Sfatul Țării*, 30 martie, 1918.

* * *

Publicăm mai jos lista de nume (cu indicarea gradului militar) a militarilor care au asigurat paza Palatului Sfatului Țării în perioada 23 noiembrie - 12 decembrie 1917. Amintim că, pe parcurs, lista a suferit unele modificări. Numele militarilor implicați în paza Palatului după instaurarea sistemului de gardă prin rotație n-a fost deocamdată identificat.

1. Petru Răilean, subofițer superior
2. Efim Tobâica, subofițer superior
3. Gheorghe Sanduța, subofițer inferior
4. Vasile Balan, subofițer inferior
5. Ion Popa, subofițer inferior
6. Grigore Gonța, subofițer inferior
7. Gavril Postică, subofițer inferior
8. Tudor Țaranovschi, subofițer inferior
9. Haralampie Vărguță, caporal
10. Gheorghe Batic, caporal
11. Constantin Pugor, caporal
12. Gheorghe Rotari, caporal
13. Pavel Cecan, caporal
14. Sava Dobândă, caporal
15. Vasile Gulic, caporal
16. Grigore Răilean, caporal
17. Nicolae Serbov, soldat
18. Gheorghe Crudu, soldat
19. Dumitru Popescu, soldat
20. Carp Gorbatiuc, soldat
21. Nicolae Parfeni, soldat
22. Teodor Chicu, soldat
23. Nicolae Șalari, soldat
24. Teodor Botnari, soldat
25. Simion Rață, soldat
26. Filip Adam, soldat
27. Efim Jenunchi, soldat
28. Pavel Hadjii, soldat
29. Daniel Pascari, soldat
30. Sava Nica, soldat
31. Vasile Străinul, soldat
32. Ion Grădinar, soldat
33. Gheorghe Purcel, soldat
34. Spiridon Vrabie, soldat
35. Gheorghe Ceban, soldat
36. Nicolae Grădinar, soldat
37. Leontie Răilean, soldat
38. Pavel Negru, soldat
39. Ion Fliștoc, soldat
40. Constantin Cibotaru, soldat
41. Constantin Bradu, soldat
42. Macarie Morozan, soldat
43. Ion Vitoroi, soldat
44. Vasile Magar, soldat
45. Teodor Cecan, soldat
46. Andrei Stati, soldat
47. Timofei Filip, soldat
48. Afanasie Romanescu, soldat
49. Gheorghe Jug, soldat
50. Nicolae Pascal, soldat
51. Andrei Cecan, soldat
52. Evstafie Țigănaș, soldat
53. Daniel Coroi, soldat
54. Simion Bodi, soldat
55. Timofei Cornilov, soldat
56. Ion Fedco, soldat
57. Manic Malasiu, soldat
58. Macar Grițuc, soldat
59. Pavel Roitburg, soldat
60. Pogonii Beregoi, soldat
61. Terernii Braneabul, soldat
62. Gheorghe Untilă, soldat
63. Ion Cojușnean, soldat
64. Ion Țoncu, soldat

65. Gheorghe Cazac, soldat
66. Vasile Lozovan, soldat
67. Gheorghe Struț, soldat
68. Diomid Bivol, soldat
69. Dumitru Bobeico, soldat
70. Gheorghe Secrieru, soldat
71. Evdocim Otgon, soldat
72. Gheorghe Goiman, soldat
73. Alexandru Sandoran, soldat
74. Grigore Rusu, soldat
75. Grigore Ursu, soldat
76. Dumitru Boldescu, soldat
77. Vasile Busuioc, soldat
78. Mihail Dragoman, soldat
79. Mihail Ciulac, soldat
80. Isidor Gravcesco, soldat
81. Gherman Jardan, soldat
82. Ștefan Milicenco, soldat
83. Efim Plăcintă, soldat
84. Simion Moșneguță, soldat
85. Gheorge Păduraru, soldat
86. Petru Țăcu, soldat
87. Efim Ciumaș, soldat
88. Silvestru Novac, soldat
89. Gheorghe Stanciu, soldat
90. Simion Țilinschi, soldat
91. Petru Teiman, soldat
92. Teodor Bordeianu, soldat
93. Axentie Donică, soldat
94. Ion Galuica, soldat
95. Grigore Castraveț, soldat
96. Ștefan Ursu, soldat
97. Ion Gheorghiu, soldat
98. Teodor Bădărău, soldat
99. Vasile Frunză, soldat
100. Ion Iordachi, soldat
101. Gheorghe Apostol, soldat
102. Nicolae Bucșan, soldat
103. Procopie Roșcovan, soldat
104. Ion Hamureac, soldat
105. Ștefan Mocan, soldat
106. Nicolae Marin, soldat
107. Andrei Mertic, soldat
108. Grigore Nastasii, soldat
109. Grigore Olaru, soldat
110. Ion Chiperi, soldat
111. Pavel Buiuc, caporal

Summary

Moldovan soldiers had an essential role in the national renaissance movement of Bessarabian Romanians during 1917-1918. The present paper explores a lesser known page of their activity: their involvement in guarding the Sfatul Tarii Palace. Based on previously unpublished archive documents, the way in which the guard service was organized is clarified.

Keywords: *Sfatul Tarii; Guard; Bessarabian Soldiers*

Vitalie CIOBANU *

MOBILIZAREA ȘI RECHIZIȚIONAREA CAILOR ȘI MIJLOACELOR DE TRANSPORT ÎN BASARABIA ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Pentru a face față necesităților războiului, întreaga economie a Imperiului Rus, inclusiv a guberniei Basarabia, a fost reorganizată radical, prin intermediul mobilizărilor, rechiziționărilor, prestațiilor forțate etc. Ne-am referit deja la unele aspecte ale acestui proces¹. În articolul de față, vom analiza, în baza documentelor de arhivă, procesul de mobilizare și rechiziționare a unui număr considerabil de cai, trăsuri și autovehicule din Basarabia, care urmau să fie utilizate atât la lucrările desfășurate în zona frontului, cât și la cele organizate în spatele acestuia. Prima rechiziționare a unităților de transport, efectuată la începutul războiului de comisia de colectare de la Chișinău, a avut ca bază graficul de mobilizare pentru anul 1910².

În scurt timp, însă, devenise clar că aceste rechiziții erau insuficiente pentru necesitățile acțiunilor militare, iar diverse structuri împuternicite, de diferit nivel, au început să solicite suplimentar cai și trăsuri. Astfel, statul-major al Districtului Militar Odessa rechiziționa suplimentar, în jud. Chișinău, 27 căruțe cu 2 cai și 27

* **Ciobanu Vitalie**, doctor în istorie, Agenția pentru Știință și Memorie Militară

¹ Vezi, de exemplu, V. Ciobanu, *Mobilizarea forțată la prestații militare în perioada Primului Război Mondial*, în *Cohorta*, nr. 1, 2020, pp. 75-96.

² ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9447, f.169. În contul neajunsului de cai, din jud. Chișinău au fost recepționați 13 cai de călărie și 21 de cai de tracțiune de categoria I pentru transportat echipament și lăzi cu muniții; 95 de cai pentru convoaie și 26 de cai de categoria a doua, restul cailor trebuiau recepționați în decurs de o zi pe contul localităților din jud. Chișinău.

de harnașamente duble; în jud. Bălți – 7 cai pentru convoaie de categoria întâi, iar în jud. Orhei – 11 cai de călărie și 8 cai pentru unitățile de artilerie. Solicitări similare trimiteau și comandanții unor unități de rang inferior. De exemplu, comandantul Regimentului Ucrainean, colonelul Vladimir Koncevski, cerea să i se trimită la Ustia, pentru ziua de 19 iulie, 42 de căruțe (la ora 9.00 dimineața) și 4 căruțe (la ora 7.00 seara); pentru ziua de 20 iulie, 164 de căruțe (la ora 10.00 dimineața); pentru ziua de 21 iulie, 50 de căruțe (la ora 6.00 dimineața)³. La 26 iulie 1914, șeful militar al jud. Chișinău raporta că nu s-a reușit completarea lotului de cai pentru câteva dintre structurile militare din regiune: era nevoie de încă 6 cai pentru Batalionul 40 Rezervă; 161 de cai pentru Brigada 63 Artilerie; 5 cai pentru Batalionul 41 Rezervă; 1 cal pentru Divizia 63 Infanterie. Aceștia urmau să fie rechiziționați (de rând cu încă 61 de cai) dintre animalele ce urmau să fie aduse în Piața Fânului din Chișinău; la Piața Germană din Orhei urmau să fie rechiziționați alți 112 cai⁴. În condițiile în care populația or. Chișinău nu reușise să adune cai pentru armată în corespundere cu graficul de mobilizare, președinților comisiilor de recepție li s-a ordonat să completeze lotul din contul cailor rechiziționați în alte localități ale județului⁵. Informați că și alte județe n-au reușit să colecteze loturile solicitate, oficialii Districtului Militar Odessa au dispus să se aplice cele mai radicale și drastice măsuri⁶.

Peste o zi, mareșalul interimar al nobilimii, Ivan Iaroșevici, îi raporta guvernatorului că livrarea de cai, stabilită în baza graficului de mobilizare din 1910, s-a realizat fără restanțe și a fost încheiată la 27 iulie 1914⁷. Proprietarilor, însă, nu li se plătitese nimic pentru caii rechiziționați. Biroul gubernial pentru serviciu militar solicita, la 28 iulie 1914, să i se prezinte, în termen de 24 de ore, informații și explicații cu privire la acest fapt⁸. În baza unor investigații rapide, s-a constatat că, în timpul mobilizărilor precedente, comisiile de colectare completaseră cu mari întârzieri (mult după livrarea acestora), bonurile de plată cu privire la caii și căruțele rechiziționate, iar șefii responsabili de sectoarele de cai militari nu prezentaseră la timp proprietarilor chitanțele emise de comisiile de colectare⁹. Ministerul Afacerilor Interne solicitase comisiilor de recepție să elibereze de urgență bonuri în care

³ ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9447, ff. 28-29.

⁴ *Ibidem*, f. 229.

⁵ *Ibidem*, f. 106.

⁶ *Ibidem*, f. 134.

⁷ *Ibidem*, f. 169.

⁸ *Ibidem*, f. 304.

⁹ *Ibidem*, f. 445.

să indice valoarea recompenselor bănești pentru caii și căruțele rechiziționate de la populație. Guvernatorul, la rândul său, cerea să i se raporteze despre modul în care vor fi achitați banii în baza chitanțelor cu privire la caii, trăsurile și hamurile livrate de familiile rezerviștilor de rang inferior și ratnicilor din trupele de rezervă deja încorporați în armata activă, care nu izbutiseră să pregătească procuri autentificate pentru rudele lor sau alte persoane care să poată primi sumele corespunzătoare. Viceministrul Nikolai Pleve informa (în calitate oficială) că Ministerul de Finanțe urmează să achite sumele indicate în chitanțe membrilor familiilor rezerviștilor și ratnicilor în baza adeverințelor eliberate de administrațiile de plăși sau de secțiile de poliție, nu în bază de procuri. În acest mod, autoritățile pasau administrațiilor locale responsabilitatea pentru achitarea bonurilor, dar și pentru asistarea gospodăriilor rezerviștilor și ratnicilor plecați în campanie¹⁰.

Se atestau adesea cazuri când proprietarii erau pur și simplu induși în eroare, mințiți sau, în genere, nu erau incluși în listele însoțitoare ale secției responsabile de asigurarea cu cai a armatei¹¹. Rechizițiile se făceau haotic, după necesități sau la bunul plac al comandanților militari. De exemplu, la 17 iulie 1914, Regimentul de Ulani Voznesensk rechiziționase de la Bălți circa 40 de cai. La 4 august 1914, șeful Diviziei 63 Infanterie, invocând ordinul comandantului armatei, cerea Oficiului pentru serviciul militar din jud. Chișinău să rechiziționeze de la populație 2 trăsură cu doi cai cu hamuri pentru statul-major al diviziei; o trăsură cu doi cai cu hamuri pentru Spitalul Militar Mobil 176; o trăsură cu doi cai cu hamuri pentru Spitalul Militar Mobil 177; 4 trăsură cu doi cai cu hamuri pentru Regimentul 249 Dunaisk și 8 trăsură cu doi cai cu hamuri pentru Regimentul Stăuceni. O solicitare de același fel era adresată, în aceeași zi, și Oficiului pentru serviciu militar din Bender. La numai câteva zile, același comandant cerea să se rechiziționeze de la populație încă 15 trăsură cu doi cai și o trăsură cu un cal, 30 de seturi de hamuri pentru trăsurile cu doi cai și un set de hamuri pentru trăsură cu un cal, pentru șapte companii neregulate și o sotnie neregulată, aflate în or. Chișinău¹².

Or, în loc de recompensă în bani, proprietarilor li s-au înmănat recipise ce confirmau că militarii au primit trăsurile. Proprietarii urmau să se prezinte, pentru recompensă, cu actele în cauză la Oficiul pentru serviciu militar din Bălți. De fapt, recipisele respective nu aveau nicio acoperire legală, fiind mai curând o escrocherie comisă de militari. Până la 20 august 1914, niciun proprietar nu primise banii pentru caii livrați. Oficiul pentru serviciu militar și casierile refuzau să achite banii

¹⁰ *Ibidem*, f. 478.

¹¹ *Ibidem*, f. 492.

¹² *Ibidem*, f. 336.

în baza acestor recipise, chiar dacă printre proprietarii de cai se numărau și soții ale ratnicilor încorporați în trupele de rezervă. Considerând că li s-a făcut o nedreptate și pentru că oficialii țariști își declaraseră, cel puțin formal, susținerea pentru familiile ai căror întreținători plecaseră pe front, acestea adresaseră guvernatorului un demers prin care îi solicitau să intervină în rezolvarea problemei¹³.

Se atestaseră și alte genuri de manipulări. La 29 iulie 1914, guvernatorul Mihail Ghilhen era informat cu privire la articolul *Recunoștință nemților*, publicat în numărul din 26 iulie 1914 al ziarului *Pridunaiski Krai (Plai dunărean)*. Semnatarii textului prezentau eronat faptele, vehiculând ideea că, în timpul mobilizărilor, coloniștii germani din jud. Ackerman ar fi refuzat să livreze caii pentru armată pe care trebuiau să-i pună la dispoziția oficialităților, motiv din care ar fi trebuit chemați gardieni ce să ia caii cu forța. Mareșalul interimar al nobilimii din jud. Ackerman menționa că articolul ar fi „o invenție absolut nepermisă” și că populația germană, ca și restul locuitorilor din județ, a prezentat în termenele indicate caii în or. Ackerman, la comisia de colectare, și a permis examinarea tuturor cailor conform listelelor anterior întocmite de către șefii responsabili de sectoarele pentru cai militari, iar măsurile de constrângere și intervenția gardienilor erau absolut inutile¹⁴.

Cu toate acestea, s-au atestat și persoane care se eschivaseră de la livrarea cailor, trăsurilor, hamurilor, automobilelor destinate armatei. La mijlocul lunii august 1915, guvernatorul ordona șefilor secțiilor județene și orășenești de poliție să declanșeze o anchetă pentru identificarea și tragerea la răspundere a acestor persoane¹⁵. Documentele de arhivă identificate de noi vorbesc, de exemplu, despre tragerea la răspundere a circa 35 de persoane din jud. Ismail care se eschivaseră de la rechiziționarea cailor și mijloacelor de transport¹⁶. În baza investigațiilor, s-a stabilit că mulți dintre aceștia acționaseră în complicitate cu unii oficiali, care, conform normelor în vigoare (incluse în *Statutul cu privire la obligațiile zemstvelor*, în *Regulamentul cu privire la obligația militar-automobilistică* și în *Instrucția privind livrarea cailor*), aveau misiunea de a colecta, examina și recepționa pentru necesitățile armatei cai sau alte animale de povară, trăsurile cu hamuri și automobile, supraveghind și gestionând livrările acestora. S-a decis ca persoanelor ce admiseseră eschivări de la livrarea mijloacelor de transport, neglijențe criminale, îngăduințe sau complicități să li se intenteze cauze penale¹⁷.

¹³ *Ibidem*, f. 434.

¹⁴ *Ibidem*, f. 309.

¹⁵ *Ibidem*, f. 394.

¹⁶ *Ibidem*, ff. 517-517v. (Prezentată la 7 august 1914).

¹⁷ *Ibidem*, f. 393.

Deși rapoartele oficiale sugerau că, inițial, aprovizionarea cu furaje a cailor pentru armata rusă decurgea în mod satisfăcător, începând cu iarna 1914-1915 s-au atestat dificultăți care se agravau din an în an. Mai multe unități de cavalerie au fost nevoite să-și retragă caii din luptă, pentru a nu-i pierde. Au existat și perioade când, din cauza dificultăților provocate de transportul feroviar, caii piereau din lipsă de furaje. În decembrie 1916 au fost efectuate modificări în aprovizionarea frontului cu produse alimentare. Persoanele împuternicite să transporte pe front cantități mari de produse, furaje, semințe și saci puteau solicita, la necesitate, ajutor din partea localnicilor, populația fiind obligată să presteze munci de transportare, încărcare și descărcare a produselor, cu propriile mijloace de transport. Cei care nu respectau aceste dispoziții obligatorii erau supuși detenției în închisoare pe un termen de până la trei luni sau la o amendă de până la 3.000 de ruble¹⁸. Pentru prestațiile în transport se plăteau câte trei sferturi de copeică de pud per verstă, la primele 10 verste, și câte o jumătate de copeică de pud per verstă, la următoarele zece verste, iar pentru fiecare verstă în plus, câte o treime de copeică de pud per verstă. În cazul în care transportul se efectua pe drumuri desfundate, se plătea cu treizeci de procente mai mult. Prestațiile în transport nu puteau fi impuse pe distanțe mai mari de 40 de verste. Pentru o distanță mai mică de zece verste se plăteau câte cinci ruble pe zi pentru o căruță cu doi cai și un însoțitor. Pentru transportul fânului și paielor în vrac se plătea cu cincisprezece procente mai mult decât pentru transportarea produselor alimentare. Taxele au fost fixate de administratorul Ministerului Agriculturii și aprobate la 10 decembrie 1916.

În același timp, continuau și rechizițiile. Conform solicitărilor centralizate, în ianuarie 1917, populația din jud. Bălți trebuia să livreze 86 de căruțe pentru lucrările de construcție a noii linii de cale ferată Bălți-Ungheni; mai mult de 2.000 de căruțe săptămânal pentru transportarea furajelor pentru armată; să trimită un număr mare de căruțe pentru lucrările de transportare a furajelor necesare cirezilor din proprietatea statului și staționate în teritoriu; 5 căruțe echipei de construcție și reparație a drumurilor de țară, pentru lucrările de pe linia de cale ferată Cornești-Ungheni și pentru eșaloanele mobile ale detașamentelor de construcție etc. Or, nu ajungeau căruțe nici pentru livrarea pâinii pentru armată. În aceste condiții, furnizorii erau încurajați să aducă la lucrările de construcție a liniei de cale ferată muncitori din afara județului. În ianuarie 1917, au fost majorate taxele pentru lucrări: pentru o căruță se plăteau 12 ruble și pentru un muncitor 4.50 ruble pe zi,

¹⁸ ANRM, F. 9, inv. 1, dos. 4709, f. 214 (*Dispoziție obligatorie cu privire la prestațiile forțate pentru transportarea produselor alimentare, emisă de guvernatorul Basarabiei M. Voronovici în baza legii din 3 februarie 1916*).

persoana angajată urmând să fie scutită de serviciul militar. Cu toate acestea, responsabilii de lucrări recrutau în continuare forța de muncă din raza județului¹⁹.

Procesul de colectare a cailor, căruțelor și autovehiculelor viza atât persoanele fizice, cât și pe cele juridice, existând o serie de reguli speciale cu privire la mijloacele motomecanizate de transport. Acestea urmau să fie prezentate în regim de urgență la punctele de colectare (deschise de statele-majore ale districtelor) din centrele guberniale sau din localitățile mari. Mașinile livrate trebuiau să fie în stare funcțională și dotate cu motoare cu ardere internă. Data livrării urma să fie stabilită de statul-major al districtului, în funcție de condițiile locale. Poliția trebuia să asigure aducerea la timp a mijloacelor motomecanizate la punctele de colectare. Comisa de primire, împuternicită să recepționeze mașinile, să evalueze prețul lor în baza instrucțiunilor aprobate de ministrii de resort, trebuia să elibereze proprietarilor certificate de confirmare. În mod obligatoriu, mașinile trebuiau asigurate cu piese de rezervă. Neprezentarea pieselor de rezervă era considerată echivalentă cu deteriorarea intenționată a mașinii. Colaboratorii poliției puteau întocmi în acest sens procese-verbale pe baza cărora puteau fi intentate procese penale. Mașinile neprezentate la timp erau rechiziționate de poliție²⁰.

Pentru accelerarea procesului de mobilizare și rechiziționare a mijloacelor motomecanizate, la 17 iulie 1914, guvernul a adoptat decretul *Cu privire la introducerea serviciului de vehicule militare în toate zonele imperiului, cu excepția Marelui Ducat al Finlandei*. Aprobabil de Nikolai al II-lea, acest document legitima rechiziționarea tuturor automobilelor aflate în Rusia, cu unele excepții. În conformitate cu acest decret, în întreaga Rusie au fost rechiziționate 475 de camioane și 3.562 de mașini.

Bazându-se pe aceste dispoziții oficiale, șeful comunicațiilor militare din cadrul Districtului Militar Odessa cerea guvernatorului Basarabiei să asigure desfășurarea acțiunilor de rechiziționare a autovehiculelor și să angajeze membri pentru comisia de rechiziție²¹. Urmău a fi supuse rechiziționării toate autovehiculele din Districtul Militar Odessa. Colaboratorii secțiilor județene și orașenești de poliție trebuiau să întocmească urgent, conform unui formular-tip, listele proprietarilor de autovehicule, indiferent dacă mașinile lor fuseseră examinate sau nu la Chișinău în august 1914²². În registrul de înregistrare se indica numărul vehiculului, prezentându-se și descrierea amănunțită a acestuia. Se indica numele proprietarului, locul de trai, numărul automobilului.

¹⁹ ANRM, F. 9, inv. 1, dos. 4709, f. 12.

²⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9447, ff. 185-185v.

²¹ *Ibidem*, f. 1.

²² *Ibidem*, f. 5.

Listele întocmite de comisii la diferite etape ale mobilizării conțineau cifre diferite. În jud. Ackerman, de exemplu, erau înregistrate 17 autovehicule²³. În listele din 3 martie 1915, se menționa că în jud. Bălți existau 12 proprietari de autovehicule și motocicletă²⁴. În listele din Ismail, se menționa că au fost examinate 23 de automobile, în cele de la Chișinău erau înregistrate 30 de automobile²⁵, alte 4 fiind înregistrate în localități din apropierea Chișinăului²⁶. Din numărul total de mașini pentru armată prezentate, la 19 aprilie 1915, la Piața Fânului, circa 60 au fost respinse de comisii²⁷. Conform listelor, la o anumită etapă, în gubernia Basarabia (cu excepția jud. Hotin) existau 130 de autovehicule²⁸.

Mobilizarea și rechiziționarea mijloacelor de transport pentru necesitățile armatei, repartizarea acestora la lucrările în folosul armatei, ca și multe alte obligații impuse în mod forțat populației basarabene au subminat economia guberniei și au adus locuitorii și economia locală la o stare absolut dezastruoasă.

ANEXE

Telegramă cu privire la efectuarea rechiziționării, expediată guvernatorului Basarabiei de către mareșalul interimar al nobilimii

27 iulie 1914, Chișinău

Livrarea de cai, stabilită în baza graficului de mobilizare din anul 1910, s-a făcut fără restanțe și a fost încheiată astăzi. Datele solicitate conform paragrafului 208 vor fi transmise suplimentar.

Președinte, mareșal interimar al nobilimii, [Ivan] Iaroșevici.

ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9447, f. 169. Original. Traducere din limba rusă.

²³ ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9477, ff. 55-55v.

²⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9477, ff. 64-64v.

²⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9477, f. f. 68-71.

²⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9477, f. 74.

²⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9477, ff. 82-83.

²⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9477, ff. 85-89

Copie de pe copie

Reguli cu privire la rechiziționarea automobilelor, expediate oficialilor țariști de către Ministerul de Interne

Nr. 25990. Punctul 187 al Codului de Legi. S-a făcut publică înalta hotărâre privind rechiziționarea automobilelor militare aprobată de împărat. Înaltul ordin privitor la livrarea automobilelor va fi emis în zilele ce urmează. Recepționarea automobilelor și a altor mijloace de transport motomecanizate se va face în următorul mod: 1) statele-majore ale districtelor vor deschide puncte de primire în centrele guberniale și la periferia altor centre mari; 2) vor fi rechiziționate toate automobilele motomecanizate în afara celor menționate în art. 2 al regulamentului; din numărul de mașini livrate vor fi acceptate cele funcționale și cu motoare cu ardere internă; 3) livrarea și recepționarea se vor efectua în temeiul înaltului ordin ce urmează a fi emis în această privință; 4) anunțurile cu privire la livrarea mijloacelor de transport motomecanizate se fac la fața locului, corespunzător ordinii generale de mobilizare; 5) data livrării către punctele de primire se stabilește de statul-major al districtului, în funcție de condițiile de la fața locului; 6) controlul privind prezentarea la timp a tuturor mijloacelor motomecanizate de transport la punctele de primire se pune în sarcina poliției. Mașinile nelivrate la timp se vor colecta de către poliție; 7) comisia de primire primește mașinile, evaluează prețul lor (art. 11 al Regulamentului) în baza instrucțiunilor aprobate de ministrii de resort, comunicate prin prezenta directivă; 8) la recepționare, comisiile eliberează pe numele livratorilor chitanțe, bonurile cărora se transmit proprietarilor de mașini; 9) dacă mașinile, cu toate piesele de rezervă, nu au fost prezentate la timp, cazul este echivalat cu deteriorarea intenționată a mașinii, lucrătorii poliției urmând să întocmească procese-verbale în vederea atragerii lor la răspundere penală; 10) forma avizului privind livrarea mașinilor vă va fi prezentată de statul-major al districtului. În caz că aceasta nu ajunge, la momentul recepționării, forma avizului se stabilește în baza anexei nr. 5 a *Instrucțiunii cu privire la livrarea cailor*; 11) chitanțele și bonurile însoțitoare ce confirmă recepționarea mijloacelor de transport motomecanizat de către comisie se întocmesc în conformitate cu forma nr. 32 a *Instrucțiunii privind livrarea cailor*, prevăzută cu antet, ștampila comisiei de primire și însoțită de semnăturile președintelui și tuturor membrilor comisiei. Pregătirea dispozițiilor prealabile va începe în regim de urgență. Indicațiile de regoare se vor solicita statului-major al districtului.

Ministrul afacerilor interne [Nikolai] Maklakov

ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9447, ff. 185-185v. Original. Traducere din limba rusă.

**Telegramă cu privire la rechiziționarea cailor,
expediată guvernatorului Basarabiei
de către general-maiorul Vsevolod Sokovnin**

25 iulie 1914, Chișinău

Comandantul armatei a ordonat ca lotul incomplet de cai recepționat în jud. Chișinău să fie completat cu cai rechiziționați în județele Orhei și Chișinău. În caz că nu se va colecta numărul necesar de cai, aceștia se vor rechiziționa prin ordin din județele menționate. Rog indicații urgente.

General-maior [Vsevolod] Sokovnin.

ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9447, f... Original. Traducere din limba rusă.

**Notă informativă cu privire la mobilizarea cailor
pentru necesitățile de război,
expediată Oficiului gubernial pentru serviciu militar
de către șeful militar al jud. Chișinău**

26 iulie 1914, or. Chișinău

La 26 iulie deficitul atestat la completarea lotului era următorul:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Denumirea companiilor</i>	<i>Unitățile ce urmează a fi aprovizionate</i>	<i>Numărul de cai ce urmează a fi rechiziționați</i>	<i>Tipul de cai</i>
1.	Compania 1	Batalionul 40 Rez[ervă]	6 cai	Cai de tracțiune
2.	Compania 2	Brigada 63 Art[ilerie]	161 cai	
3.	Compania 3	Batalionul 41 Rez[ervă]	5 cai	
4.	Compania 2	Divizia 63 Inf[anterie]	1 cal	
<i>Total</i>			<i>173 cai</i>	

La Piața Fânului (din jud. Chișinău) se vor lua suplimentar 61 de cai, iar la [Piața] Germană (din jud. Orhei) – 112 cai.

Colonel [semnătura]

Secretar, consilier al curții [semnătura]

ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9447, f. 229. Original. Traducere din limba rusă.

**Circulară cu privire la neregularitățile atestate
la rechiziționarea mijloacelor de transport, expediată guvernatorilor
de către Ministerul Afacerilor Interne**

Direcția serviciului militar dispune de date că, pe parcursul mobilizării, în timpul livrării cailor, trăsurilor, hamurilor, automobilelor pentru armată, mulți dintre proprietarii mijloacelor de transport necesare armatei s-au eschivat nemotivat de la sarcinile general obligatorii, unii făcând aceasta în complicitate indubitabilă cu oficialii cărora, prin normele în vigoare, le revine sarcina de a colecta, examina și recepționa caii, alte animale de povară, trăsurile cu hamuri și automobilele.

În consecință, pe baza art. 795 și 832 ale *Statutului cu privire la obligațiile zemstvelor*, art. 8 și 9 ale *Regulamentului cu privire la obligația militar-automobilistică* și § 74-77 și 276 ale *Instrucției privind livrarea cailor*, rog, stimate domn, să vă preocupați neîntârziat de posibilitatea unei verificări atente și să clarificați cine dintre proprietarii mijloacelor de transport menționate mai sus s-a eschivat de la livrarea lor pentru necesități militare și dacă nu s-au admis în aceste cazuri neglijențe criminale, îngăduințe sau complicități din partea oficialilor implicați în livrare. Împotriva tuturor vinovaților trebuie pornită urmărire penală în ordinea stabilită.

Rog să comunicați Direcției serviciu militar despre toate neregularitățile și abuzurile depistate de anchetă și despre aducerea vinovaților la răspundere penală.

În locul ministrului afacerilor interne, viceministru [Nikolai] Pleve [semnătura]
Șeful direcției St[epan] Kukol-Iasnopolski [contrasemnat]

ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9447, f. 393. Original. Traducere din limba rusă.

**Lista persoanelor din jud. Ismail atrase la răspundere legală
pentru neprezentarea cailor, trăsurilor și automobilelor
ce urmau să fie rechiziționate**

Nr. ord.	Prenumele, patronimicul, numele de familie și adresa proprietarilor	Ce anume nu a fost prezentat	La cine, când, și în baza a ce articol au fost aduși la răspundere	Note
1.	Moisei Gerșkov Kornștein, or. Bolgrad	Automobil	La anchetatorul penal, secția 3, districtul Ismail, 4 octombrie 1914, în baza art. 541/3, <i>Regulamentul cu privire la pedepse</i> (anexă la legea din 17 iulie).	
2.	Andrei Fiodorov Kamburov, or. Bolgrad	2 automobile		
3.	Alfred Ivanov Șerer, s. Borceag	Automobil	La anchetatorul penal, secția 2, districtul Ismail, 18 septembrie 1914, în baza art. 541/3, <i>Regulamentul cu privire la pedepse</i>	

4.	Liubomir Konstantinov Atanasiu, s. Vadul-lui-Isac	Automobil	La anchetatorul penal, secția 3, districtul Ismail, 27 septembrie 1914, în baza art. 541/3, <i>Regulamentul cu privire la pedepse</i>	
5.	Mavromandi Iamandi, s. Țiganca	Automobil	La anchetatorul penal, secția 4, districtul Ismail, 24 septembrie 1914, în baza art. 541/3, <i>Regulamentul cu privire la pedepse</i>	
6.	Aleksandr Aleksandrov Zahariadi, s. Aluat	2 automobile și 1 pentru copii	La anchetatorul penal, Secția 2, 18 septembrie 1914, în baza art. 541/3, <i>Regulamentul cu privire la pedepse</i>	
7.	Comitetul Permanent de Zemstvă din Cahul	1 automobil	Procesul-verbal al anchetei din 17 dec[embrie] 1914 a fost prezentat viceprocurorului în baza art. 253, [Codul] Jud[iciar]Pen[al], care a fost întors pentru că i s-a încetat acțiunea la 22 dec[embrie] prin nr. 706	
8.	Locuitorul s. Tuzla: Efim Hristoforov Ghinjul	1 jugan șarg	La judecătoria de pace, secția 9 a districtului Ismail, 19 noiembrie 1914, în baza art. 541/3, <i>Regulamentul cu privire la pedepse</i> , (anexă la legea din 17 iulie)	
9.	Gheorghe Miriakov	1 jugan sur		
10.	Timofei Mark	1 jugan negru		
11.	Aleksei Țakura	2 jugani negri		
12.	Ferdinand Mihalovici Makus, s. Zingarovka	jugan negru		
13.	Samuil Țu, s. Zingarovka	iapă neagră		
14.	Maksim Nastaceanko, s. Sadovaia	iapă roșcată	<i>Ibidem</i>	
15.	Hristian Mahau, s. Bazarianka	1 iapă neagră	<i>Ibidem</i>	
16.	locuitorul s. Fontânadinilor [Fântâna-zânelor] Ivan Afansiev Velcev	jugan negru	La judecătoria de pace, secția 6, districtul Ismail, 27 octombrie 1914; în baza art. 541/3, <i>Regulamentul cu privire la pedepse</i> (anexă la legea 17 iulie 1914)	
17.	Dmitri Ciurmak	iapă neagră		
18.	Lazar Nikolaev	trăsură cu hamuri		
19.	locuitorul s. Tașbunar: Ivan Mihailov Popazov	iapă sură de rasă		
20.	Gherasim Kirjikov	trăsură cu hamuri	La judecătoria de pace, secția 2, districtul Ismail, 27 octombrie 1914 în baza art. 541/3, <i>Regulamentul cu privire la pedepse</i> (anexă la legea 17 iulie 1914)	
21.	Gheorghe Andreev Kalcev	jugan șarg		
22.	Stepan Naidenski	iapă șargă		
23.	Albert Țibart, s. Katlabughi	jugan negru		
24.	Petr Daki, s. Erdekburno	trăsură cu hamuri		

25.	Serghei Zapolski, moșia Tătarăș	jugan șarg	La anchetatorul penal, secția 4, districtului Ismail, 5 noiembrie 1914, în baza art. 541/3, <i>Regulamentul cu privire la pedepse</i>	
26.	Dmitri Plakciu, s. Congaz	iapă neagră	La anchetatorul penal, secția 2 a județului Ismail, 18 octombrie 1914, în baza art. 541/3, [<i>Regulamentul</i>] <i>cu privire la pedepse</i>	
27.	Anton Dușko, s. Congaz	jugan șarg		
28.	Adolf Șlingher, s. Bornag	3 jugani șargi		
29.	Kuzma Albul, s. Pel. Modavan	jugan sur închis		
30.	Nikolai Kurtev, s. Anadol	jugan sur	La judecătorul de pace, secția 3 a județului Ismail, 31 octombrie 1914, în baza art. 541/3, [<i>Regulamentul</i>] <i>cu privire la pedepse</i> (anexă la legea 17 iulie 1914)	
31.	Dmitri Karaghiorghi, s. Anadol	iapă neagră		
32.	Ignat Petrov, s. Karapaci	jugan negru		

Șeful interimar al poliției de județ [semnătura]

ANRM, F. 2, inv. 1, dos. 9447, ff. 517-517v. Original. Traducere din limba rusă.

Summary

The present paper analyzes, on the basis of archive documents, the process of mobilization and requisition of a large number of horses, carriages, and automobiles from Bessarabia. They were supposed to be used both for activities carried in the front, and those organized behind the front line. These mobilizations and requisitions, organized repeatedly starting from the summer of 1914, together with other forms of forced labor, undermined Bessarabia's economy and led its inhabitants to a disastrous state.

Keywords: *Requisition; World War One; Transportation Means; Bessarabia.*

Valentin BURLACU *

SPECIFICUL PROBLEMEI BASARABIEI ÎN CADRUL CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS (1919-1920)

În angrenajul de probleme și interese militar-politice internaționale de la începutul anului 1918, intrarea trupelor românești în Basarabia, iar mai apoi unirea acestui ținut cu România s-a făcut cu aprobarea și chiar cu susținerea celor două blocuri militar-politice aflate în conflict ireconciliabil. Marile Puteri occidentale au considerat Unirea un efect al dreptului la autodeterminare, au încurajat-o chiar recunoscând caracterul etnic preponderent românesc al provinciei. De la declararea Unirii Basarabiei cu România (la 27 martie (9 aprilie) 1918) și până la sfârșitul războiului, nu s-au înaintat obiecții cu referire la justetea actului Unirii. Basarabia se desprinsese din imperiul țarist în virtutea principiului libertății popoarelor de a dispune de propria lor soartă, principiu declarat de revoluția bolșevică și de care au mai uzat Polonia, Finlanda, Lituania și Georgia¹; parcursese toate etapele ce justificau recunoașterea Unirii cu România: proclamarea autonomiei în raport cu Rusia (octombrie 1917), a independenței (24 ianuarie 1918) și, ulterior, a Unirii cu România (27 martie 1918). Toate aceste acțiuni, în succesiunea respectivă, corespundeau aplicării principiului autodeterminării popoarelor, enunțat și de

* **Burlacu Valentin**, doctor în istorie, conferențiar universitar, Agenția pentru Știință și Memorie Militară.

¹ V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, noiembrie 1919 - martie 1920*, Sibiu, 1925, p. 34.

președintele SUA, Woodrow Wilson². Evenimentele revoluționare și deșteptarea conștiinței naționale a românilor basarabeni, care au culminat cu decizia de Unire a Basarabiei cu România, erau bine cunoscute la nivelul factorilor politico-guvernamentali ai Marilor Puteri³. Opinia generală era că recunoașterea Unirii Basarabiei cu România va veni în mod firesc. În esența ei, situația Basarabiei era cât se poate de clară din punct de vedere istorico-juridic, demografic și nu impunea discuții și tratative îndelungate ori contradictorii.

Constatând sfârșitul imperiilor multinaționale, Conferința de pace de la Paris, care marca încheierea Primului Război Mondial, trebuia să dea o consacrare juridică, în baza principiului naționalităților și principiului autodeterminării popoarelor, noului statut teritorial și politic al României moderne⁴. La începerea forumului păcii, România era de fapt și de drept un stat național unitar, constituit din teritoriile locuite dintotdeauna de români. Actele fundamentale, cu valoare de lege, care legitimau acest stat, rezidau în hotărârile plebiscitare din martie, noiembrie și decembrie 1918, precum și din convențiile încheiate în august 1916 cu Antanta, în baza cărora România participase la războiul unității naționale. Însă, obținerea recunoașterii internaționale a Unirii Basarabiei cu România a fost una dintre cele mai dificile probleme cu care s-a confruntat delegația română la această conferință. Consfințirea actului unirii prin tratatul semnat la 28 octombrie 1920 solicitase eforturi colosale din partea oamenilor politici români.

Pietrele de încercare pentru delegația română, în timpul acestei conferințe, le-au reprezentat învinuirile din partea altor state pentru pacea semnată cu Puterile Centrale; lipsa credibilității din perspectiva unor țări occidentale în raport cu actele de unire ale Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei⁵; atitudinea SUA față de scopul participării României la Primul Război Mondial și față de recunoașterea drepturilor istorice românești, consacrate prin tratatul secret din 1916.

La toate aceste obiecții a răspuns cu responsabilitate și cu spirit pragmatic și combativ omul de stat și prim-ministrul României Ion I. C. Brătianu.

² R. Carp, *Recunoașterea Unirii Basarabiei cu România – aspecte istorice și de drept internațional*, în *Polis. Revistă de Științe Politice*, vol. VI, nr. 1 (19), decembrie, 2017 - februarie, 2018, p. 8.

³ I. Constantin, *Diplomația română în lupta pentru recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu Patria-mamă*, în *Centenar Sfatul Țării: 1917-2017. Materialele conferinței științifice internaționale*, Chișinău, 21 noiembrie, 2017, Lexon Prim, Chișinău, 2017, p. 581.

⁴ V. Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Triumful principiilor naționalităților*, Cluj-Napoca, 1983, pp. 256-258.

⁵ A. Moraru, I. Negrei, *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*, Civitas, Chișinău, 1998, p. 167; V. F. Dobrinescu, D. Tompea, *România la conferințele de pace (Paris: 1919-1920, 1946-1947)*, Focșani, 1996, p. 21.

La 31 ianuarie 1919, I. I. C. Brătianu a susținut revendicările României recunoscute prin tratatul de alianță din 1916, respingând categoric orice compromis în această privință⁶. La 1 februarie 1919, a prezentat memoriul *România în fața Conferinței de pace. Revendicările sale teritoriale*, în care justifica revendicările românești prin dreptul la autodeterminare și drepturile istorice și etnice și cerea de la Marile Puteri să recunoască și să confirme frontierele istorice ale României⁷. Demersurile lui I. I. C. Brătianu se bazau pe faptul că tratatul din 1916 cu Antanta a rămas valabil și că, în consecință, România era îndreptățită să primească tot ce i s-a promis și să fie tratată ca partener aliat cu drepturi depline. În fața consiliului suprem al conferinței, demnitarul român respinsese cu fermitate contraargumentele potrivit cărora România abrogase ea însăși tratatul prin încheierea unei păci separate cu inamicul.

În contextul acelor discuții, problema Basarabiei avea o serie de trăsături ce o diferențiau de celelalte teritorii populate de români care se uniseră cu Regatul Român în 1918. I. I. C. Brătianu insista că hotărârea românilor basarabeni de unire cu România fusese luată în conformitate cu principiul autodeterminării, iar conferința era chemată să recunoască *de jure* noul statut teritorial al țării⁸. Principalele rezerve ale aliaților erau legate de faptul că Basarabia nu figura ca teritoriu național promis pentru jertfa războiului în tratatul din august 1916 (încheiat de România cu Antanta), iar la sfârșitul primei conflagrații mondiale se desprinsese în vâltoarea evenimentelor revoluționare de la un fost aliat al celor care deveniseră arbitrii păcii.

Un alt motiv al problemelor legate de recunoașterea Unirii Basarabiei fusese absența de la conferință a Rusiei⁹. Reprezentanții Puterilor Aliate sperau ca regimul bolșevic să fie răsturnat și în Rusia să se instaureze un guvern legal recunoscut de Marile Puteri, care să fie invitat la masa tratatelor în calitate de fost aliat. Conform unuia dintre scenariile, tranșarea problemei Basarabiei urma să se desfășoare ca un act bilateral între Rusia sovietică și România. **Odată cu începerea lucrărilor conferinței s-a lansat și ideea de a condiționa recunoașterea sau nerecunoașterea Unirii Basarabiei de răsturnarea guvernului bolșevic: se considera că unei Rusii eliberate de bolșevism trebuie să i se ofere anumite concesii.** Evoluția situației militare a făcut ca această idee să rămână în stadiul de proiect,

⁶ V. Burlacu, *Curs universitar la Istoria Contemporană a Românilor, Partea I. (1918-1944), vol. 1, (1918-1940)*, Chișinău, 2016, p. 170.

⁷ Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919*, București, 1939, pp. 49-50.

⁸ I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România în 1918. Aspecte controversate ale problemei*, în *Patrimoniul*, nr. 2, 1993, p. 345.

⁹ Gh. Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace de la Paris-Versailles, 1919-1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, MEGA, Cluj-Napoca, 2013, pp. 227-228.

existența ei indicând asupra dificultăților suplimentare din cadrul conferinței¹⁰. Speranțele aliaților într-o victorie a forțelor anti-bolșevice conturau posibilitatea înlocuirii regimului sovietic cu un guvern național rus, iar aspectele legate de „chestiunea rusă” urmau a fi rezolvate odată cu soluționarea generală a acestei probleme. Profesorul american Bernard Cook nuanța poziția SUA în acest sens: „Dacă rezervele Statelor Unite față de frontierele României cu Ungaria și Bulgaria se bazuau pe considerente etnice, problema Basarabiei era legată de evoluțiile politice din Rusia. SUA au fost primele care au recunoscut guvernul provizoriu rus. Poziția americană față de problema Basarabiei ținea de speranța că regimul bolșevic avea să se prăbușească curând. Americanii nu doreau să ofere bolșevicilor posibilitatea de a se prezenta drept apărători ai intereselor teritoriale naționale rusești”¹¹.

Acestea erau circumstanțele în care delegația română urma să discute recunoașterea Unirii Basarabiei cu România la Conferința de pace¹². În esență, disputa referitoare la recunoașterea suveranității României asupra teritoriului dintre Nistru și Prut era privită ca rămânând în afara autorității conferinței, de vreme ce Rusia nu era un stat inamic înfrânt (ca Austria sau Bulgaria), ci un fost aliat. Reținerea manifestată de Marile Puteri nu trebuia apreciată ca atitudine față de legile internaționale, ci ca expresie a speranței de a vedea sfârșitul regimului bolșevic. Londra și Parisul inițiaseră negocieri cu diferiți generali ai „gărzii albe”, promițând să le ofere recunoașterea internațională în schimbul acceptării stipulațiilor Conferinței de pace de la Paris în privința Basarabiei.

La 26 mai 1919, puterile aliate au prezentat guvernului lui Aleksandr Kolceak un acord, în care recunoșteau guvernul Kolceak drept singura conducere legitimă a Rusiei, prevăzând, printre altele, și condiția recunoașterii independenței Finlandei și Poloniei și cea privind rezolvarea problemelor Țărilor Baltice, Caucazului și Transcaucaziei în colaborare cu Societatea Națiunilor. Chestiunea Basarabiei fusese omisă, considerându-se că „aceasta va fi probabil pricină de dificultăți cu România, când mesajul ar fi eventual publicat”. Generalului rus i se cerea doar să recunoască „dreptul Conferinței de pace de a determina soarta părților române ale Basarabiei”¹³.

¹⁰ R. Carp, *op. cit.*, p. 7.

¹¹ B. Cook, *Statele Unite și problema Basarabiei*, în *Magazin istoric*, decembrie 2012, p. 34.

¹² O. Țicu, *Sfatul Țării în diplomația Conferinței de pace de la Paris (1919)*, în *Centenar Sfatul Țării*, p. 602.

¹³ Gh. Cojocaru, *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, în *Cugetul*, nr. 4, 1991, p. 35; V. F. Dobrinescu, I. Pătroi, *Marea Unire din 1918 în documente diplomatice americane*, în *Patrimoniul*, nr. 4, 1991, p. 160.

În același timp, recunoașterea Unirii Basarabiei era utilizată de Marile Puteri ca mijloc de presiune și șantaj, pentru a putea influența atitudinea și poziția României în alte probleme, precum negocierile vizând tratatul cu Ungaria și cele referitoare la protecția minorităților, comerțului și tranzitului pe teritoriul românesc. Rezolvarea acestei probleme implica, din punct de vedere internațional, unele interese europene și chiar mai largi, în privința raporturilor dintre Marile Puteri¹⁴.

În ansamblu, abordarea problemei Basarabiei în timpul Conferinței de pace a dezvăluit două elemente esențiale: 1) valorile sale permanente, de ordin istoric, geografic și etnic, înăbușite în sec. XIX, dar care au reapărut în mod natural odată cu revoluția rusă, valori care au fost recunoscute de civilizația europeană; 2) considerațiile de oportunitate politic, legat de apartenența Basarabiei la problema rusă și relațiile României cu Marile Puteri, care au făcut ca problema Basarabiei să fie tratată în funcție de interesele lor în alte probleme. Analiza acestor două aspecte explică de ce, într-un stadiu incipient, în ajunul deschiderii Conferinței de pace, justețea alipirii Basarabiei la România nu trezea nicio îndoială Marilor Puteri, iar ulterior, pe parcursul desfășurării lucrărilor, această problemă a fost transformată într-un caz special¹⁵.

Pe plan diplomatic, problema Basarabiei a fost pusă în discuție la Paris pentru prima oară la 8 februarie 1919, în comisia pentru *drepturile românești*, unde și-au expus punctele de vedere delegațiile franceză, britanică și americană. Inițial, francezii au fost favorabili recunoașterii Unirii. Reprezentantul lor, Jules Laroche, a subliniat că la baza Unirii Basarabiei cu România stătea recunoașterea unor realități de ordin istoric și etnografic. Britanicii au abordat și ei în mod pozitiv, pe plan diplomatic, drepturile României asupra Moldovei dintre Prut și Nistru. Sir Eyre Crowe a insistat asupra înscrierii în tratatul privind Basarabia a principiului etnic și național, excluzându-se orice altă formulare¹⁶, dar susținea că trebuie evitat un eventual reproș din partea Rusiei sovietice, care ar fi putut pretinde că, din cauza situației precare în care se afla noul stat bolșevic, ea a fost lipsită de teritorii ce i-ar aparține. Americanul Clive Day a afirmat că e de acord cu celelalte două păreri expuse, dar a propus înscrierea în tratat a unor clauze privind garantarea drepturilor minorităților și a întrebat dacă, prin recunoașterea Unirii, nu s-ar crea dificultăți în relațiile ulterioare cu Rusia¹⁷. După mai multe discuții comisia s-a declarat temporar în favoarea reunirii Basarabiei cu România, specificând:

¹⁴ Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 227-228.

¹⁵ O. Țicu, *Sfatul Țării în diplomația Conferinței de Pace*, p. 600.

¹⁶ V. F. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940*, Iași, 1991, pp. 78-79.

¹⁷ V. F. Dobrinescu, I. Pătroi, *op. cit.*, p. 158-159; Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 232-233.

„Aceasta îi dă posibilitatea să-și rezerve dreptul de a lua o hotărâre clară când, după ce va termina examinarea diferitelor revendicări ale românilor, va putea încerca o soluție de ansamblu”¹⁸.

Totuși, pe tot parcursul conferinței, s-a remarcat reticența delegației americane în a tranșa chestiunea Basarabiei: americanii motivau că o hotărâre asupra acestei chestiuni nu-și putea găsi loc în tratatele de pace, dat fiind că România și Rusia erau țări neostile învingătorilor¹⁹. Delegatul american C. Day a insistat ca în tratat să fie incluse clauze foarte stricte privind garantarea de către statul român a drepturilor minorităților. Până la urmă, după lungi discuții, comisia a convenit, la 5 martie 1919, la sugestia lui J. Laroche, să se pronunțe pentru recunoașterea provizorie a alipirii Basarabiei la România, „luând în considerare aspirațiile generale ale populației din Basarabia, caracterul moldovenesc al acestei regiuni, ca și argumentele de ordin geografic, etnic, economic și istoric”, propunerea fiind acceptată și de reprezentantul Italiei²⁰. La 11 martie 1919 comisia pentru afacerile române și iugoslave a examinat proiectul prezentat de comitetul de proiectare și l-a adoptat²¹.

Recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu România a fost periclitată și de presiunea exercitată de „Conferința politică rusă”, compusă din diplomați ai fostului Imperiu Rus și reprezentanți ai emigrației ruse, în frunte cu Vasili Maklakov, ambasador al Rusiei țariste la Paris (care prezentase notele și memoriile din 9 martie, 22 martie, 24 iulie, 25 septembrie, 25 noiembrie 1919 și expozeul lui Maklakov din 2 iulie). În condițiile în care guvernul de la Petrograd nu avea delegați oficiali la conferință, reprezentanții emigrației ruse, deși nu aveau statut oficial, au utilizat diverse mijloace pentru a împiedica recunoașterea statelor desprinse de la Rusia țaristă. Beneficiind de o puternică susținere din partea diasporei rusești și de excelente legături personale în mediul oamenilor politici occidentali, aceștia încercau să demonstreze că Basarabia e pământ rusesc și, prin urmare, actul Unirii, adoptat de Sfatul Țării la 27 martie 1918, ar fi ilegal. De asemenea, încercau să obțină o soluționare a chestiunii basarabene în favoarea Rusiei, propunând organizarea unui plebiscit în Basarabia²².

¹⁸ V. F. Dobrinescu, I. Pătroi, *op. cit.*, p. 159.

¹⁹ *Ibidem*, p. 170.

²⁰ Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 233-234.

²¹ P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în contextul politicii internaționale (1806-1920)*, Albatros, București, 1993, p. 171; V. F. Dobrinescu, I. Pătroi, *op. cit.*, pp. 159-160.

²² *Istoria Basarabiei de la începuturi până în prezent*, Semne, București, 1998, p. 89; I. Țurcanu, *Corespondența de la Paris a lui I. Pelivan*, în *Patrimoniul*, nr. 1, 1993, p. 48.

La 9 martie 1919, Conferința politică rusă prezenta un memoriu împotriva raportului din 5 martie 1919 al Comisiei teritoriale centrale, care recomanda stabilirea graniței României pe Nistru, insistând ca niciun teritoriu ce aparținuse Rusiei în anul 1914, „cu excepția Regatului Poloniei”, să nu fie supus vreunei decizii a Conferinței, fără consimțământul poporului rus²³.

La Odessa funcționa „Comitetul de salvare a Basarabiei de sub jugul românesc”, format din oameni politici ruși de origine basarabească care considerau că mediul Basarabiei românești nu le-ar fi prielnic. Aceștia i-au delegat la Paris pe Aleksandr Krupenski (fost mareșal al nobilimii basarabene), Aleksandr Schmidt (fost primar al Chișinăului în 1917) și Vladimir Țîganko (fost președinte al fracțiunii țărănești din Sfatul Țării). Lor li s-au alăturat ulterior ucraineanul Mihail Savenko (fost avocat la Chișinău și fost ministru al justiției în Republica Moldovenească), precum și evreul Mark Slonin, care în noiembrie 1917 fusese ales din partea Basarabiei, pe lista Partidului Socialist-Revoluționar, în Adunarea Constituantă de la Petrograd. Ei au făcut front comun cu rămășițele cercurilor țariste din Paris în frunte cu V. Maklakov, cu emigranții revoluționari ruși (precum Boris Savenkov) și au început o acțiune înverșunată, prin intermediul presei și broșurilor, în favoarea cauzei rusești și în dauna Unirii Basarabiei, motivând că Unirea Basarabiei a fost „smulsă prin forță și corupție”, iar țărani moldoveni nu pot suporta „jugul românesc” în Basarabia²⁴.

Un rol important în recunoașterea internațională a actului din 27 martie 1918 l-a jucat Ioan Pelivan, militant de vază al mișcării de eliberare națională a românilor basarabeni, bun cunoscător al istoriei ținutului și specialist în domeniul dreptului. Delegat de guvernul român ca reprezentant al Basarabiei la Conferința de pace, el s-a aflat în capitala Franței între 9 februarie 1919 și luna mai 1920, desfășurând o activitate prodigioasă de inițiere a cercurilor oficiale și a opiniei publice europene în problema Basarabiei²⁵. La Paris, I. Pelivan s-a preocupat în primul rând de demascarea pseudo-patrioților basarabeni, a pretenșilor lor împuterniciri de reprezentanți ai Basarabiei, dezvăluind motivele pentru care ei pledau cu înverșunare cauza rusească în problema Basarabiei. I. Pelivan a publicat în diferite ziare pariziene împuternicirile acordate lui de Adunarea Zemstvelor Basarabene, precum și de Congresul panbasarabeian al țărănimii,

²³ G. Micu, *Basarabia, România și geopolitica marilor puteri (1914-1947)*, Pontos, Chișinău, 2011, pp. 114-115; I. Constantin, *op. cit.*, pp. 584-585.

²⁴ I. Pelivan, *I. Inculeț și Conferința de pace de la Paris (1919-1920)*, în *Patrimoniul*, nr. 1, 1991, pp. 29-30.

²⁵ I. Țurcanu, *Corespondența de la Paris, op. cit.*, pp. 48-49; Gh. Andronache, *Albumul Basarabiei în jurul Marelui eveniment al Unirii*, Chișinău, 1933, p. 233.

„pentru a apăra la Conferința de pace cauza Basarabiei”, demonstrând astfel că preinșii „delegați basarabeni” erau simpli impostori, fără niciun mandat²⁶. De asemenea, a combătut pseudo-argumentele invocate de aceștia pentru a reven- dica drepturile rusești asupra Basarabiei, informațiile neverosimile despre Sfatul Țării și aberațiile nefondate despre starea de spirit din Basarabia. A dezvăluit adevărata fizionomie politică și morală a „delegaților basarabeni”, a combătut pretensele rădăcini basarabene ale acestora și a stăruit asupra motivelor egoiste și personale ale fiecărui protestatar²⁷. Pentru a-l sprijini pe I. Pelivan în activi- tatea sa, la Paris a fost trimisă și o delegație care să reprezinte diferite categorii sociale ale Basarabiei²⁸.

Un loc aparte în activitatea lui I. Pelivan la Paris ține de organizarea propa- gandei românești²⁹. În ansamblu, pe timpul cât s-a aflat la Paris, I. Pelivan a edi- tat, în limba franceză și/sau engleză, peste 10 lucrări de sinteză privind dreptul istoric românesc asupra Basarabiei³⁰. Distinsul luptător pentru cauza națională a căutat să lămurească și să convingă atât pe delegații de la conferință, cât și opinia publică, prin articole de ziar, memorii, broșuri, albumul *La Bessarabie en images* și prin intermediul ziarului condus de el, *La Bessarabie* (utilizând informații, argumente, date statistice, documente) că Basarabia, din punct de vedere istoric, politic, etnic, lingvistic, al dreptului popoarelor la autodetermi- nare, al legitimității actului din 27 martie 1918 și al dreptului internațional nu poate fi decât românească³¹.

Totuși acțiunile de *lobby* ale grupurilor rusești nu au rămas fără efect, gă- sind ecou mai ales în rândul delegaților americani și englezi. La 6 aprilie 1919, Comisia pentru afacerile române a prezentat Consiliului suprem al Conferinței un raport în care, constatând justetea argumentelor geografice, etnice, istorice și economice, se pronunța pentru recunoașterea Unirii Basarabiei cu România, dar menționa concomitent că „juridic este imposibil de separat Basarabia de Rusia fără consimțământul celei din urmă”. Atitudinea comisiei în problema Basarabiei

²⁶ I. Pelivan, *op. cit.*, pp. 30-31.

²⁷ I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *Ioan Pelivan părinte al mișcării naționale din Basarabia. Ediția a II-a, revăzută și completată*, Chișinău, 2012, p. 148.

²⁸ *Delegația basarabească la Conferința de pace de la Paris în scrisori*, în *Patrimoniul*, nr. 1, 1993, p. 74.

²⁹ *Delegația basarabească la Conferința de pace de la Paris în scrisori*, p. 66.

³⁰ I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, pp. 151-153; I. Constantin, *op. cit.*, p. 587; V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 90.

³¹ I. Pelivan, *I. Inculeț și Conferința de pace de la Paris*, p. 32; V. Popovschi, *Basarabeni și ziare despre Basarabia la Paris (1919-1920)*, în *Timpu*, nr. 901, 2008.

era dictată și de faptul că în acel timp Europa spera că amiralul A. Kolceak va detrona regimul bolșevic și va prelua puterea în Rusia³². Când recomandările comisiei au fost aduse la cunoștința Consiliului miniștrilor de externe ai Puterilor Aliate de la Paris (la 8 mai 1919), secretarul de stat al SUA, Robert Lansing, a afirmat că un for precum Conferința de pace nu avea nicio competență în privința unui teritoriu al unui stat cu care Puterile Aliate nu au fost în stare de război, considerând că nu se pot aduce modificări teritoriale Rusiei fără asentimentul unui guvern legal al acestei țări și pronunțându-se, arbitrar, pentru recunoașterea regimului Kolceak, invitat să trimită un reprezentant în capitala Franței³³.

Se poate concluziona că o anumită simpatie față de ruși a aliaților, mai cu seamă a americanilor, a făcut ca delegația română la conferința de pace să se confrunte, în problema Basarabiei, cu o situație mult mai dificilă decât în cazul celorlalte provincii naționale care se uniseră cu Regatul Român. Când la conferința din 2 iulie 1919 a miniștrilor de externe a fost citit raportul comisiei române, iar comitetele rusești din Paris au protestat împotriva oricărei „anexări” de către România, cerând organizarea unui plebiscit, expertul american R. Lansing a declarat că prerogativele sale nu-i dădeau dreptul să se ocupe de un conflict între două puteri prietene și nu va adera la niciun fel de hotărâre luată în privința problemei Basarabiei. R. Lansing a preluat ideile emigranților ruși și, la o întrevedere cu I. I. C. Brătianu, l-a întrebat dacă ar avea de obiectat împotriva unui plebiscit în Basarabia. Premierul român i-a răspuns că un plebiscit ar avea drept rezultat agitația revoluționară³⁴ și a argumentat că Sfatul Țării a exprimat, în toată libertatea, voința majorității populației basarabene. În privința referendumului, omul de stat român preciza: „Sunt în principiu contra oricărui plebiscit în Basarabia, pentru că Basarabia este românească și istoricește și etnicește, pentru că în mod liber și-a exprimat voința de a fi unită cu România și pentru că plebiscitul ar face să continue stările de agitație și neliniște”, că „acesta ar crea o stare de agitație și chiar o revoluție”³⁵. I. I. C. Brătianu a mai subliniat că actele de unire din martie, noiembrie și decembrie 1918, prin care Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banatul s-au alipit la România reprezintă voința națiunii române exprimată într-un mod asemănător cu „consiliile naționale și în Polonia, Cehoslovacia și în alte părți”. Comitetul pentru problemele teritoriale, respectând principiul autodeterminării naționale a popoarelor, în conformitate cu prevederile Pactului Ligii Națiunilor, „după ce a

³² Gh. Cojocaru, *op. cit.*, p. 35; I. Constantin, *op. cit.*, p. 585.

³³ P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 171; R. Carp, *op. cit.*, p. 8.

³⁴ A se vedea: V. F. Dobrinescu, I. Pătroiu, *op. cit.*, pp. 162-164.

³⁵ *Istoria Basarabiei*, p. 89; C. I. Stan, A. Gaiță, *România și regimul bolșevic din Rusia (1917-1920)*, în *Destin românesc*, nr. 2, 1999, p. 101; I. Pelivan, *op. cit.*, pp. 33-34.

luat în considerație aspirațiile generale ale populației Basarabiei și caracterul moldovenesc al acestei regiuni din punct de vedere geografic și etnic, ca și argumentele istorice și economice, se pronunță în favoarea alăturării Basarabiei la România”. Încercările delegatului din partea rușilor „albi”, V. Maklakov, de a organiza un plebiscit, ca și propunerea bizară a unei părți din delegația americană de a lega în mod artificial problema Basarabiei de aceea a Cadrilaterului n-au fost încununate de succes³⁶: la o anumită etapă, delegația americană înclina spre a recunoaște Unirea Basarabiei cu România, printr-un compromis constând în cedarea de către statul român a unei părți din Cadrilater sau a întregului teritoriu al acestuia către Bulgaria. Această opinie nu era însă împărtășită de toți membrii delegațiilor, care nu erau de acord cu cedarea de teritorii de către un stat aliat către un stat inamic³⁷. Experții americani sugerau, în acest context, că „dacă consimțim să dăm Basarabia României, poziția noastră privind Dobrogea se va întări. În prezent britanicii și italienii acceptă punctul de vedere al americanilor, ca partea bulgară a Dobrogei să fie întoarsă de către România, dar declară că nu pot să ia un teritoriu de la o putere cu care Alianții nu sunt în război. În cazul Basarabiei ei au avut un punct de vedere contrar. Convenind cu ei în cazul Basarabiei, cu condiția să accepte punctul nostru de vedere relativ la Dobrogea, am putea depăși obiecțiile lor de ordin tehnic în cazul Dobrogei și asigura soluția cea mai înțeleaptă a ambelor chestiuni”³⁸.

La întrunirea Comitetului din 26 iulie 1919, când a fost discutată situația cu privire la Basarabia și Dobrogea, reprezentantul american Douglas Johnson a sugerat „că ambele chestiuni pot fi ridicate de România, în același timp, făcând aluzia că aspirația României la Basarabia va putea fi satisfăcută în cazul în care ar consimți la unele cedări în Dobrogea”. Poziția secretarului de stat era însă „că niciun teritoriu nu va fi luat de Conferință de la Rusia înainte ca aceasta să aibă un guvern ce s-ar ocupa de aceasta”³⁹.

Basarabia devenise astfel un obiect de șantaj, mai ales din partea SUA, pentru a impune României voința și punctul lor de vedere. I. Pelivan sublinia că, „la un moment dat [comisarul și raportorul André Tardieu, considerat un bun prieten al României] așa a caracterizat situația în care se afla chestia Basarabiei: la creditul D-voastră (adică al românilor) aveți Basarabia, iar la debit iscălirea tratatului cu Austria (care nu ne convenea) și o mică concesiune bulgarilor în Cadrilater”⁴⁰

³⁶ V. F. Dobrinescu, *Relații româno-engleze (1914-1933)*, Iași, 1986, pp. 50-51; *Idem*, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, pp. 80-81; P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 174.

³⁷ Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 245, 250.

³⁸ V. F. Dobrinescu, I. Pătroiu, *op. cit.*, pp. 165-166.

³⁹ *Ibidem*, p. 166.

⁴⁰ I. Pelivan, *op. cit.*, p. 28.

Între timp, gravele disensiuni dintre reprezentanții puterilor aliate și premi-erul român I. I. C. Brătianu cu privire la despăgubirile de război atribuite României, nerespectarea angajamentelor asumate prin tratatul de alianță din 4 (17) august 1916, învinuirile nejustificate aduse pentru semnarea tratatului de pace de la Buftea-București cu Puterile Centrale, precum și în legătură cu neacceptarea cedării Cadrilaterului în schimbul recunoașterii Unirii Basarabiei, refuzul de a semna tratatul cu Austria, cu anumite prevederi vizând „problema minorităților” și aceea a tranzitului de mărfuri, adevărate imixțiuni în afacerile interne ale României, care încălcau flagrant suveranitatea națională a României, l-au determinat pe I. I. C. Brătianu să părăsească conferința, la 3 iulie. Peste două luni, la 12 septembrie 1919, și-a dat demisia și guvernul condus de el⁴¹.

Începând cu acest moment, Marile Puteri au început să condiționeze rezolvarea problemei Basarabiei de o atitudine conciliatoare din partea României, atât în chestiunile privind tratatul minorităților și ocupația românească în Ungaria, cât și cu privire la celelalte probleme românești discutate la conferință⁴². Chestiunea Basarabiei devenise astfel un mijloc de presiune în mâna Marilor Puteri, în scopul obținerii unei atitudini mai docile din partea României.

În toamna anului 1919, în cursul guvernării cabinetului generalului Arthur Văitoianu (29 septembrie - 1 decembrie) s-a accentuat conflictul între România și Consiliul Suprem Aliat de la Paris cu privire la semnarea tratatului de pace cu Austria și a tratatului minorităților (elaborat la 28 mai 1919). Totodată, aliații nu erau de acord cu decizia României de a nu se amesteca în războiul civil din Rusia și de a nu-i acorda asistență militară lui Anton Denikin, în pofida presiunilor exercitate nu numai de francezi, dar și de ministrul britanic la București și de misiunea militară. Dar, constrânse de împrejurări, autoritățile române s-au decis să încline spre concesi, deoarece de semnarea tratatului de pace cu Austria depindea nu numai recunoașterea internațională a realipirii Bucovinei și a Dobrogei de Sud, dar, în perspectivă, și cea a Basarabiei. Pentru o ieșire constituțională din impas s-a convenit ca, la sfârșitul lunii noiembrie, să se organizeze alegeri parlamentare generale⁴³.

După noi presiuni diplomatice, care au mers până la amenințarea cu excluderea delegației române de la Conferința de pace, noul guvern, în frunte cu Alexandru Vaida-Voevod, a hotărât să accepte condițiile consiliului, pentru a nu periclita câștigurile deja obținute și pentru restabilirea bunelor relații cu Occidentul, pe care majoritatea politicianilor români le considerau esențiale pentru dezvoltarea postbelică a țării. În felul acesta, delegații români de la conferință au

⁴¹ V. Burlacu, *op. cit.*, p. 176.

⁴² O. Țicu, *op. cit.*, p. 610.

⁴³ P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 174.

fost împuterniciți să semneze, la 10 decembrie 1919, tratatele de pace cu Austria și Bulgaria și tratatul minorităților⁴⁴.

Pe lângă rezervele delegației SUA, pe fundalul eșecului încercărilor de a stăvili instaurarea comunismului în Rusia au început să manifeste atitudini rezervate și unii reprezentanți francezi și britanici. În ianuarie 1920, premierul francez Georges Clemenceau (președintele Conferinței) îi adresa lui A. Kolceak o scrisoare în care, în numele Puterilor Aliate, promitea teritoriul dintre Prut și Nistru în schimbul continuării luptei contra puterii sovietice⁴⁵. În cele din urmă, englezii și francezii s-au arătat dispuși să regleze problema recunoașterii internaționale a Unirii Basarabiei în pofida rezervelor americanilor, care o condiționau în continuare de consimțământul unui guvern rus stabil și recunoscut pe plan internațional, fără a preciza dacă un asemenea guvern putea fi și cel sovietic, aflat la putere *de facto*⁴⁶. Or, în această situație complicată, România a avut un atu enorm: prezența trupelor sale militare la Budapesta. Invocând motive „tehnice”, românii încercau să tergiverseze retragerea trupelor până la recunoașterea Unirii Basarabiei⁴⁷.

Aliații mai susțineau că, ideal, recunoașterea Unirii Basarabiei cu România trebuia confirmată printr-un act bilateral între Rusia sovietică și România. Din momentul în care problema Basarabiei devenise mai complicată decât părea la începutul negocierilor, guvernul român admitea posibilitatea ca reprezentanții României să înceapă discuții directe și cu Rusia sovietică. Regimul bolșevic, aflat în dificultate, era interesat să stabilească relații normale cu România. În ciuda presiunilor aliaților, care mizau pe acțiunile „gărzii albe”, România nu s-a implicat în războiul civil din Rusia, reprezentanții guvernului român repetând în numeroase rânduri că România „nu se află în stare de război cu Rusia, nu va săvârși niciun act de agresiune împotriva acesteia, dar își va apăra granițele cu toate forțele sale”⁴⁸. Or, deschiderea guvernului sovietic se datora ofensivei militare alb-gardiste și iminenței declanșării unui atac din partea Poloniei, cu susținerea Franței. O Românie neutră era în acest context extrem de importantă, de aici și disponibilitatea spre dialog⁴⁹. Cu toate acestea, relațiile româno-sovietice nu au putut fi normalizate. Aliații insistau asupra convocării unei conferințe internaționale, în timp ce autoritățile de la Moscova pro-

⁴⁴ *Ibidem*, p. 174-175.

⁴⁵ *Istoria Basarabiei*, p. 89; R. Carp, *op. cit.*, p. 8.

⁴⁶ P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 177.

⁴⁷ R. Carp, *op. cit.*, p. 9.

⁴⁸ V. F. Dobrinescu, *Relații româno-engleze*, *op. cit.*, p. 50; C. Botoran, *Tratatativele româno-sovietice din anii 1919-1920 pentru recunoașterea Unirii Basarabiei*, în *Cugetul*, nr. 3-4, 1993, p. 27.

⁴⁹ R. Carp, *op. cit.*, p. 9.

puneau ca loc de negocieri orașul Harkov, preconizând și participarea Ucrainei⁵⁰ și condiționând recunoașterea Unirii Basarabiei cu România de obligația ca România să rămână neutră în cazul oricărui conflict al Rusiei sovietice cu un stat terț⁵¹.

Însă după înfrângerea armatelor lui A. Kolceak, A. Denikin și a celorlalți adversari ai bolșevicilor în războiul civil, ca urmare a acțiunilor separate și necoordonate în diferite zone ale Rusiei, și după ce armatele bolșevice atinseseră linia Nistrului la 20 februarie 1920, fiind gata de o nouă intervenție împotriva României, Marile Puteri au informat guvernul român că hotărâseră să recunoască Unirea Basarabiei cu România, instalând, astfel, un cordon sanitar contra bolșevicilor⁵². Încheierea unui tratat final cu privire la recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu România a fost condiționată de evacuarea trupelor române din Ungaria. Izbucnirea războiului sovieto-polonez și tentativa guvernului de la Varșovia de a-i izgoni pe bolșevici din Ucraina, sprijinind trupele generalului Simon Petliura, a complicat din nou situația României, pe care Franța dorea cu insistență să o implice în acest conflict⁵³. Franța preconiza o alianță româno-poloneză care să lanseze o ofensivă împotriva Rusiei sovietice⁵⁴. În consecință, adoptarea unei decizii cu privire la recunoașterea Unirii Basarabiei a fost din nou amânată.

În cadrul acestui proces complex de negociere, România și-a menținut prezența militară în Ungaria, retragerea fiind tergiversată în timpul tranziției de la guvernul Vaida-Voevod la guvernul Averescu. În cele din urmă, după ce trupele române s-au retras din Ungaria, în martie 1920, soluționarea problemei Basarabiei a înregistrat un progres⁵⁵. Marile puteri, cu excepția SUA, erau tentate să rezolve problema recunoașterii internaționale a actului din 27 martie 1918, în condițiile în care „un aranjament amical” între România și Rusia părea imposibil. România își retrăsese trupele din Ungaria și drepturile minorităților fuseseră garantate⁵⁶. De asemenea, delegația română semnase tratatele de pace cu toți foștii inamici din Primul Război Mondial. Strategia SUA față de recunoașterea Unirii Basarabiei rămânea, însă, în continuare intransigentă, pornind de la principiul că nimic nu se poate hotărî fără participarea reprezentanților guvernului de la Moscova⁵⁷.

⁵⁰ C. I. Stan, A. Gaiță, *op. cit.*, p. 102.

⁵¹ R. Carp, *op. cit.*, p. 9.

⁵² Gh. Cojocaru, *op. cit.*, pp. 35-36; A. Moraru, I. Negrei, *op. cit.*, p. 173.

⁵³ P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 178.

⁵⁴ G. Micu, *Basarabia, România și geopolitica marilor puteri (1914-1947)*, Pontos, Chișinău, 2011, pp. 122-123.

⁵⁵ R. Carp, *op. cit.*, p. 9.

⁵⁶ B. Cook, *op. cit.*, p. 34.

⁵⁷ V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret. Mărturii și documente istorice*, Litera, București, 2016, p. 74.

Secretarul de stat Bainbridge Colby afirmase încă la 24 martie 1920, în prezența ambasadorului francez, că, în probleme ce vizează Rusia, politica americană prevede ca „nicio decizie sau acord să nu poată fi ratificat fără acceptul Rusiei, atunci când va avea un guvern recunoscut de lumea civilizată”. B. Colby a refuzat proiectul propus și a cerut diplomaților săi să nu participe la discuțiile ce au condus la redactarea tratatului de la Paris. În acest context, B. Colby scria: „Statele Unite trebuie din nou să refuze participarea la orice tratat ce tinde să dezmembreze Rusia”, adăugând că „precipitarea unor măsuri în legătură cu acest subiect poate numai să ofere bolșevicilor un alt pretext pentru a stârni sentimentele naționale pe motiv că Aliații dispun de teritoriul Rusiei într-un moment în care un guvern reprezentativ rus nu-și poate face auzită vocea”⁵⁸.

Diplomația americană susținea că interesele Rusiei „trebuiau protejate cu generozitate”, deoarece ea luptase de partea aliaților. Atitudinea Washingtonului a fost fixată în nota lui B. Colby, din 10 august 1920, care preconiza „că toate deciziile de importanță vitală pentru Rusia, în special cele privitoare la suveranitatea ei asupra teritoriului fostului Imperiu Rusesc, să fie ținute în suspensie”. Respectiv, SUA susțineau în continuare că recunoașterea Unirii Basarabiei cu România trebuia condiționată de o înțelegere cu Rusia în acest sens. Or, noile încercări de reglementare a divergențelor sovieto-române din vara și de la începutul toamnei anului 1920 nu au condus la o înțelegere, pentru că niciuna dintre părți nu era dispusă la concesi. Guvernul român condiționa încheierea păcii de recunoașterea granițelor răsăritene, guvernul sovietic insistând asupra rezolvării celorlalte probleme vizând încheierea păcii⁵⁹. Pe ultima sută de metri, președintele W. Wilson s-a raliat la poziția consilierilor săi, declarând că „noi nu vom semna un tratat referitor la Basarabia”, care ar fi „o acțiune pripită de natură să dea bolșevicilor un nou pretext pentru stârnirea spiritului național pe motivul că Aliații ar dispune de teritoriul rusesc”⁶⁰. În pofida poziției distincte, părtinitoare a SUA, evoluția de ansamblu a situației problemei basarabene în cadrul conferinței, precum și a războiului civil în Rusia, de care își legau Aliații speranțele, a devenit treptat favorabilă românilor. Cerințele legitime ale României și ale românilor din Basarabia au fost în cea mai mare parte satisfăcute, așa încât, la 28 octombrie 1920, Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, pe de o parte, și România, pe de altă parte, au semnat tratatul prin care se recunoștea dreptul României asupra Basarabiei.

⁵⁸ B. Cook, *op. cit.*, p. 35.

⁵⁹ I. Constantin, *op. cit.*, p. 591.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 596.

Analiza modului în care problema Basarabiei a fost abordată și, în cele din urmă, soluționată în cadrul Conferinței de pace de la Paris impune concluzia că, prin îndelungate și ample eforturi, delegația română a reușit, în pofida tuturor vicisitudinilor, să obțină de la Marile Puteri învingătoare în Primul Război Mondial recunoașterea suveranității României asupra teritoriului dintre Nistru și Prut. Acest eveniment a constituit un remarcabil succes al diplomației românești, consacrand în plan internațional actul Unirii din 27 martie 1918.

Summary

The diplomatic battle of Romania at the Paris Peace Conference in 1919-1920, for international recognition of Bessarabia's Union, is a favorite subject to be examined from the moment of Conference's end until present. We can find some interesting themes and sources that do not modify the whole image of the 'Conference', its results or the approach of the Union recognition, but their information remains also interesting for scientists by new details. The Romanian Government delegated I. Pelivan at the Peace Conference in Paris, to represent Bessarabia. He was a prominent militant for the national liberation force, who carried on a prodigious activity of educating official circles and of European public opinion on the issue of Bessarabia in 1919-1920. In this paper, the most important aspects of the Bessarabia delegation activity are examined, the way Ion Pelivan has interpreted the Great Powers attitude towards Romania, what was the work of the Bessarabian delegation at Paris Peace Conference and contribution of all these factors for the recognition of Bessarabia's Union with the mother country.

Keywords: Battle; Diplomatic Factors; International Forum; Subject; Recognition

Marinel LĂZĂRESCU*

SITUAȚIA DIN BASARABIA DIN ANII 1921, 1940, 1941 REFLECTATĂ ÎN RAPOARTELE ARMATEI ROMÂNE

Teritoriul dintre Prut și Nistru al cărui nume își are etimologia în cel al dinastiei întemeietoare a Basarabilor a fost anexat de Rusia în urma Războiului Ruso-Turc din 1806-1812, încheiat cu Pacea de la București din 1812. Înfrângerea Imperiului Rus în Războiul Crimeii a determinat revenirea în intervalul 1856-1878 a trei județe din sudul Basarabiei – Cahul, Ismail și Bolgrad – la Moldova, respectiv România din 1859. Unirea cu România a fost hotărâtă de Sfatul Țării la 27 martie 1918 cu 86 de voturi pentru, 3 voturi împotriva și 36 de abțineri. După 22 de ani, notele ultimative sovietice din iunie 1940 au spulberat visul unirii permanente.

Ceea ce ne propunem să evidențiem în studiul de față se referă la imaginea Basarabiei, reflectată în documentele militare, într-un interval de 20 de ani, analizată din câteva perspective.

Primul document este un raport al ministrului de război, generalul Ioan Rășcanu, întocmit la data de 28 septembrie 1921 și înaintat președintelui Consiliului de Miniștri, generalul Alexandru Averescu, în urma inspecției efectuate în Basarabia între 12-25 septembrie 1921¹. Documentul este tehno-redactat, însă are corecturile olografe ale autorului, unele dintre ele ilizibile. Fiind un raport amplu,

* **Lăzărescu Marinel**, expert arhivist, Depozitul Central de Arhivă (Pitești)

1 Depozitul Central de Arhivă (Pitești): în continuare – DCA (Pitești), F. *Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 480, ff. 186-215.

în care I. Rășcanu depășește aria geografică ce a făcut obiectul inspecției, extrapolând analiza asupra întregii țări, dată fiind și lipsa spațiului, redăm mai jos doar pasajele ce au ca obiect tema tratată în prezenta lucrare. Corecturile pentru a aduce textul în conformitate cu actuala ortografie și punctuație au fost efectuate tacit.

„La 12 septembrie 1921 am intrat în Basarabia pe la Reni, străbătând apoi cu automobilul Basarabia de sud, vizitând localitățile Reni, Bolgrad și Cahul; Ismailul, Cetatea Albă le voi vizita ulterior.

M-am îndreptat apoi spre nord, traversând Basarabia centrală și vizitând alte multe localități ca Baimaclia, Cioc Mlidase, Leipzig, Romanovca, Abaclia, Cimișlia, Hâncești și altele. Am vizitat apoi Chișinăul, unde am stat trei zile. Apoi m-am dus la Orhei și de aici am străbătut țărmul Nistrului din dreptul Orheiului, trecând de-a lungul râului prin Rezina, Soroca, Otaci și Ocnița. De aici am urmat țărmul Nistrului din Basarabia de nord și am terminat inspecțiile mele la Hotin și Noua Suliță. Prin toate locurile pe unde am trecut, am inspectat trupele, fie în cantonamentele lor, fie în grupe operative adunate ad-hoc în baza unei teme (de ordină, detașament de trei arme chiar și grăniceri de la pichetele lor). Am luat de asemenea contact de aproape cu autoritățile civile și cu populația din orașe și sate (peste 50) în diferitele părți ale Basarabiei, ascultând peste tot nevoile și reclamațiile populației, satisfăcând pe loc tot ce se putea. Din cele ce am văzut cu ochii mei, de pe malul Nistrului, dincolo și dincoace de râu, precum și în interiorul Basarabiei, din cele ce am cercetat și aflat de la diferite categorii de cetățeni (militari și funcționari, locuitori din orașe și sate), mi-am făcut următoarele convingeri asupra stărilor ce domnesc în Basarabia.

I. [Marea masă a populației basarabene și populația rurală]

Marea masă a populației basarabene și populația rurală este foarte muncitoare și foarte liniștită, muncind din răspuțeri pământul. În prezent se fac arături cu o mare intensitate și se culege porumbul. Populația este foarte mulțumită cu împărțirea pământurilor; călătorul este foarte plăcut surprins văzând la fiecare pas, mai ales în sudul Basarabiei, cum se clădesc așezăminte noi, colonii și sate de către cei împroprietăriți. Multe asemenea sate se fac în județele Cahul și Ismail.

Ici și colo însă, am întâlnit locuitori care au o oarecare neîncredere că, cu toate promisiunile totuși nu li se va da pământul promis, iar unii din cei ce l-au căpătat au totuși teama că nu le va rămâne lor pe veci. Am întrezărit că trebuie să existe o anumită propagandă, care pentru motive de politică de partid, nu se dă în lături de a băga otrava nesiguranței și bănuielii contra stăpânirii în populația basarabeană, atât de cuminte.

Eu cred că personalul instituției *Casa Noastră* ar putea face o adevărată operă de apostolat dacă și cu fapta ar propovădui adevărul curat și adevărat convingând poporul că cuvântul M. S. Regelui s-a împlinit și pe vecie pământul va rămâne poporului.

Administrația are marea îndatorire de a lucra în scopul de a spune poporului adevărul și de a-l convinge în scopul de mai sus, supraveghind pe cei ce se dedau la propagandă subversivă. Persoana însărcinată cu conducerea unitară a tuturor autorităților administrative și militare din Basarabia are multe de făcut pe această cale. Populația rurală însă, în marea ei majoritate, grație bunului ei simț și înțelepciunii sale, nu crede toate aceste vorbe și au credința că treptat toată lumea se va convinge că pe veci va rămâne stăpână pe pământul ce i s-a dat.

Recolta anului curent este slabă în Basarabia de Sud și mai ales în județul Cetatea Albă și în partea de răsărit a Ismailului; este bunișoară în județul Cahul și în Basarabia centrală și de nord și chiar bună, în părțile de răsărit, dinspre Nistru, ale județelor Orhei și Soroca.

Se impune a se organiza în Basarabia (prin îngrijirea persoanei însărcinate cu conducerea unitară a administrației locale) o comisie interjudețeană care să facă o statistică exactă a producției, în toate județele Basarabiei și să hotărască apoi cât se poate da din excedențele unora din familiile mai bogate pentru a se ajuta cele ce sunt în lipsă: această comisie interjudețeană basarabeană va funcționa ca o anexă a comisiei centrale de cumpărare a grânelor ce funcționează la Ministerul de Interne.

Sare și petrol există acum cu îndestulare; mai peste tot populația se plânge însă contra monopolului alcoolului ce există în Basarabia, o dispoziție locală cu totul contrară normelor ce există în Vechiul Regat și în tot cuprinsul țării. În Basarabia populația nu poate să cumpere rachiu decât cu sticla și de la o anumită casă ce deține monopolul alcoolului, și care are agenți de desfacere în toate satele și orașele. Oamenii nu pot lua un pahar de rachiu, cum este obiceiul populației și al pământului, ei trebuie să cumpere o sticlă întregă și să o bea în afară, la ușa debitului de desfacere. Aceste măsuri, care desigur avantajează pe cei care dețin monopolul, propagă alcoolismul, căci se bea mai mult; o sticlă în loc de un pahar și lumea e nemulțumită.

Cred că odată cu unificarea așezămintelor publice în Basarabia, trebuie să se revadă și această măsură aplicându-se normele din Regat.

II. [Populația rurală de pe malul Nistrului]

Populația rurală de pe malul Nistrului este ca și populația din orașe, mai ales din Chișinău și din orașele din apropierea Nistrului ca Orhei, Soroca, Hotin, Tighina, neliniștită din cauza zvonurilor ce circulă, că vom fi atacați de bolșevici și din cauza bandelor jefuitoare care din când în când atacă sate, moșii și liniile ferate de pe lângă frontieră (linia Ocnița-Româncăuți-Larga-Noua Suliță și linia Tighina-Basarabeasca-Cetatea Albă), căutând să le intercepteze, desfăcând [indescifrabil] și atacând des trenurile.

La întrebarea dacă populația satelor de lângă Nistru este în legătură sau chiar favorabilă jafurilor ce vin de peste Nistru și bolșevicilor se poate răspunde astfel: bandele de jefuitori ce vin de peste Nistru sunt compuse din locuitori, în mare parte tineri și originari din satele basarabene de lângă Nistru, fugiți în Ucraina fie din 1919 (când se răsculaseră satele din județul Hotin), fie mai în urmă, de frica recrutărilor sau fiind certați cu justiția. Împinși de foame și de dorul familiilor, aceștia se constituie în bande împreună cu vagabonzi și oameni fără căpătâi de pe malul stâng al Nistrului, avizi de jaf și pradă, conduse de cei originari din Basarabia, bandele jefuiesc satele și orașele, se răzbună atacând autoritățile noastre din sate (jandarmi, primari, învățători și preoți) și apoi încărcăți de pradă se înapoiază peste Nistru. Motivele care-i împing deci la formarea acestor bande sunt: dorul de a-și vedea familiile și răzbunarea contra autorităților noastre care îi urmăresc, pentru unii și pentru alții foamea și mai presus de toate slaba autoritate și neglijență a autorităților sovietice de frontieră, care desigur că văd cu ochi favorabili activitatea acestor bande, la adăpostul cărora se pot strecura și agenți de propagandă.

Populația rurală din satele de pe țărmul Nistrului este terorizată de oamenii din satele lor fugiți dincolo de Nistru, care o amenință cu represalii sângeroase și, de aceea, rămâne deseori

pasivă când trec bande prin satele lor, și nu dă concursul cerut de autoritățile noastre. Desigur că în toate aceste sate sunt și elemente rele, care în speranța revenirii unor timpuri tulburi și anarhice, avizi fiind de pradă și jaf, simpatizează cu bolșevicii și dau pe sub mână ajutor bandelor jefuitoare și bolșevicilor. Acestea sunt însă o infimă minoritate; ei sunt cunoscuți și este de datoria autorităților locale ca să-i aducă pe calea adevărului, cu mijloacele legale ce le sunt la dispoziție. În majoritatea cazurilor însă, populația de pe țărmul Nistrului știe acum cât de rele sunt stările din Rusia sovietică și a început să concure la măsurile luate contra bandelor, mai ales acolo unde autoritățile își dau osteneala să convingă lumea și să organizeze satele pentru a se apăra ele singure.

Am constatat cu mare mulțumire organizarea judicioasă a unei asemenea apărări în județul Hotin, în satele de pe malul Nistrului, grație măsurilor energice luate de Comandamentul Diviziei a 8-a, generalul [Ludovic] Mircescu, căruia i-am adus mulțumirile mele.

Am străbătut cu automobilul, neanunțat, noaptea, drumul de la Româncăuți la Hotin, pe o distanță de 60 km. Am trecut prin șase-sapte sate; peste tot am fost oprit de straže cetățenești, armate cu puști, topoare, furci etc., ca în vremurile străbune, toate constituite în mici detașamente locale sub ordinele jandarmilor din sate și în urma unui plan făcut de comandamentul companiei de jandarmi în baza directivelor Comandamentului Diviziei a 8-a (a cărei autoritate militară de pază se întinde în Basarabia și în județul Hotin), care controlează neadormit aplicarea măsurilor. Sunt dispoziții de alarmă, luate detaliat la fiecare sat, ba chiar dispoziții ca mai multe sate învecinate să se ajute reciproc când se dă semnalul de alarmă (prin sunet de clopote și șomoioage de paie aprinse), până ce le vine în ajutor trupele învecinate.

Am recomandat tuturor șefilor militari din Basarabia să se silească a organiza în tot lungul Nistrului o asemenea pază în sate. Comandamentul Militar al Basarabiei va avea un vast câmp de activitate în această privință, trebuind să se ia măsurile pe care le voi schița mai în urmă în aliniamente generale.

* * *

Ici și colo în interiorul Basarabiei o mână de tineri ordinar de naționalitate străină (evrei în mare parte, ruși, bulgari și găgăuzi) se dedau la mișcări subversive teroriste și anarhice, organizând comploturi cu caracter bolșevic și în baza unui plan general ale cărui fire încep în Basarabia, în Chișinău și în centrele mai mari, ca: Bălți, Orhei, Tighina, Cetatea Albă și care este pus în mișcare de peste Nistru.

Grație vigilenței și muncii neobosite depuse de comandamentele militare locale de administrație și mai ales de poliție (comunală și de siguranță) s-a descoperit întreaga organizație, arestându-se capii și membrii diferitelor organizații. Avem speranța că în curând întreaga Basarabie va fi liniștită și din această privință: masa mare a populației ignoră toate aceste mișcări criminale. Este însă absolută nevoie ca toate autoritățile administrative, polițienești și militare (de toate categoriile, trupele, grănicerii și jandarmii) să lucreze în cel mai strâns acord, mână în mână și având înaintea ochilor numai interesul general, unic pentru toate, acela de a se stabili peste tot în interiorul și pe țărmul Nistrului starea normală de liniște, pentru ca populația pașnică să poată munci în pace și cu spor. Această conlucrare strânsă între toate autoritățile basarabene civile și militare trebuie obținută cu orice preț și din acest punct de vedere întrunirea tuturor autorităților administrative și militare sub o singură conducere va da roadele cele mai bune. Trebuie un control neadormit din partea acestei conduceri, pentru ca această conlucrare să se înfăptuiască cât mai repede.

III. Populația evreiască

a) Evreii localnici, originari din Basarabia, și în special oamenii mai în vârstă, comercianții din orașe și sate sunt mai liniștiți, își caută de treburile lor și nu iau parte la mișcările subversive întreprinse de alți coreligionari de-ai lor. Cunoscând foarte bine stările atât de rele din Rusia și Ucraina sovietică, ei sunt mulțumiți și apreciază în adevărata valoare, starea de ordine ce domnește acum în Basarabia, sub noi. Peste tot, pretutindeni (sic!), în orașele și satele ce am inspectat, mi-au ieșit înaintea în mod spontan delegațiuni de-ale populației israelite, care mi-au mulțumit pentru ajutorul ce da armata pentru întronarea ordinii și liniștii.

b) Tineretul israelit, liceenii și studenții de ambe sexe, este însă în mare parte infectat de ideile comuniste, grație desigur citirii literaturii comuniste (care străbate azi în Basarabia și din Germania unde se pare că există o întreagă officină bolșevică pentru a răspândi ideile comuniste atât în Germania cât și în celelalte țări). Cred că cărți în care se propagă ideile comuniste trec prin Polonia în Bucovina și de aici se răspândesc în Basarabia, ele fiind scrise în jargonul evreiesc.

Ar trebui să se cerceteze aceasta. Am arătat mai înainte cum aproape în toate comploturile descoperite membrii organizațiilor sunt în mare parte evrei tineri. Măsurile energice luate au descoperit cea mai mare parte din aceste organizații, arestându-se făptuitorii, însă trebuie să se studieze de aproape luarea altor măsuri pentru ca acești tineri evrei să fie îndepărtați de la comunism, prin educație ce ar trebui să primească în familie, în școli, licee și în universități. Cred că trebuie să se supravegheze de aproape școlile din Basarabia și în special școlile confesionale evreiești în această privință. În orice caz, starea de spirit a acestui tineret evreiesc din Basarabia constituie o primejdie deosebită pentru liniștea nu numai a Basarabiei, dar și a țării întregi.

c) Evreii ucraineni veniți de peste Nistru, al căror număr se ridică, lăsând la o parte cifrele fantastice și exagerate ce se arată de unii și alții, la circa 150.000 de oameni. Deoarece în Rusia sovietică mai toți capii organizațiilor comuniste centrale și regionale sunt evrei, s-ar părea că vor să fugă din Rusia tocmai acum când coreligionarii lor au ajuns în situații atât de dominante. Cauzele acestui exod al populației evreiești din Ucraina la noi sunt următoarele:

- 1) foametea ce domnește acolo;
- 2) măsurile de represiune luate contra evreilor de contrarevoluționarii din Ucraina, care cu drept cuvânt acuză pe evrei ca părtași și propagatori ai ideilor comuniste;
- 3) desființarea comerțului în Rusia sub forma obișnuită, deci imposibilitatea populației evreiești de a mai putea face vreun negoț.

Toate aceste cauze silesc populația evreiască să fugă din Ucraina și să întrebuițeze toate mijloacele de corupere pentru a înlătura paza noastră de la Nistru și în Basarabia. Plătind în dreapta și în stânga sume enorme, cu ajutorul populației de pe malul Nistrului și chiar cu ajutorul unora din autoritățile noastre, au reușit să pătrundă în Basarabia în număr mare, scumpind viața, mărin numărul gurilor nefolositoare dar chiar vătămătoare, strecurându-se în același timp cu cei fugari și agenți bolșevici. Măsurile energice luate acum de curând de guvern cred că vor fi salutare și vor scăpa Basarabia de această plagă a invaziei evreiești din Ucraina, dacă ele vor fi puse cât mai curând în executare.

Conform ordinului domnului prim-ministru, am adunat la Chișinău direcția comunității israelite (primul rabin și câțiva notabili) și în fața domnului comandant al Corpului III Armată am explicat dispozițiile guvernului și am dat ordine spre executare, după cum urmează:

a) De aici înainte nicio persoană nu va mai fi lăsată să treacă Nistrul, am dat ordine categorice domnilor comandanți, corpurilor III și IV armată în această privință. La nevoie posturile de pază de pe Nistru vor face uz de armă, împiedicând fugarii de a trece râul. Desigur că vor fi greutăți foarte mari în executarea acestui ordin, mai ales când Nistrul va îngheța la iarnă.

b) Să se facă statistica exactă a evreilor refugiați din Ucraina în fiecare județ, de către autoritățile administrative. Domnul [Petre] Sterescu, directorul de interne din Basarabia, a primit ordin în acest sens.

c) A se da bilete provizorii la liberă trecere la toți acești evrei. Nu se va trimite niciunul peste Nistru, dând ordine severe pretutindeni să nu se brutalizeze acești oameni sau să se interneze în lagăre.

d) Toată această populație se va transporta în Vechiul Regat, în Oltenia și Muntenia, mai puțin în București, în baza unui plan de transport și de dislocare, pe comune, orașe și județe, plan ce trebuie stabilit de Marele Stat-Major, în unire cu Ministerul de Interne și cu delegați ai Comunității Centrale Israelite.

Lucrarea este foarte dificilă, am dat ordine Marelui Stat-Major, însă rog ca Ministerul de Interne să ia dispoziții urgente de a se delega un funcționar superior la Marele Stat-Major, pentru a concura acolo la stabilirea planului expus și apoi să se invite comunitatea evreiască din Chișinău și cea din Capitală (dacă este) să trimită și aceste comunități delegați la Marele Stat-Major pentru conlucrare. În Basarabia va trebui un control neadormit din partea autorităților locale, pentru ca să fie transportați toți acești evrei din Ucraina și desigur că și din această privință, Comandamentul Militar al Basarabiei va avea un mare câmp de activitate ce va trebui să stimuleze munca tuturor autorităților și să le controleze neîncetat.

Rămâne ca domnul președinte al Consiliului să hotărască dacă transportul acestor mase de oameni în Vechiul Regat se va face gratuit sau nu; va trebui să se ia măsuri pentru încălzirea vagoanelor (căci nu cred că transporturile se vor putea începe înainte de 1 decembrie anul curent), prima, și hrana pentru asigurarea hrănirii acestor oameni pe timpul transporturilor. Pentru toate acestea, trebuie noi directive din partea guvernului pe care Marele Stat-Major le va transforma în ordine și dispoziții precise și de detaliu.

IV. Trupele din Basarabia

Peste tot, în tot cuprinsul Basarabiei ce l-am străbătut, am inspectat trupele locale, fie în cantonamentele lor, fie în detașamente de trei arme, constituite în baza unor teme ce le dădeam. Am inspectat de asemenea multe pichete de grăniceri. Trupele sunt în general bine comandate și instruite și exercițiile de luptă ce le-am executat au fost bine îndrumate.

Foarte îmbucurător este de asemenea faptul că spiritul militar și disciplina trupelor sunt excelente; ofițerii și trupa execută cu punctualitate și devotament însărcinările ce au în serviciul zilnic, foarte greu și chiar și trupele care stau de peste doi ani în Basarabia departe de căminele lor (care însă vor reintra acum în garnizoanele lor din Vechiul Regat – diviziile 2 și 5) se prezintă în aceleași bune condiții din punct de vedere al disciplinei și spiritului lor militar. Relațiile armatei cu populația în mijlocul căreia locuiește sunt în general bune; ici-colo mi s-au semnalat unele nemulțumiri provenite din ocuparea îndelungată a locuințelor, în unele și aceleași localități, din rechiziții de furaje în aceste locuri sau pentru maltratarea unor cetățeni.

Am luat la fața locului măsurile cele mai energice de înlăturare a acestor abuzuri și am recomandat pretutindeni șefilor să caute ca armata să trăiască în cea mai completă armonie cu populația, ea trebuind să contribuie prin puterea de consolidare a unificării sufletești cu populația, un element ce trebuie să se înfăptuiască cât mai curând între cei din Vechiul Regat și populația din noile ținuturi reunite la Patria-Mamă. Toți șefii superiori sunt adânc convinși de acest mare adevăr și se silesc din răspuțeri a-l aduce la înfăptuire.

Dacă armata se prezintă bine din punct de vedere moral și al instrucției ei, al întrebunțării ei, al personalului militar și disciplinei sale, din contra, din punctul de vedere al îmbrăcămintei se prezintă slab. Cu toate eforturile supraomenești, disperate pot zice, făcute de minister de trei ani încoace, de a putea dota armata cu îmbrăcămintă suficientă, nu am putut reuși, căci nu ni s-au pus la dispoziție fonduri suficiente. În cursul anului financiar 1920-1921 și în anul în curs am putut dota armata cu rânduri de efecte confecționate în țară și s-au efectuat și din străinătate [indescifrabil] însă au fost de abia [suficiente pentru] a asigura stocul curent pentru efectivul sub arme și să realizeze un mic stoc intangibil de efecte pentru a se putea echipa unul-două contingente, în caz de mobilizare. Din cauza serviciului foarte greu la care sunt supuse trupele în Basarabia și pe frontiera de vest, găsindu-se mereu afară cu patrule și marșuri; trăind în cantonamente proaste, neavând nici timpul, nici posibilitatea de a-și îngriji la timp și în bune condiții efectele [...].

Cu atât mai laudabilă și trebuie apreciată excelența stare morală a armatei, când, deși destul de rău echipată, ea stă la datorie ca o stâncă neclintită – reamintind cele mai mărețe din virtuțile străbune. Vine iarna însă, cu viscoalele și frigul ei, și se cuvine ca mai ales oștenilor de la granițe, care trebuie să umble zi și noapte în patrulare, prin vânt și ger, să le dea o îmbrăcămintă bună și călduroasă.

Grănicerii ce păzesc hotarul Nistrului au un serviciu foarte greu; sunt în general puțini, pichetele lor fiind prea îndepărtate unul de altul; ei trebuie să execute neîncetat serviciul de patrulare, fiind [indescifrabil] între pichete, având prea puțin repaus, [...] sunt supuși unei presiuni morale negative datorită corupției ce se execută asupra lor de agenți care se ocupă cu trecerea peste Nistru la noi a fugarilor din Ucraina. Unii dintre grăniceri, simpli dar virtuoși fii ai poporului, rezistă acestor ispite și refuză sumele cele mai mari ce li se oferă. Onoare lor! Marile virtuți ale poporului român se întrevăd în faptele acestor simpli oșteni. Unii însă cad ispitei și așa se explică de ce trece atâta lume din Ucraina la noi. Cu toate ordinele date, ca grănicerii să intre sub ordinele și sub controlul comandamentelor trupelor din sectoarele respective, totuși, ei, adică șefii lor, opun o adevărată rezistență pasivă și nu voiesc să intre cu totul sub ordinele altor comandamente.

Am luat măsuri însă ca de aici înainte controlul cel mai sever să se execute de șefii și subșefii de sectoare ai grănicerilor și acești grăniceri să fie cât mai des verificați în diferitele sectoare ale unei mari unități, pentru ca să se împiedice stabilirea unor legături nepermise între populația satelor de pe malul Nistrului și între grăniceri. Datorită de asemenea ordinelor ce am dat acum în urmă, am mărit de câteva zile considerabil numărul grănicerilor pe Nistru, astfel că, de aici înainte, efectivele oamenilor de la pichete se vor mări; putându-se să se organizeze și posturi fixe mai tari între pichete, și să se exercite și o patrulare mai intensivă între pichete și posturile interne. Chiar în zilele când mă găseam pe Nistru, [s-a desfășurat] afluirea oamenilor de întărire a grănicerilor, astfel că în prezent i-am mărit efectivul cu un excedent mai mare cu circa 50%.

Am primit numeroase plângeri din partea autorităților administrative și a populației contra grănicerilor, că fac abuzuri, că maltratează lumea etc. Grănicerii, la rândul lor, spun că une-

le autorități administrative de pe țărmul Nistrului comit ele abuzuri și în special că introduc refugiați peste Nistru, dându-le bilete de identitate, și că atunci când își fac datoria și dovedesc autoritățile în cauză, acestea devin agresive și înscenează fel de fel de intrigi și neadevăruri contra grănicerilor. Am dispus să se facă anchete mixte de către șefii superiori ai armatei și administrației civile în diferitele puncte ale Basarabiei unde ni s-au semnalat plângeri contra grănicerilor și în special în județul Soroca. În diferendele ce există între grăniceri și autoritățile civile, adevărul trebuie căutat cred că la mijloc, adică să se comit abuzuri și de grăniceri, și de unele autorități civile. De îndată ce Comandamentul Militar al Basarabiei va lua ființă, am speranța că se va putea stabili de comun acord și o adevărată conlucrare frățească și între grăniceri și autoritățile civile.

În general însă, lăsând la o parte slăbiciunile și anumite apucături rele ce se observă ici și colo, grănicerii își fac datoria lor cu același devotament ca și celelalte trupe, rămânând ca autoritățile superioare, prin măsurile de organizare și control ce vor lua (și care se vor schița mai în urmă), să pună la adăpost pe grăniceri de greșeli, dându-le puțința să-și exercite îndatoririle lor în cele mai bune condiții.

* * *

Jandarmeria. Cu multă mulțumire am constatat peste tot în Basarabia că acum, contrar celor ce se petreceau înainte, jandarmii se poartă corect cu populația și își îndeplinesc bine îndatoririle lor. Ei sunt însă prea puțini la număr, mai ales în satele de lângă Nistru, unde trebuie să existe în fiecare din acele sate un post tare de cel puțin 8-10 oameni bine armați și care să constituie cadrele gărzii cetățenești locale, organizate așa cum s-a arătat mai înainte în acest raport, când s-a vorbit de cele văzute în această privință în județul Hotin.

În urma intervenției mele anterioare către Ministerul de Interne, acest minister a dat ordine de întărire a jandarmilor în satele din zona de 30 km de la Nistru și acești jandarmi au și început să sosească când eram acolo. Pentru stabilirea acelei conlucrări atât de necesare între diferitele autorități din Basarabia în vederea obținerii liniștii interioare, se impune ca jandarmii să treacă și ei sub ordinele comandanților militari din punctul de vedere al organizării pazei locale a satelor și a concursului ce trebuie să dea trupelor în opera lor de stărpire a bandelor.

V. Autoritățile administrative

Nu pot să arăt în acest raport modul cum aceste autorități își îndeplinesc îndatoririle lor, căci nu am avut nici timpul necesar spre a constata modul lor de a servi și apoi nici nu intră în căderea mea să fac aceasta. Din cele auzite și văzute în treacăt însă, am convingerea și cred că trebuie numite personalități de mâna întâi în capul județelor basarabene, buni gospodari, oameni energici, cu caracter și cu mare dragoste de popor și de nevoile lui. Acești oameni trebuie să se ocupe cât mai puțin de politică și să facă bună, cinstită și solidă administrație și să caute să adapteze legile și instrucțiunile de la centru spiritului populației locale. De aceea cred că prefecții trebuie aleși dintre oameni de mâna întâi din regat, având ajutori (fie directori sau secretari de prefecturi) oameni localnici din Basarabia, care să fie în curent cu vechea administrație din Basarabia și care să știe bine nevoile poporului basarabean și să cunoască spiritul său.

Am constatat că zemstvele județene nu prea sunt iubite de populație și am constatat că în unele județe sunt zemstve compuse din străini (ruși, evrei etc.) care nu ne sunt prieteni și se țin departe de administrația județeană. Din contră, în unele județe am avut plăcerea să constat că în capul zemstvelor sunt persoane de mâna întâi și care pot face mult bine județelor lor.

Am găsit în Basarabia urme de bună gospodărie județeană datorită vechilor zemstve din timpul țarismului, am găsit în capitalele de județe și în sate chiar multe școli de specialitate ca: școli de agricultură, de pomologie, de apicultură, școli tehnice și de meserii etc. Multe din aceste școli sunt azi în părăsire și această stare produce rea impresie mai ales în inteligența basarabeană, care natural este înclinată să stabilească o comparație între administrația noastră și cea rusească, comparație care nu ne este favorabilă. Cred că ar trebui să se facă studiu în toată Basarabia privitor la aceste stabilimente de cultură și să fie ajutate de ministerele de resort, cerând și ajutorul zemstvelor care au bani. Relativ la fonduri, am constatat că zemstvele au fonduri pentru gospodărie județeană, și că în unele cazuri, din cauze de formalism birocratic, nu pot pune în valoare aceste fonduri. Astfel, în județul Hotin, zemstva județeană, deși are 2 milioane de lei destinați pentru repararea șoselelor din județ (Hotinul este singurul județ din Basarabia care dispune de câteva șosele, care azi sunt în rea stare), și cu toate că șeful serviciului tehnic al județului are planuri și devize pentru repararea lui, totuși, din cauza unor nesfârșite greutăți și corespondenței ei cu directoratele respective de la Chișinău, timpul trece, toamna cu ploile și noroaiile ei vine, și repararea șoselelor nu s-a început.

Cred că este necesar să se cerceteze de ministerul de resort acest caz. Am speranța că Comandamentul Militar al Basarabiei va pune multă regulă și va stabili și o conlucrare solidă între prefecturi și zemstve, spre binele și înflorirea gospodăriilor județelor din Basarabia. Factorul esențial care va conduce cu siguranță la stabilirea unei stări de liniște în Basarabia va fi, fără îndoială, conlucrarea intimă între administrația civilă și armată, ceea ce am repetat de atâtea ori în acest raport, și aceasta se va înfăptui tot grație conducerii unice reprezentate prin noul comandament militar.

VI. [Stare de neliniște]

Din cele raportate ca aspecte de mine în Basarabia, rezultă o stare de neliniște ce domnește în această parte a țării și are originea în zvonurile ce circulă mereu, că bolșevicii ne vor ataca și vor reveni iarăși după câțva timp. Se pune întrebarea: se reazemă oare pe realitate aceste zvonuri, zvonuri care emoționează nu numai pe basarabeni, dar chiar țara întregă și pot zice chiar străinătatea, având până la un punct repercusiune și asupra scăderii neexplicabile a valutei noastre?

Convingerea [este] că sovietele nu sunt în stare să ne atace, căci în starea actuală nu pot să întreprindă operațiuni în stil mare, neavând posibilitatea de a transporta trupe, muniții și subzistențe (pe care nici nu le au) în cantitățile cerute pentru o operațiune contra noastră. Aducerea de forțe bolșevice spre frontiera noastră, în special între Nistru și Zbruci, spre Kamenet-Podolski și mai spre est în Podolia [reprezintă] măsuri defensive, căci și bolșevicii cred că și noi îi vom ataca pe ei, și că și noi facem pregătiri militare în acest scop.

Credința mea este că ne găsim în fața unei imense intrigi, urzită între noi și bolșevici pentru a ne învrăjbi continuu, de către rușii țariști și de către ucrainenii petliuriști, pe care noi îi adăpostim la sânul nostru – pe pământul nostru. Ambele aceste elemente au tot interesul să ne învrăjbească cu sovietele, pentru ca să-și creeze lor o situație favorabilă, așteptând momentul ca atunci când noi am fi în lupte cu sovietele, ei să treacă în Rusia pentru a provoca răskoale și a-și ajunge scopurile lor.

Din cele ce voi arăta mai jos, se va putea documenta până la un punct cele ce am arătat mai înainte.

a) Cum am ajuns la Chișinău s-a prezentat la mine generalul rus [Maksim] Leontiev, fost pe vremuri atașat militar rus în România și comandant al unui corp de cavalerie în Dobrogea. El este primit de noi și locuiește în Basarabia. Domnia sa mi-a prezentat un întreg plan de organizare militară a cadrelor câtorva divizii ruse, în Basarabia (cu știrea și ajutorul nostru), cu care apoi să treacă Nistrul pentru a înainta în Rusia de Sud, unde, spune generalul, are la dispoziție 40-50.000 de oameni devotați cu care își va putea completa efectivul diviziilor de cadre organizate în Basarabia. Cere ajutorul nostru în această privință. Acest plan l-a prezentat și Corpului III Armată în Chișinău, unde îl cunosc mulți ofițeri, și desigur că trebuie să-l cunoască și bolșevicii, care se tem și sunt încredințați că în adevăr noi vrem să-i atacăm.

b) Agenți ucraineni petliuriști mișună prin Basarabia, răspândind știri în toate părțile, că noi îi ajutăm să formeze bande armate pentru a trece în Ucraina. Marele Stat-Major, în dorința de a căpăta știri de peste Nistru, a întrebuițat, fără știrea guvernului, ca agenți informatori, ucraineni din acei internați în lagărele din Brașov și Făgăraș, trimițându-i peste Nistru. Unii din ei au fost prinși și bolșevicii au aflat aceasta; probabil că acești agenți, văzându-se prinși, ca să-și ușureze situația, au dat fel de fel de informații pe socoteala noastră, afirmând că noi voim să atacăm pe bolșevici. În special, există un ucrainian, anume [Fiodor] Guleai-Guleanko, care se dă drept general și se intitulează comandant al armatei de sud ucrainene; el avea acces la Marele Stat-Major și Corpul III Armată în Chișinău, și răspânda tot felul de zvonuri relative la organizarea de ucraineni pe teritoriul nostru, cu scopul de a ataca trupele sovietice de peste Nistru. Am dat ordine severe Marelui Stat-Major și comandamentelor din Basarabia să întrerupă orice relații cu acest personaj, despre care subsemnatul nu știam nimic, și în general, cu orice agent ucrainean. Datorită acestor fapte, guvernul sovietic, întemeindu-se pe cele răspândite de rușii țariști și de ucrainenii petliuriști, și temându-se că ei vor fi atacați de noi, a concentrat în lunile iulie și august anul curent forțe mai mari de cavalerie, în special în Podolia și spre Kamenet-Podolski, astfel ca să facă față unor eventuale evenimente ce s-ar fi executat de diferite formațiuni în Polonia de Sud (unde sunt internați 20.000 de petliuriști) și în Basarabia. Ca o confirmare a celor arătate mai înainte, anexez aici un exemplar din ziarul rus sovietic *Rul'*, în care se publică un recent discurs al lui [Lev] Troțki pe care îl dau și în traducerea română. Cercurile conducătoare bolșevice au căpătat convingerea că noi îi vom ataca profitând de starea precară prin care trece țara lor în aceste vremuri. Voi arăta mai jos măsurile ce cred că trebuie să luăm pentru ca să se înlăture această situație încordată dintre noi și soviete, și care creează atâta neliniște în Basarabia.

În concluzie, asupra celor arătate mai înainte, subsemnatul, cred că nu poate fi vorba de pregătirea unei vaste operațiuni ofensive din partea sovietelor contra noastră și că concentrările efectuate de ei sunt numai măsuri defensive datorate cauzelor arătate. Dacă însă o operațiune ofensivă în mare stil este exclusă, apoi atacuri întreprinse cu bande armate, compuse chiar din soldați, cu scop de a jefui, nu numai că nu sunt excluse, dar sunt chiar probabile. Pe măsură ce timpul trece și iarna se apropie, nevoile alimentare se vor mări din ce în ce și foametea ce domnește deja acum va lua proporții catastrofale; dacă Europa și America nu vor veni cu un moment mai înainte în ajutorul populației înfometate, trupele roșii din apropierea frontierei noastre, flămânzite și lipsite de o solidă disciplină, se vor debanda și atunci în dorința lor nebună de a găsi hrană se vor constitui în bande armate, chiar de efective mai mari, și vor trece Nistrul mai ales când râul va îngheța, pentru a ataca orașele de pe țărmul râului și satele, jefuindu-le.

Desigur că în sferile conducătoare sovietice se vor vedea cu ochi răi aceste incursiuni, care vor aduce perturbări mari în Basarabia și la adăpostul cărora s-ar putea întreprinde și o activă propagandă sovietică. Contra acestor întreprinderi foarte periculoase trebuie să luăm de pe acum măsurile preventive cuvenite, măsuri ce se vor schița mai în urmă, căci din contra, panica ce se va răspândi în populația basarabeană va produce tulburare imensă în Basarabia, foarte doritoare menținerii ordinii în stat și însuși prestigiului țării și guvernului, în lumea întreagă.

VII. Măsuri propuse pentru a se înlătura starea din Basarabia

1. În primul rând trebuie să căutăm să risipim starea de suspiciune și de neîncredere ce domnește între noi și soviete, cu privire la zvonurile ce circulă la noi în Basarabia și dincolo de Nistru relativ la eventuale atacuri pe care noi le-am pregătit contra sovietelor și viceversa. Am arătat mai înainte care este originea acestor zvonuri. Cred că ar fi necesar ca Guvernul României să dea un comunicat care să fie transmis prin radio în lumea întreagă, prin care să se arate că noi nu intenționăm să atacăm pe nimeni și că dorim să trăim în pace și liniște cu toată lumea și deci și cu vecinii noștri. Să se spună mai departe că acel comandant a luat măsurile cele mai severe pentru a interzice formarea de bande pe teritoriul nostru, în Basarabia, care ar intenționa să treacă Nistrul pentru a provoca răscoale în Rusia sau Ucraina sovietică.

Suntem oameni de liniște și pace și nu ne vom amesteca în treburile interne ale statelor vecine nouă. Să se știe însă că dacă vom fi atacați, ne vom apăra teritoriul național cu cea mai mare înverșunare. Subsemnatul am dat deja ordin la Marele Stat-Major și corpurilor de armată din Basarabia să nu mai facă nicio întrebuițare de agenți informatori ucraineni și să nu mai permită formarea unor agenturi de informații ucrainene petliuriste pe teritoriul nostru sau alte manifestații cu caracter ostil sovietic din partea ucrainenilor sau rușilor țariști. În Basarabia s-ar fi dat aprobarea apariției unui astfel de ziar, care va fi originea unei serii nesfârșite de intrigi între noi și sovietici și chiar între noi și Basarabia.

Eu am prevenit Comandamentul Corpului III Armată din Chișinău, care deține starea de asediu din acel oraș, ca deocamdată în baza stării de asediu și din ordinul meu să interzică apariția ziarului în chestiune, urmând să iau ordinele definitive ale guvernului. Rămâne ca guvernul să decidă.

2. Măsurile propuse mai sus vor avea darul, cred, să producă o destindere în relațiile actuale atât de încordate între noi și soviete și sunt convins că zvonurile atât de alarmante ce circulă în Basarabia, în țara întreagă și chiar în străinătate, vor înceta și în consecință, liniștea va lua locul stării actuale.

3. Trebuie să căutăm, apoi să luăm măsuri pentru prevenirea atacurilor bandelor jefuitoare, care, după cum am arătat, sunt foarte probabile mai ales la iarnă și în primăvară, când foametea va ajunge la maximum, și a stârpi cu desăvârșire comploturile bolșevice organizate în special de tineretul evreiesc. Aceste măsuri vor fi:

a) În primul rând, instituirea Comandamentului Militar al Basarabiei, care va avea sub ordinele sale întreaga administrație civilă și armată din Basarabia – va avea efect salutar de a stabili o completă colaborare între toate autoritățile care vor fi puse în măsură să lucreze mână în mână, pentru asigurarea liniștii interne, astfel că activitatea lor va da cel mai mare randament posibil pentru scopul comun urmărit – întronarea liniștii.

Cred că pe lângă Comandamentul Militar este bine să se atașeze un inspector administrativ, care să funcționeze sub ordinele imediate ale Comandamentului Militar, având menirea de a stabili legături între Comandamentul Militar și administrațiile județene.

b) În ceea ce privește armata, trupele să i se stabilească o cât mai strânsă legătură între cele trei elemente existente și anume: trupele propriu-zise, grănicerii și jandarmii, aceștia din urmă ajutați de gărzile cetățenești prin sate.

Dislocarea actuală a trupelor în Basarabia spre Nistru este făcută numai din punct de vedere operativ și prezintă, cum este și logic, o eșalonare în adâncime a lor, având numai elemente de supraveghere în apropierea Nistrului, iar grosul forțelor se grupează înapoia frontului, la o depărtare ce variază între 30-50 km și chiar mai mult. Această dislocare nu este însă favorabilă pentru a face față repede bandelor jefuitoare, elemente foarte mobile, care se creează în special în satele din imediata apropiere a Nistrului, și care, după ce comit jafurile, dispar tot atât de repede cum au venit. În trecerea cu forța aproape de Nistru, unde bandele operează, nu sunt forțe militare suficiente, căci, cum s-a spus, aceste forțe sunt eșalonate înapoia fluviului. Cum jandarmii din sate până în prezent erau foarte puțini, și gărzile cetățenești din aceste sate nu sunt încă organizate (afară de județul Hotin), se înțelege ușor că bandele pot scăpa ușor de urmărire.

Cred că se impune a se adopta altă dislocare a forțelor militare, și anume de a împinge mai multe forțe spre Nistru, grupându-le în mici detașamente (batalioane sau companii mobile, cu mitraliere, călăreți și la nevoie cu secții de tunuri) care să fie instalate în localitățile la noduri de drumuri, de unde pot să se miște cu ușurință în toate direcțiile. Aceste detașamente ar avea în spatele lor rezerve compuse din forțele disponibile ale diviziilor respective, rezerve care ar fi dislocate conform cerințelor operative. Detașamentele mobile vor fi cât mai strâns legate cu posturile de jandarmi și posturile cetățenești din diferitele localități ale subsectorului respectiv de pază și cu grănicerii de pe frontieră, care ar constitui primele elemente de siguranță.

Aceste legături strânse între detașamentele mobile ale armatei, între jandarmi cu gărzile cetățenești și grăniceri, se vor stabili în primul rând prin faptul că toate aceste elemente vor fi puse sub ordinele imediate ale comandamentului trupelor locale, legându-se între ele prin toate mijloacele disponibile: telegraf, telefon, bicicliști, ștafete călări sau alergători pe jos, semnalizarea prin aparate și șomoioage aprinse etc. Cum, în momentele de față, scopul ce urmărim în Basarabia este de a stârpi bandele jefuitoare, cred că asemenea dislocare, deși nu ar corespunde în total unei situații operative, ar fi însă mult mai propice ca cea actuală pentru stârpirea acestor bande, căci acesta este scopul ce urmărim, deoarece operațiuni militare de mare stil sunt foarte puțin probabile. De altminteri, Comandamentul Militar poate prevedea în planul său de acțiune măsurile necesare pentru ca din momentul ce s-ar prevedea operațiuni militare să se dea o nouă dislocare trupelor apropiate noii situații militare, ce ar interveni, și care nu poate să se producă în câteva ceasuri, astfel că ar fi timpul necesar pentru a se putea trece la o nouă dislocare. Important este că toate elementele armatei din sectorul și subsectoarele unei divizii – trupe, jandarmi, grăniceri – să fie puse sub ordinele unui același șef care să controleze neîncetat acțiunile lor; va fi bine ca grănicerii să fie schimbați lunar între ei, la diferitele pichete ale sectorului unei divizii, astfel ca să nu se poată stabili înțelegerea între locuitorii satelor vecine și grăniceri, înțelegere care ușurează efectuarea contrabandelor și trecerilor clandestine ale fugarilor din Ucraina la noi.

Trebuie în fine să se persevereze fără răgaz de către autoritățile civile și militare pentru formarea gărzilor cetățenești în comunele de pe țărmul Nistrului, până la 30 km în interiorul țării, astfel cum s-a făcut la Divizia a 8-a, să se convingă populația satelor întru aceasta, interesând-o pentru apărarea ei proprie. Se pot da și arme, câte 8-10 de fiecare sat, posturilor locale de jandarmi, care să le păstreze și cu care să se armeze la nevoie cetățenii

cei mai credincioși și de seamă din sate, pentru strajă, căci ei apără propriul lor avut. Se poate spune că aceste arme și scule ar fi un cuțit cu două tăișuri și ar prezenta pericolul de a arma contra noastră o populație ostilă. Nu cred aceasta. Depinde de autoritățile diferitelor regiuni ale Basarabiei, de atitudinea și activitatea lor; să dea încrederea populației locale și să o convingă că numai pentru binele și pentru paza avutului ei va fi, dacă toată lumea va sări cu arme la un semnal dat contra răufăcătorilor care vor să prade și să jefuiască.

Cred că dacă se vor aplica cele expuse mai înainte și dacă în diferitele sectoare de pază se va stabili un plan de acțiune precis, o completă armonie în activitatea grănicerilor de pe hotar, jandarmilor din sate, gărzilor cetățenești și a detașamentelor mobile, bandele ar putea fi îndată descoperite, urmărite, prinse și distruse. De asemenea cred că ar trebui să se organizeze detașamente de pază căi ferate cele mai expuse (calea ferată Ocnița-Larga, Noua Suliță, Cahul, Sculeni, Tighina, Basarabeasca, Cetatea Albă), compuse din posturi fixe instalate în cantoanele de cale ferată și la lucrările principale de artă, gărzi pentru paza trecerilor și mici rezerve în diferitele sectoare în care vor fi împărțite căile ferate în chestiune. Toate aceste dispoziții urmează să se pună în aplicare conform unui plan general de acțiune întocmit de Comandamentul Militar al Basarabiei. Tot în ceea ce privește activitatea trupelor din Basarabia, se impune ca să le mărim efectivele actuale, adică să mărim efectivele grănicerilor, jandarmilor și ale trupelor. În luna octombrie, efectivele vor fi mărite prin concentrările ce se fac, chemându-se oameni foști prizonieri și care sunt trecuți în carnetele de mobilizare ale unităților; pe această cale s-a mărit și efectivul grănicerilor. De asemenea, în prezent se mărește și numărul jandarmilor. Mai târziu însă, și de îndată ce contingentele cele mai vechi (19 la trupele călări și 20 la infanterie) trec în completare, efectivele se vor micșora simțitor. Va fi nevoie, pentru a menține efectivele cel puțin în situația actuală, de a proceda la concentrări de contingente vechi în cursul iernii, până la 1 aprilie 1922, când recruții contingentului 1922 vor fi poate instruiți. Iarna se pot face concentrări căci populația rurală în special este neocupată.

Va trebui ca guvernul să aplice această măsură și să menționeze și creditele suplimentare pentru acest scop. Este o chestiune prea importantă aceea a introducerii liniștii în Basarabia și a stabilirii unei bariere de netrecut de-a lungul Nistrului, între anarhie și ordine, încât nu trebuie să ezitam un moment măcar de a pune la dispoziția armatei fondurile necesare pentru a-și mări efectivul de oameni vechi, căci în caz contrar nu vom obține rezultatul ce urmărim și Basarabia va rămâne pradă bandelor jefuitoare.

Trebuie în fine și rog cu insistență să se dea armatei puțința de a-și completa de urgență îmbrăcămintea, căci în caz contrar, după cum am amintit mai înainte, nu vom avea puțința să echipăm în cazul unui război aproape niciun om ce vine de la vatră, iar aceasta va produce treptat [indescifrabil] dezgust pentru serviciu și demoralizare în rândurile trupelor azi atât de devotate și disciplinate, care s-ar vedea dezbrăcate și rău echipate.

c) O altă măsură foarte eficace pentru grăbirea introducerii unei stări de liniște în Basarabia va fi de a se da puțința Comandamentului Militar să aibă la dispoziție un serviciu de informații cât mai dezvoltat, atât în interiorul Basarabiei, cât și pentru exterior. Cred că mijlocul cel mai bun pentru aceasta ar fi ca serviciul de siguranță în Basarabia, cu toate elementele sale, să se militarizeze momentan, ca și căile ferate din Regat, și să treacă sub ordinele directe ale comandamentului militar, completându-se și cu personal militar. Întreținerea acestui personal să rămână ca și până acum la Ministerul de Interne.

d) În ceea ce privește starea de asediu parțială din Basarabia, cred că ea trebuie menținută, și ar fi bine să se întindă și în orașul Bălți, unde, ca și la Chișinău, sunt semnalate organizații

comuniste. Nu cred că este oportun și să extindă starea de asediu asupra întregii Basarabii, căci ar face o impresie rea și în Basarabia, și în țara întreagă, și în străinătate. Faptul că s-au pus sub o singură autoritate toate autoritățile administrative și militare din Basarabia ușurează mult luarea măsurilor de ordine și supraveghere în această parte a țării. Dacă va fi nevoie, mai târziu, se poate întinde starea de asediu peste tot locul în Basarabia.

Încheind raportul de față, subsemnatul crede că adoptând și aplicând măsurile propuse mai înainte vom putea stabili o stare de completă liniște în Basarabia și o deplină armonie în conclucrarea tuturor autorităților. În ceea ce privește atitudinea și capacitatea de luptă a trupelor noastre de la Nistru, țara poate să fie liniștită; ele stau ca o stâncă de granit la postul de onoare; fără a provoca pe nimeni, ele sunt gata să apere pământul sfânt al Patriei.

Semnează I. R. [Ioan Rășcanu]².

* * *

Din perspectiva generalului I. Rășcanu, aspectele fundamentale ale protecției frontierelor (în special în contextul în care relațiile cu vecina dinspre est a României, URSS, erau profund problematice) implicau punerea la punct a unui sistem solid de colectare a informațiilor despre potențialii adversari și organizarea contrapropagandei. În acest scop, serviciul de informații de pe lângă corpurile de armată a fost prevăzut cu *birouri de contrapropagandă*, iar la comandamentele dislocate la frontieră a fost creat și un *serviciu de propagandă la dușmani*².

URSS, Ungaria și Bulgaria – statele vecine României – desfășurau o intensă propagandă antiromânească, iar situația social-politică din România însăși era și ea una de incertitudine, extrem de vulnerabilă influențelor partidelor radicale, dar și ale forțelor străine. Liderii militari conștientizau importanța luptei ideologice și, pentru a combate eventualele influențe ale propagandei vecinilor atât asupra militarilor, cât și asupra civililor, organizau măsuri susținute de contrapropagandă, inclusiv prin conferințe, întruniri, manifeste, broșuri, filme. Ofițerilor li se cerea, în acest context, ca o datorie de onoare, să întruchipeze în actul de comandă calitățile ce i-ar fi arătat drept adevărați lideri, ar fi trezit respectul și dragostea subalternilor, care să-i urmeze fără șovăire.

Încă înainte de ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940, propaganda sovieto-comunistă se intensificase într-un mod îngrijorător. Într-un context intern și internațional ce impunea o unitate națională perfectă, Secția 2 Informații din cadrul Marelui Stat-Major adoptase o serie de măsuri de contrapropagandă, pe care le descria într-un raport către Cabinetul Ministrului. După evenimentele dramatice din vara anului 1940, care au afectat moralul populației civile, dar și al militarilor, au fost luate noi măsuri, derivate dintr-o familiarizare atentă cu situația Basarabiei ocupate. În acest context, propunem spre lectură și analiză un document

² DCA (Pitești), F. *Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 45, f. 13.

care trebuia adus la cunoștința soldaților Grupului 5 Grăniceri Pază. Or, efectivele unității aveau un număr mare de ostași basarabeni (528 de basarabeni, față de 409 ostași din celelalte provincii, inclusiv minoritari), iar comandantul ei considera că aceștia „nu mai prezintă încredere, constituind chiar un pericol pentru disciplină și spiritul militar”³. Corpul Grănicerilor a ordonat Grupului 5 Grăniceri Pază să prezinte situația din Basarabia, la câteva luni după cedarea acesteia. Documentul redat mai jos *in extenso* este neșemnat, tehnoredactat, și se intitulează *Viața în Basarabia și de la est de Nistru*⁴, ofițerii unității luând cunoștință de conținutul său la data de 26 ianuarie 1941.

„Starea orașelor

Aspectul de azi al Chișinăului. Ca aspect, Chișinăul este distrus, murdar, neîngrijit. Statuetele au fost distruse, bisericile sunt transformate în biblioteci și dormitoare. Cutremurul din 9/10 noiembrie 1940 a murdărit și mai mult aspectul jalnic al orașului. Palatul Sfatului Țării s-a dărâmat, muzeul orașului de asemenea, clădirile sunt distruse. Pe străzi sunt instalate panouri prin care se caută a se arăta locuitorilor că lucrurile stau altfel decât le văd ei.

Orașul Odessa. Se află în aceeași stare în care a fost lăsat de regimul țarist acum 23 de ani. Case nevăruite și cu geamuri sparte. Numai la câteva case se văd perdelețe mici la ferestre. Nicio activitate în port, iar în gară mișcarea foarte redusă.

[Cetățenii]

Cetățenii basarabeni au fost împărțiți în trei categorii: comuniști, anticomuniști și cei fără credință politică. Anticomuniștii au fost transportați în interiorul URSS, unde sunt izolați.

Familia

Sentimentul de familie este aproape șters; bărbat care nu-și dorește soția sau soție pe care soțul o lasă în casă cu altul fără nicio urmare, pentru că aceasta la soviete se întâmplă destul de des! Căsătoria nu se consideră un act legal. Femeile care sunt aproape să nască sunt internate în spitale și după ce nasc li se iau pruncii pentru a fi crescuți separat de familie. Toți copiii mici, la trei luni după naștere, sunt luați de la mamele lor și sunt crescuți în leagănul de copii, iar părinții și-i pot vedea numai de patru ori pe an. Toți copiii între 2-9 ani au fost strânși în satele moldovenești Satul Nou, Dunăreanca, Amanghit, Assan Batâr etc. și trimiși în interior. Tineri băieți și fete, de la vârsta de 16 ani, sunt ridicăți de asemenea și trimiși în interiorul Rusiei.

Viața

Locuința unei familii se compune numai dintr-o singură cameră. Proprietarii de imobile nu au voie să ocupe toate apartamentele din clădire, ci numai două camere. Casele au fost luate în stăpânire de stat, cu tot ce există în ele, și se cară în Rusia tot ce este deosebit de valoros și nu se găsește acolo: mobilă, lucruri casnice de-ale casei, mașini diferite etc.

Locuitorii din apropierea liniei de frontieră au fost evacuați de soviete și duși în interior. Populația română este asuprită, iar majoritatea funcționarilor români au fost arestați în timpul nopții de trupele sovietice și duși nu se știe unde.

³ DCA (Pitești), F. *Grup 5 Grăniceri Pază*, dos. nr. crt. 139, f. 73.

⁴ *Ibidem*, dos. nr. crt. 389, f. 1267.

Hrana

În fiecare comună s-a înființat câte o brutărie, unde mănâncă toți oamenii din sat. Toate alimentele și mărfurile din magazine și prăvălii au fost ridicare și puse în magazinele statului. În bufetele din gări se servește numai pâine neagră, salam tip popular, conserve de pește. Ceai nu se servește din lipsă de zahăr.

Țăranii au început să ducă porumbul în știuleți pentru a fi încărcăți în vagoane de către stat. «Vouă ce v-a mai lăsat?», a întrebat un vizitator străin. «Numai atât ca să trăim un an și jumătate, au răspuns... », ridicând mâinile spre cer! Un mare noroc pentru aceste regiuni a fost recolta abundentă din acest an, care deși este luată în bună parte de stat, totuși le mai rămâne și țăranilor să nu moară de foame.

Lipsa articolelor strict necesare este caracteristică nu numai [în] Basarabia și Bucovina de Nord, cum se credea la început, ci este mult mai accentuată și mai vizibilă la est de Nistru. Astfel, la Odessa, coada ce este așteptată la cele câteva magazine este de trei-patru ori mai mare decât la Chișinău.

Un militar: «Aici oamenii [sunt] liberi să se îngămădească?! ». Un comisionar: «În Odessa se așteaptă pentru că este lacomă?! ». La Odessa nu se servește vin la masă din cauză că nu se găsește sau dacă s-ar găsi este așa de scump, încât este imposibil chiar pentru pungile cetățenilor pline de ruble-hârtie. Toate magazinele și depozitele de orice produse agricole sau industriale au fost confiscate de către autoritățile cotropitoare. Mărfurile se eliberează locuitorilor contra cartelă.

Produsele alimentare ca: zahăr, pâine se găsesc cu mare greutate și se plătesc cu prețuri foarte mari. Singurele articole de alimente lăsate târgului liber sunt: pepenii, roșiile și fructele, restul sunt supuse regimului cartelei și se vând în câteva magazine, în fața cărora lumea face coadă și ziua și noaptea. S-au văzut foarte numeroase persoane, care de la evacuarea Basarabiei și până acum au scăzut în greutate cu 10-16 kg. Rușii expediază în interior vite, păsări, ouă, cereale. La orașe și sate nu se mai găsește sare, petrol, chibrituri, ulei și alte grăsimi. Alimentele lipsesc, iar aprovizionarea lor cu bani este mult îngreunată. S-a revenit la schimbul în natură, căutându-se foarte mult obiectele de îmbrăcăminte.

Îmbrăcămintea

Îmbrăcămintea și încălțăminte se mai găsește, iar lumea poartă ultimele rămășițe din ceea ce avură în timpul stăpânirii românești. În general, atât la bărbați, cât și la femei încălțăminte este scofălcită, fără tocuri, ruptă, pentru că nu se găsește material de reparații. La fel se observă la haine. Pentru anumite articole, ca de pildă stamba, și aceasta rămasă din timpul stăpânirii române, lumea trebuie să facă coadă de 24 ore, continuu, pentru ca de multe ori să se întoarcă cu mâna goală. Stofe de lână, oricât de simplă și de proastă calitate ar fi, nu mai există nici chiar la Cernăuți, care este orașul fabricilor de țesături. Toate magazinele sunt închise, cu obloanele trase, câteva magazine au o pălărie de damă în vitrine. Atelierele de cizmărie și croitorie sunt numai pentru reparat, nu și pentru confecționat ceva nou. Suprema eleganță a femeilor la teatru este broboada albă pe umeri și basma străjerească adusă din Basarabia. Femeile n-au altfel nicio grație feminină.

Prețurile

- 1 kg de grăsimi costă 1.000 de lei
- 1 kg de unt a ajuns la 1.400 de lei
- 1 pereche de găini a ajuns la 1.000 de lei

- costul pe zi al unei spălătoare cu săpunul și lemnele ei – 2.400 de lei
- 1 pereche indispensabile americani – 1.800 de lei
- 1 cămașă simplă americană – 2.800 lei
- zahărul a ajuns la 280 de lei, pâinea întrece prețul de 100 de lei și se eliberează numai pe cartelă.

Populația face coadă la cooperative și brutării. Prețul obiectelor de îmbrăcăminte s-a scumplit mult, astăzi cu o pereche de bocanci atingi suma de 10-12.000 de lei; pe o pereche de cizme 20-25.000 de lei, iar un costum de haine se urcă până la 70-75.000 lei. Punând toată leafa pe un an, un muncitor încă nu și-ar putea cumpăra un rând de haine proaste, însă mai sunt mulți muncitori care primesc lunar numai 100 ruble (6.000 de lei), adică valoarea a 6 kg de grăsime sau al unui rând de rufărie; învățătorii rămași în Basarabia sunt plătiți cu 300 de ruble lunar, adică 12.000 de lei, dar abia pot avea o biată hrană cu ei. Ceilalți funcționari creștini sunt înlocuiți în tot locul cu evrei, populația moldovenească nu este primită în servicii, neștiind rusește.

Proprietatea gospodăriilor

Jumătate din proprietatea mobilă, corpurile gospodăriei, a loturilor, a fost confiscată de stat, iar proprietatea imobilă (case, terenuri, vii) nu mai există. Toate proprietățile particulare au fost naționalizate, trecând în proprietatea statului sovietic, care le întrebuințează după aprecierea sa, prin sovietele respective. Autoritățile sovietice au scris pe toți sătenii cu păsările și vitele ce posedă. Nimeni nu are voie să consume ouă, lapte sau brânzeturi. Toate aceste produse se depun în magaziiile comunale contra unei chitanțe.

Recolta. Vitele

Imediat după ocuparea Basarabiei, toate bunurile au trecut în posesia statului; nimeni nu mai are voie să-și strângă recolta. Recolta este înmagazinată în hambare și din ea se distribuie numai cu bonuri. Totul s-a strâns și treierat sub supravegherea autorităților sovietice. În sudul Basarabiei, autoritățile sovietice au adus uneltele agricole și mașini, tractoare pentru muncile agricole. Toate acestea stau îngrămădite, ruginite și cu o parte din piese lipsă. Nu sunt folosite, neavând cine a le mânui. Vitele refugiaților au fost ridicate de autorități și întrebuințate pentru hrănirea armatei.

Munca

Legal, munca este obligatorie timp de șase ore pe zi, e însă așa de slab plătită, încât cineva lucrând timp de șase ore pe zi nu poate agonisi banii necesari pentru a cumpăra strictul necesar și, de aceea, prin forța lucrurilor trebuie să lucreze mai multe ore: 16, 20 de ore pe zi. Atelierele diferite, fie mai mici, sunt exploatate prin cooperative, sub supravegherea sovietului orășenesc sau sătesc. Patronii nu mai câștigă, în schimb sunt înlocuiți de către un lucrător, președinte, care nu lucrează, dar este cel mai bine plătit între toți. Bineînțeles că acesta este ales dintre comuniștii cei mai devotați regimului și nu cel ce le-a convenit lucrătorilor. El este de cele mai multe ori omul poliției secrete.

De sănătatea oamenilor nu se îngrijește nimeni. Din cauza lipsei de săpun, care nu se găsește aproape deloc, populația este expusă bolilor, unele localități sunt contaminate cu tifos exantematic. În Basarabia în special, băntuie tifosul exantematic și scarlatina.

Religia

Bisericele au fost transformate în magazine sau cazărmi. Cele din orașe servesc în general pentru cluburi muncitorești, teatre și cinematografe de propagandă comunistă. În biserica

lipovenească din Fântâna Albă (Bucovina de Nord) sunt cazați ostași sovietici. Preoții tineri sunt trimiși forțat la muncă, cei mai bătrâni nu mai primesc nimic de la stat și ei trăiesc cu greu din alimentele ce le pot da locuitorii pentru câte o slujbă pe care o fac. Doar oamenii maturi pot asculta o slujbă bisericească [indescifrabil] copiii sunt cu totul feriți de cele sfinte și [indescifrabil] fragedă a lor minte a se băga ideea că nu există Dumnezeu. Astfel, la sosirea trupelor sovietice în satul Friedensthal, jud. Cetatea Albă, comisarii poporului au strâns copiii de la școală și în uniforme de străjeri i-au pus pe patru rânduri și au spus că Bunul Dumnezeu nu există.

Școala. Limba

Românii nu au voie să vorbească în limba lor. Unde pe o uliță doi copii se jucau vorbind românește, la apropierea unui polițist sovietic, unul dintre ei l-a făcut atent pe celălalt: „Nu mai vorbi românește că te aude”.

Limba oficială în Bucovina este cea ucraineană, pe care nu o înțelege nimeni, nici conducătorii sovietici. În Basarabia se întrebuințează limba rusă, aplicându-se regimul comunist, în școlile primare copiii au primit abecedare și învață limba rusă. Ei sunt învățați să nege existența lui Dumnezeu și că singurul Stalin este atotputernic. S-au introdus cuvintele slave și alfabetul chirilic.

Armata

Disciplina este în scădere. Șefii ierarhici fac eforturi pentru a pune din nou disciplina la locul ei. Deși au trecut patru luni de la decretarea salutului în afara serviciului și cu toate că noul regulament al disciplinei instituie pedepse severe pentru sancționarea disciplinei, ajungându-se până la pedeapsa cu moartea, totuși trec pe lângă ofițeri fără să se sinchisească. Încorporarea recruților este prilej de amărăciune pentru populație; foarte mulți dintre ei fug și se ascund pentru a nu fi încorporați. Același tembelism la ostași s-a constatat și înainte: toată ziua mănâncă semințe și cască gura pe străzi.

Starea locuitorilor

Populația românească și chiar unii ucraineni sunt nemulțumiți de regimul sub care trăiesc, în afară de funcționarii sovietici, care manifestă deosebită satisfacție față de prosperitatea pe care au găsit-o în regiunea răpită. Sunt mulțumiți de asemenea cei certați cu morala și cu justiția, precum aceia cărora nu le-a plăcut niciodată munca cinstită. Din cauza terorii, a lipsurilor și a mizeriei, în teritoriile cedate, tot poporul este exasperat; dincolo de Nistru populația s-a îndobitocit. Refugiații își arată mulțumirea că au scăpat de sub stăpânirea bolșevică. Toți nu se mai gândesc acolo decât cum să scape. Românii în special așteaptă eliberarea sau caută să fugă la vest de Prut.

În ziua de 8 noiembrie 1940, circulând zvonul că armata română va ocupa teritoriul Bucovinei cedate, populația română se înarmase și aștepta sosirea trupelor. Românii din Basarabia nu și-au pierdut deci dragostea de țară și nădejdea în Dumnezeu. Cei care nu mai rabdă însă regimul comunist nascocesc tot felul de înșelătorii pentru a scăpa de paza sovietică, atacând chiar uneori pe grănicerii sovietici. Așa fiind că grănicerii sovietici întrebuințează în serviciul de patrulare și câini de patrulare și câini de poliție, cei ce vor să fugă aduc cu ei două-trei pisici. Când acești câini simt prezența refugiaților, aceștia dau drumul pisicilor, iar câinii lătrând se iau după ele. Atenția grănicerilor sovietici fiind îndreptată spre locul unde se aude lătratul câinilor, refugiații pot trece pe malul românesc. În noaptea de 17/18 noiembrie 1940 au trecut din Basarabia în România, prin punctul Borța, 96 de refugiați. Ei au atacat cu

armele și au trecut frontiera, luptând cu grănicerii sovietici și tăind cu foarfecile gardurile de sârmă ce înconjoară frontiera.

În noaptea de 14-15 noiembrie 1940, prin punctul Fântâna Albă, au trecut din Bucovina în România un număr de 48 de refugiați, dând lupte înverșunate cu grănicerii bolșevici. Au fost scăpați datorită alarmei unui pichet de grăniceri români, care au reușit să țină sub foc posturile sovietice care trăgeau în fugari. Printre cei 84 (sic!) refugiați, au fost doi răniți grav și doi mai ușor. Ei declară că au fugit de teamă ca nu cumva autoritățile sovietice să le aplice pe frunte o ștampilă comunistă, așa după cum obișnuiesc în ultimul timp a face cu toți tinerii până în 20 de ani.

În ziua de 26 noiembrie 1940 a trecut fraudulos frontiera, venind din Bucovina, locuitorul Romaniuc Ian, de origină română, din comuna Crasna Ilschi, județul Rădăuți. Acest locuitor a venit cu soția și doi copii, aducând cu el și drapelul subcentrului premilitar din comuna Crasna Ilschi, drapel pe care l-au ținut ascuns până la refugiu într-o ladă sub pământ. Iată acum și scrisoarea unei mame din Basarabia către fiul său, copil de trupă la un regiment românesc din Moldova [...].”

* * *

În iulie 1941, Basarabia făcea obiectul unei noi analize detaliate, semnate de comandantul Corpului V Armată, generalul de divizie Aurelian Son. Raportul acestuia este datat cu 23 iulie 1941 și înregistrat cu numărul 11201, fiind adresat Marelui Cartier General⁵. Documentul îl completează și nuanțează pe cel prezentat anterior, având clare misiuni contrapropagandistice. Ca și în cazul documentului precedent, varianta ajunsă în arhivă este cea tehnoredactată, pe care o redăm mai jos *in extenso*:

„1. Populația

După cum se știe, germanii din Basarabia au fost retrași anul trecut. La rândul lor, rușii au ridicat și deportat (sau executat) mulți români basarabeni. În locul acestora, statul rus a adus ucraineni, polonezi și ruși, mai ales din regiunea Lemberg-Ruska, populație murdară și lipsită de orice sentiment românesc. La aceștia trebuie adăugați și rușii, ucrainenii și evreii care existau în Basarabia încă dinainte de 1940, cu defectele bine cunoscute. Unele localități au rămas pustii și în parte arse de rușii în retragere. Apreciez că această populație trebuie evacuată dincolo de Nistru, cât mai curând, în locul ei și în localitățile pustii (majoritatea foste ale germanilor) ar trebui aduși fie moldoveni din Republica Moldovenească, fie români din Vechiul Regat. În afară de aceasta, este necesar să se percheziționeze fiecare casă pentru a aduna armamentul rămas de la ruși.

2. [Administrația]

Administrația și poliția sunt inexistente. Nici până acum nu au sosit ordine privitoare la măsurile de luat. Din proprie inițiativă a trupelor și marilor unități s-au numit primari și personalul strict necesar, însă trebuie să se ia măsuri urgente pentru ca autoritatea statului să nu sufere prejudicii. De asemenea, trebuie adusă imediat jandarmeria rurală, pentru a se pune în siguranță populația și avutul, deoarece trupele se mișcă mereu, în conformitate cu planul de operații, și încă mai există răzleți din armata rusă, ascunși prin acoperiri și culturi.

⁵ DCA (Pitești), F. *Marele Cartier General*, dos. nr. ct. 3768, ff.1-3.

3. Școala și biserica

Mulți preoți și învățători s-au refugiat, au fost executați sau au fost deportați; alții s-au bolșevizat și au plecat în Rusia, odată cu armata inamică. Unele biserici și școli au fost incendiate sau pângărite de bolșevici. Este necesar să se ia de urgență și să se numească personalul necesar, care să vină după instalarea jandarmeriei, pentru a purcede la reeducarea poporului, mai ales cu ajutorul bisericii. Deocamdată unitățile au organizat slujbe religioase.

4. [Căile de comunicații]

Căile de comunicație sunt într-o stare deplorabilă:

- căile ferate distruse prin smulgerea ralurilor
- drumurile nepietruite și podurile – distruse, mai ales pe axele principale de pătrundere și în special de la râul Ciorogârla (inclusiv) până la Nistru; podurile improvizate construite de mari unități nu pot fi de durată, ploile fac absolut imposibile mișcările, mai ales pentru vehicule. Este necesar să înceapă imediat o campanie de lucrări pentru comunicații, pentru a putea [indescifrabil] mai bine teritoriul.

5. Proprietățile

După cum se deduce din raportul acestui comandament nr. 11029 din 22 iulie, sunt bunuri imobile ai căror proprietari lipsesc.

- germanii evacuați anul trecut
- românii refugiați în 1940 în România
- românii deportați sau executați de ruși.

Unele proprietăți au fost luate de coloniștii aduși de statul rus, altele sunt pustii și părăginite, dar majoritatea au fost luate de statul rus și organizate în colhozuri. Trebuie să se studieze problema și să găsească repede o soluție, pentru a evita jafurile și a nu se irosi o avere atât de mare.

6. [Recolta]

Recolta am găsit-o în picioare, o infimă parte cosită.

După cum am raportat cu nr. 11029 din 22 iulie 1941, situația este lipsită de claritate. Sunt:

- a) culturi ale colhozurilor statului rus pe terenurile fără proprietari (a se vedea punctul 5 precedent);
- b) culturi ale colhozurilor constituite cu locuitori;
- c) culturi pe terenurile locuitorilor refugiați în România.

Am dat ordin să se cosească și să se secere toate culturile, primarii ținând socoteala la culturile care nu aparțin locuitorilor prezenți. Însă ridicarea și treieratul recoltei este o problemă mai gravă, deoarece armata rusă în retragere a luat cea mai mare parte din animalele locuitorilor (în special caii, vitele de rasă, stupii) și mașinile agricole.

La fel, recolta viilor nu va putea fi valorificată, deoarece rușii au luat foarte multe butoaie (în special din județul Cetatea Albă) trecându-le la est de Nistru sau întrebuițându-le goale la treceri improvizate peste Nistru.

7. [Depozitele]

Depozitele (cereale, vinuri, coloniale, farmacii, diverse materiale etc.) găsite în zonă au fost în parte jefuite de populație până la venirea armatei române. Trupele noastre nu au putut să împărtășe efectivele pentru paza acestor depozite: imposibilitatea de exploatare. Nu au efective suficiente pentru acoperirea zonei, inventariere și pază. Propun întăriri.

8. Capturi material de război

Înaintarea rapidă a trupelor nu a permis cercetarea zonei în amănunt. Am organizat un serviciu în acest scop, însă deplasările C[orpului] A[rmată] vor împiedica desăvârșirea operațiunii în întreaga zonă de acțiune avută de la Prut la Nistru. Este necesar ca unitățile în exploatare și jandarmeria rurală să cerceteze întreaga zonă și să adune materialul de război împrăștiat pe un teren vast.

9. Moneda

Nu s-a dat încă o ordonanță privitor la relațiunea (cursul) între rublă și leu. Trupele nu pot face cumpărături sau le fac cu mare greutate, din cauză că populația schimbă produse numai prin rublă.

Este necesar să se ia măsuri pentru stabilirea cursului rublei și libera circulație a leului.

Comandantul Corpului V Armată, general de divizie A. Son”

Acestea sunt cele trei documente pe care am dorit să le aducem, prin studiul de față, în atenția celor interesați, în speranța că ele vor completa sau oferi informații inedite asupra unor aspecte care privesc retrospectiv Basarabia. Dacă ele îmbogățesc chiar și în mică măsură informațiile cunoscute deja sau oferă o altă perspectivă asupra lor, nu ne rămâne decât să ne declarăm mulțumiți că rolul arhivistului – de a pune la dispoziția istoricului documente de arhivă inedite – a fost împlinit.

Summary

The of Bessarabia and Northern Bucovina to the USSR, carried by the Romanian Government in the summer of 1940, provoked a lively emotion among the public and the military. Because decision-makers agreed that a strong army is an army with unwavering morale, military decision-makers were sensitive and careful about this fact. Therefore, as a reaction to foreign propaganda, counter-propaganda measures were carried. Without presupposing the absolute veracity of the issues presented, there is no doubt that these reports and summaries provide an image of the segments that are the subject of the report. Therefore, in this case, we have at our disposal two fragments that capture the life, society, politics, religion and economy of Bessarabia after the surrender to the USSR and shortly after the arrival of Romanian troops. We introduce the reader to the atmosphere of Bessarabian life by presenting the document that opens the series of three included in this paper – a refined and complex analysis, drafted by General Rascanu, himself born in Bessarabia.

Keywords: Bessarabia; Propaganda; Counter-Propaganda; Romanian Troops; War Consequences

Ion ȘIȘCANU *

DEPORTĂRILE DIN ZONELE REVENITE UNIUNII SOVIETICE ÎN URMA APLICĂRII PACTULUI MOLOTOV- RIBBENTROP CA ELEMENT AL PREGĂTIRII URSS DE RĂZBOI (1940-1941)

Multiple evenimente istorice – tragedii și catastrofe inimaginabile cauzate de decizii ale anumitor oameni – au fost mușamalizate decenii sau chiar secole în șir. Printre acestea se numără și deportările în masă, practicate în Uniunea Sovietică. Deși au fost studiate intensiv în ultimii douăzeci și cinci de ani, cauzele, împrejurările și consecințele acestui fenomen rămân încă o chestiune deschisă, care provoacă istoricii și publicul larg, generând dezbateri științifice, controverse politice și ideologice în efortul de stabilire a adevărului. În documentele oficiale și în istoriografie se disting două abordări ale conceptului de „deportare”. În documentele referitoare la deportări (rapoarte, informații ale NKVD, note adresate lui Iosif Stalin, Lavrenti Beria, Consiliului Comisarilor Poporului al URSS, altor instituții și departamente sovietice), fiecare acțiune de deportare e interpretată în mod diferit. Sunt abordate, de exemplu, ca „evacuare”, „strămutare”, „strămutare specială”, „evacuare a contingentului special”, „expulzare a elementului antisovietic”, „sarcini speciale de stat”¹ etc. Conceptul de deportare e abordat diferit și de istorici: „procesuri survenite înainte de începerea Marelui Război pentru Apărarea

* ȘIȘCANU Ion, doctor habilitat în istorie, Institutul de Istorie, Chișinău

¹ В. И. Пасар, *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950-е гг.*, ТЕППА, Москва, 1994, pp. 158, 159, 164, 183, 298; <http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1021466>

Patriei”, „evacuarea în masă”, „expulzare”² sau, culmea cinismului, „salvarea popoarelor nestabile”³.

Deportarea reprezintă trimiterea cuiva, sub convoi, într-un loc determinat, de regulă într-o regiune îndepărtată, într-un lagăr de concentrare, ca măsură represivă. Ea vizează grupuri politice, sociale și/sau etnice, considerate a fi suspecte, ostile, chiar vinovate în ochii „patriei socialiste”. Aceste migrații forțate răspund cerințelor logicii terorii și a profilaxiei; vizează „elementele socialmente periculoase”, grupurile naționale suspectate că ar putea deveni „coloana a cincea” în caz de război, popoarele care trebuie „pedepsite” și elitele națiunilor alogene sau de pe teritoriile anexate de URSS: aceste grupuri de populație nu erau considerate suficient de periculoase pentru a fi exterminate, dar destul de nocive pentru a fi îndepărtate de zonele vitale pentru putere – frontierele, marile orașe, Rusia istorică.

Deportarea diferitor grupuri sociale mari din URSS a bulversat întreaga Uniune Sovietică pe parcursul a trei decenii. Trăsătura distinctă principală a deportărilor sovietice ca formă de presiune constă în natura lor administrativă, extrajudiciară, bazată pe liste. Orientarea era nu asupra cetățeanului individual, ci asupra grupurilor de persoane, de cele mai multe ori foarte numeroase, care corespundeau criteriilor de referință emise „de sus”. Hotărârile privind deportările erau luate, de regulă, de conducătorii partidului comunist și ai guvernului sovietic, la inițiativa autorităților OGPU-NKVD-KGB și altor instituții. Deportările sovietice se remarcă și prin amploarea lor. Se opera cu zeci și sute de mii de persoane.

Cercetările istoricilor arată în mod convingător că deportările în masă nu au fost inventate de bolșevici. Partidul lui Lenin doar a dezvoltat „creativ” ideile eminate încă de țarism și, de aceea, ele trebuie tratate ca parte integrantă a moștenirii imperiale ruse. În Rusia țaristă a fost formulată și dezvoltată doctrina specială a „geografiei lipsei de loialitate”, de care, mai târziu, au beneficiat bolșevicii. Anume specialiștii din Imperiul Rus au abordat aspectele teoretice și ideologice ale acestei probleme. În Academia Statului-Major se preda disciplina „statistica militară”, apreciată ca una dintre cele mai importante materii de studiu. Armata era extrem de interesată de date verificabile și studii credibile privind geografia populației din Rusia.

Statisticienii militari plecau de la premisa că un mediu ideal pentru operațiile de luptă se afla acolo unde populația era omogenă etnic și vorbitoare de aceeași limbă. Pentru a crea condițiile pe care le considerau dezirabile în cazul unor operațiuni militare, aceștia sugerau că, dacă structura etnică a populației nu se în-

² *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Asociația N. Milescu-Spătaru, Chișinău, 2015, p. 278.

³ СССР: депортации как спасение нестабильных народов, <http://www.prezidentpress.ru/news/3373-sssr-deportacii-kak-spasenie-nestabilnyh-narodov.html>

cadra în limitele parametrilor respectivi, ea trebuia epurată. Prin urmare, dacă era necesar, statul avea „dreptul la deportare”⁴. La sfârșitul sec. XIX, principalii autori în domeniul statisticii militare (Alekssei Makșeev, Nikolai Obrucev și, în special, Veaceslav Zolotariov) își argumentau considerațiile plecând de la geografia reală a „loialității” și „neloialității” populației, precum și de la ponderea fiecăruia dintre aceste fenomene într-o anumită localitate. În funcție de situația identificată, populația Imperiului Rus era împărțită în grupuri. În primul grup era inclusă preponderent populația slavă „ortodoxă”, considerată loială; în grupul al doilea erau incluși evreii, germanii, polonezii, popoarele din Caucaz, Asia Centrală etc.⁵. Au fost considerate favorabile sub aspectul loialității numai zonele în care populația rusă (adică ortodoxă) constituia nu mai puțin de 50%⁶. Coeficientul loialității, după V. Zolotariov, se reducea în direcția de la centru către periferiile imperiului⁷. Statistica militară era studiată la Academia Militară de către viitorii ofițeri și comandanți ai armatei țariste, mulți dintre ei devenind ofițeri fie în Armata Albă, fie în Armata Roșie. Însă statistica militară nu se limita la descrieri și interpretări teoretice. Ea s-a recomandat și ca o disciplină aplicativă, ce investiga diferențierea teritorială a neloialității: localitățile și zonele aglomerate cu populație neloială erau identificate și controlate. Pentru situația de război erau formulate recomandări de „remediere urgentă a acestei situații”, mai ales în zonele de frontieră. Între cele mai eficiente mijloace erau recomandate luarea de ostatici civili, confiscarea sau distrugerea bunurilor și a animalelor, precum și deportarea pe criterii civile și etnice.

Pentru punerea în practică a acestei doctrine au fost formate unități speciale de represalii, care reprimau cu o deosebită cruzime orice încercare de nemulțumire sau de rebeliune împotriva colonizării periferiilor imperiului⁸. În timpul Primului Război Mondial, practica deportărilor în masă a fost folosită în regiunile de la granița de vest a Rusiei. Deja în noaptea de 18 iulie 1914 (stil vechi), adică încă înainte de declararea oficială a războiului, Rusia a început arestările și deportările etnicilor germani și ale celor ce aparțineau națiunilor din Imperiul Austro-Ungar⁹.

⁴ П. Полян, „Враждебно-подданные”. Этнические депортации, опыт Первой мировой. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/07/24/60474-171-vrazhdebno-poddannye-187-etnicheskie-deportatsii-151-opyt-pervoy-mirovoy>

⁵ А. Кузьменко, Политика принудительной миграции в России в годы Первой мировой войны, <http://promreview.net/moskva/geografiya-neblagonadezhnosti>

⁶ А. Шаваев, С. Лекарев, Разведка и контрразведка, <https://profilib.com/chtenie/155860/andrey-shavaev-razvedka-i-kontrrazvedka-121.php>

⁷ Государственная политика в отношении малых диаспор, <http://www.studfiles.ru/preview/2493927/page:2/>

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

Scopul final, urmărit de campania antigermană, promovată de autoritățile țariste în perioada 1914-1917, a fost formulat foarte clar în raportul general-locotenentului Pavel Kurlov: nemții din Rusia vor fi impuși „să se desolidarizeze de germani, să uite de originea comună, să uite de comunitatea de limbă și să-și șteargă complet din memorie rudele care luptă în cadrul trupelor dușmanilor noștri”¹⁰.

Însă restricțiile privind drepturile etnicilor germani nu s-au limitat la aceasta. Până la urmă, autoritățile țariste au adoptat hotărârea, fără precedent pentru Rusia, privind deportarea populației pe baza criteriului etnic¹¹. Au fost strămutate cu forța cam 330 mii de persoane, care deja de zeci de ani locuiau în Petersburg, Moscova, Odesa, regiunile baltice, Novorusia, Volînia, Polonia. „Neloialii” au fost deportați în cele mai îndepărtate gubernii: Viatsk, Vologda, Orenburg¹². Începând cu a doua jumătate a anului 1915, guberniile Perm, Turgai și Enisei au devenit și ele zone destinate deportărilor. În al doilea an de război erau deportate nu numai persoanele „suspectate de spionaj”, ci toate cele care ajunseră la vârsta la care erau pasibile de recrutare, „pentru a preveni intrarea lor în rândurile armatelor inamice”. În aceste circumstanțe, au fost deportați nu numai etnici germani, austrieci sau maghiari, dar și polonezi, evrei etc. Deosebit de crunt a fost tratată populația germană din gubernia Volînia, care, în vara anului 1915, a fost deportată aproape în totalitate în Siberia. Toți deportanții erau internați în calitate de „prizonieri civili”¹³. Apogeul acestui gen de abuz l-a reprezentat ordinul șefului de stat-major al comandantului suprem, generalul Nikolai Ianușkevici, din 5 ianuarie 1915¹⁴, care prevedea curățarea („*зачистка*”) spațiului cu lățimea de 100 de verste¹⁵, de-a lungul coastei ruse a Mării Baltice, de toți etnicii germani și austro-ungari în vârstă de la 17 la 60 de ani, iar cei care refuzau să plece erau declarați spioni germani¹⁶. În anii 1914-1916, pe motiv că ar fi fost neloiali în masă, din teritoriile poloneze, lituaniene și bieloruse, în guberniile din interiorul Rusiei au fost deportați 250-350 mii de evrei¹⁷. Așadar, constatăm că ideologia și practica deportărilor în

¹⁰ В. Н. Шайдуров, *Первая мировая война и судьбы российских немцев*, <http://rusgerm-hist.narod.ru/RusRaboti/RusShaidurov/Shaidurovreportrus.htm>

¹¹ *Ibidem*.

¹² П. Полян, *Принудительные миграции до Гитлера и Сталина: исторический курс*, www.memo.ru/history/deport/polyan0.htm

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Государственная политика в отношении малых диаспор*, <http://www.studfiles.ru/preview/2493927/page:2/>

¹⁵ Versta – unitate de măsură pentru distanțe, folosită în trecut (mai ales în Rusia), egală cu 1.067 km

¹⁶ П. Полян, „*Враждебно-подданные*”. *Этнические депортации, опыт Первой мировой*. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/07/24/60474-171-vrazhdebno-poddannye-187-etnicheskie-deportatsii-151-opyt-pervoy-mirovoy>

¹⁷ *Первая мировая война (еврейский аспект)*, [http://www.ejwiki.org/wiki/Первая_мировая_война_\(еврейский_аспект\)](http://www.ejwiki.org/wiki/Первая_мировая_война_(еврейский_аспект))

masă nu reprezentau noutăți pentru autoritățile sovietice. Bolșevicii le-au adaptat la noile condiții, perfecționându-le și amplificându-le.

În lucrările mai multor istorici, cauzele deportărilor sunt corelate cu evenimentele care au precedat cel de-al Doilea Război Mondial, mai ales în condițiile în care a început „Marele Război pentru Apărarea Patriei”. Nikolai Bugai susține că, în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, URSS se afla într-o situație dificilă. În funcție de atitudinea față de regimul sovietic, societatea ar fi fost divizată între partea care susținea regimul și cea care încerca să se constituie drept alternativă a lui. În această situație, susține N. Bugai, autoritățile au luat măsuri ca poziția regimului să nu se clatine, să nu-i fie afectate în niciun fel temeliile. Au fost înăsprite mijloacele de prevenție, aplicate anumitor popoare și grupuri de populație, care se pronunțau, deschis sau într-o formă ascunsă, împotriva regimului.

Printre „pedepsele” aplicate rebelilor și celor neloiali erau utilizate frecvent și deportările¹⁸. De regulă, acțiunile privind strămutările vreunui popor, a grupurilor de populație au fost „întemeiate juridic” prin hotărâri ale Comitetului de Stat al Apărării, Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, prin decizii ale CC al PC(b) din toată Uniunea, prin decrete ale Consiliului Comisarilor Poporului sau ale altor instituții de stat, ceea ce asigură, chipurile, caracterul legal al acestor măsuri.

Și alți autori consideră că motivul care a declanșat deportările din 1940-1941, din teritoriile ocupate de URSS conform prevederilor Pactului Molotov-Ribbentrop ar fi fost iminenta acordare de sprijin hitleriștilor și aliaților acestora de către reprezentanți ai națiunilor respective și acțiunile „inevitabile” împotriva Armatei Roșii în caz de război pe care le-ar fi efectuat. În opinia noastră, deportările în masă din spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră au fost realizate ca formă de pregătire a acestor zone pentru război. Nu neapărat pentru un război de apărare.

Istoricii recunoscuți din Federația Rusă prezintă dovezi importante că Uniunea Sovietică, deși încheiase pactul de neagresiune cu Germania hitleristă, pregătea o agresiune de anvergură împotriva acesteia¹⁹. În acest context, prezintă interes acțiunile Uniunii Sovietice din 1939-1941 în scopul fortificării poziției

¹⁸ Н. Бугай, *Депортация народов*. http://sceptsis.net/library/id_1237.html

¹⁹ М. И. Мельтюхов, *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941*, Вече, Moscovia, 2000. <http://militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html>; *Idem*, *Идеологические документы мая-июня 1941 года о событиях Второй мировой войны*, în *Отечественная история*, nr. 2, 1995; В. Ростов, *Аналитическая газета „Секретные исследования”*, nr. 15, 2006, <http://www.secret-r.net/arkhiv-publikatsij/6-1998-2006/sssrgotovil-napadenie>; В. Д. Данилов, *Сталинская стратегия начала войны: планы и реальность*, în *Отечественная история*, nr. 3, 1995, pp. 33-44; *Idem*, *Готовил ли Генеральный Штаб Красной Армии упреждающий удар по Германии?* <http://zhistory.org.ua/danilv41.htm>; В. А. Невежин, *Речь Сталина 5 мая 1941 года и апология наступательной войны*, *Отечественная история*, nr. 2, 1995.

strategice în teritoriile anexate conform pactului Molotov-Ribbentrop. În 1948, în urma publicării în SUA a unui set de documente capturate din fostele arhive germane, privind tranzația Hitler-Stalin din august-septembrie 1939, autoritățile sovietice au recunoscut, prin materialul *Фальсификаторы истории (Falsificatorii istoriei)*, editat de *Совинформбюро (Sovinformbiuro)* că, „încheind, în august 1939, Pactul sovieto-german de neagresiune, Uniunea Sovietică nici pentru o clipă nu s-a îndoit că, mai devreme sau mai târziu, Hitler va ataca URSS. De aceea, prima sarcină a guvernului sovietic a fost crearea «frontului de est» împotriva agresiunii naziste, construirea liniei de apărare la frontierele de vest ale pământurilor bielorusse și ucrainene și organizarea, în felul acesta, a unui obstacol împotriva înaintării trupelor germane spre est. Pentru aceasta, era nevoie de a reuni Bielorusia de Vest și Ucraina de Vest, ocupate de Polonia panilor în 1920, cu Bielorusia sovietică și Ucraina sovietică și de a instala acolo trupele sovietice. Această acțiune trebuia realizată fără întârziere, deoarece trupele poloneze, prost echipate, nu rezistau; comandamentul polonez și guvernul polonez se aflau deja în fugă, iar trupele naziste, fără a întâlni vreun obstacol major, ar fi putut ocupa pământurile bielorusse și ucrainene înainte ca trupele sovietice să ajungă acolo”²⁰. În același material, *Совинформбюро* afirmă că „la 17 septembrie 1939, din ordinul guvernului sovietic, trupele sovietice au trecut frontiera sovieto-poloneză de până la război, au ocupat Bielorusia de Vest și Ucraina de Vest și au organizat acolo construirea zonei de apărare de-a lungul periferiei de vest a teritoriilor ucrainene și bielorusse (subl. n.)”. Autorii materialului afirmă că, în mare parte, lucrările s-au desfășurat de-a lungul „liniei Curzon”, stabilită de aliați la Conferința de la Versailles²¹. „Câteva zile mai târziu, guvernul sovietic a încheiat pacte de asistență mutuală cu statele baltice, care prevedeau dislocarea pe teritoriul Estoniei, Letoniei și Lituaniei a garnizoanelor Armatei Sovietice, organizarea de aerodromuri sovietice și crearea bazelor navale militare. Astfel a fost pusă temelie «frontului de

²⁰ *Фальсификаторы истории*, ОГИЗ, Госполитиздат, Moscova, 1948, <http://militera.lib.ru/research/false/index.html>

²¹ *Ibidem*; Linia Curzon a fost o linie de demarcație propusă la sfârșitul Primului Război Mondial de către Consiliul Suprem Aliat între a Doua Republică Poloneză și Rusia bolșevică. Această linie trebuia să reprezinte baza de discuție pentru trasarea frontierei dintre cele două state. Linia Curzon se suprapunea cu aproximație pe granița stabilită între Regatul Prusiei și Imperiul Rus în 1797, după cea de-a treia împărțire a Poloniei, care era ultima graniță recunoscută de Regatul Unit. Linia Curzon urmărea în general o graniță etnică – regiunile de la vest de aceasta erau locuite de o majoritate absolută poloneză, în vreme ce regiunile din est erau locuite de ucraineni, belaruși, polonezi, evrei și lituanieni. Teritoriul ocupat în 1920 în nord-est, într-o regiune locuită în majoritate de lituanieni, a dus la apariția unui conflict mocnit între Polonia și Lituania.

est» (subl. n.)²². Prin urmare, în scopul construirii frontului de est în spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră, recent ocupat de URSS, de unde urma să înceapă agresiunea Armatei Roșii asupra Germaniei sau, dimpotrivă, unde trupele sovietice, conform *Совинформбюро*, trebuiau să respingă eventualul atac al trupelor hitleriste, trebuia îndepărtată populația „neloială”, adică realizată „*зачистка*”.

Deportările din anii 1940-1941 erau „justificate” prin diverse pretexte: lipsa de loialitate, măsuri preventive, rezistență împotriva transformărilor socialiste, participarea la grupări banditești, apartenența la instituțiile regimurilor burghezo-moșierești etc.

* * *

După cea de-a patra împărțire a Poloniei, ca rezultat al încheierii Pactului Molotov-Ribbentrop, a început „*зачистка*” și în teritoriile recent ocupate de URSS. Deportările din aceste regiuni au continuat până la 22 iunie 1941 și au cuprins cel puțin 10% din numărul total al deportaților în interiorul Uniunii Sovietice²³. În septembrie 1939, Uniunea Sovietică a ocupat voievodatele răsăritene ale Poloniei interbelice. Aceste teritorii au format ceea ce în Uniunea Sovietică s-a numit, oficial, Ucraina de Vest și Bielorusia de Vest²⁴. Cu toate că URSS nu declarase război Poloniei, în jur de 240 mii de militari polonezi au fost luați prizonieri. Curând, majoritatea a fost eliberată sau predată autorităților germane²⁵, însă 39 de mii au fost trimiși ilegal în lagăre de prizonieri de război²⁶. Conform hotărârii Biroului Politic al CC al PC(b) din toată Uniunea, 15 mii de prizonieri au fost împușcați în pădurea Katîn, regiunile Harkov și Kalinin. Alte 7.305 persoane, deținute în închisorile devenite de curând sovietice, au fost împușcate conform aceleiași hotărâri²⁷. Armata Roșie încă nu reușise să ocupe teritoriile răsăritene ale Poloniei, când echipe operative ale NKVD, mergând în urma unităților militare, au început arestările „elementelor ostile”. Erau reținuți foști polițiști, funcționari ai administrației poloneze, mari proprietari de terenuri, industriași, ofițeri – toți cei care puteau fi

²² *Ibidem*.

²³ П. Полян, *У истоков советской депортационной политики: выселения белых казаков и крупных землевладельцев (1918-1925)*, <http://antropotok.archipelag.ru/text/a304.htm>

²⁴ În URSS, pentru a distinge teritoriile RSSU și RSSB de până la invazia Poloniei, nici până în 1939, nici mai târziu nu au fost utilizate sintagmele Ucraina de Est și Bielorusia de Est.

²⁵ *Записка Л. П. Берии В. М. Молотову об отправке на родину военнопленных солдат – жителей Западной Белоруссии и Западной Украины и передаче германским властям польских военнопленных – жителей территорий, отошедших к Германии, 11.10.1939*, <http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1008070>

²⁶ А. Кречетников, *Катынь: трагедия Польши времен Второй мировой* http://www.bbc.com/russian/international/2010/03/100317_katyn_survivors

²⁷ *Ibidem*.

suspecți de spionaj. Până la 15 octombrie 1939, adică în nicio lună de la începutul invaziei voievodatelor răsăritene ale Poloniei, în zona destinată RSS Bielorusă au fost arestate 3.535 de persoane. După crearea, în noiembrie 1939, a direcțiilor regionale ale NKVD, arestările au fost intensificate. Potrivit surselor din arhivele Serviciului Federal de Securitate al Rusiei, în perioada septembrie-decembrie 1939, structurile NKVD ale RSS Bielorusă au arestat peste 9 mii de „occidentali”²⁸. Din numărul total de persoane arestate în URSS în 1939, locuitorii teritoriilor poloneze anexate au constituit 65%²⁹. În 1940, în fiecare lună, structurile NKVD din RSS Bielorusă și RSS Ucraineană au arestat mai mult de 6 mii de persoane³⁰. În anii 1940-1941, în cadrul procesului de sovietizare a teritoriilor poloneze anexate, autoritățile sovietice au efectuat, în mai multe etape, deportări în interiorul URSS ale unor mari grupuri de locuitori din aceste regiuni. În 1940 au fost efectuate trei operațiuni de anvergură: la 10 februarie, 13 aprilie și 29 iunie. Cetățenii polonezi deportați au fost cei din voievodatele răsăritene, anexate la RSS Ucraineană și RSS Bielorusă, dar și din regiunea Vilno, retrocedată Lituaniei³¹.

În cazul primei reprize, procesul deportării s-a desfășurat în consecutivitatea următoare: la 2 decembrie 1939, L. Beria (comisar al NKVD) a trimis către CC al PC(b) scrisoarea nr. 5332, adresată lui I. Stalin³², privind deportarea din regiunile Ucrainei de Vest și Bielorusiei de Vest, până la data de 15 februarie 1940, a tuturor familiilor *osadnicilor*. *Osadnici*, în limba poloneză, erau numiți coloniștii, preponderent participanți la războiul polono-sovietic din anii 1919-1920 și care, în anii 1920, primiseră de la guvernul polonez terenuri în voievodatele răsăritene ale Poloniei, devenite, în urma ocupării sovietice, Ucraina de Vest și Bielorusia de Vest. Aceștia erau considerați sprijinitori ai regimului polonez.

La 2 martie 1940, a fost adoptată hotărârea Biroului Politic al CC al PC(b) și a CCP al URSS privind deportarea altor trei categorii de populație: la 15 aprilie 1940 – a familiilor ofițerilor polonezi luați prizonieri; a foștilor funcționari ai statului polonez; a marilor proprietari de terenuri și industriașilor; a prostituatelor și refugiaților (*беженцы*) din zonele ocupate de trupele germane după 1 septembrie și veniți în regiunile răsăritene, devenite Ucraina de Vest și Bielorusia de Vest.

²⁸ *Чистка по-белорусски*, http://www.belgazeta.by/ru/2007_04_16/arhiv/13810

²⁹ O. A. Горланов, А. Б. Рогинский, *Об арестах в западных областях Белоруссии и Украины в 1939-1941 гг.* http://old.memo.ru/history/POLAcu/GORROG_C.htm.

³⁰ *Чистка по-белорусски*, http://www.belgazeta.by/ru/2007_04_16/arhiv/13810

³¹ În urma invaziei sovietice, în septembrie 1939, pe teritoriul Poloniei, regiunea Vilno a fost ocupată de trupele sovietice. Conform Tratatului *Cu privire la transmiterea orașului Vilnius și a regiunii Vilno Lituaniei și de ajutor reciproc între Uniunea Sovietică și Lituania* (din 10 octombrie 1939), o parte a regiunii Vilno, inclusiv or. Vilnius, a fost transmisă Lituaniei.

³² <http://leg0ner.livejournal.com/437402.html>

La scurtă vreme, aceștia solicitaseră să se întoarcă în zonele ocupate de germani, însă cererea nu a fost acceptată. Ambele hotărâri prevedeau și strămutarea locuitorilor din fâșia de 800 de metri lățime de-a lungul noii granițe sovietice³³.

Hotărârea privind deportarea refugiaților și a familiilor funcționarilor polonezi reprimăți a anticipat cu trei zile decizia Biroului Politic al CC al PC(b) din 5 martie privind împrășcarea cetățenilor polonezi (ale căror familii urmau să fie deportate), deținuți în lagăre de prizonieri. La 7 martie 1940, L. Beria a emis ordinul privind formarea în cadrul Direcției NKVD pentru regiunile din Ucraina de Vest și Bielorusia de Vest a „troicilor” operative pentru realizarea deportării familiilor reprimăților³⁴, iar la 10 aprilie, CCP al URSS a confirmat Instrucțiunea NKVD privind deportarea familiilor reprimăților, pe termen de 10 ani, în RSS Kazahă, și a refugiaților în regiunile nordice ale URSS, pentru a fi utilizați la exploatarea forestiere. Prostituatele au fost deportate în RSS Kazahă și RSS Uzbekă³⁵.

La 14 mai 1941, CC al PC(b) și CCP al URSS au decis să deporteze din teritoriile poloneze anexate, în regiunile îndepărtate ale URSS, pentru 20 de ani, familiile foștilor membri ai organizațiilor naționaliste, contrarevoluționare ucrainene și poloneze. Conform calculelor istoricilor ruși, din regiunile anexate de Uniunea Sovietică în 1939, au fost deportați 140-141 mii de *osadnici*, 61 mii de funcționari, 78-79 mii de refugiați, 37-42 mii de surghiuniți. În total, au fost deportate 316-323 mii de persoane, excluzând polonezii deportați în 1941 din regiunea Vilno, transmisă de sovietici Lituaniei în 1939³⁶.

În lunile mai-iunie 1941, a avut loc cea de-a patra operație de deportare în interiorul URSS a unor grupuri mari de populație din teritoriile anexate de URSS după începutul celui de-al Doilea Război Mondial, în conformitate cu pactul sovieto-german din 23 august 1939 și tratatul din 28 septembrie 1939. Până în vara anului 1940, au fost ocupate de URSS teritoriile finlandeze, Lituania, Letonia și Estonia, teritoriile românești – Basarabia, partea de nord a Bucovinei și ținutul Herța. Aceste teritorii, împreună cu cele poloneze, ocupate anterior, au constituit geografia deportărilor din 1941, efectuate în ajunul atacării Uniunii Sovietice de către Germania hitleristă.

În Basarabia, activitatea privind identificarea și înregistrarea „elementelor socialmente periculoase” pentru regimul bolșevic a început încă în zilele desfășurării operației de ocupare a teritoriilor românești. Între 28 iunie și 4 iulie 1940, în

³³ Директива НКВД СССР №892/Б о выселении семей офицеров ВП, полицейских и других лиц, содержащихся в лагерях и тюрьмах (din 7 martie 1940, Moscova), <http://magazines.russ.ru/zvezda/2008/9/ka12-pr.html>

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ А. Э. Гурьянов, *Польские спецпереселенцы в СССР в 1940-1941 гг.*, http://www.memo.ru/history/POLAcy/g_1.htm

³⁶ <http://leg0ner.livejournal.com/437402.html>

județele Cernăuți, Bălți, Chișinău și Cetatea Albă au fost arestate 1.122 de persoane³⁷, incluse în categoriile de „foști polițiști, agenți ai siguranței și ofițeri ai armatei române”³⁸. La 9 iulie 1940, președintele guvernului sovietic, V. Molotov, a semnat hotărârea *Cu privire la activitatea tribunalelor militare pe teritoriul Basarabiei și al Bucovinei de Nord*, conform căreia structurilor de ocupație abilitate li se permitea examinarea dosarelor vizând „crimele contrarevoluționare și banditismul” locuitorilor din aceste teritorii³⁹. Având în vedere că în iulie 1940 legile RSS Ucrainene se extinseseră și asupra teritoriilor românești, toate persoanele învinuite de „activitate contrarevoluționară” aveau să fie, implicit, reprimare conform Codului penal al RSSU, art. 58(1-18). În consecință, la finele anului 1940, în închisorile din Basarabia, administrate de NKVD, se aflau 2.624 de persoane pentru ca, în vara anului 1941, numărul deținuților politici să ajungă la 3.951⁴⁰.

La 10 iulie 1940, L. Beria, comisarul afacerilor interne al Uniunii Sovietice, într-un memoriu adresat lui V. Molotov, cerea aprobarea pentru a forma, în cadrul trupelor NKVD desfășurate în Basarabia și nordul Bucovinei, încă un regiment și un batalion, cu un efectiv de 1.910 persoane⁴¹. Capacitatea de reprimare a regimului ce opera în teritoriile „eliberate” devenise astfel enormă.

Într-o telegramă expediată la 17 ianuarie 1941 șefilor secțiilor județene și raionale⁴² ale NKVD, Iosif Mordoveț (adjunctul comisarului poporului pentru afacerile interne al RSSM), făcea trimitere la directiva din 11 noiembrie 1940 care prevedea „să fie luate la evidență toate elementele antisovietice”, exprimându-și indignarea că „până în prezent [ianuarie 1941], o parte din secțiile județene nu doar că nu au executat indicațiile directivei, dar nici nu au monitorizat felul în care o îndeplinesc secțiile raionale”⁴³. În categoria elementelor antisovietice urmau inițial să fie incluși „foștii moșieri, chiaburii, fabricanții, înalții funcționari de stat, polițiștii și jandarmii, marii comercianți, agenții siguranței, militarii albgardiști, membrii partidelor antisovietice și femeile care practicau prostituția”⁴⁴. La aceste categorii de populație se adăugau și „profesorii, scriitorii, medicii, agronomii,

³⁷ *Центральный Государственный Архив Российской Армии*, -fond 3987, -inv. 3, -dosar 1307, -f. 43

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ В. И. Пасат, *Трудные страницы истории Молдовы. Сборник документов (составитель В. И. Пасат)*, Moscova, 1994, p. 141.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² În cele 6 județe basarabene, încadrate în 1940 în RSSM, au fost formate ulterior 6 raioane.

⁴³ M. S. Țăranu, *Primul val de deportare a basarabenilor (iunie 1941)*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 2, 1914, p. 64.

⁴⁴ *Ibidem*.

artiștii etc.”, solicitându-se ca în cazul acestor grupuri să se prezinte și avize individuale privind necesitatea reținerii persoanelor în cauză⁴⁵.

Regimul totalitar bolșevic și-a creat în Basarabia și alte structuri speciale, menite să supravegheze și să dirijeze sovietizarea provinciei. La 7 mai 1941 a fost numit primul împrumutnic al Moscovei în RSSM – Sergo Goglidze⁴⁶. Obținând libertate nelimitată în acțiune, înaltul demnitar a desfășurat o activitate intensă în vederea identificării „dușmanilor regimului sovietic”, întocmirii listelor acestora și deportării lor. În informația expedită la 31 mai 1941 către CC al PC(b) din întreaga Uniune, *personal lui I. Stalin*, împrumutnicul Moscovei afirma că în Basarabia „rămășițele diferitelor partide și organizații, cu sprijinul activ al serviciului românesc de spionaj, și-au intensificat activitatea antisovietică”⁴⁷, arătând în continuare că „baza acestei activități o constituiau activul partidelor burgheze, moșierii, ofițerii armatei albe⁴⁸, marii comercianți și proprietarii de case, diverse elemente antisovietice”⁴⁹. Referindu-se la „situația reală”, S. Goglidze informa conducerea de la Moscova că a dispus arestarea persoanelor „ce au desfășurat activități contrarevoluționare”⁵⁰, iar restul elementelor contrarevoluționare urma a fi luat în evidență prin intermediul agenților secreți⁵¹. Dincolo de informarea destinată Kremlinului, împrumutnicul Moscovei îl ruga pe I. Stalin să autorizeze Comisariatul securității statului în vederea „deportării în alte regiuni ale URSS a 5 mii de persoane – elemente contrarevoluționare – împreună cu familiile lor” (subl. n.)⁵². A fost precizat și contingentul celor ce urmau a fi deportați: activul partidelor politice burgheze românești – 980 de persoane; moșieri – 137; polițiști și jandarmi – 440; ofițeri ai armatei albe – 285; ofițeri ai armatei țariste, antrenați în activitate antisovietică – 83; ofițeri ai armatei române, antrenați în activitate antisovietică – 64; mari comercianți – 1.948; mari proprietari de case – 411; primari – 652⁵³. Către finele lunii mai 1941, Comisariatul securității statului avea pregătite dosarele necesare pentru arestarea și deportarea acestui „contingent”⁵⁴.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 65.

⁴⁶ В. И. Пасат, *Трудные страницы истории...*, p. 149.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 147.

⁴⁸ E vorba de basarabeni care au făcut serviciul militar în calitate de ofițeri și subofițeri în armata țaristă.

⁴⁹ В. И. Пасат, *Трудные страницы истории...*, p. 147.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 148.

⁵⁴ *Ibidem*.

Care erau principiile în baza cărora sovieticii identificau „dușmanii noi orânduiri”? Cum au găsit ei în Basarabia un număr atât de mare de „elemente ostile socialismului”? Bolșevicii au considerat toate partidele ce activaseră în România în perioada interbelică, exceptând partidul comunist, drept partide burgheze, burghezo-moșieresti și chiar fasciste, adică partide care ar fi manifestat ostilitate față de socialismul de tip sovietic și, prin urmare, pasibile de lichidare. A suprima un partid, însă, în concepția și practica bolșevicilor, însemna nu a-i interzice activitatea, ci a-i extermina fizic membrii. Așa s-a procedat în Rusia după acapararea puterii de către partidul lui V. Lenin, așa urma să se acționeze și în teritoriile ocupate de URSS⁵⁵. În Basarabia nu mai activa niciun partid politic „burghezo-român”. Însuși S. Goglidze îl informase pe I. V. Stalin că „după reunirea Basarabiei cu Uniunea Sovietică principalii conducători ai organizațiilor și partidelor politice, care au activat în Basarabia, fugiseră în România”⁵⁶. Rămăseseră însă mulți români basarabeni care, într-adevăr, fuseseră membri ai partidelor ce activaseră în perioada interbelică în cadrul legislației statului român. Pe de altă parte, basarabeni membri ai partidelor „burghezo-românești” erau, în totalitatea lor, români, membrii partidului comunist, inclusiv în Basarabia, fiind, de regulă, de altă origine etnică. Așadar, circa 1.000 de basarabeni urmau să fie arestați, iar familiile lor deportate, pe motiv că participaseră la viața politică a statului ai cărui cetățeni erau. În ceea ce privește numărul celor 137 de „moșieri”, nu putem deocamdată face o apreciere a calității persoanelor și familiilor acestora. Putem presupune doar că „moșierii” evidențiați de NKVD în primăvara anului 1941 erau gospodarii basarabeni ce aveau suprafețe de pământ mai mari de 15-20 ha și care nu reușiseră sau nu se hotărâseră să treacă Prutul. Decizia de a rămâne avea să fie fatală atât pentru ei, cât și pentru familiile lor⁵⁷. Ofițerii armatei române, primarii, polițiștii și jandarmii, toți își făcuseră serviciul în conformitate cu legile statului român în vigoare în Basarabia până la 28 iunie 1940. Ei, ca și celelalte categorii sociale, nu aveau nicio vină față de regimul sovietic ce se extinsese prin ocupație până la Prut⁵⁸. *Basarabeni care își făcuseră serviciul militar în armata țaristă, cele 83 de persoane, împreună cu comercianții și proprietarii de case, aveau să fie considerați „dușmani de clasă”, care, conform doctrinei bolșevice, trebuiau exterminați.*

⁵⁵ E. Șișcanu, *Basarabia sub regimul bolșevic (1940-1952)*, Semne, București, 1998, p. 93.

⁵⁶ В. И. Пасат, *Трудные страницы истории...*, p. 147.

⁵⁷ E. Șișcanu, *op. cit.*, p. 94.

⁵⁸ *Ibidem*.

Nu cunoaștem răspunsul CC al PC(b) din toată Uniunea sau al lui I. V. Stalin la solicitarea lui S. Goglidze. Însă nu încapă îndoială că Moscova a reacționat prompt, autorizând fărădelegile ce luau amploare în Basarabia. Drept dovadă servește telegrama pe care comisarul securității statului din RSS Moldovenească, Nikolai Saziĭkin, o expediase comisarului adjunct al afacerilor interne al URSS, Vasili Cernișev, relatând că intenționează să trimită din Chișinău 1.315 vagoane și din Cernăuți 340 de vagoane cu „strămutați speciali”⁵⁹. Astfel, după aprobarea de către Moscova a demersului lui S. Goglidze, în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, în toată Basarabia și nordul Bucovinei au fost arestate 5.479 de persoane, „membri ai organizațiilor contrarevoluționare și alte elemente antisovietice”, 24.360 de persoane fiind deportate⁶⁰. Din cele 6 județe basarabene, rămase în RSS Moldovenească, au fost arestate 4.517 persoane și deportate 13.885 persoane⁶¹. Șeful securității de la Chișinău prezentase Moscovei un raport detaliat privind categoriile celor arestați și deportați. În două săptămâni, numărul „membrilor activi ai organizațiilor contrarevoluționare, antisovietice” crescuse de la 980, așa cum relatase S. Goglidze, la 1.681, iar la celelalte categorii se mai adăugaseră 249 de „fugari din URSS” și 36 de „repatriați din România”, cât și persoane care „se înscriuseră pentru a fi repatriate în România”⁶². Din cele 4.507 persoane arestate (capi de familie), 342 au fost ridicate conform materialelor întocmite de NKVD, deci pe motive politice, și 165 – în baza dosarelor întocmite de Comisariatul Afacerilor Interne⁶³.

Fărădelegile din vara anului 1941 au fost comise în baza *Regulamentului cu privire la modul de aplicare a deportării față de unele categorii de criminali*⁶⁴. Luând în considerație că cele 13.885 de persoane deportate din RSS Moldovenească (fără capii familiilor) erau copii, femei și bătrâni, ne putem imagina cine au fost „criminalii” și „elementele ostile” față de regimul bolșevic. Conform memoriului întocmit la 15 noiembrie 1941, persoanele surghiunite din RSS Moldovenească au fost repartizate la acea dată în felul următor: în RSS Kazahă – 9.954 de persoane; în RASS Komi – 352; în regiunea Krasnoiarsk – 470; în regiunea Omsk; – 6.085 și în regiunea Novosibirsk – 5.787 de persoane⁶⁵. Toți erau acuzați de către „troica”

⁵⁹ В. И. Пасат, *Трудные страницы истории...*, p. 153.

⁶⁰ *Ibidem.* p. 165.

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Ibidem.*, p. 167.

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ *Destin românesc*, nr. 4, 1994, p. 79.

⁶⁵ В.И. Пасат, *Трудные страницы истории...*, pp. 186-187.

NKVD și deportați pe termene de 20 de ani⁶⁶. Din cele 5.787 de persoane deportate în regiunea Novosibirsk, 2.532 erau femei și 1.958 – copii⁶⁷.

La sfârșitul anului 1940, în republicile baltice, regimul sovietic se afla în pragul crizei politice și economice. Crescuse nemulțumirea în rândul tuturor straturilor populației, iar represivunile staliniste utilizate împotriva acestui fenomen s-au dovedit „foarte eficiente”. „Elementul ostil” trebuia nu numai înfrânat, ci și eliminat, iar în mod ideal – lichidat. Într-o notă a NKGB al RSS Lituaniene, din 12 mai 1941, se menționa: „În ultimele luni, în republică crește semnificativ activitatea ostilă. La aceasta contribuie imediata apropiere a frontierei și activitatea subversivă a organelor germane de informații [...]. În virtutea acestui fapt, considerăm necesar să se procedeze la arestarea și deportarea forțată din RSS Lituaniană a celor mai active categorii de persoane: aparatul de stat burghez, partidele politice, contrarevoluția naționalistă lituaniană, industriașii și negustorii, grupările ruse ale emigranților albi, persoanele suspecte de spionaj”⁶⁸. Situația în Letonia și Estonia era similară.

Având în vedere că scenariile pentru regiunile expuse deportărilor în vara anului 1941 erau similare, vom prezenta documentele oficiale emise de Moscova în acest scop, care au determinat destinul zecilor de mii de oameni, declarați, de curând, cetățeni sovietici, pentru a le compara și a surprinde similitudinile și specificitățile care le caracterizau. La 16 mai 1941, comisarul poporului pentru securitatea statului al URSS, Vsevolod Merkulov îi prezentase lui I. Stalin, pentru aprobare, proiectul *Cu privire la activitățile de curățare a RSS Lituaniene, Letone și Estone de elementul antisovietic, penal și socialmente periculos*⁶⁹. Documentul fusese coordonat cu conducerile celor trei republici sovietice și era deja pus în aplicare⁷⁰:

„În legătură cu prezența în RSS Lituaniană, Letonă și Estonă a unui număr semnificativ de foști membri ai diferitelor partide contrarevoluționare naționaliste, foști polițiști, jandarmi, proprietari, fabricanți, mari demnitari din fostul aparat de stat din Lituania, Letonia și Estonia și a altor persoane, care au desfășurat activitate subversivă antisovietică și au fost folosite de serviciile străine de informații pentru spionaj, CC al PC(b) și CCP al URSS hotărăsc:

1. A permite NKGB și NKVD al RSS Lituaniană, Letonă și Estonă să aresteze, cu confiscarea averii, și să trimită în lagăre pe un termen de la 5 până la 8 ani, și după executarea pedepsei în lagăre să fie exilați în locurile îndepărtate ale Uniunii Sovietice pentru o perioadă de 20 de ani, următoarele categorii de persoane:

a) membrii activi ai partidelor contrarevoluționare și participanții la organizațiile antisovietice, naționaliste, albgardiste;

⁶⁶ *Ibidem*, p. 176.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Ю. Кантор, *Прибалтика: война без правил (1939-1945)*, <http://coollib.com/b/273782/read>

⁶⁹ <http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1021510>; <http://doc20vek.ru/node/2336>

⁷⁰ *Ibidem*.

- b) foștii agenți de poliție, jandarmi, personalul de conducere al foștilor polițiști și temniceri, precum și foștii polițiști și temniceri de rând, cu privire la care există materiale incriminatoare;
 - c) foștii mari proprietari, fabricanți și mari demnitari din fostul aparat de stat din Lituania, Letonia și Estonia;
 - d) foștii ofițeri în armatele poloneză, lituaniană, letonă, estonă și armatele albe, despre care există materiale compromițătoare;
 - e) elementul penal, care continuă să practice activități criminale.
2. A permite NKGB și NKVD al RSS Lituaniană, Letonă și Estonă să aresteze și să deporteze în zone îndepărtate ale Uniunii Sovietice, pentru o perioadă de 20 de ani, cu confiscarea averii, următoarele categorii de persoane:
- a) membrii familiilor categoriilor de persoane menționate la pct. 1 („a”, „b”, „c”, „d”), împreună cu membrii care locuiau sau se aflau la întreținerea lor în momentul arestării;
 - b) membrii familiilor participanților la organizațiile contrarevoluționare naționaliste, capii cărora au trecut în ilegalitate și se ascund de organele puterii;
 - c) membrii familiilor participanților la organizațiile contrarevoluționare naționaliste, capii cărora sunt condamnați la pedeapsa capitală;
 - d) persoanele sosite din Germania și repatriate, precum și germanii care s-au înscris pentru repatriere în Germania și care au refuzat să plece, în privința cărora există materiale despre activitatea lor antisovietică, legăturile cu serviciile străine de spionaj.
3. A permite NKVD al RSS Lituaniană, Letonă și Estonă să deporteze, pe cale administrativă, în regiunile nordice ale Kazahstanului, pe termen de 5 ani, prostituatele înregistrate anterior de fostele structuri ale poliției Lituaniei, Letoniei și Estoniei și care continuă să practice prostituția.
4. Examinarea dosarelor persoanelor arestate și deportate în conformitate cu prezenta hotărâre se pune în sarcina comisiei speciale a NKVD a URSS.
5. A obliga NKGB și NKVD ale URSS să elaboreze o instrucțiune specială privind modul de arestare și deportare a persoanelor menționate în prezenta hotărâre, în care să se prevadă:
- a) organizarea unui lagăr special, în care, după arestare, vor fi imediat trimise persoanele din Lituania, Letonia și Estonia, menționate la pct. 1 al prezentei hotărâri;
 - b) perfectarea deciziilor comisiei speciale se va efectua după concentrarea arestaților în lagărul indicat mai sus;
 - c) după arestare, persoanele menționate la pct. 2 din prezenta hotărâre vor fi trimise imediat în locurile de instalare și înregistrate la comisia specială a NKVD a URSS;
 - d) locurile de instalare vor fi regiunile Omsk și Novosibirsk, ținutul Krasnoirsk, regiunile Aktiubinsk, Pavlodar, Kazahstanul de Nord și Kustanai din RSS Kazahă.
6. A însărcina CC ale PC(b) și CCP ale RSS Lituaniană, Letonă și Estonă să-și asume, împreună cu NKVD și NKGB ale URSS, gestionarea acțiunilor indicate în prezenta hotărâre.
7. A însărcina CC ale PC(b) și CCP ale RSS Lituaniană, Letonă și Estonă să elaboreze și să aplice imediat măsuri privind consolidarea aparatului sovietic și de partid, îmbunătățirea semnificativă a muncii de partid și sovietice.

8. A obliga NKVD și NKGB ale URSS să asiste NKVD și NKGB ale RSS Lituaniene, Letone și Estone la realizarea acțiunilor indicate în prezenta hotărâre. În acest scop:
 - a) a-i delega în Lituania, Letonia și Estonia pe comisarul poporului pentru securitatea statului al URSS, t. [Vsevolod] Merkulov, comisarul-adjunct al poporului pentru securitatea statului al URSS, t. [Ivan] Serov și comisarul-adjunct al afacerilor interne ale URSS, t. [Viktor] Abakumov;
 - b) a delega, pentru a fi utilizați la efectuarea operațiunilor și anchetărilor, cursanți ai școlii superioare a NKGB al URSS.
 - c) temporar, pe perioada pregătirii și desfășurării operațiunii, a stabili la granița între Lituania și Bielorusia o zonă de baraj, delegând pentru aceasta până la 400 de grăniceri.
9. Operațiunea de arestare și deportare în Lituania, Letonia și Estonia să fie efectuată în termen de trei zile⁷¹.

De fapt, hotărârea CC al PC(b) și CCP al URSS *Cu privire la activitățile de curățire a RSS Lituaniene, Letone și Estone de elementul antisovietic, penal și socialmente periculos* a fost scrisă când arestarea și deportarea în masă deja se desfășurau în cele trei republici baltice⁷². Documentul doar punea în ordine procesele punitive, evidențiind rolul decisiv al statului sovietic.

„Operațiunea” care i-a șocat pe locuitorii Lituaniei, Letoniei și Estoniei și, în cele din urmă, a determinat atitudinea lor față de regimul sovietic, s-a încheiat la mijlocul lunii iunie. La 17 iunie 1941, V. Merkulov îi informa pe I. Stalin, V. Molotov și L. Beria despre „rezultatele operațiunii de arestare și deportare a elementului antisovietic, penal și social periculos” din cele trei republici baltice. Conform informației comisarului de la Kremlin, au fost reprimite 15.851 de persoane în Lituania, 15.171 de persoane în Letonia și 9.156 – în Estonia. În total, în cele trei republici au fost reprimite 40.178 de persoane, fiind arestate 14.467 de persoane și deportate 25.711 persoane⁷³.

În felul acesta, curățarea (*зачистка*) teritoriilor ocupate de URSS în 1939-1940, conform protocolului adițional secret la Pactul sovieto-german de neagresiune din 23 august 1939, era deja definitivată către mijlocul lunii iunie 1941. Populația calificată de Kremlin drept „neloială” a fost deportată în regiunile îndepărtate ale URSS.

La 22 iunie 1941 începea agresiunea Germaniei hitleriste asupra Uniunii Sovietice.

⁷¹ *Ibidem.*

⁷² *Ibidem.*

⁷³ *Ibidem.*

Summary

Deportation, as a form of mass terror, was mainly practiced in the USSR during the Stalinist period and targeted political, social and / or ethnic groups, which were considered to pose risks, be hostile or become a „fifth column” in case of war. Though these population groups were not considered dangerous enough to be exterminated, they were perceived as unreliable, therefore they had to be removed from areas vital to the Soviet government, such as the territories close to the borders, large cities and the Russian mainland. The military elite of the Russian Empire developed a special doctrine called „the geography of disloyalty” from which the Bolsheviks benefited later on. According to the military experts, an ideal environment for combat operations was to be an environment where the population was ethnically homogeneous and spoke the same language. If the ethnic structure of the population did not fit these parameters, it had to be cleansed. Therefore, if necessary, the state had the „right to deport”. The presentation aims at showing that the mass deportations during 1940-1941, in the area from the Baltic Sea to the Black Sea, were carried out in connection with the preparation of this region for war, and not necessarily for a defensive one.

Well-known Russian historians have presented important evidence that the Soviet Union, despite concluding the Non-Aggression Pact with Hitler’s Germany, was preparing a major aggression against her. In order to establish the „Eastern Front” in the area from the Baltic Sea to the Black Sea that was to provide the Red Army a needed territory to deploy troops for an attack against Germany, or, according to the „Soviet Information Bureau”, to stop a potential German aggression, the „disloyal” population had to be removed. The deportations from 1940-1941 were „justified” by using various reasons: lack of loyalty, preventive measures, resistance against socialist transformations, participation in criminal groups, association with various organizations or institutions of the bourgeois-landlord regime, etc.

Keywords: *Deportation, Soviet Regime, Molotov-Ribbentrop Pact*

Sergiu MUNTEANU*

PROPAGANDA MILITARĂ SOVIETICĂ ÎN RSSM (1944-1953)

La sfârșitul anului 1944, în RSSM a început să funcționeze, utilizând toate posibilitățile de care dispunea, mașina propagandistică sovietică. Agenții germani care s-au confruntat direct, la fața locului, cu mecanismele ei au constatat că impactul acestora e mult mai puternic decât cel al propagandei prerevoluționare ruse¹: deghizate în lozinci naționale, lozincile comuniste căpătau puterea de a influența popoarele înseși. Distribuită nu doar în limba rusă, ci și în limbile altor popoare din componența URSS, propaganda sovietică s-a infiltrat rapid în toate domeniile vieții².

În RSSM, propaganda sovietică își propusese să elimine consecințele morale și politice ale administrației românești, care puteau genera atitudini ce să pericliteze stilul de viață și mentalitatea pe care conducerea sovietică voia să le instaureze în regiune³. Pe teritoriul reanexat al RSSM se difuzau constant materiale de propagandă, rezoluțiile adoptate pe timp de război de către partidul comunist și de guvernul sovietic; informații despre activitatea instituțiilor de stat și a întreprinderilor militare sovietice. Autoritățile încercau să convingă populația din RSSM că poporul sovietic și conducerea statului sunt un tot întreg⁴. În republică se editau reviste

* **Munteanu Sergiu**, cercetător științific, Agenția pentru Știință și Memorie Militară

¹ Ф. Л. Сеницын, *Советско-германское идеологическое противоборство на оккупированной территории ССР: национальный и религиозный аспекты*, Moscova, 2017, p. 150.

² *Ibidem*, p. 152.

³ *Ibidem*, p. 323.

⁴ *Ibidem*, p. 324.

și ziare cu caracter propagandistic, cele mai importante fiind ziarul *Советская Молдавия* (*Moldova Sovietică*) și *Moldova Socialistă*; toate publicațiile republicane trebuiau să glorifice victoriile Armatei Roșii și „capacitățile deosebite” de conducător militar ale lui Iosif Stalin⁵; se distribuiau lucrările lui I. Stalin dedicate celui de-al Doilea Război Mondial, se editau biografiile lui I. Stalin și V. Lenin⁶; se difuzau filme propagandistice sovietice, în special cele realizate în anii 1942-1944.

Pe de altă parte, structurilor cenzurii militare ce operau la nivel de district militar li s-au dat împuterniciri de a închide orice ziar sau revistă editate în zona în care activau. Numai în 1944 (când RSSM a fost inclusă în Districtul Militar Odessa) structurile militare sovietice au interzis toate ziarul și revistele editate în perioada administrației românești; au destituit un număr mare de profesori școlari, provocând astfel o criză acută de cadre în sistemul de învățământ⁷; au schimbat denumirile vechi ale localităților și străzilor (fie prin rusificare, fie prin conferirea numelui unor personalități sau concepte sovietice).

Adesea, structurile de partid sau autoritățile locale recurgeau la propagandă pentru a asigura desfășurarea diferitor acțiuni planificate. De exemplu, pentru a se impune în fața superiorilor ierarhici, conducerea RSSM a creat în republică fondul *Pâine pentru Armata Roșie*, prin intermediul căruia obliga țărani din toate localitățile să-și doneze rezervele de grâu pentru susținerea alimentară a armatei. Camuflând adevărata natură a acestei acțiuni, structurile de partid le combinau cu tot felul de practici propagandistice, organizând, de pildă, întreceri socialiste pentru colectarea pâinii între raioanele republicii. Presa moldovenească, inclusiv ziarul *Советская Молдавия*, prezenta aceste evenimente nu ca obligație impusă de statul sovietic, ci ca inițiativă venită de la cetățeni, iar raioanele și localitățile care donau cea mai mare cantitate de grâne erau menționate în mod special⁸. Or, faptul că această campanie de colectare a grânelor avea, în realitate, un caracter militar este confirmat de conferirea de distincții militare președinților de raioane și conducătorilor organizațiilor de partid care desfășurau cu succes operațiunea în cauză. În februarie 1945, de exemplu, cu *Ordinul Marelui Război pentru Apărarea Patriei*, categoria I au fost decorate 90 de persoane, iar cu *Ordinul Marelui Război pentru Apărarea Patriei*, categoria II – 52 de funcționari din RSSM. Foametea din 1946 a fost o consecință directă a colectării sistematice și obligatorii de grâne de la populație⁹.

⁵ Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSPRM), F. 51, inv. 2, dos. 125, f. 14.

⁶ *Ibidem*, f. 34.

⁷ *Ibidem*, f. 36.

⁸ *Советская Молдавия*, nr. 15 (10 ianuarie), 1945.

⁹ *Советская Молдавия*, nr. 26 (7 februarie), 1945.

O altă formă a campaniilor propagandistice o constituia colectarea de resurse pentru formarea unei brigăzi de tancuri și a unei escadrile de aviație, ambelor urmând să li se atribuie numele *Moldova Sovietică*. Inițiativele propagandistice erau susținute și promovate masiv și de aparatul și presa republicană de partid, care „informau” că cetățenii tuturor republicilor unionale oferă bani pentru dotarea cu armament a armatei¹⁰. Și campania de mobilizare a locuitorilor din RSSM în forțele militare sovietice (începută în 1944) a fost masiv susținută de eforturile propagandiștilor: înrolarea „voluntară”, pe scară largă, a cât mai mulți tineri devenise un obiectiv major al puterii. Conducerea de partid obliga organizațiile locale să ofere sprijin comisariatelor de recrutare pentru a desfășura o mobilizare eficientă. De multe ori, însă, îndeplinirea sarcinilor înaintate de conducerea de vârf era periclitată de înșiși lucrătorii comisariatelor militare, care comiteau jafuri, crime sau alte nelegiuiri, compromițând astfel imaginea armatei în mediul locuitorilor¹¹. La Comitetul Central al Partidului Comunist din RSSM parveneau sistematic plângeri în care conducătorii organizațiilor locale de partid acuzau comportamentul șefilor comisariatelor de recrutare, care îi priveau pe membrii organizațiilor locale de partid ca subalterni ai lor¹².

Descrierea triumfalistă a victoriilor de pe front ale armatei sovietice acoperea altă dimensiune a mașinării propagandistice. Toată presa republicană publica în mod obligatoriu comunicatele Biroului sovietic de informații; prima pagină a ziarului *Советская Молдавия* descria detaliat operațiunile victorioase ale Armatei Roșii, soldate, bineînțeles, în aceste texte, cu pierderi umane minime¹³. Despre victoriile trupelor sovietice se vorbea și la adunările sătești din localitățile Moldovei, în cadrul lor conducerea de partid îndemnând țăranii să repete și ei victorii similare pe câmpul de muncă¹⁴. Un element propagandistic obligatoriu al acestor adunări erau discursurile președinților de colhozuri sau ale unor localnici special aleși, care vorbeau despre dificultățile din timpul administrației românești și despre avantajele puterii sovietice. De regulă, discursurile se încheiau cu mulțumiri adresate Armatei Sovietice și lui I. Stalin pentru „eliberarea de sub ocupația română”. Publicate, ulterior, în diverse ziare din RSSM, aceste cuvântări veneau să exprime atitudinea binevoitoare față de puterea sovietică și să demonstreze că moldovenii își doresc să fie parte a statului sovietic¹⁵.

¹⁰ AOSPRM, F. 52, inv. 2, dos. 5, f. 24.

¹¹ *Ibidem*, f. 26.

¹² *Ibidem*, f. 10.

¹³ *Советская Молдавия*, nr. 27 (8 februarie), 1945.

¹⁴ *Советская Молдавия*, nr. 5 (1 ianuarie), 1945.

¹⁵ *Советская Молдавия*, nr. 45 (20 martie), 1945.

Construirea de „eroi” sau „modele” – susținători ai puterii sovietice care luptau cu abnegație împotriva dușmanilor ei – era, în special în contextul războiului, unul din elementele esențiale ale propagandei sovietice. Acești „eroi” aparțineau, de regulă, etniilor ce făceau parte din URSS și, conform viziunii oficiale, erau „fidele” statului. Unul dintre primii moldoveni glorificați de propaganda sovietică din RSSM a fost Grigori Kotovski (1881-1925). Viața lui devenise subiect al filmului *Kotovski*, turnat în 1942, unde G. Kotovski apare ca erou al moldovenilor și al puterii sovietice, luptător împotriva armatei române și a celei germane în perioada războiului civil¹⁶, construindu-se diverse mituri în jurul curajului său și a implicării lui în activitatea partidului bolșevic. Propaganda sovietică îi prezenta drept modele de eroism și pe comandanții de oști ai Imperiului Rus: filmele dedicate lui Aleksandr Suvorov sau Fiodor Ușakov erau difuzate sistematic în republicile unionale¹⁷. Strategii similare se aplicau și în cazul militarilor ruși contemporani. În mediul populației din RSSM, soldatul sovietic era prezentat ca om de onoare, curajos, cu capacități de luptă ieșite din comun și, în același timp, milos față de dușmanul deja zdrobit. În raport cu mareșalii sovietici se aplica o politică specială: biografiile lor erau publicate pe primele pagini ale ziarelor, trecându-se în revistă calități aproape supraomenești în ceea ce ține de experiența, gândirea și intuiția lor militară și subliniindu-se că erau și „adevărați comuniști”. În articolele publicate în *Советская Молдавия* se descriau doar victoriile obținute de ei, fără să se amintească de înfrângerile trupelor conduse de acești mareșali¹⁸. Era strict interzis ca în presa din republică să apară referințe la crimele comise de militarii sovietici în RSSM sau în România¹⁹ ori informații cu privire la activitatea tribunalelor militare sovietice din Chișinău. Fenomenele direct observabile ce nu puteau fi negate – precum distrugerile provocate în timpul acțiunilor militare ale armatei sovietice – erau prezentate drept aspecte ale războiului ce n-au putut fi evitate, chiar dacă, se afirma, autoritățile sovietice nu doriseră să recurgă la asemenea măsuri. În aceeași logică, înfrângerile prin care trecuseră trupele sovietice în anii 1941-1942 erau prezentate drept o retragere strategică a Armatei Roșii în fața inamicului care avea la acel moment avantajul tactic²⁰.

Un eveniment care a prilejuit articole și comunicate triumfaliste în presa scrisă și la radio a fost ocuparea Berlinului. De rând cu deja tipicele laude la adresa eroismului soldatului sovietic și a capacităților deosebite de comandant de oști ale lui I. Stalin și ale mareșalilor săi, a fost răspândit încă unul dintre miturile

¹⁶ С. Ф. Артуров, *Советские фильмы Великой Отечественной Войны*, Москва, 2018, p. 85.

¹⁷ *Ibidem*, p. 150

¹⁸ *Советская Молдавия*, nr. 25 (7 ianuarie), 1945.

¹⁹ Приказ заместителя народного комиссара обороны о введении в действие „Положения о военной цензуре в Красной Армии (на военное время), nr. 0451 от 16 декабря 1943 г., p. 2.

²⁰ *Ibidem*, p. 3.

propagandei sovietice: ideea că militarii sovietici ar fi tratat cu blândețe populația germană²¹. La etapa finală a războiului, presa din RSSM a oferit spații largi descrierii luptelor de la Budapesta și pierderilor suferite de trupele germane, specificându-se că au fost luați mulți prizonieri. Implicarea României în război de partea Germaniei era prezentată drept răzbunare împotriva URSS, pe motiv că aceasta ar fi „eliberat” Basarabia de moșierii români²².

Pentru a diminua rolul României în război și a-i înnegri și mai mult imaginea, nu se menționa nimic despre participarea la aceste lupte, de partea aliaților, a trupelor române²³. În paralel cu lustruirea reputației URSS, tacticile de PR ale propagandei sovietice încurajau construirea unei imagini cât mai negre a inamicului, prezentarea lui drept criminal de război ce recurge la acte de exterminare în masă a populației civile, distruge monumente istorice, provoacă, prin acțiunile sale, crize umanitare în regiunile ocupate. Tipice pentru această strategie erau articolele publicate în presa din RSSM în care se descriau în detaliu lagărele de concentrare eliberate de către trupele sovietice, se vorbea despre copiii eliberați și aflați sub tutela Armatei Roșii²⁴.

Or, încă de la începutul anului 1945, programul de combatere a naționalismului și a insurgenței în teritoriile occidentale ale Uniunii Sovietice, aprobat de conducerea de partid, includea și consolidarea propagandei, în primul rând prin promovarea insistentă a ideii că toate națiunile din componența statului sovietic au o legătură istorică cu poporul rus²⁵. Un rol central îl aveau, în acest sens, scrisorile de felicitare și mulțumire adresate conducătorului statului de „popoarele din Uniunea Sovietică” (acestea erau scrise, desigur, de oficialii de partid din teritoriul în baza directivelor centrului). Nici RSSM nu făcuse excepție de la această practică: „poporul moldovenesc” îi adresase lui I. Stalin o scrisoare de salut cu ocazia aniversării a 5 ani de la formarea RSSM și a unui an de la „eliberarea” ei. În textul scrisorii, I. Stalin era proslăvit pentru calitățile lui de conducător „genial”, comandat de oști „de neînvinși”. Autorii scrisorii, care „vorbeau în numele întregului popor moldovenesc”, își exprimau recunoștința pentru „eliberarea” pe care o datorau puterii sovietice și promiteau solemn că vor face tot posibilul pentru a contribui cât mai mult la victoria asupra fascismului²⁶.

Victoria asupra Germaniei a amplificat toate aceste strategii propagandistice. În luările de cuvânt ale vremii, se insista din ce în ce mai mult asupra ideii că poporul rus – ca popor fondator al statului sovietic – ar avea un rol esențial și o misiune istorică nu doar în perioada țaristă, ci și în timpurile URSS. Glorifi-

²¹ *Советская Молдавия*, nr. 120 (5 mai), 1945

²² AOSPRM, F. 51, inv. 2, dos. 141, p. 297.

²³ *Советская Молдавия*, nr. 45 (14 februarie), 1945.

²⁴ Ф. Л. Сеницын, *op. cit.*, p. 180.

²⁵ *Ibidem*, p. 190.

²⁶ AOSPRM, F. 51, inv.1, dos. 235, p. 10.

careia istoriei rusești a devenit o parte componentă a ideologiei de stat a URSS, iar recunoștința pentru poporul rus – un element fundamental al patriotismului sovietic. Una dintre expresiile tipice ale acestei atitudini a fost atribuirea victoriei în cel de-al Doilea Război Mondial în *primul rând* poporului rus, un precedent consacrat de I. Stalin printr-un discurs ce a fost publicat inclusiv în ziarele din RSSM: „Ca reprezentant al guvernului nostru sovietic, aș vrea să închin un toast în sănătatea poporului nostru sovietic și, în primul rând, a poporului rus. Beau, în primul rând, în sănătatea poporului rus pentru că el este cea mai admirabilă dintre toate națiunile ce intră în componența Uniunii Sovietice. Ridic acest pahar în sănătatea poporului rus pentru că, dacă vreți, el a meritat, atât în acest război, cât și mai înainte, dintre toate popoarele țării noastre, titlul de forță conducătoare a Uniunii noastre Sovietice. Ridic acest pahar în sănătatea poporului rus nu doar pentru că el e poporul conducător, ci și pentru bunul lui simț: el e plin de bun simț general-politic și de răbdare”²⁷. Inclusiv acest discurs al lui I. Stalin a încetățenit, în propaganda sovietică, ideea cu privire la rolul special al poporului rus. Populația din RSSM era îndoctrinată în baza unei viziuni istorice conform căreia, pe parcursul existenței sale, poporul rus a dus războaie cu diverși inamici puternici (pe care, invariabil, îi învinsese), protejând astfel toate popoarele ce intraseră în Uniunea Sovietică.

Din perspectiva impusă de propagandiști, popoarele ce formau URSS le datorau rușilor nu doar faptul că supraviețuiseră celui de-al Doilea Război Mondial, ci și însăși existența lor²⁸. Or, în anii ce au urmat celui de-al Doilea Război Mondial, pentru a consolida comunitatea sovietică și a-i oferi o nouă identitate, cea de „învingători ai fascismului”, s-au remarcat o serie de schimbări în mecanismele propagandistice și ideile promovate de acestea. În 1946, ziua de 9 mai a fost declarată zi liberă, însă I. Stalin a interzis desfășurarea de parade militare oficiale (acestea au fost instituite abia peste 20 de ani). Ziua Victoriei urma să fie celebrată în mod descentralizat, diverse orașe, instituții și grupuri de persoane organizându-și propriile manifestări, fără ca vreuna dintre ele să aibă statut de sărbătoare de stat. În decembrie 1947, 9 mai a fost declarată chiar zi lucrătoare. Intenția din substrat era ca diversele manifestări să apară drept inițiative ale populației înseși. Așa se întâmpla și în RSSM: ziua de 9 mai era marcată prin diverse mitinguri la întreprinderi, în cadrul cărora era ridicată în slăvi forța militară a statului sovietic și geniul de conducător al lui I. Stalin²⁹.

²⁷ *Советская Молдавия*, nr. 70 (25 mai), 1945.

²⁸ AOSPRM, F. 51, inv. 2, dos. 141, f. 18.

²⁹ *Советская Молдавия*, nr. 60 (9 mai), 1948.

Odată cu încheierea războiului, a cunoscut schimbări și felul în care erau celebrate alte sărbători oficiale. De exemplu, ziua de 23 februarie, anterior cunoscută drept „Ziua Armatei Roșii”, a căpătat statutul de „Ziua Armatei Sovietice”. Erau sărbătorite și datele la care se organizaseră diferite genuri de armă ale forțelor militare sovietice. Toate aceste elemente erau parte dintr-o încercare de a prezenta armata drept ceva unic – o școală a vieții prin care trebuia să treacă orice tânăr ce voia să devină bărbat adevărat. În filmele artistice și în presă se opera adesea printr-un contrast simplist – se prezenta imaginea unui tânăr care, înainte de a fi recrutat în armată, era o persoană slabă, nedisciplinată și neîncrezătoare în sine, în schimb, după efectuarea serviciului militar, era descris ca persoană hotărâtă, neînfricată și fidelă partidului și statului³⁰. Acest cult al armatei era legat și de cultul personalității lui Stalin: se remarca adesea faptul că acesta deținea și funcția de ministru al apărării³¹, iar presa din RSSM publica felicitările lui I. Stalin către militari, prezentând alăturat fotografia liderului în uniformă sa de generalisim³². Respectiv, orice critică la adresa armatei sovietice era interzisă, pentru că imaginea însăși a armatei era idealizată la cel mai înalt nivel.

Pentru crearea acestei atitudini de venerație față de armata sovietică, s-a accentuat și propaganda militară în școlile din RSSM. Bibliotecile școlare erau obligate să achiziționeze cărți în limba „moldovenească” (română) ce promovau miturile sovietice cu privire la „Marele Război pentru Apărarea Patriei”, pentru a fi utilizate ca suport pentru studiul istoriei armatei sovietice într-o manieră profund ideologizată. Organizațiile comsomoliste și cele de pionieri erau tot mai larg implicate în diverse campanii sociale și politice de masă, orientate spre crearea unei apropieri psihologice dintre elevi și militari. Cu același scop, în școli au fost introduse, sistematic, întâlnirile elevilor cu un veteran de război, considerate parte a educației patriotice, dar, în realitate, elemente-cheie în promovarea atitudinii dorite de regimul sovietic³³.

În anii postbelici, propaganda sovietică a decis să promoveze altă imagine a lui I. Stalin: acesta nu mai era prezentat ca „primul dintre egali” în șirul comandanților, ci drept conducător suprem, cel mai mare comandant al tuturor timpurilor și popoarelor, care a implementat un plan ingenios pentru a învinge inamicul. În diverse articole se vorbea în termeni elogioși despre activitatea lui I. Stalin în timpul războiului³⁴, afirmându-se deschis că victoria în cel de-al Doilea Război Mondial se datorează în primul rând voinței de fier a conducătorului

³⁰ *Советская Молдавия*, nr. 249 (21 octombrie), 1953.

³¹ *Советская Молдавия*, nr. 45 (23 februarie), 1948.

³² *Советская Молдавия*, nr. 40 (25 februarie), 1950.

³³ AOSPRM. F. 51, inv. 2, dos. 125, f. 40.

³⁴ A. Ф. Фатеев, *Образ врага в советской пропаганде*, Moscova, 1999, p. 62.

sovietic³⁵. Arta devenise și ea parte a acestui demers propagandistic. Oamenii de cultură se alinaseră corului de elogiatori postbelici ai lui I. Stalin. În arta figurativă sovietică, impusă după război și în RSSM drept singura manieră acceptabilă pentru artiștii plastici, a început să fie reprezentat din ce în ce mai mult I. Stalin, mareșalii sovietici trecând pe planul doi³⁶. În premieră, a început să fie cultivată și pictura bătăliilor istorice, în manieră sovietică. În reprezentările grafice ale bătăliilor din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, militarii sovietici erau prezentați ca eroi ce-și apără patria. Erau reprezentate, în aceeași manieră, și bătălii din istoria statului rus, intenția propagandei prin pictură fiind cea de a le crea locuitorilor RSSM percepția că aceștia nu dispun de o istorie aparte, ci sunt o parte a istoriei statului sovietic³⁷.

Schimbarea strategiilor propagandei sovietice a vizat și atitudinea față de statele străine, inclusiv față de foștii aliați. În logica autorităților din URSS, „patriotismul sovietic” era corelat cu o atitudine de intoleranță față de și luptă împotriva a tot ce era considerat non-sovietic – „imperialist”, „capitalist” sau „burghez”. În condițiile postbelice, URSS a adoptat, în august-septembrie 1946, o nouă platformă ideatică pentru a desfășura această campanie – rezoluțiile Comitetului Central al PCUS privind problemele ideologice³⁸. Aceste teze au marcat, de fapt, începutul războiului rece: din prima jumătate a lui 1947, propagandiștii și presa din URSS au început în mod consecvent să atace Occidentul, construind astfel imaginea unui nou dușman și revenind, de fapt, la strategia propagandistică utilizată de URSS în deceniul anterior (prezentarea Uniunii Sovietice drept o cetate asediată de forțele capitaliste, care doresc să distrugă primul stat socialist din istoria omenirii).

În consecință, și în presa din RSSM au început să fie criticate dur SUA și Marea Britanie, în texte și luări de poziții ce cultivau în mediul populației ură față de statul american, care, după cum se afirma, dorește un nou război mondial, pentru a distruge statul sovietic³⁹. Evenimentele internaționale în cadrul cărora se remarcă confruntări dintre Uniunea Sovietică și statele occidentale erau prezentate drept o expansiune a capitalismului mondial. Războiul Rece, care începea să ia amploare, a trecut în prim-planul eforturilor propagandistice sovietice, aproape că eclipsând cel de-al Doilea Război Mondial⁴⁰. Autoritățile încercau să inoculeze publicului ideea că statul sovietic ar trebui să dețină mai multe întreprinderi

³⁵ В. Бродский, *Советская батальная живопись*, Moscova, 1950, p. 54.

³⁶ AOSPRM. F. 51, inv. 2, dos. 145, p. 20.

³⁷ А. Ф. Фатеев, *op. cit.*, p. 71.

³⁸ *Ibidem*, p. 72.

³⁹ *Ibidem*, p. 74.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 75.

militare, iar armata sovietică – să fie susținută nu doar de stat, dar și de întreaga societate. Respectiv, ziarele din RSSM publicau pe prima pagină articole despre toate conflictele militare internaționale, afirmând că toate ar fi provocate de Statele Unite ale Americii. Propaganda stalinistă le cultiva locuitorilor statului sovietic senzația că urmează un nou război mondial⁴¹.

Această strategie propagandistică s-a perpetuat și s-a accentuat pe parcursul anilor. Abia moartea lui I. Stalin – anunțată la 6 martie 1953 pe primele pagini ale ziarelor sovietice, inclusiv ale celor din Moldova⁴² – a condus la o regândire radicală a înșeși principiilor statului sovietic (renunțarea la dictatura totală și la cultul personalității), inclusiv la o reevaluare a principiilor de activitate a propagandei. Însă respectivele transformări merită a fi abordate în studii aparte.

Summary

Soviet military propaganda was, during World War II, an effective manipulation machine that allowed the Soviet state to defeat German propaganda. In the Moldavian Soviet Socialist Republic, during the years 1944-1945, the main objective of the Soviet propaganda was to mobilize the native population to support the Soviet power in the war with Germany. After the end of the war, Soviet propaganda constructed the image of a new enemy, the United States of America. The inhabitants of the Moldovan Soviet Socialist Republic were to be convinced that a new world war would follow – a war in which every citizen of the Soviet state would participate.

Keywords: *Propaganda; World War 2; Stalin; Manipulation.*

⁴¹ *Ibidem*, p. 80.

⁴² *Советская Молдавия*, nr. 42 (6 martie), 1953.

RĂZBOIUL II MONDIAL

Darius JUODIS *

THE FORMATION OF THE ANTI-SOVIET RESISTANCE MOVEMENT IN LITHUANIA DURING THE SOVIET-GERMAN CONFLICT

It is difficult to understand the position in which Lithuanians found themselves during the Soviet-German conflict which was part of the greater sweep of the Second World War without looking at the situation both before and during the war. What Lithuanians went through in the period between 1940-1941 shaped their attitudes towards both the Soviet Union and Nazi Germany. In the 1918-1940 period Lithuania was an independent state with its own achievements and failures in domestic and foreign affairs. The secret protocols of the Molotov-Ribbentrop Pact, which was signed in 1939, determined the country's future for the next half a century. After the signing of the Soviet-imposed 'Soviet-Lithuanian Mutual Assistance Treaty' on 10 October 1939, a total of 20,000 Red Army soldiers were introduced onto the republic's territory, being deployed in various military bases. On 14 June 1940, the Soviet Union issued an ultimatum regarding alleged violations of said mutual agreement. On the next day, more USSR troops were deployed in Lithuania (amounting to a total of 221,000 Red Army soldiers who were mobilised for the possible use of force on the border with Lithuania). Following this invasion, Lithuania fully fell into the Soviet Union's sphere of influence. Under the leadership of Moscow's representatives, the enforced Sovietisation of the country began by first of all giving the impression that their actions were lawful.

* **Juodis Darius**, doctor în istorie, Academia Militară „General Jonas Žemaitis” din Lituania

On 3 August of that year, the republic was incorporated into the USSR. The independent state of Lithuania ceased to exist, becoming instead one of the many Soviet republics. The rapid Sovietisation of the country was accompanied by the repression of political opponents and individuals who were suspected of anti-Soviet attitudes. A similar situation was developing in the other Baltic republics, Latvia and Estonia. In the period between July 1940 and June 1941, and by the start of the Soviet-German conflict, about 23,000 Lithuanians were either deported to Siberia, imprisoned, or killed. The brutal Soviet system, which was being imposed on the people by force, encouraged and deepened Lithuanian hatred of this system. Disappointed and dissatisfied Lithuanians began to yearn for a new war as a way of finding liberation from the Soviet yoke. The projected German invasion was seen as a real chance of being able to restore independence even though, until June 1940, Lithuania's relations with Hitler's Germany were quite tense. It should be mentioned that in March 1939, Germany annexed the Klaipėda region, so at that time Lithuania considered the Third Reich to be a bigger and more solid enemy than the Soviet Union, with which it did not even have a common border at that time. But the events which took place in the summer of 1940 radically changed people's attitudes. Their hopes about and potential enthusiasm for a war were recorded in various sources of that time, such as diaries, underground appeals, Soviet security reports, and other such sources, even though the official Soviet press tried to play down the situation and placate the masses by denying any real threat of war. In anticipation of the fighting to come, anti-Soviet underground organisations and groups began forming. The latter opted to undertake various methods of unarmed resistance: participants in the resistance movement mainly concentrated on publishing and distributing press releases and appeals, while also carrying out anti-Soviet agitation, but those attempts only lasted for so long. The weak spots in these associations involved their lack of unity and live communications, which led to uncoordinated actions, the spontaneous formation of various fresh groups, and individual areas of activity. In addition, members of the various anti-Soviet underground associations had no experience in organising any form of conspiracy although, while the Soviet security officials managed to track down and arrest some of them, the Soviet authorities were unable to suppress the resistance movement itself. According to archival material, many anti-Soviet organisations were preparing for an armed uprising which supposedly had to begin as soon as they learned about the start of any military action. The anti-Soviet uprising in Lithuanian cities and provinces began on 23 June 1941, and the anti-Soviet mood of Lithuanians was further deepened by the mass deportation to Siberia of swathes of the Lithuanian population, something which started taking place on

15 June. Some of the rebels were people who had been directly affected by Soviet repression. Further Lithuanian resistance and hatred was fuelled by brutal crimes – both of a massed and isolated nature - which were committed by the retreating Soviet government and Red Army soldiers at the beginning of the war (for example, a total of seventy-three political prisoners were tortured to death near the city of Telšiai). The experience of the Soviet era led a large number of Lithuanians to fear the possible return of Soviet rule while also serving to reinforce the view that the USSR was the primary enemy of the Lithuanian nation, one which could only be defeated by preparing in advance even though, at the very beginning of the war, vigorous attacks by the Wehrmacht and various Red Army defeats raised optimism about the future.

In June 1941, Nazi-led German armed forces managed to occupy Lithuania in seven days. However, the Nazi occupation authorities did not even intend to recognise Lithuanian statehood. All the cherished dreams which had been associated with the beginning of any war turned out to be completely unreal. Lithuania became part of Ostland, an administrative area which the Nazis created, and the Nazis began to implement their own ruling occupation order, one which turned out to be inseparable from various military crimes, the largest of which was the Holocaust. Particularly widespread killings in Lithuania took place in the summer-autumn period of 1941. During the entire Nazi period, the Lithuanian Jewish community lost over 90% of its members.

Failed dreams of regaining independence encouraged Lithuanian frustration with Nazi politics in Lithuania. A nationally-orientated anti-Nazi underground movement began to form, even though it had clear anti-Soviet views. As mentioned, historical circumstances determined that the USSR was considered the primary enemy, with Nazi Germany coming in second. This anti-Nazi movement adopted non-aggressive forms of confrontation because it was suspected that an armed struggle could aid the Soviet cause. It was also thought that an armed struggle could result in massive Nazi repression against Lithuanians.

It must be said that an armed anti-Nazi, pro-Soviet resistance movement also operated in Nazi-occupied Lithuania. Until 1943 this manifested itself quite episodically, but in that year the movement began to receive more material support and the addition of leading personnel from the Soviets, and therefore became more organised. It immediately began expanding but, due to political attitudes and red partisans looting the villages, it was not popular amongst Lithuanians. Unsurprisingly, Soviet propaganda tried to present this partisan movement as a mass 'national struggle of the Lithuanian nation against the fascist occupiers'. In the later Soviet years, for propaganda purposes, this resistance movement was

Lithuanianised, and the total number of Soviet partisans and their alleged achievements was inflated. The nationally-minded underground movement warned Lithuanians against joining the Soviet partisans, alternatively urging them not to and forbidding them from doing so. According to one underground newspaper, active resistance had to be avoided. "Resistance members who have to hide in the forests, and perhaps even retreat further into them, must not join the Bolshevik partisans and paratroopers, but should instead remain in close contact only with their own people"¹. Contacts between these resistance movements manifested themselves only at the local tactical level in the form of occasional meetings between the participants of both sides. The goal was to avoid unnecessary human loss on both sides.

The nationally-minded underground movement was not homogeneous. Sometimes larger organisations and smaller groups did not engage in close cooperation, although efforts to coordinate activities were considerable. The unarmed struggle by many such movements manifested itself in the publishing and distribution of the underground press, a boycott of orders which were issued by the occupying power, and the avoidance of collaborating with the Nazis, while at the same time agitating to encourage all Lithuanians to stick together. During the occupation, about thirty different periodicals were being published of different levels of density, periodicity, and circulation. The circulation of some of the underground newspapers could reach up to 10,000 copies, which would mean that they could become available to quite a large number of potential readers. For the most part, everything was printed in small, secretly-installed printing houses. The pages of the illegally-published press informed its readers about the situation around the world and specifically in Lithuania (it is, however, now known just how accurate that information actually was). It called for a boycott of Nazi ordinances for the country, encouraged people not to serve in Nazi-created military structures, persuaded them to avoid enforced mobilisation. In 1944, one newspaper wrote the following: "It's always better to go into your nearby forest than to beautiful Germany"² ("beautiful" could be understood as irony in this case). Anyone who was serving in the military (mainly in self-defence battalions) was urged to desert. Information about Lithuanians who actively collaborated with the Nazis was also published in the press, stating that by doing so they had betrayed the interests of the Lithuanian nation. Specific

¹ Mobilizacija ir kas toliau, *I laisvę*, 1943 03 17, p. 1 (Mobilisation and Beyond, *To Freedom*, 17/03/1943, p. 1).

² *Karinės ir politinės žinios*, 1944 05 26-06 06 nr. 17, p. 1 (*Military and Political News*, 26/06/1944-06/06/1944, No 17, p. 1).

crimes which were committed by the Nazis in Lithuania were also publicised. Despite the similarities between the publications which were being published during the resistance period in Lithuania, they also included mutual criticism of participants in the resistance movement³.

During the Nazi occupation, news about the Atlantic Charter, which was signed on 14 August 1941, reached Lithuania, and interpretations of it raised hopes that Lithuania would regain its independence, and that the western allies (namely Great Britain and the USA) would ensure the implementation of this goal. The national underground movement began to believe that western countries would stop possible USSR aggression against the country. The political orientation of the underground forces clearly shifted towards the western democracies. In 1943, one anti-Nazi underground newspaper optimistically stated: „Even the English and American newspapers and radio, with clear sympathy for the Lithuanians, are reporting on events in Lithuania, constantly reminding their politicians that the principles of the Atlantic Charter would be violated and mankind would be faced with a third world war if the Anglo-Saxons were to allow the Soviets to reoccupy the Baltic and other areas of Europe”⁴. Of course, these were only unsubstantiated interpretations of the positions of the western allies, but they did make the underground movement optimistic about the future.

The largest underground organisation to have a military profile was the Lithuanian Freedom Army (LFA), which had been founded in December 1941 under an initial thrust by Kazys Veverskis, a student who had only studied at the Lithuanian Military School without actually having graduated. Despite their commander's incomplete educational background, his organisation grew considerably, bringing together people of all ages and professions (including former officers, students, schoolchildren, workers, rural people, and many more). The number of members in said organisation remains unknown simply because, under conditions of conspiracy, no one kept any reliable records. It is estimated that it may have had around 10,000 members by mid-1944⁵. LFA groups were being established in various Lithuanian regions. The association itself called itself a ”national, military, and political organisation”, considering its main goal to be

³ Arūnas Bubnys, *Lietuvių antinacinė rezistencija 1941-1944 m.*, Vilnius, 1991, p. 81 (Arūnas Bubnys, *Lithuanian Anti-Nazi Resistance in 1941-1944*, Vilnius, 1991, p. 81).

⁴ Kelias į nepriklausomybę, *Į laisvę*, 1943 08 14, No. 16, p. 1 (Road to Independence, *To Freedom*, 14/08/1943, No 16, p. 1).

⁵ Kęstutis Kasparas, *Lietuvos karas*. Kaunas, 1999, p. 112 (Kęstutis Kasparas, *Lithuania's War*. Kaunas, 1999, p. 112).

”the winning of Lithuanian freedom”⁶. It rejected any strategic links with Nazi Germany. In an appeal which was made in early 1944, it said: ”We have directed our very struggle against the enemies of Lithuania’s independence and have never agreed to the shedding of the nation’s blood or energy for the sake of our enemies’ own interests [...] Lithuania’s fate must not be linked to the fate of any foreign state; Lithuania has its own future, for which it must fight, without succumbing to the whims of the times, or lending the nation’s blood and energy to the aims of foreigners”⁷. The LFA clearly foresaw that it would have to fight against returning Soviet power with weapons and was preparing itself and the nation for this fight.

Another, but possibly smaller, organisation was named after Kęstutis (grand duke of Lithuania in the fourteenth century). Its founder was a political underground organisation known as the ”Lithuanian Front”. ”Kęstutis” considered itself to be a ”politically-minded military organisation”, with one of its aims being ”to restore an independent Lithuania within its ethnographic boundaries”⁸. The number of members in this underground organisation, which was founded in 1942, is also unknown, but it is estimated that in 1944 it may have amounted to around 10.000⁹.

These two organisations were the most active of all of the resistance units in terms of preparing for an armed anti-Soviet struggle. The LFA was mobilising manpower, creating underground structures (a headquarters with divisions, and with subdivisions in the districts), and amassing weapons. In fact it had the greatest levels of influence on the anti-Soviet partisan resistance movement after the Second World War if we compare it to the influence exhibited by other underground organisations.

During the occupation there were efforts to unite the entire resistance movement into one structure. The political organisation which sought to unite the resistance movements was known as the ”Supreme Committee for the Liberation of Lithuania” (SCLL), which had been founded in 1943 and which was made up of the representatives of various pre-Soviet parties (i.e. pre-1940) or anti-Nazi underground organisations. Said committee also sought contact with organisations

⁶ *Laisvės kovos 1944-1953 metais*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 53 (*Freedom struggles in 1944-1953*. A collection of documents. Compiled by Dalia Kuodytė and Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 53).

⁷ Lietuvos Laisvės Armijos 1944.II.16 atsišaukimas, *Laisvės kovų archyvas*, t. 15, Kaunas, Kaunas, 1995, p. 26 (The appeal of the Lithuanian Freedom Army, 16/02/1944, Freedom Struggle Archive, Vol 15, Kaunas, 1995, p. 26).

⁸ *Laisvės kovos 1944-1953 metais*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 45 (*Freedom struggles in 1944-1953*. A collection of documents. Compiled by Dalia Kuodytė and Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 45).

⁹ Kęstutis Kasparas, *Lietuvos karas*. Kaunas, 1999, p. 134 (Kęstutis Kasparas, *Lithuania’s War*. Kaunas, 1999, p. 134).

which had not been part of the alliance, such as the aforementioned LFA. The SCLL always declared the ideals of Lithuanian independence. In its declaration of 16 February 1944¹⁰, it stated: "The freedom of the Lithuanian nation and the independence of the state of Lithuania are a necessary condition for the existence of the nation and its all-round well-being". Another one of the many appeals declared: "We firmly believe that Lithuania must and will be free and independent. Let's all be disciplined and courageous"¹¹. The committee also expressed its orientation towards the western allies and a belief in the Atlantic Charter. Its opposite, anti-Nazi attitudes were expressed in the following statement: "...not to be seduced by the Germans and not to believe in their promises, and to help those who are and will be forced into hiding by the Germans"¹². Having united the country's various political forces, the SCLL still did not manage to avoid internal discussions when it came to strategy and tactics, and it was therefore unable to create a unified central leadership which encompassed all occupation resisters. The circumstances of the time also meant that the most active members of the SCLL ended up abroad (some of them were arrested by the Gestapo and deported to Germany, while others withdrew themselves from the approaching front). As a result their political activities had to be continued in a migrant form, firstly in West Germany and then in the USA. Following the Soviet takeover of Lithuania, the SCLL's activities ceased within Lithuania's own territory, and the few members of the committee who remained in Lithuania were arrested by the Soviet security forces.

It has to be said that other resistance organisations with similar political aims, orientation, and tactics did exist during the Nazi occupation, but what sometimes differed was their approaches to a particular phenomenon. For example, the illegal "Lithuanian Freedom Fighters' Union" (which was part of the SCLL) not only published press releases, in early 1944 its members had even set up a secret mobile radio station known as the "Radio of Free Lithuania", where it set about broadcasting short radio programmes. Union members organised marches across the Baltic Sea to Sweden to relay news about the situation in Lithuania. In 1943, this union had around 3,000 members¹³.

¹⁰ The date of 16 February is celebrated as Independence Day in Lithuania, as it is the day on which independence was declared in 1918.

¹¹ Tautiečiai!, *Nepriklausoma Lietuva*, 1944 07 22, nr. 13., p. 1 (Fellow Countrymen!, *Independent Lithuania*, 22/07/1944, No 13, p. 1).

¹² Tautiečiai!, *Nepriklausoma Lietuva*, 1944 06 01, nr. 10., p. 1 (Fellow Countrymen!, *Independent Lithuania*, 01/06/1944, No 10, p. 1).

¹³ Liūtas Mockūnas, *Pavargęs herojus...* Vilnius, 1997, p. 77 (Liūtas Mockūnas. *A Tired Hero...* Vilnius, 1997, p 77).

The national underground movement included some Lithuanians who served in various military and civilian structures in the Nazi-occupied country. Whilst the number of such people who lived what could be something of a double life is unknown, they provided the underground with a good deal of valuable information by warning of Nazi plans, as well as providing material support for the development of the underground.

Widespread cultural resistance during the Nazi occupation should also not be forgotten. Intensive national cultural and artistic activities served to promote idealism, while also shaping values and having a significant impact on the formation of the country's youth. It is from the ranks of these young people that the participants of the armed and unarmed anti-Soviet resistance movement would later emerge¹⁴.

It can be said that the flow of war refugees to the west in 1944 significantly altered the plans and activities of the resistance movement. The LFA even forbade its members from leaving Lithuania. However, it so happened that in 1946 there were about 60.000 Lithuanian war refugees living in Germany while it was being occupied by the western allies. Diaspora political organisations began to emerge there, seeking the restoration of independence.

The Nazi special services were unable to track down and liquidate the unarmed resistance, although they did make arrests and take hostages. In 1943, a proposed SS Legion failed to be realised in Lithuania (underground press agitation against mobilisation and other circumstances led Lithuanians to boycott this military unit). The Nazi response was to close down the Lithuanian universities and imprison forty-six prominent public figures as hostages in Stutthof concentration camp. Later, sixteen underground press workers were also sent to this concentration camp. There were other arrests and other anti-Nazi underground figures were imprisoned, especially in 1943-1944, when the Nazis became even more nervous about the situation and attempted to suppress all forms of resistance. On the other hand, the Nazis also failed to harness the potential of the underground, which they tried to seduce to their practical ends with all sorts of demagoguery.

In July 1944 the Red Army invaded Lithuania, and military action continued within the country's borders on an intermittent basis until the end of January 1945. The aforementioned summer marked the beginning of an organised – and at the same time spontaneous – anti-Soviet partisan struggle which lasted for nine years, with individual fighters being killed or arrested in the first half of the 1960s. This struggle could be referred to as organised, as its preparations were being laid down

¹⁴ Voldemaras Klumbys, Generalinė repeticija: kultūrinė antinacinė rezistencija Lietuvoje, *Lietuvos istorijos studijos*, t.12, Vilnius, 2003, p. 60 (Voldemaras Klumbys, *The dress rehearsal: cultural anti-Nazi resistance in Lithuania*, *Studies of Lithuanian History*, vol. 12, Vilnius, 2003, p. 60).

for it even during the years of Nazi occupation. The spontaneity was a response to the policies which were being introduced by the Soviet government. The Stalinist regime in Lithuania could be characterised by mass repressions against the Lithuanian population (including imprisonment in labour camps and deportations).

Without looking at or analysing the Lithuanian experience in a country which was governed by the Soviets (in 1940-1941 and again in 1944-1990), and the Nazis (in 1941-1944), it may not be clear why Lithuanians do not celebrate a specific Victory Day against Nazi Germany.

Rezumat

Articolul de față prezintă atitudinea lituanienilor în timpul conflictului sovieto-german, analizând atât situația antebelică, cât și cea postbelică. O atenție specială este acordată formării mișcărilor de rezistență ilegală, atât antinaziste, cât și antisovietice, care luptau pentru independența Lituaniei. Este argumentată teza că rezistența antinazistă a pregătit terenul pentru cea antisovietică.

Cosmina-Adela LĂZĂRESCU*

MILITARIII GRUPULUI 5 GRĂNICERI PAZĂ ÎN „RĂZBOIUL” PENTRU OCUPAREA OSTROAVELOR SALANGIC, DALERUL MIC ȘI DALERUL MARE

După ce, la 1 septembrie 1939, Germania a atacat Polonia, declanșând astfel cel de-al Doilea Război Mondial, Uniunea Sovietică a obținut posibilitatea de a transpune în practică prevederile protocolului secret pe care îl încheiase la 23 august 1939. La 17 septembrie, URSS a procedat la ocuparea teritoriilor poloneze menționate în anexa secretă la Pactul Ribbentrop-Molotov. Anglia și Franța, deși declaraseră război Germaniei, au preferat să mențină relații cordiale cu Uniunea Sovietică. Respectiv, situația în care se găsea România în 1940 era marcată de o slăbiciune internă evidentă, o izolare politică și imposibilitate de a primi ajutor din partea aliaților și prietenilor tradiționali. În aceste condiții, menținerea unității statale, câștigate în 1918, devenise imposibilă, România acceptând *de facto* notele ultimative privind cedarea Basarabiei și Nordului Bucovinei, adresate ei de către guvernul sovietic la 26 și 27 iunie 1940.

Dezechilibrul de forțe existent în acel context a determinat România să mizeze pe recăștigarea drepturilor asupra teritoriilor pierdute într-un moment viitor, favorabil pentru ea.

* Lăzărescu Cosmina-Adela, expert arhivist, Depozitul Central de Arhivă (Pitești)

Retragerea trupelor române înapoia liniei de demarcație fixată de URSS, până la 3 iulie 1940, nu a pus capăt agresiunii armate contra statului român. În intervalul 3 iulie 1940 - 21 iunie 1941, sovieticii au făcut mai multe încercări de a muta linia de demarcație la gurile Dunării și în nordul țării. S-au atestat 39 de incidente de frontieră provocate de trupele sovietice, soldate cu morți, răniți, răpiri de persoane sau capturări de vase pe Dunăre¹.

În studiul de față, ne propunem să prezentăm din perspectiva documentelor de arhivă create de unitățile militare române implicate incidentele ce au avut loc în noaptea de 25/26 octombrie 1940, când trupele sovietice au ocupat ostroavele Salangic, Dalerul Mic și Dalerul Mare.

Pentru zona de interes a prezentului studiu, linia de demarcație intra în sectorul de pază al Grupului 5 Grăniceri Pază Brăila. Conform ordinului Corpului Grănicerilor nr. 833 din 30 iunie 1940, acestei unități i se punea în vedere ca serviciul de pază² să fie asigurat în mod real și în bune condiții³, chiar și în lipsa materialelor pierdute cu ocazia evacuării⁴. Companiile de pază constituite sau reorganizate urmau să fie încadrate cu ofițeri, subofițeri și trupă din vechile unități

¹ I. Scurtu, C. Hlihor, *Complot împotriva României 1939-1947. Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța în vâltoarea celui de-al Doilea Război Mondial*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994, p. 24.

² Grănicerii reprezentau autoritatea militară la frontiera țării, îndeplinind un dublu rol, respectiv, de serviciu de pază militară și serviciu de sprijin al autorităților de la frontieră. Serviciul de pază militară asigura ordinea și siguranța statului în zona de frontieră prin: supravegherea permanentă a țării vecine, pentru a descoperi eventuale intenții belicoase, informarea permanentă a factorilor de decizie cu privire la datele culese, împiedicarea intrării-ieșirii ilegale din țară a persoanelor suspecte, respingerea sau prinderea persoanelor care, singure sau în grup, acționau în scop de jaf sau alte activități ilegale pe teritoriul țării noastre. O altă activitate consta în pregătirea și însușirea regulamentelor în vederea unei instrucții specifice armiei. Serviciul de ajutor al autorităților de la frontieră asigura îndeplinirea respectării prevederilor legale, pentru o colectare judicioasă a veniturilor statului din taxele specifice, care trebuiau încasate. Acest ajutor se executa la cerere, atunci când autoritățile nu făceau față sarcinilor specifice. Serviciul reprezenta autoritatea de frontieră atunci când lipseau aceste autorități.

³ Depozitul Central de Arhivă Pitești (în continuare DCA), F. Grup 5 Grăniceri Pază, dos. nr. crt.139, f. 58.

⁴ Pierderile suferite de Grupul 5 Grăniceri în contextul evacuării Basarabiei și Nordului Bucovinei, evaluate în lei, au fost următoarele: echipament, harnașament, diverse - 17.865.533 de lei; mobilier, veselă, unelte, scule - 1.949.935 de lei; materiale sanitare și veterinarie - 17.720 de lei; muniții, materii prime, vehicule - 161.636 de lei; materiale de subzistență, furaje, țigări, tutun - 1.146.958 de lei; combustibil - 47.669 de lei; clădiri, localuri - 12.931.712 de lei; animale - 69.500 de lei; ambarcațiuni, nave și accesorii - 94.459 de lei; total general - 34.285.122 de lei. A se vedea pe larg F. Dobre, V. Manea, L. Nicolescu, *Armata română de la ultimatum la dictat, anul 1940, documente*, vol. 1, p. 317.

de pază. Amplasarea și efectivele pichetelor, precum și limitele între plutoanele fiecărei companii, erau de competența directă a Grupului 5 Grăniceri Pază, care urma să le stabilească pe teren, în funcție de caracteristica fiecărui sector.

La data de 5 iulie 1940, comandantul grupului raporta Brigăzii 1 Grăniceri și Corpului Grănicerilor despre măsurile luate pentru executarea ordinului, respectiv reorganizarea subunităților, recunoașterea sectoarelor, dirijarea subunităților evacuate din Basarabia în noile sectoare și intrarea în dispozitiv.

La 27 august 1940, situația trupelor (jandarmi și grăniceri) desemnate să apere zona brațelor Chilia și Sulina și măsurile organizatorice operate erau prezentate într-un raport întocmit de către comandantul Diviziei de Mare, contraamiralul Alexandru Constantinescu. Din raport⁵ rezulta că, la acea dată, cu organizarea și efectivele de care dispuneau, posturile de jandarmi nu puteau să-și îndeplinească misiunile de patrulare și pază internă. Se solicita înființarea de posturi de jandarmi în toate comunele din Delta Dunării și mărirea efectivelor acolo unde existau deja posturi. În privința grănicerilor Companiei Grăniceri Pază Chilia Veche, se aprecia că pentru buna desfășurare a misiunilor destinate în cadrul Detașamentului Maritim nr. 1 era necesar ca efectivul să fie mărit la 355 de oameni, organizați în patru plutoane. Redăm mai jos, așa cum este prezentată în document, organizarea acestei unități, cu un efectiv de 299 de soldați:

„Plut[onul] 2 Periprava

a. Pichetul Stambulul Nou - 10 oameni cu:

- Post fix Babina - cu 6 oameni

b. Pichetul Periprava - 10 oameni cu:

- Post fix Grănicerul (Oceacov) - 7 oameni
- Post fix Brațul Solomonov - 5 oameni
- Post fix Brațul Sulimanca - 4 oameni

c. Pichetul Cernovca - 10 oameni cu:

- Post fix Cernovca - 5 oameni
- Post fix Gârla Babina - 5 oameni
- Post fix Maican - 7 oameni

Plut[onul] Chilia Veche - cu 16 oameni și 2 pichete - 69 oameni

a. Pichetul Chilia - 12 oameni cu:

- Post fix Ceatal - 5 oameni
- Post fix Observator (punct. trig.) - 5 oameni
- Post fix Chilia Veche - 5 oameni

b. Pichetul Tătarul Mare - 10 oameni cu:

- Post fix Masinca - 6 oameni
- Post fix la Plopi - 5 oameni
- Post fix la Gârla Tătarul - 5 oameni

⁵ DCA, F. Corpul Grănicerilor, dos. nr. crt. 2824, ff. 421-423.

Plut[onul] Pardina - cu 16 oameni și 2 pichete - cu 82 oameni

- a. Pichetul Tatanir - 10 oameni și:
- Post fix Est Dalerul Mare - 5 oameni
 - Post fix Vest Dalerul Mare - 5 oameni
 - Post fix Dalerul Mic - 5 oameni
 - Post fix Ostrovul Tătar - 5 oameni
- b. Pichetul Pardina - 16 oameni cu:
- Post fix Vest Ostr[ovul] Tatar Mic - 5 oameni
 - Post Gârla Alesit - 5 oameni
 - Post fix Gârla Sontea - 5 oameni

Plut[onul] 4 Lascăr Catargiu - cu 16 oameni și 2 pichete cu:

- a. Pichetul *Lascăr Catargiu* - 16 oameni și 3 pichete - cu 79 oameni
- Post fix Balta Copancea - 6 oameni
 - Post fix Potapov - 7 oameni
- b. Pichetul Ceatalchioi - 12 oameni și:
- Post fix Coloniști - 5 oameni
- c. Pichetul Princip[esa] Ileana - 12 oameni și:
- Post fix Ceatal - 5 oameni”.

Se solicita, dat fiind numărul de efective al companiei, precum și frontul de 120 de km, să fie numit un ofițer ajutor al comandantului la reședința acesteia, precum și doi subofițeri de administrație. Totodată, se propunea dotarea companiei cu o șalupă, a plutoanelor cu câte o barcă cu motor, iar a pichetelor cu câte două bărci fiecare. Cum comunicația între subunități era greoaie, aceasta efectuându-se pe jos sau cu barca, se solicita instalarea de posturi telefonice între companie, plutoane și posturi fixe, precum și dotarea cu rachete a posturilor fixe și cu mitraliere a pichetelor.

Aceasta era situația pazei frontierei în zonă, la momentul întâlnirii de la Ismail, în data de 30 septembrie 1940, a Comisiei mixte româno-sovietice, care urma să execute lucrări de stabilire a frontierei între Pardina (10 km, S-E Ismail) și Vâlcov, pe brațul de sud și mijloc al Chiliei. În urma discuțiilor purtate timp de două ore, s-au desprins o serie de puncte de vedere ale fiecăreia dintre cele două părți, asupra cărora trebuia să se ajungă la un acord. Comisia română era formată din nouă membri⁶. Ea urma să-și desfășoare lucrările în perioada 6-12 octombrie 1940, prin măsurători independente pe ambele brațe ale Chiliei și pe un aliniament perpendicular pe cursul apei. Din raportul adresat la 2 octombrie 1940 de generalul Constantin Sănătescu (aflat la Moscova) ministrului de război, rezulta,

⁶ Comisia era formată din următoarele persoane: inginerul Constantin Burghilea, președinte; colonelul Cornel Balente, căpitanul Mircea Ionescu, subinginerii Nicolae Turcanu, Gheorghe Alexandru, Gheorghe Duțu, Toma Orănescu, Gheorghe Ghinea, Ioan Munteanu, membri.

printre altele, că pentru sectorul Dunării, Chilieii și Stari-Stambulului urmau să se poarte discuții separate. În ceea ce privea traseul frontierei pe Dunăre, toate insulele existente pe Dunăre și cele care urmau să se formeze se împărțeau în felul următor: cele din stânga de mijlocul talvegului principal aparțineau URSS, cele din dreapta aparțineau României.

Apartenența insulelor Tătaru, Daler, Cerniwka și Babina urma să fie stabilită în funcție de amplasarea lor față de talvegul principal al brațului Chilia⁷.

Pentru relații și situații neprevăzute, comandantul Batalionului I/5 Grăniceri Pază Tulcea, maiorul Gheorghe Popescu, trebuia să fie ținut la curent cu lucrările comisiei⁸. În acest context, Corpul Grănicerilor a ordonat tuturor unităților și subunităților de grăniceri să evite orice incident cu trupele sovietice.

Dispozitivul de pază al Companiei Chilia era amplasat pe malul drept al brațului Chilia, având o perdea de supraveghere în ostroavele acestui braț, formată din posturi de supraveghere de câte trei până la cinci oameni, a căror misiune era de a culege informații prin observare, de a controla circulația pe ostroave și pe apă, interzicând accesul civililor pe acestea.

Efectivul posturilor care se găsea pe ostroave era de 19 soldați grăniceri și de infanterie marină, dați ca ajutoare, distribuiți astfel: în ostrovul Salangic – cinci soldați, în ostrovul Dalerul Mic – cinci soldați, în ostrovul Dalerul Mare – cinci soldați, în ostrovul Tătaru – patru soldați⁹.

În noaptea de 25/26 octombrie 1940, între orele 00.30-1.30, patru monitoare și o vedetă sovietică au efectuat operațiuni de debarcare în cele trei ostroave. Operațiunea a fost susținută de elementul surpriză, cu o evidentă superioritate numerică.

Prin telegrama nr. 390 din 26 octombrie 1940, comandantul Grupului 5 Grăniceri Pază informa Marele Stat-Major, Corpul Grănicerilor și Brigada 1 Grăniceri Bacău despre ocuparea ostroavelor Salangic, Dalerul Mare și Dalerul Mic¹⁰. Au fost luate imediat măsuri de pază în sectorul Batalionului, în special în sectorul Pardina-Chilia Veche. Informații *la cold*, despre situația existentă, au fost semnalate de către căpitanul vasului *Giurgiu*, care, întors din cursă, a observat că ostroavele Dalerul Mic și Dalerul Mare erau ocupate de ruși; în fața lor, pe malul drept, erau două-trei grupe de soldați români. Acesta semnala totodată că pe ostrovul Salangic nu se observa nicio activitate. La capătul vestic al ostrovului Cășlița se afla ancorat un vas de pasageri rus, iar pe ostrov se aflau soldați ruși,

⁷ F. Dobre, V. Manea, L. Nicolescu, *Armata Română de la Ultimatum la Dictat anul 1940. Documente*, vol.1, Europa Nova, București, 2000, pp. 302-303.

⁸ DAC, F. *Grupul 5 Grăniceri Pază*, dos. nr. crt. 139, ff. 152-153.

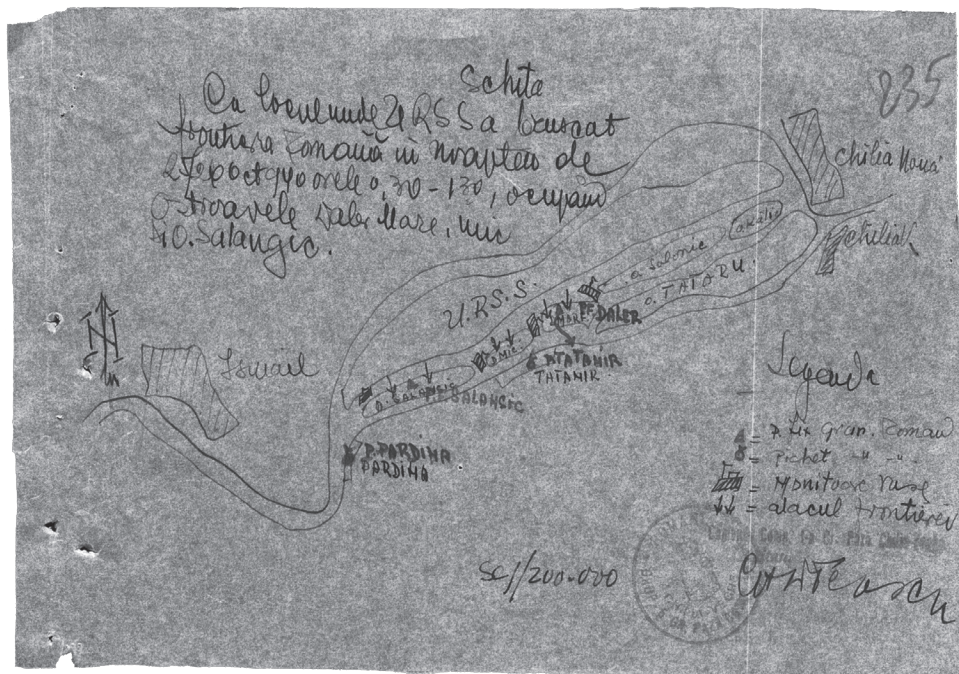
⁹ *Ibidem*, f. 199.

¹⁰ *Ibidem*, f. 193.

mergând pe direcția est, trăgând după ei un vehicul camuflat. În dimineața de 26 octombrie, la ora 7.45, raporta întâlnirea la km 82 cu un monitor românesc, iar la km 86, cu două monitoare sovietice, care urmăreau monitorul românesc¹¹.

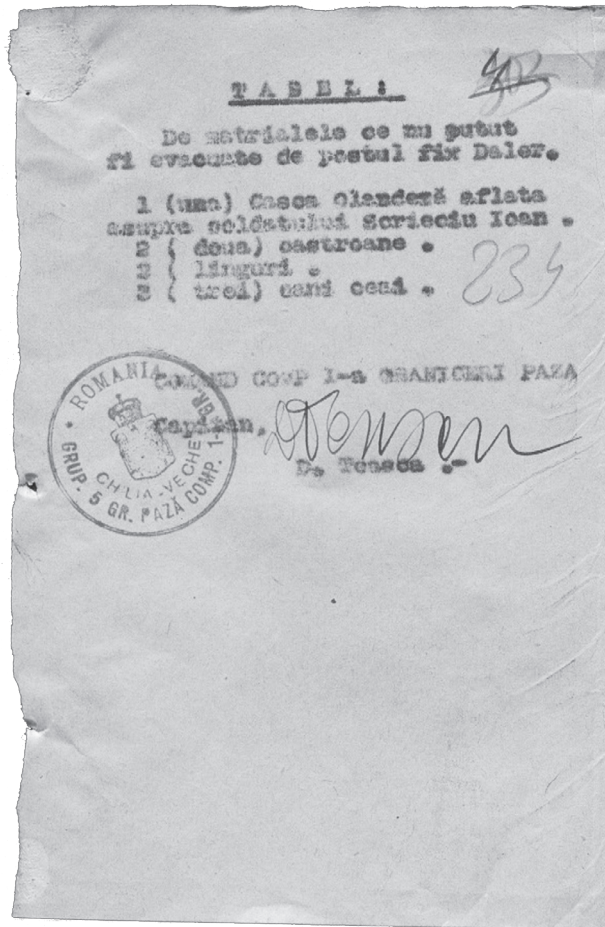
Desfășurarea evenimentelor, reconstituită în baza rapoartelor întocmite de comandantul Companiei I Grăniceri Pază, căpitanul Dumitru Teșcă, și de comandantul Plutonului 2 Grăniceri Pază Chilia Veche, locotenentul Aurel Nițulescu, a fost următoarea:

F. Grupul 5 Grăniceri, dos. nr. crt. 139, f. 235

În noaptea de 25/26 octombrie 1940, în jurul orei 00.20, vase de război sovietice au acostat pe malul stâng al brațului Chilia, în dreptul observatorului din fața ostrovului Dalerul Mare. La scurt timp, a venit și un al treilea vas. După 30 de minute, vasele au acostat la malul ostroavelor astfel: unul la ostrovul Dalerul Mare, unul la ostrovul Dalerul Mic, iar al treilea a intrat pe canalul dintre cele două ostroave. Postul fix Daler, situat la capătul ostrovului Dalerul Mare, format din cinci ostași, din care doi marinari, au făcut somațiile regulamentare cu vocea, cu arma, după care, văzând că nu se opresc, au deschis foc.

11 *Ibidem*, f. 197.

F. Grupul 5 Grăniceri, dos. nr. crt. 139, f. 234

Fiind surprinși pe la spate de 10-15 ostași sovietici, care debarcaseră de pe bărci mai jos de postul fix, s-au retras prin pădure, până la brațul Tatanir, pe care l-au trecut cu barca unor pescari. Ajunși pe malul drept al brațului Tatanir au deschis din nou foc. Doi ostași au plecat la Pichetul Tatanir pentru a raporta incidentul. Șeful Pichetului Tatanir a dat alarma, ocupând poziția de tragere. În jurul orei 4.00, neprimind niciun fel de semnal de la ostrovul Salangic, au fost trase patru focuri de armă, semnal de alarmă al posturilor fixe. După o oră, neprezentându-se niciun soldat de la Postul Salangic, s-a luat hotărârea de a trimite o patrulă pentru a vedea care este situația. Patrula nu s-a mai înapoiat. S-a considerat că efectivul postului fix Salangic, format din patru soldați, dintre care trei marinari, plus patrula formată din doi marinari, au fost luați prizonieri de către sovietici. Era vorba de

să se ducă să anunțe postul fix Salangic, făcându-i atenți la plecare să ia seama să nu fie trupe ruse și în ostrovul Salangic. Au luat o barcă și au plecat dar nu s-au mai întors, fiind surprinși de patrulele rusești.

Aceasta îmi e declarația și o semnez,
Șeful pichetului Tatanir, sergent Ghica Oprea¹².

Soldații retrași din postul fix Daler, respectiv caporalul grănicer Nicolae Radu, fruntașul marinar Marin Ștefan, soldatul grănicer Ion Criceiu, fruntașul marinar Gheorghe Feldoreanu și fruntașul marinar Vasile Dumitru au raportat materialele pe care nu le-au putut ridica, respectiv „o cască olandeză, două castroane, două linguri, trei câni și alimentele ce s-au ridicat de la pichet înainte de întâmplare”, pe timp de cinci zile, pagubă ce pare ne semnificativă, însă are o cu totul altă relevanță în contextul pierderilor suferite de unitate cu ocazia retragerii. S-au tras un număr de 45 de cartușe cu prilejul incidentului. „Raportând cazul șefului de pichet de grăniceri Tatanir, dându-ne echipa de pușcași mitraliori, tot în acest timp am anunțat și postul de jandarmi Tatanir care, împreună cu domnul subofițer de jandarmi, am plecat spre gura canalului și ne-am instalat pe poziție și jandarmii pe poziție. Până la ziuă nu s-a auzit niciun zgomot. La ziuă s-au văzut ostroavele pline de trupe rusești”¹³.

Despre evenimentele în care au fost direct implicați, soldații declarau următoarele:

„În seara zilei de 25-26 octombrie 1940, ora 24.00, când m-au schimbat santinelele de la orele 18.00-24.00, am văzut două vase, între care a venit și al treilea și a acostat la observatorul rusesc [...] Am stat în așteptare. După o jumătate de oră se auzea sunând ceva pe vas, posibil că imbarca trupele rusești. Cum pe la ora 1.00 au trecut vasele în partea noastră, noi, santinelele, am anunțat pe domnul caporal Radu Nicolae, șef de pichet”.

„Eu, caporal Radu Nicolae, șef de post fix de grăniceri Daler, am dat ordin de somațiuni. Santinelele au somat prin voce. La somațiunile aceste nu s-au supus nimic. Tot în acest timp a venit și un vas din acele trei și acea pe canalul Daler. Debarcând ceva din vas, ceea ce nu se observa căci era întuneric și vasele fără lumini. În acest timp am somat prin focuri de armă; nu ni s-a răspuns la aceste somațiuni. Al treilea vas a luat-o în scursul apei pe Dunăre spre postul fix Tatanir. Neputând face față la aceste vase și gândindu-ne la vasul de-al treilea care a luat-o spre Tatanir că are să debarce în spatele nostru, am dat ordin de retragere. Neputând a ne retrage pe canal căci era vasul acostat, [...] ne-am retras prin pădure; în acest timp [...] am dat de niște pescari, ce pescuiseră ziua în ostrovul Daler, rugându-i a ne trece canalul Tătaru. Oamenii s-au supus și ne-au trecut [...]. După ce am debarcat am venit spre pichetul de grăniceri Tatanir ca să raportăm cazul întâmplat, având cu noi echipamentul și armamentul”¹⁴.

¹² *Ibidem*, f. 214.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 215.

Forțele sovietice, estimate la o companie de infanterie, au desfășurat imediat, sub protecția a două monitoare care au rămas ancorate pentru a interveni, săpături în vederea amplasării armamentului automat. În această situație, soldații Postului Dalerul Mare au aplicat planul de acțiune, deschizând focul și luptând în retragere până pe malul drept al brațului Chilia. Ei s-au regrupat la pichetul Tatanir, rămânând în subordinea acestuia. La rândul său, pichetul Tatanir, alarmat de focurile de armă, a tras șase focuri de avertisment, trimițând și o patrulă formată din doi ostași la postul Salangic, pentru a se informa asupra situației¹⁵. Cu postul de observație de la Salangic, deși s-a încercat prin patrulare, nu s-a putut lua legătura. Informația cu care s-a întors patrula a fost aceea de ocupare a ostrovului; se estima prezența a 100 de militari.

Din cauza lipsei legăturii telefonice între batalion și subunitățile de frontieră, locotenentul Aurel Nițulescu, comandantul plutonului Chilia, raportase incidentul de frontieră comandantului Batalionului Tulcea cu întârziere, abia în dimineața de 26 octombrie. Ca măsură imediată, comandantul Batalionului Tulcea a deplasat efectivul companiei de rezervă, întărind Pichetul Tătaru cu o grupă de luptă, comandată de un subofițer, iar 16 oameni au fost trimiși companiei Chilia pentru întărirea pichetelor. Patrurile trimise în recunoaștere semnalau instalarea armelor automate. Deși pentru apărarea ostrovului Tătaru au fost trimise patru echipe de puști mitraliere, acest ajutor era considerat insuficient.

Într-o dare de seamă asupra măsurilor imediate luate în urma evenimentelor, comandantul Grupului 5 Grăniceri Pază raporta următoarele:

„Am luat contact personal cu M[area] U[nitate] locot. col. Băiculescu, șeful de stat-major, căruia i-am comunicat intenția subsemnatului de a restabili situația printr-o reacție în cooperare cu trupele operative. Această inițiativă nu a fost însușită, pentru următoarele motive:

a) Superioritate mare a trupelor sovietice, care sunt bine sprijinite de monitoarele sovietice în număr de patru și probabil de artilerie, ceea ce ar implica din partea noastră o acțiune de cooperare cu unitățile fluviale și acțiune de artilerie.

b) Dificultățile mari pe care le prezintă terenul pentru montarea unei acțiuni.

c) Situația a fost raportată M[arelui] St[at]-M[ajor] de M[area] U[nitate] și deci nu se poate trece la o reacțiune fără aprobarea M[arelui] St[at]-M[ajor]”¹⁶.

În această situație, pentru a face față unor eventuale atacuri sovietice, au fost luate o serie de măsuri. La comanda plutonului Periprava a fost numit un ofițer, iar în punctele considerate vulnerabile, pichetele Tatanir și Pardina, postul fix Tatanir și Ceatalul Chiliei, au fost numiți comandanți, subofițeri de la reședința grupului. Pichetele Periprava și Pardina au fost dotate cu câte o pușcă mitralieră, au fost sus-

¹⁵ *Ibidem*, f. 200.

¹⁶ *Ibidem*, f. 201.

În ceea ce privește soarta militarilor aflați pe insula Salangic, fără a generaliza situația asupra tuturor, dorim să prezentăm cazul caporalului Ilie Cariga, a cărui situație militară a fost identificată în evidențele Grupului 5 Grăniceri Pază¹⁸.

Născut la data de 20 mai 1906, în comuna Florești, jud. Mehedinți, fiul lui Dumitru și al Mariei, absolvent al 4 clase primare, de profesie agricultor, căsătorit, cu un copil la data încorporării, a fost repartizat la arma grăniceri, în funcția de pușcaș mitralior și grenadier. Repartizat la Regimentul 4 Grăniceri, a fost avansat succesiv fruntaș, apoi caporal, fiind lăsat la vatră în concediu anticipat, în septembrie 1930. A fost mutat apoi în Regimentul 1 Grăniceri în 1931; la 1 ianuarie 1940 a fost mutat în Compania 2 Sanitară. La 10 septembrie 1940, a fost concentrat și mutat la Grupul 5 Grăniceri Pază. La 26 octombrie 1940, a fost luat prizonier, iar la 17 februarie 1940 autoritățile sovietice l-au predat prin sectorul Companiei 4 Pază. A fost luat în evidența Companiei 1 Instrucție, ca prezentat din *dezertare*. Cu toate acestea, la 22 iunie 1941 a fost mobilizat, iar pe toată perioada războiului a fost mobilizat și concentrat succesiv. În data de 11 iunie 1944, a fost demobilizat, patru ani mai târziu fiind trecut în elementul miliții.

Din păcate, în lipsa surselor arhivistice care să ne releve soarta celorlalți colegi ai săi implicați în evenimentele de pe insula Salangic, nu se pot emite decât supoziții.

Summary

In a clear inferiority of personnel and endowment, the subunits of border guards guarding the Chilia arm of the Danube Delta were taken by surprise by the sudden landing of Soviet troops, in an action that went beyond the usual border incidents, without the slightest possibility of retaliation.

Keywords: *Border, Isles, Picket, Small Daler, Big Daler, Salangic.*

¹⁸ DAC, F. *Grupul 5 Grăniceri Pază*, dos. nr. crt. 6 pe anul 1928, f. 17.

Sorin CRISTESCU *

PRIMA JUMĂTATE A ANULUI 1941 ÎN PRESA ȘI MEMORIALISTICA ROMÂNEASCĂ

Studiul nostru își propune să prezinte modul în care evenimentul crucial al istoriei contemporane românești – participarea armatei române *din primul moment*¹ la atacul Germaniei hitleriste asupra URSS – a rămas în memoria contemporanilor și, în același timp, să releve câteva lucruri mai puțin cunoscute, reflectate în presa vremii.

O descriere asumată a contextului în care Germania și România ar fi dus *un război paralel împotriva URSS* propune istoricul german Andreas Hillgruber în volumul *Hitler, Regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane. 1938-1944*:

* **Cristescu Sorin**, doctor în istorie, cercetător științific gr. III,
Institutul de Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București

¹ În afară de România, niciuna dintre țările aliate Germaniei nu a participat la atacarea URSS în ziua de 22 iunie 1941, toate *declarând război URSS și trecând la operațiuni militare în zilele următoare*: Italia la 23 iunie, Finlanda la 25 iunie, Ungaria, la 27 iunie. Unitățile militare formate ad-hoc în Spania, Slovacia, Franța, Belgia și Olanda și trimise la luptă împotriva URSS nu angajaseră declarații formale de război ale țărilor lor. Dintre toate aliatele Germaniei, România angajase cele mai numeroase efective umane: 325.685 de militari și 207 avioane în prima zi, iar în decursul celor trei ani, efectivele statului român au atins cifra de 911.193 de militari (27.480 ofițeri, 21.824 subofițeri și 861.889 trupă), dintre care 71.585 și-au pierdut viața, 243.622 au fost răniți ori s-au îmbolnăvit și 309.533 au dispărut fără urmă, în total 624.740 de militari – mai mult decât restul aliaților la un loc.

„Aderarea României a fost doar o chestiune de formă. Pactul care nu atingea raporturile statelor participante cu Uniunea Sovietică și nici nu se referea la starea de război existentă între Germania și Marea Britanie a devenit de fapt eficace pentru prima oară abia la 12 decembrie 1941, atunci când Germania și Italia i-au cerut României să declare război Statelor Unite. Anticipând, trebuie să constatăm că nici în perioada următoare *n-a existat niciodată vreo legătură contractuală între Germania și România, care să se fi referit la lupta celor două țări împotriva Uniunii Sovietice*. Motivul constă probabil în faptul că la început s-a contat doar pe o campanie de scurtă durată în est, iar ulterior problemele formale au trecut, în ce privește partea germană, pe plan secundar. Germania și România duceau – din punctul de vedere al dreptului internațional – ca și Germania și Finlanda, doar un război paralel împotriva Uniunii Sovietice, în timp ce împotriva SUA erau aliate”².

Alți autori se referă la modul în care fusese percepută participarea României la războiul antisovietic de către Hitler și generalii săi, consemnând, de exemplu, că, la 5 decembrie 1940, după ce s-a familiarizat cu studiul referitor la o campanie împotriva Rusiei Sovietice pe care l-au expus Walther von Brauchitsch și Franz Halder, Hitler ar fi afirmat: „nu există dubiu că România, ca de altfel și Finlanda, vor merge alături de Germania în cazul unei campanii în est”, iar după terminarea campaniei, România și Finlanda ar putea fi „mărite”. Textul *Directivei nr. 21*, semnată de Adolf Hitler la 18 decembrie 1940, vine să confirme că liderul german luase în calcul „participarea activă” a României la „războiul împotriva Uniunii Sovietice”, misiunea României fiind „de a acoperi atacul flancului sudic german și de a opera împreună cu forțele germane ce înaintau în Moldova”. În timp ce trupele germane aveau să înainteze dinspre Galiția peste Prut spre Kiev, armata română urma să imobilizeze forțele armate rusești aflate în punga astfel formată. Și *Planul Barbarossa* (întocmit la 2 ianuarie 1941 de către Secția operații a statului-major al Armatei de uscat în baza aceleiași *Directive nr. 21*), implica folosirea Armatei a 12-a din România. Prevederea generală era ca România să sprijine „cu forțe selecționate” atacul german și „să execute servicii ale garnizoanei (de ocupație) și servicii auxiliare în regiunea din spate”. La 3 februarie 1941, A. Hitler concretiza că „cea mai importantă sarcină” o reprezintă apărarea zonei petrolifere românești, un factor esențial în acest sens fiind înaintarea rapidă din România spre teritoriul URSS. Cu referire la eventualele hotărâri privind celelalte state participante, Führerul afirma că acestea nu se pot lua „decât în ultimul moment”, dar ideea în cauză nu viza și România. Pentru ea, „a merge împreună este o chestiune vitală”, și urma ca, la timpul oportun, Conducătorului statului român „să i se notifice” că „a sosit momentul să se întărească forțele române din Moldova”. Concluzia ce se impune este că A. Hitler nu preconiza o înțelegere reală efectivă cu privire la planul de operații între generalul Ion Antonescu și statul-major german.

² A. Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane 1938-1944*, Humanitas, București, 1994, pp. 150-151.

Grupul de Armate Sud – care preconiza folosirea în război a forțelor române – solicita, la 12 februarie 1941, Secției operații a statului-major al Armatei de uscat un aviz în acest sens. Statul-major al Armatei de uscat nu împărțea însă posibilitatea utilizării forțelor române, considerând că armata română „nici nu putea fi apreciată ca armată”³. Colonelul de infanterie Arthur Hauffe, șeful statului-major al Misiunii Militare Germane din România pentru Armata de uscat, urma să fie informat urgent cu privire la sarcinile ce-i reveneau armatei române în cadrul *Planului Barbarossa*, pentru a stabili dacă unitățile române ar putea sau nu să fie utilizate (și în ce condiții). A. Hauffe a prezentat, la 18 februarie 1941, un raport vizând posibilitatea de a utiliza armata română, adresat șefului statului-major al Armatei de uscat. În scrisoarea de răspuns către Grupul de Armate Sud, expediată la 24 februarie 1941 și întocmită în baza raportului lui A. Hauffe, general-colonelul F. Halder estima că:

„Conform informațiilor Misiunii militare germane din România pentru Armata de uscat, în majoritate, forțele armate române nu sunt indicate pentru operațiuni de luptă independente. Trei divizii de infanterie (divizii de elită) vor putea fi folosite, probabil, pentru misiuni de atac mai ușoare în condiții favorabile. În flancul stâng al forțelor germane, folosirea diviziei moto-mecanizate pare posibilă pentru misiuni mai ușoare. În afară de aceasta, pentru moment, nu se poate stabili cu precizie pe ce forțe se poate conta. Ca efectiv maxim, pentru misiunile de apărare pot fi luate în considerare 8 divizii de infanterie, 4 brigăzi de munte și 6 brigăzi de cavalerie”.

După lovitura de stat de la Belgrad din 27 martie 1941, A. Hitler a luat decizia definitivă de a ataca Uniunea Sovietică. La 30 martie 1941, comandanților de armate și grupuri de armate li s-au anunțat sarcinile ce le reveneau. Armata a 11-a urma „să realizeze dispozitivul de acoperire pe trei grupări, pentru a da trupelor române sprijinul de care aveau nevoie”. În cadrul întrunirii, A. Hitler adoptase o atitudine destul de negativă față de armata română, sugerând că nimeni n-ar trebui să-și facă „iluzii asupra aliaților. Cu românii nu se poate face nimic. Poate că, în spatele unui obstacol foarte puternic (fluviu), ei ar putea asigura apărarea acolo unde nu se atacă. Antonescu și-a mărit armata, în loc s-o reducă și s-o îmbunătățească. Soarta unor mari unități germane nu trebuie să fie dependentă de rezistența unităților române”⁴.

³ Vezi F. Halder, *Jurnal 1939-1942*, Elit, Iași, f. a., p. 284: „Gehlen raportează despre observațiile făcute în urma turului din România... Armata română nu poate fi privită ca o armată în adevăratul sens al cuvântului”. Pe coperta a 4-a a volumului, editorii menționează că ceea ce publicaseră ei reprezintă o sinteză din însemnările scrise de F. Halder, care sunt mult mai ample.

⁴ A. Hillgruber, *op. cit.*, pp. 164-167.

Discuția dintre A. Hitler și Ion Antonescu de la München din 12 iunie 1941 a fost decisivă: generalul român a oferit dictatorului nazist participarea României, din primul moment, la atacarea URSS:

„Contrar practicii engleze, el (Führerul) nu l-ar ruga totuși în niciun caz pe Antonescu să-i acorde sprijin. Dacă Germania ar urma să facă pasul mai sus amintit, atunci armata germană ar fi înzestrată cu cele mai bune mijloace care au existat vreodată în istorie și ar câștiga deznodământul în mod precis în favoarea sa. Führerul așteaptă din partea României ca ea să facă totul numai în interesul ei, pentru a ușura desfășurarea acestei discuții. El (Führerul) îl poate asigura deja acum pe Antonescu că, după terminarea conflictului, România va primi despăgubiri, care, atât cât interesează Germania, nu ar avea delimitări din punct de vedere teritorial [...]. La o remarcă a Führerului, că el se întreabă dacă România ar urma chiar începând din primele zile să colaboreze la acțiunea împotriva Rusiei sau dacă o rămânere a României în afara conflictului n-ar determina rușii la o anumită rețineră față de teritoriul românesc, Antonescu a răspuns că el însuși dorește să lupte alături din prima zi. Rușii vor bombardarea zonele petrolifere chiar și în cazul unei neagresivități inițiale din partea României și *România nu i-ar ierta lui Antonescu niciodată dacă ar lăsa armata română cu arma la picior, în timp ce trupele germane ar fi în marș prin România împotriva rușilor*. De aceea, el este de părere că România din prima zi trebuie să participe activ la luptă. La sfârșit s-a abordat problema comandamentului suprem din România. Führerul i-a explicat lui Antonescu, că el (Führerul) intenționează să-l lase să apară în fața poporului român drept comandant suprem în acest spațiu⁵. El [Führerul] a explicat metoda prin care și în alte ocazii comandanții supremi ai armatei au procedat potrivit unor linii directoare elaborate, în general, la nivel central, dar individual posedau o libertate de acțiune relativ mare”⁶.

* * *

Una dintre sursele primare ale studiului de față sunt textele memorialiștilor români. Diferiți martori oculari ai evenimentelor din anul 1941 oferă detalii cu privire la modul în care acestea erau percepute în epocă, la atitudinile și așteptările diferitor categorii de populație, la schimbările în textura vieții cotidiene a cetățenilor simpli, dar și a liderilor politici.

După cum se poate constata din diverse surse, zvonurile cu privire la atacul Germaniei asupra URSS începuseră să circule destul de rapid și în mediul celor care nu erau direct implicați în pregătirea acțiunilor militare. Istoricul Ioan Hudiță⁷, secretarul general al Partidului Național Țărănesc, de exemplu, nota în jurnalul său „surprinzătoarele declarații ale unor cetățeni evrei din Fălticeni”:

⁵ Așadar, Hitler era dispus să treacă sub tăcere faptul că, în realitate, generalul Ion Antonescu subordonase armatele române comandamentului suprem german.

⁶ V. Arimia, I. Ardeleanu, Șt. Lache (alc.) *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite. 1940-1944*, vol. 1, Cozia, București, 1991, doc. nr. 15, pp. 102-103.

⁷ Ion Hudiță (1896-1976), istoric, profesor universitar și om politic român, membru marcant al Partidului Național Țărănesc, cunoscut pentru memoriile sale care cuprind perioada 1938-1947.

Ion Hudiță: Jurnal politic: 9 februarie - 21 iunie 1941 (vol. III)*Miercuri, 26 februarie 1941*

„La ora două, când am ajuns acasă, mă așteptau bunii mei prieteni din Fălticeni, farmacistul Ghelberg și doctorul Schwarz. I-am reținut la dejun. Mi-au povestit amândoi cum au decurs evenimentele din Fălticeni, Lespezi și Pașcani în cele 3 zile de rebeliune [...]. Trecând la politica externă, aflu de la ei o informație interesantă. Toate scrisorile pe care evreeii din Fălticeni le primesc de la rudele și prietenii lor din America sunt unanime în trei puncte: 1) Hitler se pregătește de zor să atace Sovietele, poate chiar în primăvara aceasta; evreeii din Rusia știu acest lucru și spun că Sovietele se pregătesc să reziste, însă nu fac nimic pentru a da vreun pretext lui Hitler să le atace; 2) În Statele Unite, nimeni nu pune bază pe asigurările pacifiste ale Japoniei, care se pregătește de război; îndată ce Hitler va ataca Sovietele, va intra în război și Japonia; 3) Nu numai că Anglia și Statele Unite nu vor sta de vorbă cu Hitler și Mussolini, dar de îndată ce izbucnește războiul germano-rus, ele vor încheia alianță cu Sovietele, trecând peste orice considerații de ordin ideologic; americanii detestă pe Hitler și imperialismul japonez. Le-am răspuns evreilor mei că toate aceste informații le găsesc întemeiate, întrucât la fel judec și eu situația internațională”⁸.

Perspectiva lui I. Antonescu, așteptările și convingerile acestuia transpar clar dintr-o discuție a lui cu Nicolae Lupu⁹ și Ioan Hudiță, la vila de la Predeal a generalului român. Acesta evalua conjunctura internațională într-un mod cu totul diferit de ceilalți interlocutori ai lui I. Hudiță, considerând că armata germană este practic invincibilă, iar sprijinul oferit la acel moment de SUA Marii Britanii ar fi fost doar unul formal, parte a unei strategii abile de a prelua coloniile britanice după încheierea războiului:

Sâmbătă, 5 aprilie 1941

„D-voastră pretindeți că toate acestea sunt planuri himerice pe care le fac Hitler și Mussolini, care vor pierde războiul; din păcate azi toată lumea pretinde că se pricepe în chestiuni de război, așa cum faceți d-voastră în frunte cu domnul Maniu. Aș vrea să-mi dați un singur nume de om serios, competent în astfel de probleme și care să susțină în fața mea că Hitler va pierde războiul. De când [e] lumea și cât va mai fi lume nu va mai exista o armată ca cea germană de astăzi, care funcționează ca un ceasornic și care a făcut praf toți adversarii ei, în câteva săptămâni. Vă repet încă o dată convingerea mea adâncă, adevăr matematic, că mergând alături de germani noi mai putem salva din țara noastră; în contra lor, noi dispărem de pe hartă; d-voastră conțați pe intrarea în război a Statelor Unite, ca și în 1917; de data [aceasta] vă înșelați profund; japonezii sunt destul de puternici pentru a le da de lucru în Pacific, ca să le ardă cheful de a intra în război pentru salvarea Angliei.

⁸ I. Hudiță, *Jurnal politic. 9 februarie - 21 iunie 1941*, vol. III, Institutul European, Iași, 2002, p. 39.

⁹ Nicolae Lupu (1876-1947), medic și politician român, activ în Partidul Țărănesc, ministru de interne în guvernul condus de Alexandru Vaida-Voevod (27 decembrie 1919 - 12 martie 1920), ulterior, membru în conducerea Partidului Național-Țărănesc. S-a separat de PNT în două rânduri, constituind mai întâi, în 1927, o aripă disidentă de stânga, iar apoi în 1946, când a creat Partidul Țărănesc Democrat, formațiune ce s-a coalizat cu Partidul Comunist din România.

De altfel, eu sunt convins că cercurile oficiale din Washington de-abia așteaptă prăbușirea Imperiului Britanic pentru a pune ele mâna pe moștenirea lui; faptul că Roosevelt ajută azi Anglia este o simplă abilitate din partea lui pentru a câștiga opinia publică la planul său de înghițire a coloniilor britanice. Desigur eu nu neglijez importanța potențialului industriei americane și a economiei ei, însă până când se va pune în mișcare acest colos ca să devină primejdios, Hitler va fi lichidat poate chiar și Sovietele, încât Anglia, izolată, zadarnic ar mai putea fi ajutată pentru a nu capitula¹⁰.

Notele de jurnal ale lui I. Hudiță din mai și iunie 1941 întăresc zvonurile și consemnează că cei mai mulți dintre membrii marcanți ai partidului erau convinși că, în cazul în care A. Hitler va ataca URSS, va urma un dezastru pentru el și pentru Germania.

Miercuri, 7 mai 1941

„Asupra războiului germano-sovietic părerile sunt împărțite. Majoritatea celor prezenți sunt de părerea lui Maniu că Hitler ar face o nebunie să atace Sovietele. Lupu și generalul Negrei susțin cu tărie că războiul este inevitabil, întrucât Hitler este un aventurier care, din moment ce nu se mai poate înțelege cu Rusia, n-are altă soluție decât să atace Rusia. «Numai când se va vedea în Moscova, zice Lupu, ar putea Hitler să spere într-o înțelegere cu burghezia anglo-americană». Dejunul la Mihăiescu a ținut până la 5.00¹¹.

Joi, 8 mai 1941

„Lupu e mai convins ca oricând că Hitler va ataca în curând Rusia Sovietică. «În cazul acesta, e vrednic de dus la balamuc», i-a răspuns Maniu¹².

Sâmbătă, 10 mai 1941

„Seara la ora 7.00 ne face o vizită familia Negrei, însoțită de doi prieteni ai generalului, Păsător și Bădescu, pe care i-am mai întâlnit o dată acasă la Negrei. Generalul m-a prevenit mai demult că acești doi olteni «s-ar putea să fie în serviciul de informații al Angliei». N-am niciun motiv să mă feresc de ei întrucât eu nu fac un secret din părerile mele politice, din contra, aș fi bucuros dacă aceștia ar comunica în mod exact părerile mele și ale partidului nostru patronilor lor englezi [...] discut cu ei foarte liber situația externă, arătându-le motivele care mă fac să cred în victoria Angliei. La întrebarea lui Păsătoi, dacă cred în războiul germano-rus, i-am răspuns cu vorbele lui Maniu, că ar fi o completă nebunie din partea lui Hitler. Bădescu și Păsătoi sunt siguri că nemții vor ataca foarte curând Sovietele și că acestea vor fi ajutate de anglo-americani. Ei sunt tot așa de siguri că Antonescu va colabora cu nemții în războiul contra Sovietelor. Le-am servit la toți o găstare¹³.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 90-91.

¹¹ I. Hudiță, *Jurnal politic...*, p. 143.

¹² *Ibidem*, p. 147.

¹³ *Ibidem*, p. 148.

Vineri, 16 mai 1941

„Lucrez toată dimineața la Academie, la Secția de manuscrise. Elian¹⁴ și Damian Bogdan¹⁵, care sunt și funcționari la Academie, unul pentru manuscrisele grecești, iar celălalt pentru cele slave, au informații din cercurile nemțofile că Hitler va ataca curând Sovietele, cu tot eșecul lui de a se înțelege cu Anglia. Aceste cercuri susțin că în trei-patru luni armata germană va fi în Ural și că în același timp Anglia e prea slabă pentru a încerca o debarcare pe continent. Odată lichidată Rusia Sovietică, susțin aceste cercuri, lui Hitler îi va fi mult mai ușor să se înțeleagă cu Londra. Le repet teza mea că Hitler se înșală grav de tot când își închipuie că anglo-americanii ar admite vreodată o dominație germană asupra Europei. Bogdan și Elian nu mă contrazic, însă nu cred că i-am convins. Propaganda germană face ravagii printre intelectualii noștri¹⁶.

Joi, 19 iunie 1941

„Îi invităm pe Maniu și pe Ghiță Pop la dejun. Toți ceilalți frunțași din birou lipsesc din capitală [...]. Maniu e convins sută-n sută că Londra și Washingtonul cunosc perfect pregătirile Germaniei în vederea războiului din Răsărit și probabil că și Moscova este în curent cu ele. «Faptul că Moscova dezmente regulat, zice Maniu, că ar exista vreo tensiune cu Germania și că se iau măsuri serioase la frontieră dovedește preocuparea ei de a lăsa asupra lui Hitler toată răspunderea acestui război, dacă el va avea loc». Maniu, de acord cu Ghiță Pop și cu mine, continuă să creadă că Hitler nu poate ataca Sovietele, decât numai în cazul că s-ar putea înțelege cu Anglia; altfel, merge la catastrofă sigură și apropiată¹⁷.

Vineri, 20 iunie 1941

„La 7.30 dimineață mă trezesc cu prietenii mei de la Baia, Ghelberg, Ștefănescu și Bratu, sosiți cu trenul de ora 6.00 dimineața. Sunt nerăbdători să știe cum mai văd eu situația, întrucât la Pașcani și Fălticeni «toată lumea e convinsă că vom avea război sigur». Tot județul Baia este «înțesat de trupe și depozite militare», iar pe drumul Cornul Luncii-Rădăuți «curg zi și noapte coloane militare române și germane». Ghelberg îmi dă o informație interesantă, dacă se va dovedi exactă. Evreii din Fălticeni au legături strânse cu cei din Rădăuți, unde se află și multe familii evreiești refugiate din Cernăuți. Frontiera, care e la câțiva kilometri nord de Rădăuți, este slab păzită de ruși, lucru care permite o mare contrabandă și legături cu evreii din Cernăuți. Aceștia spun că rușii se așteaptă deja de o lună și mai bine să fie atacați de noi și de germani și de aceea nu au în Bucovina decât o pânză foarte slabă de trupe, toate motorizate, pentru a se putea retrage repede în caz de atac. Mai mult, de o lună și ceva nu mai există absolut niciun depozit militar rusesc pe teritoriul Bucovinei, trupele sovietice fiind aprovizionate din depozitele de peste Prut și Ceremuș. După evreii din Cernăuți, aceeași situație ar fi și în Basarabia, unde Sovietele n-au de gând să reziste în caz de atac româno-german. În ultimele zile s-a răspândit știrea că foarte mulți evrei din Cernăuți și Chișinău pleacă în Rusia de frica unui

¹⁴ Alexandru Elian (1910-1998) istoric, elenist, profesor la Școala Superioară de Arhivistică (1934-1950), apoi la Universitatea din București (1948-1952) și la Institutul de Teologie (1956-1975); membru al Academiei Române (din 1991 corespondent, iar din 1993 titular).

¹⁵ Damian Bogdan (1907-1991) slavist, profesor universitar.

¹⁶ I. Hudiță, *Jurnal politic...*, p. 155.

¹⁷ *Ibidem*, p. 194.

atac germano-român. Toate aceste știri sunt verosimile, dar cine știe dacă sunt și adevărate! Eu le-am explicat situația așa cum o vedem noi, biroul partidului, și ei sunt de acord. Se întorc în județ cu trenul de ora 10.20 [...] Am discutat apoi situația externă. Maniu a repetat punctul său de vedere cunoscut. «Deși toată țara se află în plină febră de război și eu sunt convins că toate aparențele o justifică, începe Maniu, eu continui să cred că Hitler nu va ataca Sovietele, decât dacă este complet nebun». El a arătat apoi, în câteva cuvinte, pentru ce este cu totul exclusă o înțelegere germano-engleză pe la spatele Sovietelor, nu pentru că n-ar dori-o o parte din conservatorii englezi, ci din cauza grupului Churchill și a lui Roosevelt, care, «adevărați oameni politici clarvăzători, înțeleg ce mare primejdie ar fi pentru toată lumea căderea Europei sub dominația militarismului german; această primejdie depășește cu mult, în ochii lor, teama de bolșevism, care e deja compromis și din care nu va mai rămâne, probabil, nimic mâine, după confruntarea cu armata germană; apoi este de prevăzut că Churchill și Roosevelt vor ști la sfârșitul războiului cum să lichideze ce a mai rămas din dictatura Kremlinului pentru a asigura un regim de libertate și democrație și poporului rus»¹⁸.

Punctul culminant al acestui crescendo este însemnarea din 21 iunie 1941, în care I. Hudiță descrie, în stare de șoc, aproape nevenindu-i să creadă, felul în care i s-a adus la cunoștință faptul că România urma să intre în război de partea Germaniei:

Sâmbătă, 21 iunie 1941

„Presa noastră publică zilnic tot felul de comunicate referitoare la camuflaj și la modul cum trebuiesc făcute șanțurile și adăposturile în contra bombardamentelor aeriene... La unu trece pe la noi colonelul Mișu Marinescu, însoțit de cumnatul său, Petre Mihăilescu, pentru a-mi încredința «un mare secret: în noaptea aceasta începe atacul germano-român asupra Sovietelor». Informația o deține de la Inspectoratul Jandarmeriei și de la statul-major unde are un prieten. Nu prea iau în serios această informație, întrucât de multe ori el mi-a spus lucruri neadevărate. Totuși, preciziunea cu care vorbește mă lasă pe gânduri. Aș vrea să-i comunic această știre lui Maniu, dar n-o pot face prin telefon și nici la el nu mă pot duce... La ora unu noaptea sunt trezit din somn de Lugoșianu¹⁹, care vrea să știe unde este Maniu, căci telefonul lui nu răspunde și vrea să-i comunice ceva foarte important. I-am spus că e plecat de azi-dimineață la Snagov, unde va rămâne până luni dimineață. Lugoșianu îmi spune că la această oră, la tipografia ziarului *Universul*, sub pază strict militară, se tipărește declarația de război contra Sovietelor²⁰, care va deveni publică în cursul dimineții, printr-o ediție specială. El mă roagă să-l informez eu pe Maniu, întrucât, personal, nu are nicio posibilitate. N-am mai putut închide ochii tot restul nopții²¹.

¹⁸ *Ibidem*, p. 195.

¹⁹ Ion Lugoșianu (1890-1957), om politic și diplomat, ministru de mai multe ori în perioada interbelică, ministru plenipotențiar la Roma (1 iulie 1933 - 15 noiembrie 1937), din 1938, codirector al ziarului *Universul*. Arestat la 16 august 1949, condamnat la muncă silnică pe viață, a decedat în penitenciarul de la Râmnicu Sărat.

²⁰ Declarația de război a Germaniei a fost comunicată ministrului de externe V. M. Molotov, la Moscova, la ora 2.00 dimineața, de ambasadorul Schulenburg, iar germanii și românii au declanșat operațiunile militare la ora 3.15.

²¹ I. Hudiță, *Jurnal politic...* pp. 197-199.

* * *

Notele din iunie 1941 ale lui Constantin Argetoianu²², publicate în volumul *Însemnări zilnice*, completează tabloul prezentat de I. Hudiță cu informații detaliate primite din alte surse, care scot în lumină atât mobilizarea gradată a trupelor germane și române, cât și incertitudinea în care se afla opinia publică. Perspectiva războiului, în același timp apropiată și distantă, încă părea incredibilă.

Constantin Argetoianu: *Însemnări zilnice*

Luni, 2 iunie 1941

„[...] Vorbind cu ministrul de Finanțe, general Stoenescu²³, despre recoltă, și fiind de acord cu dânsul că recolta de grâu se arată cam slabă, simpaticul general m-a întrerupt: «Poate găsim una mai bună în Basarabia...». *Er hatte sich Überschnappt*²⁴, dar eu l-am apucat din scurt: «Ce? Intrăm în război?». Stoenescu a priceput că spusese prea mult, și a intrat în reticențe...»²⁵.

Marti, 3 iunie [1941]

„Se îngroașă gluma... Cecropid care e în contact cu nemții îmi dă știri senzaționale: Misiunea militară germană a luat sfârșit și generalul Hansen pleacă. În locul lui vine un «general-Oberst», ca șef al armatei germane din Moldova. Comandant-șef al armatelor germane și române din România va fi numit generalul Antonescu... General-Oberstul german va lucra sub ordinele lui... Așa, și abia acum se explică pentru ce Antonescu a fost numit general de armată, acum o lună ca să poată fi pus deasupra unui «general Oberst» (general de corp de armată). Antonescu așteaptă avionul german ca să meargă la Berlin, unde este chemat de Hitler, pentru ultimele consfătuiri... «Ipoteza bluffului» cu Rusia devine din ce în ce mai șubredă, și cealaltă ipoteză, că germanii vor să termine cu Rusia pe timpul căldurilor care îi silește la o pauză în Africa și spre Suez ia tot mai multă consistență...

Toată lumea vorbește numai de mobilizare și de război. Trupe germane cu grosul vin și trec spre Moldova... Rechizițiile au început; concediile ofițerilor concentrați au fost suprimate, alte contingente au fost chemate. În jurul guvernului atmosferă de război. În afară de ieșirea lui Stoenescu, și ceilalți miniștri se arătau ieri războinici. Numai general Pantazi, întrebând de mine, s-a arătat mai rezervat, dar n-a negat cu hotărâre...

²² Constantin Argetoianu (1871-1955) om politic român. Și-a început cariera în Liga Poporului a lui Al. Averescu. Ministru în guvernările generalului Al. Averescu din 1918 și din 1920-1921, apoi membru în Partidul Național Român (1925-1926) și în Partidul Național Liberal (1927-1930); ministru de finanțe în guvernul condus de Nicolae Iorga (aprilie 1931 - mai 1932). În iunie 1932, și-a înființat propriul partid, *Uniunea Agrară*. Susținător al regimului de autoritate monarhică al Regelui Carol al II-lea. Prim-ministru (28 septembrie - 23 noiembrie 1939). Arestat de regimul comunist în noaptea de 5/6 mai 1950. A încetat din viață în închisoarea de la Sighet. Celebru memorialist.

²³ Nicolae Scarlat Stoenescu (n. 21 februarie 1890, Craiova - d. 2 martie 1959, colonia de muncă Culmea), general român și om politic. Ministru de finanțe în guvernul Ion Antonescu (27 ianuarie 1941 - 2 noiembrie 1942); de la 7 iunie 1938 a comandat Brigada 4 Artilerie; la 27 februarie 1939 a fost avansat la gradul de general de brigadă și numit, la 1 iulie 1939, comandantul Brigăzii 1 Fortificații; în 1940, secretar general al Ministerului Apărării Naționale; la 10 ianuarie 1941, numit prin înalt decret comandantul Diviziei 1 Blindate. Creatorul primei divizii blindate românești.

²⁴ „Îl luase gura pe dinainte” în limba germană.

²⁵ C. Argetoianu, *Însemnări zilnice. 21 aprilie - 31 decembrie 1941*, vol. IX, ed. îngrijită de S. Neagoe, Machiavelli, București, 2008, pp. 90-91.

Ottescu²⁶ îmi spune azi, vine de la Brașov, că acolo orașul mișună de ofițeri nemți și chiar italieni, care toți nu mai ascund că până la 15 iunie vor intra în Rusia. Ottescu mai spune că prin gara Brașov trec într-una trenuri cu tancuri, cu trupe, cu muniții germane spre Moldova.

Ottescu e prieten bun cu generalul Pantazi și cu colonelul Mazarini (șeful biroului operațiilor de la Marele Stat-Major): aceștia i-au spus că războiul cu Rusia e o certitudine, dar că nu se poate ști când va izbucni²⁷.

Joi, 5 iunie [1941]

„Cazanul zvonurilor senzaționale a fiert ieri toată ziua... Către seară enervarea ajunsese la culme. Mai erau câțiva războinici, dar marea majoritate era convinsă că «Rusia a cedat» și că războiul pe Prut era evitat... Fiecare din cei ce veneau la Club cu precizări văzuse, ba pe șeful marelui stat-major, ba pe un ministru, ba pe generalul Hansen, ba pe nu mai știu cine. Și versiunea tuturor era identică, sau aproape identică: Rusia consimțise să arendeze (!) pe 25 de ani, Germaniei, întreaga Ucraină cu ținuturile ocupate la vest de această provincie, prin urmare Basarabia și Bucovina, pe care Germania ni le-ar trece imediat nouă! Radian pretindea chiar că la statul-major i se spusese că un comunicat ar urma să apară azi în acest sens... N-a apărut niciun comentariu la noi, azi-dimineață, dar a apărut unul la Berlin, reprodus de gazetele noastre, în care se spune scurt, că «nicio înțelegere militară între Rusia și Germania n-a fost încheiată»... Deocamdată să reținem următoarele puncte, care par certe:

- 1) Germanii au masat și masează în continuu trupe în Moldova.
- 2) Noi am mobilizat și mobilizăm pe ale noastre în aceeași direcție.
- 3) Negocieri între germani și ruși există, oricât s-ar dezminți de unele cercuri.
- 4) Germania, dacă războiul se prelungește, nu poate lăsa Rusia în picioare, să arbitreze pacea...”

Marti, 10 iunie [1941]

„Situația neschimbată, la noi. «Pregătirile de acțiune» (acesta este acum termenul consacrat) continuă cu febrilitate. Spre Moldova nu mai circulă decât trenuri militare. Noi avem acolo concentrate 15 divizii, și nemții, se zice, 16. Asupra negocierilor germano-ruse, tăcerea e absolută. Lucru ciudat, nici emisiunile antiaxiste nu spun nimic. Probabil că negociază. Și englezii cu Moscova... Dacă trebuie să credem pe cei care ar fi în măsură să știe ceva, Germania a cerut Rusiei să se pronunțe dacă înțelege, și cum, să se încadreze în planul noii organizări a Europei. Germania a adăugat că în această nouă organizație, Ucraina trebuie să se bucure de o autonomie absolută și de o constituție în acord cu tendințele național-socialiste. În fine, Berlinul mai cere un control al producției rusești, pe terenul agricol ca și pe cel industrial...

Se afirmă că nemții nu vor aștepta prea mult răspunsul Sovietelor (chestiune de a se asigura utilizarea recoltei noi) și că o «acțiune» germană de ordin militar trebuie așteptată între 15 și 20 iunie, în cazul în care răspunsul rusesc n-ar fi satisfăcător...

Prietenul meu, ambasadorul Tanriör²⁸, e sigur de război între cele două mari puteri, mi-a mai spus-o și ieri...²⁹.

²⁶ Nicolae Ottescu (n. 1 mai 1885, Galați - d. 11 februarie 1950, București), prozator și dramaturg român, ministru al afacerilor interne între 28 septembrie 1939 și 23 noiembrie 1939. Fratele compozitorului Ion Nonna Otescu (1888-1940).

²⁷ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 98.

²⁸ Hamdullah Suphi Tanriöver (1885-1966) își prezentase scrisorile de acreditare la București la 27 aprilie 1931 și va rămâne aici până în septembrie 1944; cf. *Almanach de Gotha*, 1935, p. 1238.

²⁹ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 123.

Duminică, 15 iunie [1941]

„Situatie neschimbată... Pe când lumea e în freamăt, augurii tac și ziarele sunt insipide... Din informațiile culese până aseară ar putea să rezulte: 1) că generalul Antonescu s-a înapoiat de la München nu numai încântat, dar «în al nouălea cer», expresia e a lui Mareș³⁰, prietenul lui Antonescu, care a avut prilejul să-1 vadă chiar ieri sau alaltăieri... și, 2) că «acțiunea» împotriva Rusiei ar fi amânată cu 8-10 zile, și ar urma să se declanșeze după 20 curent... Întârzierea ar fi datorată faptului că nemții nu sunt încă «gata de atac» cel puțin așa pretind oameni din jurul Legației germane, de obicei bine informați...»³¹.

Marti, 17 iunie [1941]

„Aflu dintr-un izvor sigur, din anturajul lui Antonescu, știri lămuritoare asupra călătoriei generalului la München și asupra evenimentelor în curs. Deși izvorul este de așa natură încât nu-mi permite să mă îndoiesc de exactitatea informațiilor, nu-mi vine să le cred... Le însemn totuși aci și vom vedea dacă viitorul le va confirma... Antonescu s-a înapoiat de la Hitler, nu numai cu Bucovina și Basarabia în buzunar, dar și cu tot Ardealul, afară de o strâmtă zonă la granița de vest, care ar cuprinde orașele Oradea Mare, Careii Mari, Satu Mare și Sighetul Marmăției lăsate ungarilor... Vom primi, în plus, Torontalul sârbesc, în care se va transfera populația românească din Timoc; apoi Pocuția (dincolo de Nistru) (??) și tot dincolo de Nistru, la sud, o bună porțiune din Ucraina... Scriu, și mă întreb dacă sunt treaz!...

Nu este exact că comandamentul trupelor germano-române din Moldova va fi pus sub ordinele mareșalului Reichenau, cum s-a zvonit. De la Marea Neagră până la nordul Bucovinei, trupele germano-române vor fi puse sub comanda generalului Antonescu, care va avea sub ordinele sale pe general- Oberstul Ritter von Schobert. Generalul Antonescu este azi, marți, la Piatra Neamț, la cartierul generalului von Schobert, care îi prezintă statul său major și pe diverșii comandanți ai unităților mai importante...

Intrarea în acțiune este hotărâtă pentru sfârșitul săptămânii...»³².

Luni, 23 iunie [1941], Breasta

„Înfrigurarea a ajuns vineri la București, la paroxismul ei. Simțeam cu toții că sorocul marilor hotărâri ajunsese la scadență... O zi-două, poate ceasuri ne mai despărțeau de pasul decisiv. Toate informațiile mele confirmau părerea că până duminică vom fi în război...

Pe la amiază, m-a chemat Palatul Regal la telefon. Era colonelul Mardare care mi-a făcut cunoscut că, «dată fiind atmosfera generală, enervarea opiniei publice, nu era bine ca *cei mari* să benchetuiască pe când cei mici se luptau cu nevoile (argumentele mele din ziua Derby-ului, de care însă nu s-a ținut seama atunci) și că era mai bine să nu aibe loc dejunul de la Jockey-Club de duminică». În acest sens, i se telefonase de la Sinaia. Am răspuns că dorințele Majestății Sale erau pentru noi ordine. Am dat acest răspuns cu atât mai voios, cu cât fusese părerea mea de la început... Colonelul Mardare a adăugat că un aghiotant regal va veni la curse duminică, să remită câștigătorului Premiul Regal, în numele Regelui, pocalul obișnuit...

³⁰ Nicolae Mareș (1887 - ?), inginer, ministru secretar de stat la agricultură în guvernarea lui Ion Antonescu; condamnat la 10 ani de detenție la procesul din 1946.

³¹ C. Argetoianu, *op. cit.*, pp. 127-128.

³² *Ibidem*, pp. 140-143.

Am priceput că până duminică va începe dansul...

Ducându-mă pe la orele șase la Jockey-Club, ca să decomand dejunul, am aflat că se tăiaseră telefoanele la mai toată lumea. Nu mai încăpea nicio îndoială...

Înapoiat acasă am constatat cu plăcere că amândouă telefoanele mele funcționau. Am fost mirat de această favoare, în însușirea mea de prigonit... Am încercat să telefonex la mai mulți prieteni: niciun răspuns, aparatele mute. Nu s-au lăsat aparate în funcțiune decât autorităților, funcționarilor superiori, medicilor creștini și câtorva favoriți (printre care și eu!!). Intrarea în război era, evident, iminentă...

Noapte fără somn. Am chibzuit cu nevastă-mea și cu fiică-mea. Eu vream să nu mă mișc din București, ele insistau să plec. Soția mea se aranjase cu d-na Negroponte sa petreacă primele zile ale războiului la Afumați. Fiica mea trebuia să plece a doua zi dimineața, sâmbătă, la Breasta, unde își are fetele. După multă ezitare, m-am hotărât și eu să plec cu dânsa. M-am hotărât fiindcă n-am văzut pentru ce să rămân în București, unde nu aveam nicio însărcinare, nici treabă, nici datorie de îndeplinit. M-am hotărât, nu atât de frica bombelor (sunt fatalist și nu mi-e teamă de o lovitură care să mă curețe; la vârsta mea, o zi mai devreme, sau o zi mai târziu...) cât de a gazelor. Bestiile de ruși, în ura lor împotriva noastră, și în lipsa lor de orice scrupule internaționale, ar fi în stare să ne verse iperită sau altă porcărie. O agonie în cele mai oribile torturi mă înspăimântă...

M-am hotărât. Alții și-au golit casele și au dus ce aveau mai prețios la țară. Eu am lăsat tot pe loc, mi-am făcut un geamantan pentru zece zile și am plecat sâmbătă la amiază, convins că duminică probabil nu se va mai putea trece. M-am înțeles cu nevastă-mea, să stea ea la Afumați și eu la Breasta până vom vedea *cum se prezintă afacerea*. Dacă rușii nu întrebuițează gazele, să ne înapoiem la București...

Am plecat sâmbătă la amiază, cu automobilul fiicei mele, scăpat nu știu cum de rechiziție, și seara, de masă am fost la Breasta. Pe drum, nicio neplăcere...

Ieri toată dimineața am ascultat la Radio. Am aflat astfel trecerea Prutului, am ascultat manifestul generalului Antonescu (părți frumoase, dar prea lung și prea bombastic), manifestul dlui Ică în numele guvernului – peltea zemoasă și lipsită de autoritate; am luat cunoștință de decretul de mobilizare și de promovarea domnului Ică la rangul de vicepreședinte al Consiliului...

La amiază, ni s-a citit manifestul lui Hitler către poporul german (cu o jumătate de oră înainte, prinsesem câteva fragmente prin postul din Sofia), concis, precis, și fără garnitură literară ca al Antoneștilor, prin urmare mult mai impresionant...

Hitler arată «că Rusia a rupt și a trădat pactul de amicitie dintre cele două țări».

Hitler mărturisește că și-a dat seama de la începutul războiului de reaua-credință a Sovietelor, dar că Germania, în dorința menținerii păcii, n-a reacționat cum ar fi putut împotriva călcărilor înțelegerii din 1939. În tratatul din acel an, sau mai bine-zis cu prilejul aceluși tratat, Germania și-a fixat «sferile sale de interese». Ocuparea Lituaniei și a Bucovinei, războiul cu Finlanda – au jignit aceste sfere de interese... Reichul dorind o clarificare a situației a invitat pe dl Molotov la Berlin (astă-primăvară)³³, și cu prilejul acestei vizite comisarul externelor sovietic a pus Führerului patru chestiuni: 1) Care ar fi atitudinea Germaniei dacă Rusia ar trece dincolo de Prut; 2) *Idem* în cazul unui nou război cu Finlanda, care amenință (!) siguranța URSS-ului; 3) *Idem*, dacă Rusia ar garanta independența Bulgariei și ar instala

³³ Corect: la 13 noiembrie 1940.

garnizoane rusești în această țară pentru punerea în aplicare a acestei garanții (ocupare ce ar putea avea de scop și detronarea Regelui Boris); 4) Care ar fi reacția Germaniei în cazul ocupării unor porturi de-a lungul Strâmtoarelor de către forțele sovietice, pentru garantarea libertății navigației în Marea Neagră.

Hitler a răspuns lui Molotov: La nr. 1: garanția dată României *e generală*, și va juca în fața unui atac din partea oricui. La nr. 2: Führerul nu vede ce amenințare (!) poate constitui Finlanda pentru Republicile Sovietice – dar că, în niciun caz, Germania nu va putea tolera un nou război în bazinul Mării Baltice. La nr. 3: Bulgaria este un stat suveran, și poate încheia orice convenție, *în cadrul legăturilor sale*. Pentru a da un răspuns precis la această întrebare, Führerul are nevoie să se consulte cu aliatul său (Italia). La nr. 4: Hitler dorește ca și Rusia libertatea navigației Mării Negre, nu va putea însă tolera instalarea niciunei puteri străine pe malurile Strâmtoarelor... Rusia și-a urmărit tot timpul politica ei de duplicitate, de la începutul războiului, tratând cu Anglia împotriva Germaniei, cum tratase cu Germania împotriva Angliei.

Interesant pentru noi: Hitler acuză Sovietele de a fi pus la cale Rebeliunea legionarilor, din ianuarie, pentru a răsturna pe Antonescu și a arunca România într-o stare de anarhie care să permită Moscovei să intervină... (Toată acțiunea elementelor comuniste în răzmerița legionarilor e aci dată pe față).

Din documentele găsite la Belgrad reiese clar că lovitura de stat din Iugoslavia n-a fost pusă la cale numai de Anglia, ci și de Moscova, care a promis avioane și arme sărbilor prin Salonic, și a încheiat un tratat de amicitie cu Iugoslavia, a doua zi după lovitura de stat... Numai înaintarea rapidă a forțelor germane spre Salonic a împiedicat ajutorul rusesc făgăduit...

Mai spune multe Hitler; dar manifestul lui e de domeniul istoriei, nu este locul să-l comentez aci, rând cu rând... Două observații numai: 1) Afirmația lui Hitler că am cerut garantarea granițelor noastre de către Germania după lovitura din iunie trecut cu luarea Basarabiei și Bucovinei nu este exactă. N-am cerut atunci nicio garanție, cu atât mai mult (după cum mărturisește chiar Hitler) cu cât Germania ne-a sfătuit să primim ultimatumul rusesc și ne-a amenințat chiar cu atacul Ungariei și al Bulgariei în cazul în care ne-am opune. *Garanția germană ne-a fost oferită de Guvernul Reichului odată cu arbitrajul de la Viena, când ni s-a luat Ardealul...*³⁴.

* * *

Cel puțin pentru comparație, merită citate și notele de jurnal ale scriitorului Mihail Sebastian³⁵, care descrie situația dintr-o cu totul altă perspectivă decât cea a politicienilor. Notele lui de jurnal demonstrează cu prisosință climatul de incertitudine și informații contradictorii care, treptat, se transformă într-o așteptare înfrigurată a momentului în care se va declanșa războiul germano-sovietic.

³⁴ Afirmație eronată a lui Constantin Argetoianu. La 2 iulie 1940, nereușind să-l contacteze telefonic pe A. Hitler, regele Carol al II-lea a cerut liderului german prin intermediul ministrului plenipotențiar Fabricius ca Germania să acorde garanții României privind frontierele ce îi mai rămăseseră. Cf. Andreas Hillgruber, *op. cit.*; C. Argetoianu, *op. cit.*, pp. 217 -218.

³⁵ Mihail Sebastian (1907-1945) prozator, jurnalist și dramaturg român de origine evreiască, cunoscut pentru piesele sale de teatru care se joacă și astăzi.

Mihail Sebastian: Jurnal 1935-1944*Duminică, 13 aprilie [1941]*

„La Moscova, două fapte interesante, mai mult cu semnificație ascunsă, decât prin ele însele: protest oficial împotriva intervenției maghiare în Iugoslavia și pact de neutralitate cu japonezii. Un război germano-rus devine posibil”³⁶.

Joi, 24 aprilie [1941]

„În zece zile, cel mult, Hitler va fi liber pentru o nouă lovitură. Spre Franța și Spania, având ca obiectiv simultan flota franceză și Gibraltarul? Spre Turcia? Spre Suez? Toată lumea vorbește despre un război iminent împotriva rușilor. Dar eu nu cred. Hitler nu le va face această plăcere englezilor”³⁷.

Sâmbătă, 31 mai [1941]

„Școlile urmau să fie deschise până la 21 iunie. Un ordin urgent al ministrului scurtează însă termenul până la 14 iunie, când totul (universități și licee) trebuie să fie terminat. De ce? Se întreba azi toată lumea cu îngrijorare. Se vorbește din nou despre mobilizare și circulă iar zvonuri despre un război cu rușii. Am impresia că e o nouă farsă”³⁸.

Duminică, 1 iunie [1941]

„Dar Rusia? E cu puțință un război ruso-german? De trei zile toată lumea îl crede iminent. De ieri suntem aici, în București în atmosferă de mobilizare. Vineri a fost «black-out»³⁹. Ieri s-a ordonat săpare de șanțuri antiaeriene în fiecare curte, trebuind să fie gata în maximum două săptămâni. Astăzi s-au suprimat o serie de trenuri. Se fac probabil noi deplasări de trupe. E un val de concentrări și rechiziții. În plină perioadă de munci agricole, se iau caii și boii oamenilor. În Moldova cei care vin de acolo (G. M. Cantacuzino, de ex.) povestesc că regiunea Prutului este în mod vizibil zonă de război. În tramvaie, pe stradă, în restaurante se vorbește despre război, război, război. Politic judecând, este neprobabil. Dar starea de fapt e incontestabilă. Să fie din nou un mare bluff? Dar punerea în scenă ar fi prea costisitoare și în fond inutilă”⁴⁰.

Luni, 2 iunie [1941]

„Război, război, război... Nu se vorbește decât despre asta. Fiecare om întâlnit are să-ți dea o informație în plus: Armata IV și V sunt mobilizate, administrațiile financiare din Moldova sunt refugiate în Oltenia, mobilizarea generală va fi decretată în ziua de 5... Nu știi ce să crezi, cum să verifici, pe cine să întreb. Începe panica și totul scapă de sub controlul judecății moderate.... (ce se va întâmpla oare cu noi, evreii? Care va fi situația noastră militară în caz de mobilizare generală?)”⁴¹.

³⁶ M. Sebastian, *Jurnal 1935-1944*, Humanitas, București, 1996, p. 326.

³⁷ M. Sebastian, *op. cit.*, p. 331.

³⁸ *Ibidem*, p. 339.

³⁹ Exercițiu de camuflare a luminilor.

⁴⁰ M. Sebastian, *op. cit.*, pp. 339-340.

⁴¹ *Ibidem*, p. 340.

Miercuri, 11 iunie [1941]

„Aseară, la Alice, sună telefonul. Cineva care comunică din partea colonelului Lovinescu că s-a fixat data ofensivei asupra Basarabiei: 20 iunie⁴².”

Joi, 12 iunie [1941]

„Mai mult decât ieri, mai mult decât oricând, toată lumea crede în război. Aseară am auzit de câteva ori, din câteva locuri: «...astă-noapte expiră ultimatumul». Era lume care aștepta un bombardament pentru noaptea trecută... Generalul Antonescu e de ieri în Germania. Întrevederi cu Ribbentrop și Hitler. S-ar părea că se iau deciziuni ultime.

«Tot nu crezi? Tot nu crezi?», mă întreba azi-dimineață Eugen Ionescu⁴³, descompus de panică.

Se fac pe stradă arestări de evrei care, se zice – vor fi trimiși în lagăre. Nu știu după ce criteriu. Am văzut și eu pe Lipscani, între baionete, o coloană întregă de oameni de tot soiul, cei mai mulți bine îmbrăcați⁴⁴.

Joi, 19 iunie [1941]

„Carandino, venind de la *Curentul*, îmi spunea că după toate probabilitățile războiul va izbucni la noapte...

„Pippidi⁴⁵, la telefon, îmi spune că războiul va începe mâine dimineață, dacă va înceta ploaia. Doctorul Weber știe cu precizie că toate ministerele au alcătuit liste de funcționari care urmează să fie numiți în Basarabia. Tot el știe că generalul a decis să intre în Chișinău în ziua de 27 iunie, când se împlinește un an de la pierderea provinciei. Aristide îmi povestește că toate fabricile (inclusiv fabrica lui de hârtie – deci informația e sigură și faptul riguros exact) au primit instrucțiuni să-și pregătească rezervele necesare pentru a fi duse și distribuite în Basarabia⁴⁶.”

Sâmbătă, 21 iunie [1941]

„Telefoanele particulare blocate. Impresie ciudată de primejdie, de izolare, de asediu. Ți se pare că nu mai poți comunica cu nimeni. Autobuzele nu mai merg. Se zice că au fost transformate în automobile sanitare. Poate mă înșel de străzile mi se păreau azi mai pustii decât altădată. Adania⁴⁷ îmi spune că Teatrul Național a pus în repetiție piese pentru teatrele din Chișinău și Cernăuți⁴⁸.”

⁴² *Ibidem*, p. 343.

⁴³ Eugen Ionescu (1909-1994), celebru scriitor român de limbă franceză, s-a stabilit la Paris inițial ca atașat cultural la Legația României din Paris, în 1942, prin bunăvoința vicepremierului Mihai Antonescu, care intenționa să salveze mai mulți intelectuali români, trimițându-i să lucreze în diplomație în țările de care erau legați sufletește.

⁴⁴ M. Sebastian, *op. cit.*, p. 344.

⁴⁵ Dionisie M. Pippidi (1905-1993), arheolog, epigrafist, istoric al antichității greco-romane, membru titular al Academiei Române. În 1943 s-a căsătorit cu Liliana Iorga, una din ficele lui Nicolae Iorga, fiul lor este istoricul Andrei Pippidi.

⁴⁶ M. Sebastian, *op. cit.*, p. 348.

⁴⁷ Alf Adania, scriitor și traducător.

⁴⁸ M. Sebastian, *op. cit.*, p. 348.

* * *

Presa românească a anului 1941 oferă și ea surse utile pentru reconstituirea atitudinilor, dar și a unor măsuri prezentate de autorități și de ziariștii fideli lor într-o lumină ce le camufla, adesea, adevărata natură.

Încă din 2 iunie (ziua de naștere a lui I. Antonescu pe stil vechi) ziarul *Universul* anunța pe prima pagină un comunicat conform căruia: „Conducătorul statului e hotărât să stârpească trândăvia”, dar textul de fapt era în egală măsură o amenințare cu sancțiuni drastice la adresa refugiaților din Transilvania și Basarabia, care se duceau să primească ajutoare din mai multe locuri: „Toți aceștia, după identificarea lor, care este în curs, vor fi pedepsiți după cum merită”⁴⁹.

Duminică, la 15 iunie, gazeta *Vremea* consemna pe un ton laudativ faptul că s-au împlinit 70 de ani de la nașterea savantului Nicolae Iorga. Se publicau articole elogioase și se oferea o listă exhaustivă a cărților publicate de marele istoric⁵⁰.

O altă temă abordată de presă viza rezultatele recensământului din 6 aprilie 1941. Iată ce scria ziarul *Universul* la 15 iunie 1941:

„Conducerea lucrărilor recensământului efectuat la 6 aprilie, comunicându-ne datele provizorii ale rezultatelor preliminarilor [...] a ținut să precizeze că ele rezultă din totalizarea cifrelor, fără verificarea sistematică a materialului în curs de efectuare.

Populația țării la 6 aprilie 1941 este, potrivit acestor date, de 13.492.933 suflete. În România întregită aveam aproape 20 milioane de locuitori, dar numai pe teritoriul cuprins în fruntariile de azi aveam la 1930, 11.895.711 locuitori, deci un spor de 14% datorit vitalității poporului român și deplasărilor de populație pricinuite mai ales de refugiu... Aproape trei milioane constituie populația orășenească (23%) din care în cele 11 municipii trăiesc 1.876.674 de suflete. Bucureștii au astăzi 999.658 locuitori față de 639.040 câți erau în 1930. Populația țării trăiește în 3.202.604 gospodării și locuiește în 2.700.685 de clădiri. Sunt 2.305.708 exploatări agricole din care numai 95.195 lucrează mai mult de 10 ha sau posedă vii, grădini de zarzavat, crescătorii de vite, oi și păsări.

Concluziile arată că România devenind o țară suprapopulată în agricultură și lipsită de debușee pentru brațe de lucru în industrie, se impune o intensificare în primul rând a culturii agricole. Ceea ce nu e greu, pentru că noi în dese rânduri, pe baza cifrelor comparative, am arătat ce se face pe acest teren în alte țări.

Germania produce 27,4 chintale de grâu la hectar, Anglia 25,6, Franța 18,6, Italia 16,1, Bulgaria 15,4, iar România numai 12,5 chintale la hectar.

România produce 10,4 chintale porumb la hectar, pe când Italia 22,6; Danemarca produce 34,2 chintale de orz la hectar, Germania 25,3, Turcia 12,2, iar România 6,6 chintale la hectar⁵¹...

Revenind la rezultatele recensământului citim în relația oficială că sunt 302.090 evrei.

⁴⁹ *Universul*, nr. 146 (2 iunie) 1941, p. 1.

⁵⁰ *Vremea*, nr. 605 (15 iunie), 1941.

⁵¹ O situație aproape identică în datele de la 1920, așadar transformarea dorită era practic irealizabilă.

Așteptăm și preciziunile cu privire la religie. La recensământul din 1930 era o importantă diferență între «evrei» și «cetățeni români» de religie mozaică⁵².

În orice caz, cifra este extrem de interesantă. La 1900 după statistica oficială a lui Leonida Colescu – a cărui origine îl făcea să nu fie bănuțit de... anti-semitism – România mică avea 269.015 evrei. Sporul de teritorii rămas azi, înmulțirea firească a elementului mozaic, cei veniți de pe alte meleaguri în acești 40 de ani, totul să nu reprezinte decât cifra de 33.075 de evrei?

Trebuie să așteptăm «verificarea sistematică» promisă prin comunicarea oficială⁵³ publicată ieri⁵⁴.

La 18 iunie 1941, ziarul *Universul* publica un document inedit, *Chemarea Generalului Antonescu către săteni*, în esență un apel la colectivizare *avant la lettre*:

„D. general Ion Antonescu, Conducătorul statului și președinte al consiliului de miniștri, adresează sătenilor următoarea «chemare»:

Chemarea Generalului Antonescu către săteni

«Săteni dragi,

Din primul ceas al guvernării mele mi-am îndreptat gândul spre voi...

Voi ați înțeles că eu nu sunt Dumnezeu să pot face dintr-o Țară sfâșiată și sărăcită, zdruncinată și despărțită, un rai pământesc.

Dar ați simțit cu sufletul vostru cinstit, cu sângele vostru de Români curați, că guvernarea mea ucide necinstea, zdrobește nedreptatea și biciuiește trândăvia.

Și mi-ați dat încrederea și așteptarea voastră credincioasă.

Voi ați simțit că eu muncesc ca și voi, că guvernarea mea nu este stăpânire de interese de partizani și truții, ci muncă pentru înălțarea Neamului și a voastră.

Ne-ați simțit munca noastră umăr de umăr...

Munca voastră trebuie sprijinită, luminată, învățată.

De aceea, ca să înțelegeți că tot ce v-am cerut pentru voi a fost; că făgăduiala cinstei, economiei și asprimii statului la voi se întoarce, fiindcă mi-ați înțeles strădania,

Am hotărât:

Acolo unde vă veți constitui în obștii de muncă și vă veți îndatora să munciți, după îndrumările statului, voi cumpăra unelte agricole, sape, grape, tractoare și toate cele trebuincioase muncii ogoarelor voastre și se vor împărți obștiilor, fără bani, fără nicio plată.

⁵² Cifra evreilor de atunci era de 756.930, reprezentând 4,03% din totalul populației de 18.057.028 locuitori. Vezi pe larg, V. Achim, *Evreii în cadrul recensământului general al României din 6 Aprilie 1941*, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România *Elie Wiesel*, București, 2008, p. 29. La recensământul din 25 ianuarie 1948, diferențierea se făcea pe baza *limbii materne* și se arăta că limba idiş era vorbită de 138.795 persoane (0,9%) din totalul populației de 15.872.624 locuitori.

⁵³ Datele definitive nu au fost publicate niciodată. Bombardamentul de la 4 aprilie 1944 a distrus barăcile Institutului de pe Splaiul Unirii și o mare parte din materialele recensământului. În acel an a fost dat publicității *Recensământul General al României din 1941, 6 Aprilie*. Date sumare *pro-visorii*, Institutul Central de Statistică, București, 1944, vezi pe larg în V. Achim, *op. cit.*, p. 19.

⁵⁴ *Universul*, nr. 158, 1941, p. 1.

Aceasta este dania statului și a mea.

Această danie este nu numai o răsplată, ci și o îndatorire de muncă.

Știți, săteni, că pământul și brațele voastre pot rodi mai mult.

Lângă voi, proprietarul mare de pământ și chiar unii dintre voi scot de pe aceeași întindere roade bogate prin sămânță și muncă îngrijită.

Toți trebuie să faceți la fel.

Pentru că nu pot să dau fiecăruia dintre voi unelte și nici nu se poate risipi pentru fiecare din micile voastre loturi tractoare, grape și altele, trebuie să vă adunați în obștii.

Fiecare dintre obștii se va obliga față de stat să îngrijească uneltele primite, iar fiecare dintre voi se va îndatora să cultive pământul după îndrumările de muncă date de stat.

Obștiile vor primi pe lângă unelte și sămânță selecționată, dar se vor îndatora să vegheze sub îndrumarea statului, la executarea însămânțatului, plivitului și prășitului, treierarea și adunarea recoltei după aceleași reguli.

Recolta voastră se va înmulți, statul se va îngriji s-o vindeți cu preț bun, scăpându-vă de toți cei care vă speculează rodul.

Dacă voiți deci să vă îmbunătățiți starea, să folosiți dania ce vă face statul, adunați-vă și întemeiați-vă de îndată obștiile cari s-o primească.

Primăriile, camerele agricole și ministerul de agricultură vor aduna actele voastre de întemeierea obștii și vă vor da apoi uneltele și mașinile cu cari să vă îmbogățiți munca, pe măsură ce ele vor sosi din Germania, unde le-am comandat.

Curând voi face fabrici unde să vă aduceți rodul și să puteți munci, pentru ca astfel să vă ajut să găsiți un loc de vânzare mai bună pentru recolta și pentru plata brațelor voastre muncitoare.

De asemenea dacă vă veți lua sarcina să faceți prin obștii grajduri, dacă veți cultiva fânețe artificiale și vă îndatorați să îngrijiți vitele, vă voi da tot fără bani vite de rasă și vă voi ajuta cu material lemnos pentru ridicarea grajdurilor.

Iată, săteni, ce a făcut Generalul din munca voastră și cuvântul ce vi l-a dat.

Aștept de la voi supunerea la noile învățături de muncă, fiindcă aceasta este pentru binele și înălțarea satelor, pentru viitorul copiilor voștri.

General Antonescu»⁵⁵

Mai jos de această proclamație, ziarul anunța *Camuflarea luminilor pe tot cuprinsul municipiului București și suburbane*: „De-aseară s-a revenit la camuflarea completă a luminilor pe întreg cuprinsul capitalei... Organele de control militare și polițienești ale capitalei vor sancționa pe loc orice abatere”⁵⁶.

După declanșarea războiului, pe lângă comunicatele și relatările triumfaliste, apăreau și anunțuri cutremurătoare, cum ar fi cel publicat pe prima pagină a *Universului* din 2 iulie 1941, cu titlul *500 de evrei comuniști executați la Iași. Ei au tras din case focuri asupra ostașilor germani și români*.

⁵⁵ *Universul*, nr. 161 (18 iunie), 1941, p. 1.

⁵⁶ *Ibidem*.

„Comunicat

Sovietele urmăresc pe toate căile să producă acte de sabotaj, de dezordine și de agresiune, în spatele frontului. În acest scop lansează din avion – cu parașutele – spioni și agenți teroriști, cari iau contactul cu agenții rezidenți din țară și cu populația iudeo-comunistă pentru a organiza împreună acte de agresiune. Câțiva din acești agenți au fost prinși, iar actele de agresiune încercate au fost sancționate.

La Iași au fost executați 500 iudeo-comuniști, care trăseseră focuri de armă din case asupra soldaților germani și români. Toate încercările ce se vor mai face de a tulbura liniștea și ordinea vor fi reprimare pe loc, fără cruțare.

Populația pașnică are datoria de a divulga imediat autorităților locale pe toți cei suspecti și pe toți străinii apăruiți de curând în localitate. Cine nu divulgă la timp pe acești tulburători ai ordinii și siguranței vor fi executați, împreună cu toată familia⁵⁷.

Ziarul *Curentul* din 8 iulie 1941 anunța, în aceeași ordine de idei, că: „Pentru fiecare ostaș german sau român vor fi executați 50 iudeo-comuniști”:

„În ultimele zile au fost câteva cazuri când elemente străine de neam și dușmane intereselor noastre au tras focuri contra soldaților germani și români. Orice încercare de repetare a acestor mișcări agresive va fi reprimată fără cruțare. Pentru fiecare ostaș german sau român vor fi executați 50 iudeo-comuniști”.

La finele lunii iulie, în ziarul *Curentul* a fost publicată următoarea relatare:

„Ieri după amiază, la ora 6.00, *Corpul luptătorilor* a dat un festival artistic în folosul ostașilor în sala Teatrului *Vasile Alecsandri* (Studio)... După aceste imnuri pe care publicul le-a aplaudat frenetic, manifestând pentru puterile Axei, a luat cuvântul d. G. I. Rădulescu, comandantul *Corpului luptătorilor*.

Ce este *Corpul luptătorilor*?

În cuvântarea sa d. ing. Rădulescu a arătat că actualul Corp al luptătorilor, care numără 600 de mii de oameni în toată țara, este format din foști combatanți și din urmași ai lor, acei care în războiul cel mare au sângerat pentru întregirea patriei. Ei nu au așteptat nimic de la Patrie pentru jertfa lor. Și acum când un nou război a început, când hotarele trebuiesc din nou întregite și asigurate contra năvălitorilor, foștii luptători, din propriul lor îndemn s-au readunat pentru a se pune la dispoziția țării.

Unii luptă pe front, alții la serviciile armatei, alții formează armata din interior a țării. În acest corp au venit oameni din toate fostele partide politice, înfrățindu-se acum definitiv sub un singur steag, steagul tricolor al Regelui și al Conducătorului.

Dar nu numai bărbați: 12 mii de femei, având ca președintă pe dna Maria general Antonescu s-au înrolat în această armată de interior, și fiecare după putință ajută la dezrobirea Patriei. Prin străduința acestor femei vor lua în curând ființă încă trei spitale, din cele mai moderne utilizate, în care își vor găsi alinare sute de răniți eroi.

Corpul luptătorilor se gândește în primul rând la acei care și-au dat viața pentru Patrie. În amintirea lor, pe care Țara o va cinsti veșnic, publicul, emoționat până la lacrimi, păstrează un moment de reculegere.

⁵⁷ *Universul*, nr. 175 (2 iulie), 1941, p. 1.

În încheiere d. ing. Ionescu (sic!) a urât viață lungă și glorie M. S. Regelui, Conducătorului, marelui Fuehrer al Germaniei, Adolf Hitler, Ducei Mussolini și armatelor lor. Pentru fiecare publicul a aplaudat frenetic, dând gestului lor caracterul unei adevărate manifestații patriotice⁵⁸.

Situația descrisă ne face să ne amintim de legea internațională privitoare la statutul veteranilor de război, adoptată în 1870 la Geneva. Conform acelei legi, veteran era orice supraviețuitor al unui război, din momentul în care se împlineau 25 de ani de la ziua în care se declarase mobilizarea. Cercetând presa românească din lunile iulie-august 1938, am constatat că nu a existat nicio referire atunci la faptul că se împliniseră 25 de ani de la declararea mobilizării pentru participarea armatei române la Războiul Balcanic din 1913. Reținerile oficiale din acel moment pot fi înțelese dacă luăm în calcul faptul că, la sfârșitul lunii iulie 1938, Bulgaria fusese cooptată ca membru al Înțelegerii Balcanice – pentru a beneficia de egalitatea înarmărilor, după cum a consemnat atunci Nicolae Iorga. Pare totuși straniu că la acel eveniment extraordinar din istoria României nu se referă, în însemnările memorialistice din vara lui 1938, nici Nicolae Iorga, nici Constantin Argetoianu, nici regele Carol al II-lea și nici Ioan Hudiță. Însă la 27 august 1941 se împlineau 25 de ani de la ziua în care, în 1916, România declarase război Austro-Ungariei și intrase în Războiul de Întregire Națională. Cum nici acest eveniment nu se putea consemna în vreun alt fel decât prin comemorarea în zilele de 18-20 iulie a decesului Reginei Maria și al regelui Ferdinand, „Eroi ai Războiului de Întregire”, înțelegem că formarea aceluia „Corp al luptătorilor”, pus sub conducerea unei personalități obscure, era singura modalitate găsită de autoritățile românești de a se referi la cei care ar fi trebuit să primească statutul de veterani ai Războiului de Întregire. La 2 august 1941, ziarele publică *Decretul-lege pentru statutul urmașilor celor morți sau dispăruți în război, invalizilor și accidentaților de război și urmașilor acestora*, evident cu mai multe drepturi decât se prevăzuse pentru cei din Războiul de Întregire.

La 7 august s-a publicat o notă cu privire la statutul evreilor români apti de serviciu militar, vizând „Înscrierea evreilor la Cercul de recrutare în registrele speciale”. În conformitate cu *Regulamentul asupra decretului-lege relativ la statutul militar al evreilor*, publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 164 din 14 iulie 1941, urma ca fiecare evreu în vârstă de 18-30 ani să aibă viza Cercului de recrutare de pe teritoriul unde domiciliu:

„Se face cunoscut tuturor evreilor cu domiciliul în municipiul București că trebuie să se prezinte la Cercul de Recrutare București în strada Sf. Ioan Nou, nr. 45, în zilele arătate mai jos, pentru a fi înscriși în registrele speciale și a li se face vizele prescrise de regulament.

⁵⁸ *Curentul*, nr. 4831 (29 iulie), 1941.

În ziua de 7 și 8 august evreii al căror nume de familie începe cu literele A și B, 2 și 3 octombrie X, Y și Z.

Odată cu prezentarea vor aduce și următoarele acte:

- Buletinul de înscriere de la Biroul populației;
- Acte relative la starea civilă (act de naștere-căsătorie);
- Actul de studii și profesiunea;
- Acte militare (livret, certificat de dispensă, reformă, etc.)
- Acte privitoare la averea sa personală și a părinților săi;
- Cei care nu vor avea viza de prezentare la cerc, după data de 8 octombrie 1941, vor fi arestați de către organele de control ale comendurii și prefecturii poliției capitalei ca infractori și trimiși în judecata instanțelor militare.

Evreii care în termenul arătat mai sus sunt la muncă de folos obștesc se vor prezenta la terminarea ei”⁵⁹.

În aceeași perioadă, ziarul *Curentul*, printr-o notă publicată la 7 august 1941, precizează regimul evreilor din Bucovina, preconizându-se obligația acestora de a purta steaua galbenă (prevedere care, după cum știm, nu a fost respectată); cel mai important era însă faptul că liber-profesioniștilor (medici, dentiști, avocați, ingineri etc.) *nu li se interzicea practicarea profesiilor respective și în plus nu li se aplicau niciun fel de restricții privind cumpărarea de alimente sau spații de locuit, având același statut ca al evreilor din restul țării.*

„Noul regim al evreilor din Bucovina

D. Al. Rioșeanu⁶⁰, împuternicitul d-lui general I. Antonescu pentru administrarea Bucovinei a dat două ordonanțe care definesc regimul ce se va aplica evreilor din întreg cuprinsul Bucovinei.

Iată textul primei ordonanțe:

Art. 1. Circulația evreilor este cu desăvârșire interzisă în grupuri mai mari de trei persoane și nu se poate face decât între orele 6.00-20.00.

Art. 2. Evreii nu pot face cumpărături decât între orele 9.30-11.00. Pâinea va putea fi cumpărată începând de la orele 6.00.

Art. 3. Se interzice cu desăvârșire firmele evreiești la magazine.

Art. 4. Se interzice în mod deosebit arborarea oricărui fel de drapele la prăvăliile și casele evreiești, inclusiv drapelele naționale, german și italian.

Art. 5. Liberii profesioniști evrei (medici, dentiști, avocați, ingineri etc.) vor pune imediat la intrarea clădirilor în care își execută profesiunile, tăblițe cu numele și prenumele, profesiunea indicată, «evreu» și orele de consultații.

⁵⁹ *Curentul*, nr. 4839 (7 august) 1941 p. 3,

⁶⁰ Alexandru Rioșanu (alternativ: Rioșianu, n. 1892 - d. 30 august 1941), militar român, a îndeplinit funcția de ministru al Bucovinei în 1941. A fost căsătorit cu Sonia Economos. La 22 iulie 1941, Alexandru Rioșanu, împuternicitul generalului Ion Antonescu pentru administrarea Bucovinei, a semnat ordonanța referitoare la organizarea administrativă a teritoriilor din Bucovina eliberată. A murit în urma unei operații de piatră la rinichi nereușite făcută de doctorul Amza Jianu la 30 august 1941.

Art. 6 Evreii de orice vârstă și sex sunt obligați a purta în partea stângă a pieptului prins în mod vizibil un semn distinctiv format din două triunghiuri echilaterale cu baza de 6 centimetri suprapuse în așa fel ca să formeze steaua evreiască și care se va confecționa din pânză galbenă.

Art. 7. Orice abatere de la prezenta ordonanță va fi sancționată cu internarea imediată în lagăr în afară de pedepsele mai grave ce se vor putea aplica conform legilor penale ordinare și speciale.

Art. 8. Organele poliției, jandarmeriei și militare vor aduce la îndeplinire această ordonanță care va intra în vigoare pentru dispozițiile de la art. 1, 2, 3, 4, din momentul afișării, iar pentru cele de la art. 5 și 6 în termen de trei zile de la data afișării. Cea de-a doua ordonanță privește pe aceia cari se fac vinovați de acte de violență în contra ofițerilor, ostașilor, funcționarilor de stat români, germani sau italieni. Aceștia vor fi executați pe loc. Dacă autorul actului de violență e evreu, în acest caz vor fi executați toți ostătecii evrei aflați în lagăr⁶¹.

Pedepsirea unor persoane pentru acțiuni comise de altele – inclusiv condamnarea la moarte – era consacrată și de un comunicat publicat la 24 august, ce viza măsurile adoptate „împotriva actelor de sabotaj ale comuniștilor”:

„Comunicat

Ministrul de interne comunică:

Din ordinul dlui general Ion Antonescu, Conducătorul statului, se face cunoscut că, dacă se va ivi vreun act de sabotaj, vor fi împușcați 20 comuniști evrei și 5 comuniști neevrei⁶².

În luna august, ziarele s-au concentrat asupra luptelor purtate de armata română la est de Nistru, prezentându-le drept o continuare firească a eliberării Basarabiei și Bucovinei de Nord, și anunțau faptul că la 21 august, la Sinaia, generalul I. Antonescu a fost avansat la gradul de mareșal și decorat cu ordinul *Mihai Viteazul*, clasa I.

* * *

În concluzie, putem afirma că opinia publică nu a fost deloc favorabilă deciziei pe care I. Antonescu a luat-o de unul singur, de a angaja România în război alături de Germania împotriva colosului sovietic. Nici măsura pe care generalul a încercat să o ia în favoarea țărănimii, prin finanțarea obștilor sătești, nu putea avea rezultate care să schimbe radical soarta țăranilor. Remarcabil este însă faptul că declanșarea războiului nu a determinat adoptarea vreunor măsuri clare de limitare a consumului de alimente sau a spațiilor de locuit, nici în ceea ce îi privește pe etnicii români, nici pe cei evrei. Cu toate acestea, nimeni nu putea privi spre viitor cu încredere, iar anii ce au urmat au depășit prin amploarea tragediilor temerile cele mai negre ale contemporanilor.

⁶¹ *Curentul*, nr. 4840 (7 august), 1941, p. 3.

⁶² *Curentul*, nr. 4857 (24 august), 1941, pp. 1-3.

Summary

Analyzing the Romanian press and some memorialistic records during the spring and summer of the tragic year 1941 it is evident that almost all people knew that a war between Germany and Soviet Russia will follow. Under this conditions General Ion Antonescu was trying to adopt measures meant to gain the sympathy of the people in general and especially that of the peasants.

Keywords: *Memoirs, Press, Soviet Union, Rumors, Campaign, Retaliations*

Valentin BURLACU *
Sergiu MUNTEANU* *

**ACTIVITATEA POLITICO-MILITARĂ
A ORGANELOR DE PARTID ȘI DE STAT
DIN RSS MOLDOVENEASCĂ
LA ÎNCEPUTUL RĂZBOIULUI SOVIETO-GERMAN
(22 IUNIE - MIJLOCUL LUNII IULIE 1941)**

În felul în care conducerea de vârf a URSS își imagina războiul cu Germania – după cum o confirmă planul operativ elaborat de Marele Stat-Major al Armatei Roșii la 15 mai 1941, cu aprobarea lui Iosif Stalin – Uniunea Sovietică preconiza o lovitură preventivă de anvergură, menită să zdrobească forțele principale ale trupelor germane¹. Respectiv, chiar dacă primeau sistematic, din diferite surse, informații cu privire la un atac iminent din partea Germaniei și a aliaților ei, declanșarea operațiunilor militare la frontiera de vest a URSS, în zorii zilei de 22 iunie 1941, a luat prin surprindere factorii de decizie sovietici. Inițial, aceștia au interpretat atacul drept o provocare premeditată și nu au ordonat să se riposteze imediat, sperând, până în ultimul moment, că vor putea evita războiul iminent cu Germania.

* **Burlacu Valentin**, doctor în istorie, conferențiar universitar, Agenția pentru Știință și Memorie Militară

** **Munteanu Sergiu**, cercetător științific, Agenția pentru Știință și Memorie Militară

¹ Vezi A. Petrencu, *România în planul operativ de război al URSS din mai 1941*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3-4, 1994.

Abia la mijlocul zilei, după ce au fost evaluate proporțiile dezastrului și a fost conștientizat pericolul real pentru statul sovietic, a urmat și prima reacție oficială din partea conducerii staliniste. Discursul lui Veaceslav Molotov, locțiitorul președintelui Consiliului Comisarilor Poporului și comisar al poporului pentru afacerile străine al URSS, difuzat la radioul central, informa populația despre „atacul mișelesc” al trupelor germane asupra Uniunii Sovietice. Populația era îndemnată să-și consolideze rândurile în jurul partidului bolșevic și al conducătorului său, să dea dovadă de disciplină, spirit de organizare și jertfire de sine. Se fixa drept sarcină stringentă mobilizarea tuturor forțelor poporului pentru a asigura necesitățile Armatei Roșii și a obține victoria asupra dușmanului².

Una dintre primele reacții la intervenția trupelor germane și aliate a fost introducerea stării de război în regiunile de frontieră, inclusiv în RSSM, prin decretele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS³ și declararea mobilizării rezerviștilor din districtele militare din partea europeană a țării⁴. De asemenea, au fost instituite tribunalele militare, sarcina încredințată lor fiind de a asigura disciplina și respectarea legislației pe timp de război. Setul de hotărâri și directive adoptate la nivel unional în acea perioadă a stat la baza activității politico-militare a organelor de partid și sovietice din RSSM în primele săptămâni ale războiului sovieto-german.

În seara de 22 iunie 1941, Consiliul Comisarilor Poporului (CCP) al RSSM și CC al PC(b)M au adoptat hotărârea *Despre sarcinile organelor de partid și sovietice în legătură cu cuvântarea tov. Molotov din 22 iunie 1941*, obligând organele de partid și de stat din RSSM să asigure realizarea sarcinilor trasate în cuvântarea lui V. Molotov, să prezinte populației viziunea oficială asupra caracterului și scopurilor războiului împotriva Germaniei, să ofere sprijin Armatei Roșii, să garanteze funcționarea normală a tuturor întreprinderilor și instituțiilor, a deservirii medicale, paza obiectivelor strategice, evacuarea bunurilor. Era interzisă categoric evacuarea nesanționată a populației pentru a nu bloca drumurile, evacuarea samavolnică urmând a fi calificată drept dezertare⁵. Ca reacție la alt document al structurilor centrale – hotărârea CCP al URSS din 24 iunie 1941 – biroul CC al PC(b)M și CCP din RSSM au adoptat, la 25 iunie 1941, decizia *Despre măsurile de luptă împotriva parașutiștilor și diversioniștilor inamici în fâșia de frontieră*. Aceasta prevedea ca, în centrele de reședință județene și raionale, să se

² *Правда*, 23 iunie, 1941.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSPRM), F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 2-4; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 24-26.

organizeze detașamente de distrugere a parașutiștilor și diversioniștilor inamici, formate din membri de partid, ai activului sovietic și comsomolist⁶.

Hotărârile Biroului Politic al CC au început să se extindă, încă de la începutul războiului germano-sovietic, și asupra altor domenii considerate esențiale, vizând inclusiv propaganda și contrapropaganda împotriva Germaniei. La 24 iunie 1941, *Совинформбюро* (*Sovinformbiuro*, SIB) i-a fost încredințată misiunea de a dirija informarea populației cu privire la evenimentele internaționale, viața internă și operațiunile militare de pe fronturi, utilizând presa scrisă și radioul și „organizând contrapropaganda împotriva Germaniei și aliaților săi”. Secretarul Comitetului Central, Aleksandr Șerbakov, a fost numit șef al acestei structuri, iar Solomon Lozovski – adjunct. La 25 iunie, a fost format biroul sovietic de propagandă politico-militară, condus de Lev Mehlis. Funcțiile biroului vizau desfășurarea propagandei și contrapropagandei în rândurile trupelor inamice și a populației din țările ocupate⁷. În acest context, la 1 iulie 1941, biroul CC al PC(b) din Moldova a adoptat hotărârea *Despre consolidarea dirijării comitetului de radiodifuziune și intensificarea radioemisiunii moldovenești*, în baza căreia Vasili Senkevici a fost desemnat în calitate de împuternicit al CC al PC(b)M la comitetul de radiodifuziune. Ținând cont de faptul că Moldova era una dintre republicile de la frontiera de vest a URSS, se prevedea inclusiv „organizarea emisiunilor radio pentru oamenii muncii din România, Iugoslavia, Ungaria, Cehoslovacia și alte popoare înrobite de fascismul german, a lămurii caracterul criminal al războiului dus de fascismul german împotriva poporului sovietic și mobilizarea lor la lupta împotriva barbarilor fasciști pentru apărarea URSS”⁸.

Un alt document ce a servit drept reper pentru structurile de partid și sovietice din republică a fost hotărârea CCP al URSS și CC al PC(b) din toată Uniunea de la 27 iunie, care prevedea organizarea evacuării bunurilor și a populației din regiunile de desfășurare a operațiunilor militare și crearea, în spatele frontului, a unor condiții insuportabile pentru inamic⁹. Tot la 27 iunie, I. Stalin și V. Molotov au semnat o hotărâre în legătură cu situația critică de pe fronturi și pericolul ocupării de noi teritorii, trasând drept sarcini majore pentru organele de partid și de stat din regiunile de frontieră, inclusiv din Moldova, mobilizarea tuturor forțelor poporului pentru „lupta fără cruțare” și distrugerea dușmanului; oferirea de ajutor armatei în toate modurile posibile; consolidarea spatelui frontului; evacuarea bunurilor, iar în caz de retragere forțată a unităților Armatei Roșii, distrugerea tuturor bunurilor

⁶ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 5-5; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 27-28.

⁷ А. И. Фатеев, *Образ врага в советской пропаганде, 1945-1954*, Moscova, 2008, p. 13.

⁸ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, f. 21.

⁹ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 81, ff. 1-3.

care nu pot fi evacuate; crearea în regiunile ocupate a unor condiții insuportabile pentru inamic. Toate persoanele despre care se considera că, prin starea de panică și lașitate, ar compromite cauza apărării urmau a fi deferite tribunalelor militare¹⁰. Un impact special l-a avut și un discurs rostit de I. Stalin la 3 iulie. După mai mult de două decenii de genocid și teroare bolșevică, deportări și represiuni în masă, crime comise în GULAG, dictatorul se adresa populației din URSS cu duiosul apelativ „frați și surori”, chemând-o la luptă necruțătoare, pe viață și pe moarte, împotriva inamicului, pentru apărarea Patriei socialiste.

Pornind de la recomandările expuse în aceste hotărâri și discursuri, organele de partid și sovietice din RSSM au adoptat, la 30 iunie 1941, două documente: *Despre formarea batalioanelor de fortificare pe teritoriul RSSM*¹¹ și *Despre măsurile de apărare în zona de frontieră a RSSM*. Acestea prevedeau realizarea de măsuri într-o serie de domenii considerate esențiale: a asigura funcționarea normală a tuturor drumurilor, podurilor, căilor de acces, a infrastructurii distruse sau avariate de bombardamente; a organiza apărarea antiaeriană și adăpostirea populației, lupta cu incendiile, protejarea semănăturilor contra incendiilor, menținerea rețelelor de comunicații, apărarea surselor de apă și a vitelor. Se prescria ca persoanele găsite vinovate de neexecutarea acestor hotărâri să fie atrase la răspundere penală în conformitate cu legile stării de război¹². Situația dificilă de pe front a impus și adoptarea, la 4 iulie, de către CCN al RSSM și CC al PC(b)M a unei hotărâri speciale *Despre măsurile de executare a Hotărârii CCP al URSS și CC al PC(b) din toată Uniunea din 27 iunie 1941*, care stabilea modul de organizare a evacuării populației și a bunurilor, fixând categoriile de bunuri care trebuiau evacuate și cele ce urmau a fi distruse imediat¹³. Tot la 4 iulie 1941 au fost adoptate hotărârile Biroului CC *Despre crearea armatei populare de voluntari*¹⁴ și, cu întârziere, hotărârea Biroului CC și guvernului republicii *Despre pregătirea obligatorie a populației pentru apărarea antiaeriană*¹⁵. La 6 iulie 1941, a fost adoptată hotărârea *Despre măsurile de organizare a evacuării planificate a bunurilor, vitelor și a populației RSSM*, urmând ca în acest scop să fie utilizate drumurile de țară, pe traseele rămase libere: Chișinău-Criuleni și Chișinău-Bender. Urmău să fie amenajate 12 locuri de trecere peste Nistru, asigurând activitatea normală a acestora, prin antrenarea unităților de grăniceri, miliție

¹⁰ *Ibidem*, ff. 1-3.

¹¹ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 18-19; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 32-33.

¹² AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 14-16; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 29-31; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 81, ff. 4-6.

¹³ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 41-42; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 43-44.

¹⁴ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 31-32; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 39-40.

¹⁵ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 34-35; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 41-42.

și a batalioanelor de distrugere, alimentare, deservire medicală și veterinară, pază antiaeriană¹⁶. Ca mod de a transpune în fapt hotărârea structurilor centrale din 27 iunie 1941 privind crearea de condiții insuportabile pentru inamic în teritoriile ocupate, în cazul retragerii forțate a unităților Armatei Roșii, CCP și CC al PC(b)M au elaborat și expediat organelor de partid și sovietice județene și raionale o directivă secretă ce conținea instrucțiuni speciale prin care erau fixate categoriile de obiective ce urmau a fi evacuate, lucrările de pregătire și modalitatea de evacuare a acestora în spatele frontului – pe cale ferată sau drumuri de țară¹⁷. Erau descrise detaliat, în funcție de categoria lor, și procedurile de distrugere a bunurilor care, din diverse motive, nu puteau fi evacuate în timpul retragerii unităților Armatei Roșii: (1) incendiere, (2) dinamitare și aruncare în aer, (3) demontare și deteriorare, (4) stropire cu acid clorhidric¹⁸. Diferitor departamente din republică li s-a încredințat sarcina de a distruge o serie de obiective ce le fuseseră repartizate anterior, stabilindu-se și persoanele responsabile de executarea ordinelor de distrugere. *Zagotzerno* urma să distrugă 46 de obiective¹⁹, *Glavmuka* – 11 obiective²⁰, *Zagotseno* – 8 obiective²¹, *Zagotjivsirie* – 29 obiective²². În lista obiectivelor ce urmau să fie distruse au fost incluse și 9 baze petroliere. Documentația secretă și toate dosarele acestor instituții urmau să fie arse²³. În cazul retragerii unităților Armatei Roșii, clădirile întreprinderilor, comunicațiile, morile, fabricile de vinuri și punctele de prelucrare a strugurilor, bunurile SMT, ale gospodăriilor agricole colective etc., considerate de mare importanță gospodărească și industrială, trebuiau să fie distruse și ele²⁴. Organele locale de partid și sovietice preferau mai curând să distrugă mărfurile alimentare și industriale din magazine și depozite decât să le repartizeze populației²⁵.

În același timp, în scopuri propagandistice și pentru mobilizarea populației, presa de diferit nivel publica materiale în care relata despre un pretins entuziasm din partea proaspeților cetățeni, încadrați cu forța în noua patrie „a muncitorilor și țăranilor”, afirmând că aceștia ar fi gata să apere cu arma în mâini, cu prețul propriei vieți, fiecare palmă de pământ sovietic²⁶, s-ar prezenta benevol „cu miile”

¹⁶ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 46-47; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 47-49.

¹⁷ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 81, ff. 18-20.

¹⁸ *Ibidem*, f. 11.

¹⁹ *Ibidem*, ff. 12-14.

²⁰ *Ibidem*, ff. 14-15.

²¹ *Ibidem*, f. 15.

²² *Ibidem*, f. 16.

²³ *Ibidem*, f. 18.

²⁴ *Ibidem*, f. 21.

²⁵ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 65-66.

²⁶ *Moldova Socialistă*, 26 iunie 1941.

la punctele de recrutare în rândurile Armatei Roșii²⁷, și-ar asuma angajamente sporite de producție, acoperind atât norma proprie, cât și pe cea a colegilor plecați pe front, ar participa voluntar la lucrările de construire a fortificațiilor și restabilire a infrastructurii distruse de bombardamente, s-ar înscrie în batalioanele de distrugere și detașamentele „armatei populare” pentru a lupta cu parașutiștii și diversioniștii inamici, ar participa la paza obiectivelor militare, ar reține persoane suspecte²⁸, ar dona sânge pentru răniți, s-ar consolida în jurul partidului bolșevic și al conducătorilor săi²⁹, ar participa la recoltarea producției agricole³⁰, ar dona bani și ar subscrie împrumuturi de stat pentru necesitățile Armatei Roșii³¹, și-ar exprima încrederea în victoria apropiată a „glorioasei” Armatei Roșii³².

Or, situația reală era profund diferită: Armata Roșie suferea înfrângeri repetate și se retrăgea dezorganizat de pe front. Hotărârile adoptate pe bandă rulantă de organele de partid și de stat, uneori câteva pe zi, aveau un caracter secret și erau o preluare mecanică a deciziilor similare impuse de conducerea unională. Documentele în cauză erau străine de situația reală din republică, iar autoritățile ce le adoptau erau depășite de evoluția rapidă a evenimentelor de pe front. În măsurile adoptate și propuse spre realizare organelor locale erau prevăzute atât volume exagerate, cât și termene de executare ce le făceau imposibile. Nu se lua în considerare starea de spirit a populației, autoritățile neconștientizând nici dispoziția activului de partid și sovietic, dominată de incertitudine și panică.

Respectiv, autoritățile adoptau, succesiv, noi decizii, în care evidențiau și raportau cazuri de neexecutare a deciziilor luate anterior. Se menționau, printre altele, activitatea considerată nesatisfăcătoare a organelor procuraturii, problemele cu care se confrunta organizarea batalioanelor de distrugere, dezertarea membrilor de partid și a conducătorilor de întreprinderi de la funcțiile încredințate, evacuarea nesancționată a bunurilor personale, faptul că nu erau restabilite obiectivele distruse de bombardamente, nu funcționau magazinele alimentare etc. Un exemplu în acest sens ar fi Hotărârea Biroului CC al PC(b) M și CCP al RSSM din 30 iunie 1941 *Despre măsurile de apărare în zona de frontieră a RSSM*, care critica faptul că unele organizații de partid, sovietice și comsomoliste executau în mod nesatisfăcător hotărârea CC al PC(b)M și CCP al RSSM din 22 iunie 1941, în pofida stării de război și a situației extrem de

²⁷ *Puterea Sovietică*, 25 iunie, 1941.

²⁸ *Защитник Родины*, 29 iunie, 1941.

²⁹ *Защитник Родины*, 23 iunie, 1941; *Lupta Leninistă*, 28 iunie, 1941;

³⁰ *Новая жизнь*, 4 iulie, 1941; *Lupta Leninistă*, 26 iunie 1941.

³¹ *Puterea Sovietică*, 25 iunie, 1941.

³² *Moldova Socialistă*, 26 iunie, 1941; *Советская Молдавия*, 28 iunie, 1941.

complicate în care se afla țara³³. La 4 iulie au fost adoptate alte două hotărâri ale Biroului CC al PC(b)M *Despre lucrul procuraturii republicane în condițiile stării de război și Despre activitatea batalioanelor de distrugere pe teritoriul RSSM*, în care se atenționa că organele de procuratură din republică nu-și restructuraseră activitatea în corespundere cu decretele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 22 iunie 1941 despre starea de război, asupra dezertorilor nu se aplicau măsurile prevăzute, se atestau cazuri de dezertare chiar și în rândurile lucrătorilor organelor de procuratură³⁴, unele comitete județene și comitete raionale de partid manifestaseră o atitudine „iresponsabilă” față de organizarea batalioanelor de distrugere, conducând astfel la răspândirea stărilor de spirit „nesănătoase” și a panicii, iar populația nu fusese organizată în grupuri de sprijin al armatei³⁵. Un alt document ce enumera diverse probleme atestate în activitatea organelor de partid și sovietice din or. Chișinău, r. Kotovsk și alte raioane ale republicii a fost hotărârea Biroului CC din 7 iulie 1941 *Despre transpunerea în fapt de către organele de partid și sovietice a hotărârii CC al PC(b)M și CCP al RSSM privind chestiunile legate de evacuare*. Textul hotărârii afirma că structurile locale scăpaseră de sub control activitatea de dirijare a maselor, fapt ce a condus la dezorganizarea vieții normale a orașelor și satelor: majoritatea magazinelor alimentare încetaseră să funcționeze, liniile telefonice, rețelele de electricitate, podurile și alte obiective deteriorate de bombardamente nu erau reparate, iar structurile locale nu transpuneau în fapt în mod adecvat indicațiile CC al PC(b)M și CCP al RSSM cu privire la evacuarea utilajului, materialelor prețioase, cerealelor și produselor alimentare. Respectiv, instanțele superioare solicitau ca procedurile de evacuare să fie radical îmbunătățite, conducătorii întreprinderilor și organizațiilor urmând să poarte răspundere personală pentru aceasta. Într-un mod problematic era transpusă în fapt și hotărârea biroului CC al PC(b)M din 4 iulie *Despre armata populară de voluntari*: încă nu toți comuniștii și comsomoliștii se înscriuseră în aceste formațiuni³⁶, nu erau executate hotărârile guvernului cu privire la interzicerea transportării mobilei și obiectelor casnice ale celor evacuați, a altor încărcături care nu erau pasibile de evacuare³⁷.

O necoincidență dintre felul în care erau prezentate evenimentele și ceea ce se întâmpla în realitate ține de așa-zisul entuziasm și elan al populației, vehiculat pe larg de mijloacele de informare în masă. Or, situația reală poate fi reconstituită

³³ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, f. 14.

³⁴ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 28-29; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, f. 38.

³⁵ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 26-27; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 36-37.

³⁶ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 51-53; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 50-51.

³⁷ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 45-46.

pornind de la comportamentul membrilor de partid cu funcții de răspundere, conducătorilor comisariatelor poporului, ai întreprinderilor și instituțiilor – cei care trebuiau să ofere populației un exemplu de urmat, preluând funcția de „avangardă” pentru a atrage după sine masele populare. Or, în rândurile membrilor de partid și ale conducătorilor de întreprinderi și instituții luaseră proporții deosebite eschivările de la îndeplinirea atribuțiilor de serviciu, neexecutarea hotărârilor adoptate, dezertările. În acest context, organizațiile locale de partid erau atenționate că asemenea practici de dezertare, în special pe timp de război, trebuiau considerate iresponsabile și inacceptabile. Biroul CC al PC(b)M fixa drept sarcini esențiale „a nu slăbi disciplina de fier în organizațiile de partid, a ridica exigențele față de fiecare comunist pe calea luptei hotărâte cu dezertorii”³⁸. Organele de partid erau obligate să examineze „fiecare caz aparte de manifestare a lipsei de disciplină sau dispoziție de panică din partea anumitor comuniști” și să adopte „cele mai drastice măsuri de influență”³⁹, „să excludă din partid comuniștii care au dezertat, conducătorii de întreprinderi și instituții”⁴⁰. La rândul lor, organele procuraturii trebuiau ca, în termen de o zi, „să identifice toți conducătorii de întreprinderi și instituții care și-au părăsit în mod samavolnic posturile și să-i atragă la răspundere penală”⁴¹.

Pentru a stopa fenomenul dezertării, dar și pentru a nu crea aglomerări la punctele de trecere peste Nistru (acestea aveau o capacitate redusă; fusese creat doar un număr mic de puncte de trecere, care erau bombardate sistematic și nu puteau fi restabilite în termene utile), prin hotărârea Biroului CC al PC(b)M din 7 iulie a fost interzisă, începând cu 8 iulie 1941, trecerea peste Nistru a persoanelor care nu aveau permisiunea specială a Comisariatului poporului pentru afacerile interne⁴².

Unele cazuri de rezonanță de dezertare a activiștilor de partid de rang înalt – județean sau chiar republican – au fost examinate în mod special la ședințe ale biroului CC al PC(b)M. La 7 iulie 1941 au fost investigate cazurile secretarului Comitetului județean de partid Hâncești, Bober, și al președintelui Comitetului Executiv Județean Hâncești, Pravovski: ambii fugiseră de câte două ori de la post, fiind depistați și întorși înapoi de fiecare dată⁴³. La 13 iulie 1941 au fost puse în discuție cazurile comuniștilor-conducători din județul Cahul, S. F. Pasevici, V. M. Kaverznev, M. P. Koropa, G. I. Kațiuba⁴⁴; la 1 august 1941 – ale locțiitorului co-

³⁸ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, f. 54.

³⁹ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 26-27; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 36-37.

⁴⁰ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 51-53; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 50-51.

⁴¹ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 51-53; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 50-51.

⁴² AOSPRM, F. 51, inv. 1, d. 79, f. 51-53; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 50-51.

⁴³ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 51-53; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 50-51.

⁴⁴ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, f. 54.

misarului poporului pentru învățământ, O. G. Andrus, loctiitorului comisarului poporului pentru industrie alimentară, I. S. Manjur, loctiitorului președintelui Comisiei de planificare, P. S. Turkenici⁴⁵. Toate aceste persoane au fost excluse din partid și eliberate din funcții, iar materialele dosarelor – transmise procurorului republicii, pentru atragerea lor la răspundere penală ca dezertori de la postul de luptă și pentru neexecutarea directivelor guvernului și ale partidului⁴⁶. Or, acești demnitari, care nu se aflau în prima linie, dar cunoșteau situația catastrofală de pe front, preferau să se evacueze din timp, sau, folosind limbajul hotărârilor, dezertau de la posturile lor. Relevant este și un alt caz, care a avut loc mai târziu și a fost discutat la ședința din 22 august 1941. L. S. Diacenko, secretarul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, care inițial acceptase să fie trimis pentru a desfășura activitate ilegală în Basarabia, după câteva zile a refuzat să mai vină, motivând că nu cunoaște specificul și condițiile muncii ilegale. Pentru refuzul de a executa hotărârea, a fost exclus din partid și eliberat din funcție⁴⁷. Însă numărul cazurilor de acest gen a fost cu mult mai mare: din cauza desfășurării rapide a evenimentelor, nu toate au fost documentate. Constatările organelor de partid și de stat demonstrează totuși caracterul de masă al dezertărilor și eschivărilor de la îndeplinirea misiunilor încredințate de structurile superioare.

În schimb, organele de partid și sovietice din republică, în special organele NKVD local, au demonstrat exces de zel în executarea indicațiilor venite de la Moscova cu privire la distrugerea bunurilor care nu au putut fi evacuate. În or. Soroca, de exemplu, în legătură cu apropierea frontului, după evacuarea materialelor de preț din județ (tractoare, combine, vite, mărfuri industriale și alimentare), în noaptea de 6 iulie au fost aruncate în aer cazărmile, clădirea statului-major, moara, stația electrică și alte obiective de menire social-culturală. Deoarece populația nu a fost informată, acest fapt a creat o situație de panică în rândurile locuitorilor, care s-au îndreptat în masă spre trecerea peste Nistru, care nu a putut face față unui asemenea aflux de oameni⁴⁸.

La revenirea și instalarea în Basarabia, autoritățile române au găsit ținutul într-o stare îngrozitoare. Chișinăul, după cum mărturisesc documentele timpului și relatările contemporanilor, a ars câteva zile după părăsirea urbei de către unitățile Armatei Roșii, nu din cauza bombardamentelor, ci a „tacticii pământului pârjolit”, aplicată de unitățile speciale ale NKVD.

⁴⁵ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, f. 69.

⁴⁶ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 51-53; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, ff. 50-51; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, f. 54; AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, f. 69.

⁴⁷ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 80, f. 15

⁴⁸ AOSPRM, F. 51, inv. 1, dos. 79, ff. 65-66.

Summary

The speeches of the Bolshevik leaders in the Kremlin, as well as other decisions, directives, adopted at the union level in the first weeks of the Soviet-German war, formed the basis of the politico-military activity of the party and Soviet organs of the MSSR in the first weeks of the Soviet-German war. These, however, did not reflect the real situation in the republic and were overtaken by the rapid development of events on the front, which evolved from one hour to another. The measures adopted and proposed for implementation by local bodies were unrealistic both in terms of volume and deadline. It did not take into account the mood not only of the population, but also of the party and Soviet assets, which were dominated by uncertainty, panic.

Keywords: *Bolshevik; Evacuation; Party; Propaganda; Soviet; War*

Petre OTU *

ROMÂNII ȘI OPERAȚIA BARBAROSSA

La 18 decembrie 1941, când Adolf Hitler semna Directiva nr. 21 privind atacarea Uniunii Sovietice¹, România se afla pe deplin integrată în sfera de influență germană. Integrarea fusese facilitată de sosirea în țară a Misiunii Militare Germane, inițial pentru armata de uscat (la 12 octombrie 1940) și pentru aviație și marină, apoi și de aderarea României la Pactul Tripartit (la 23 noiembrie 1940), în timpul primei vizite oficiale a lui Ion Antonescu în Germania².

Dezghet în relațiile româno-germane. Integrarea României în Axă

Ideea de a solicita prezența unei misiuni militare germane în România îi aparținuse regelui Carol al II-lea. După renunțarea la neutralitate (28 mai 1940), acesta a adoptat politica apropierei de Germania, privită ca soluție de ultim moment pentru a păstra ce se mai putea din integritatea teritorială a României, grav afectată de raptul Basarabiei și al nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică. În conivență cu Moscova, Adolf Hitler nu a dat curs demersului regelui Carol și a

* **Otu Petre**, prof. univ, dr. în istorie, Comisia Română de Istorie Militară

¹ A. Hitler, *Directive de război*, trad. Dr. Nedelescu, Elit, f.a., pp. 116-120; O. Trașcă, *Relațiile politice și militare româno-germane (septembrie 1940 - august 1944)*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, p. 245.

² Ceremonia semnării este descrisă de Raoul Rossy în *Jurnal (2 noiembrie 1940 - 9 iulie 1969)*, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 29-30.

cerut rezolvarea litigiilor teritoriale ale României cu Bulgaria și Ungaria. Führerul îl asigura pe suveranul român că Germania nu are pretenții teritoriale asupra României, însă relațiile de prietenie ale Germaniei cu Ungaria și Bulgaria ar implica și obligații față de aceste țări³.

A urmat, cum se cunoaște, impunerea „Arbitrajului” de la Viena (30 august 1940), urmat de schimbări politice majore: plecarea regelui Carol al II-lea în exil (6 septembrie 1940); urcarea pe tron a fiului său, Mihai I și preluarea puterii de către generalul Ion Antonescu, care și-a asociat la guvernare, începând cu 14 septembrie 1940, Mișcarea Legionară.

Autoproclamat „conducător al statului român”, la 7 septembrie 1940, I. Antonescu a reluat cererea de trimitere a unei misiuni militare germane în România, Hitler acceptând-o în cele din urmă⁴. În perioada 14-17 septembrie 1940, România a fost vizitată de generalul Kurt von Tippelskirch, șeful Cartierului General IV al statului-major al Trupelor de uscat, care urma să precizeze cu oficialitățile române o serie de detalii. În zilele de 15-17 septembrie 1940, acesta purtase convorbiri cu generalul I. Antonescu, cu șeful marelui stat-major, generalul Alexandru Ioanițiu, instalat de curând în funcție, și cu alți lideri militari⁵. Din perspectiva lui I. Antonescu, prezența militară germană în România (mai ales în condițiile în care un atac din partea URSS era oricând posibil și nici Ungaria nu era un vecin sigur) ar fi reprezentat materializarea garanțiilor pe care Germania și Italia le oferiseră României în timpul arbitrajului de la Viena. I. Antonescu avea și intenția de a reforma armata, dotând-o cu armament german și instruind-o potrivit principiilor germane, remarcând succesul lor eclatant în operațiile din Polonia, Norvegia, Franța, Belgia, Olanda. Primele unități militare germane sosiseră în țară la 12 octombrie 1940, efectivele crescând în lunile următoare. Ele aveau sarcina de a proteja interesele germane în regiune, inclusiv prin apărarea zonei petrolifere de o terță putere sau de acte de sabotaj (episodul din timpul Primului Război Mondial nu fusese uitat); prin ridicarea nivelului de pregătire a armatei române, pentru a o face capabilă să îndeplinească misiuni în tandem cu forțele germane; prin asigurarea condițiilor pentru mobilizarea forțelor germane și române din țară în perspectiva unui conflict cu Uniunea Sovietică.

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare sigla ANIC), F. *Comitetul Central al Partidului Comunist Român. Cancelarie* (în continuare sigla CC al PCR), dos. 1/1940, ff. 2-5.

⁴ Vezi A. Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române 1938-1944*, ediție și studiu biobibliografic de St. Neagoe, Humanitas, București, 1994, pp. 63-70; O. Trașcă, *op. cit.*, pp.139-172.

⁵ V.-F. Dobrinescu, I. Pătroi, Gh. Nicolescu (coord.), *Relațiile militare româno-germane 1939-1944. Documente*, Editura Europa Nova, București, 2000, pp. 36-41.

Bazele cooperării româno-germane au fost consolidate în timpul primei vizite oficiale a lui I. Antonescu în Germania (la 21-23 noiembrie 1940). În convorbirile cu A. Hitler și cu alți lideri germani, I. Antonescu a reușit să-l convingă pe Führer de loialitatea sa personală, iar Hitler i-a declarat: „Istoria nu s-a oprit în anul 1940”⁶. I. Antonescu a interpretat această afirmație drept sugestie că fidelitatea față de Germania și colaborarea militară extinsă cu al Treilea Reich reprezentau condiții *sine qua non* pentru anularea Dictatului de la Viena și recuperarea teritoriilor anexate de Uniunea Sovietică la sfârșitul lunii iunie 1940. Se pare că încrederea era una reciprocă: Hitler și cercurile militare de la Berlin l-au preferat pe Antonescu în timpul confruntării cu legionarii din ianuarie 1941.

Rolul României în operația *Barbarossa*

În cadrul Operațiunii *Marița*, România a avut un rol relativ modest, prin excelență defensiv. În timpul pregătirilor pentru atacul împotriva Uniunii Sovietice, însă, Hitler a luat în calcul de la început implicarea României și a Finlandei în această uriașă operație, ținând cont și de faptul că I. Antonescu arătase foarte clar că recuperarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, alături de anularea deciziei de la Viena, reprezintă cel mai important obiectiv al guvernării sale.

Directiva nr. 21 prevedea participarea activă a României, misiunea ei constând în a acoperi flancul sudic al dispozitivului german și a imobiliza forțele sovietice din Crimeea⁷. Documentele operative ulterioare au detaliat misiunile ce urmau să revină armatei române. Dintre ele se detașa apărarea regiunii petrolifere, fapt ce impunea o înaintare rapidă a forțelor germane și române din Moldova, pentru a scoate din raza de acțiune a aviației sovietice și a elimina rapid pericolul unei lovituri a forțelor sovietice.

Berlinul remarca însă cel puțin două aspecte problematice ale unei eventuale participări a forțelor militare românești la operațiile împotriva Uniunii Sovietice. Prima era slaba capacitate operativă a armatei române, evidențiată, între altele, și de modul haotic în care a fost organizată retragerea din Basarabia și nordul Bucovinei. În plus, Hitler și comandanții germani de rang înalt, inclusiv misiunea militară din țară, subliniau că marile unități române erau insuficient dotate și instruite și că existau deficiențe la nivelul corpului de cadre, al infrastructurii etc. La 12 februarie 1941, generalul Franz Halder nota că „armata română nu poate fi privită ca o armată în adevăratul sens al cuvântului”⁸.

⁶ M.-D. Ciucă, A. Teodorescu, B. F. Popovici (alc.), *Stenogramele Consiliului de Miniștri. Guvernarea Antonescu, vol. 1 (septembrie-decembrie 1940)*, București, 1997, p. 494.

⁷ A. Hillgruber, *op. cit.* p. 165; O. Trașcă, *Relațiile politice și militare româno-germane....*, pp. 266-272.

⁸ F. Halder, *Jurnal*, trad. C. George-Pintilie, Elit, f. a, p. 284.

Ottmar Trașcă a atras atenția asupra mai multor evaluări ale stării de operativitate a armatei române, inclusiv a corpului de comandă, efectuate de Misiunea Militară Germană în România în perspectiva participării la viitoarea ofensivă împotriva Uniunii Sovietice. Câteva aprecieri din raportul din 14 februarie 1941, intitulat *Evaluarea armatei române*⁹ sunt relevante în contextul de față. Reprezentanții Misiunii Militare Germane considerau corpul de ofițeri drept unul eterogen, cu putere de înțelegere rapidă, cu o instruire teoretică bună, lipsit însă de tăria și voința de a rezista „până la ultimul om”. Faptul că numărul subofițerilor era redus nu permitea obținerea de informații credibile cu privire la aceștia. Soldatul român era apreciat în mod nuanțat: acesta, se arăta în raport, „constituie un material (uman – n. n.) destoinic, dispus să asimileze; el este de regulă docil și dispus să asimileze, în aparență inclusiv rezistent și perseverent; dispune însă, în general, de un grad de pregătire redus. Îi lipsesc activitatea și gândirea independente. Relația sa cu superiorii este, corespunzător mentalității românești, bazată mai degrabă pe teama față de pedepse decât pe încredere. Tratatamentul soldatului este, în parte, rău, iar condițiile de viață din cazărmi – în conformitate cu standardele noastre – sunt primitive”¹⁰.

Hitler, deși conta pe dorința românilor de a recupera teritoriile anexate de sovietici în iunie-iulie 1940 și pe relațiile de încredere stabilite cu generalul I. Antonescu, îi considera pe români drept parteneri de mâna a doua. De exemplu, la 30 martie 1941, avea să declare: „Cu România nu este absolut nimic de făcut. Poate că în spatele unui obstacol foarte puternic ei vor fi în măsură să asigure securitatea acolo unde nu se atacă. Antonescu și-a mărit armata în loc de a o reduce și îmbunătăți. Soarta marilor unități române nu trebuie să fie dependentă de rezistența unităților române”¹¹.

Respectiv, evaluările critice ale armatei române au influențat direct implicarea ei în faza inițială a operației *Barbarossa*.

Când au aflat românii despre planul german de atacare a Uniunii Sovietice?

Generalul I. Antonescu fusese informat din timp despre Operația *Barbarossa*. Șeful Misiunii Militare Germane, generalul Erik Hansen, afirma că încă din decembrie 1940, când i s-ar fi adus la cunoștință elementele principale ale planului

⁹ O. Trașcă, *Situația Armatei române în viziunea Misiunii Militare Germane în România în perioada premergătoare operațiunii „Barbarossa” (februarie - mai 1941)*, în *Revista de Istorie Militară*, nr. 3-4, 2021, p. 7.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Apud* O. Trașcă, *op. cit.*, pp. 277-278; A. Hillgruber, *op. cit.* p. 167.

german. Herman Göring l-a informat și el pe I. Antonescu despre planul german, în timpul conferinței economice de la Viena (la 5 martie 1941)¹².

Memoriile ministrului de război în cabinetul lui I. Antonescu (1942-1944), generalul Constantin Pantazi, includ date ce permit contextualizarea modului în care România a fost pregătită pentru războiul dintre Germania și URSS (care la acea dată încă mențineau relații prietenești). Astfel, în decembrie 1940, generalul Al. Ioanițiu (șeful marelui stat-major român), îl informase pe I. Antonescu în cadrul unei ședințe că în nordul Moldovei sosise un detașament al Organizației Todt, care solicita permisiunea de a recruta forță de muncă și de a repara șoselele și podurile sau a construi altele noi, ce să poată susține o greutate mai mare de 25 tone (organizația dispunea de toate utilajele necesare pentru acest gen de construcții). Generalul E. Hansen, șeful misiunii militare germane de uscat în România, înaintase un demers similar pentru reabilitarea unor șosele și tronsoane de cale ferată. Generalul I. Antonescu a aprobat aceste cereri, care, de fapt, reprezentau primele semne ale viitorului război dintre Germania și Uniunea Sovietică.

Atașatul militar român la Berlin, Ion Gheorghe, nu fusese informat cu privire la planurile germane, dar mișcarea unor unități mari spre est l-a făcut să suspecteze un viitor război cu Uniunea Sovietică, deși considera că ar fi fost o mare eroare ca Germania să-și atace partenerul de alianță. Când, în cadrul unei audiențe la vila din Predeal, i-a comunicat această opinie lui I. Antonescu, generalul a zâmbit îngăduitor, fără a-l contrazice. După declanșarea ostilităților, I. Gheorghe și-a dat seama că I. Antonescu fusese informat cu privire la acest proiect german¹³. Intențiile Berlinului puteau fi ușor deduse și din mișcările trupelor germane, masate în partea de est a țării după încheierea operațiilor din Grecia și Iugoslavia. Directivele Misiunii Militare Germane indicau și ele destul de clar asupra pregătirii unui atac. Dar, în baza unui acord tacit, românii nu puneau întrebări, iar germanii nu erau obligați să dea explicații. Abia la 12 iunie 1941, la München, în timpul celei de-a treia vizite în Germania, I. Antonescu a fost informat oficial cu privire la ofensiva germană, fără a i se preciza, totuși, data¹⁴. În timpul întrevederii cu Führerul, generalul I. Antonescu îi prezentase un expozeu asupra istoriei românilor, și, vorbindu-i despre măsurile adoptate deja și cele încă necesare pentru redresarea economică și reorganizarea armatei, l-a rugat pe A. Hitler să nu ia nicio decizie definitivă fără a se consulta cu România. A. Hitler îi prezentase pe larg evoluția raporturilor cu Sovietele, afirmând că a fost nevoit să ia măsuri pentru a preveni pericolul pe care îl reprezenta politica

¹² ANIC, F. PCM. *Cabinet militar Ion Antonescu*, dos. 314/1940, ff. 109-111.

¹³ I. Gheorghe, *Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu (Calea României spre statul satelit)*, ediție și studiu introductiv de St. Neagoe, Machiavelli, București, 1996, pp. 180-183.

¹⁴ I. Calafeteanu, *Români la Hitler*, Univers Enciclopedic, București, 1999, pp. 81-93.

lui Stalin. Contrar practicii engleze, nu l-a rugat pe I. Antonescu să-i acorde sprijinul, dar aștepta ca România să facă totul pentru a facilita desfășurarea acestei confruntări. A. Hitler îl asigurase că: „după terminarea conflictului, România va primi despăgubiri, care în ceea ce privește Germania, nu au limitări din punct de vedere teritorial”¹⁵. Când liderul german l-a întrebat dacă România planifică să se implice de la bun început în efortul de război, I. Antonescu a răspuns că își dorește să lupte alături de Germania încă din prima zi. Generalul era sigur că sovieticii ar bombarda zona petrolieră chiar și dacă România ar rămâne în expectativă și, prin urmare „România nu i-ar ierta lui Antonescu niciodată dacă ar lăsa armata română cu arma la picior, în timp ce trupele germane ar fi în marș prin România împotriva rușilor”¹⁶.

În cadrul întrevederii (dar și ulterior) s-a vorbit, în special, despre organizarea comandamentului, A. Hitler comunicându-i că ar dori să-l lase să apară drept comandant al forțelor ce acționau în estul României. Legătura operativă urma să fie asigurată de un stat-major de legătură condus de comandantul Armatei a 11-a germane, generalul Eugen Ritter von Schobert, care se afla în România din 25 mai 1941¹⁷. Într-o scrisoare din 18 iunie 1941 către I. Antonescu, A. Hitler se arăta preocupat, în același timp, de conducerea unitară a amplei operațiuni de atac, ce urma a fi concentrată într-o singură mână, dar și de faptul ca „independența și prestigiul personalităților conducătoare ale aliaților noștri față de poporul și armata lor, să fie respectate în cel mai înalt grad”¹⁸. În consecință, a fost creat Grupul de armate *General I. Antonescu*, în compunerea căruia intrau și Armata a 11-a germană, armatele 3 și 4 române, precum și alte unități și formațiuni de diferite arme. Comandamentul Armatei a 11-a germane funcționa ca un stat-major al grupului de armate, redactând toate ordinele operative ce erau trimise marilor unități din subordine cu semnătura lui I. Antonescu. Practic, generalul I. Antonescu era subordonat comandantului Armatei a 11-a germane, generalului E. von Schobert. Acest cadru a fost apoi materializat în convenția încheiată între conducătorul statului român și generalul E. von Schobert. Legătura era realizată prin Misiunea Militară Germană din România. Începând cu 22 iunie 1941, șeful misiunii militare germane a preluat sarcina de ofițer de legătură între Armata a 11-a și comandamentul suprem al armatei române, iar generalul Arthur Hauffe a devenit consilierul lui I. Antonescu în problemele tactice și operative ale conducerii războiului.

¹⁵ *Ibidem*, p. 90.

¹⁶ *Ibidem*, p. 91.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Arhivele Militare Naționale Române (în continuare AMNR), F. 948, Secția a 3-a, dos. 1908, f. 184.

O problemă amplu analizată în istoriografia națională este neîncheierea unei convenții de natură politică și militară dintre cele două țări. A. Hitler și colaboratorii săi n-au avut niciodată intenția de a încheia cu România un act oficial care să fixeze cadrul cooperării bilaterale, inclusiv pe plan operativ. Participarea statului român, ca și a Finlandei, era un fapt fără putință de tăgadă, viitoarea campanie urmând a fi de scurtă durată, iar valoarea militară a partenerului român – îndoielnică. De cealaltă parte, I. Antonescu și-a propus ca obiectiv fundamental al guvernării sale reîntregirea granițelor țării, care nu putea fi materializată, în acel context, decât cu ajutorul Germaniei. Generalul român considera că fidelitatea față de Germania, coroborată cu un sprijin consistent în multe domenii, inclusiv militar, va asigura, la finalul războiului, rezultatul dorit. Respectiv, I. Antonescu n-a încercat să-i propună lui A. Hitler (șansele oricum erau ca și inexistente) parafarea unei convenții, considerând că angajamentul său de recuperare a Basarabiei și a nordului Bucovinei, ce avea susținerea cvasiunanimă a opiniei publice românești, era suficient pentru viabilitatea cooperării cu Germania. Lipsa unui document oficial care să fixeze obligațiile părților prezenta un avantaj evident. Nelegat de un tratat, I. Antonescu putea refuza îndeplinirea unor cerințe germane, putea să se oprească acolo unde dorea, să evite situațiile delicate. Dar și reversul lucrurilor era la fel de valabil. Lipsa unor angajamente precise, a unor limite și criterii clare putea să determine aliatul german să pretindă orice, să angajeze statul român dincolo de legitimitatea revendicărilor sale. Din nefericire, acest lucru s-a și întâmplat. Germania, speculând în propriul interes cu rivalitatea româno-maghiară, dat fiind că avea mult mai puține resurse decât adversarul, a cerut României o participare din ce în ce mai consistentă. Neputându-se sustrage exigențelor războiului de coaliție, I. Antonescu a acceptat solicitările Berlinului, iar armata română a ajuns la Stalin-grad, înregistrând o înfrângere militară de proporții.

Or, se impune precizarea că, în timpul războiului, atât I. Antonescu, cât și Mihai Antonescu, devenit, între timp, vicepreședinte al guvernului și ministru al afacerilor străine, s-au referit în mod explicit la această situație, propunând chiar modalități de rectificare a problemelor atestate, dar fără consecințe radicale.

Constituirea dispozitivului româno-german pentru viitoarea ofensivă

Constituirea dispozitivului pentru ofensiva împotriva URSS a început în luna aprilie 1941, când România încă nu era informată despre planurile germane. La 9 aprilie 1941 s-a reconstituit, cu sediul la Bacău, Comandamentul Armatei III, desființat în decembrie 1940. În aceeași perioadă, Armata IV își avea comandamentul la Focșani. La 15 mai 1941, șeful de stat-major al misiunii militare germane,

generalul A. Hauffe, îi scria confidențial generalului Al. Ioanițiu, propunându-i ca poziția principală de rezistență în Moldova să fie împinsă pe aliniamentul Dorohoi-Botoșani. Scopul acestei măsuri era să se cedeze cât mai puțin teritoriu românesc forțelor sovietice aflate în ofensivă. „Este în interesul armatelor aliate, continua A. Hauffe, ca un eventual atac cu mijloace blindate să eșueze înainte ca acestea (marile unități sovietice – n. n.) să pătrundă în poziția principală de luptă”¹⁹.

Constituirea dispozitivului de luptă a fost una dintre preocupările părții germane. La sfârșitul lunii mai - începutul lunii iunie 1941, generalii Al. Ioanițiu și A. Hauffe au pus la punct numeroase elemente ale viitoarei ofensive. La începutul lunii mai, în România a fost transferat statul-major al Armatei a 11-a (în locul Armatei a 12-a, destinată inițial pentru această misiune și rămasă în Grecia). Comandantul acestei armate, generalul E. von Schobert, a ajuns în țară la 25 mai 1941, întâlnindu-se cu generalul I. Antonescu două zile mai târziu²⁰. La 27 mai 1941, Misiunea Militară Germană expediase Marelui Stat-Major un memorandum în care cerea să se ia noi măsuri pentru pregătirea bazei de operații din Moldova. În termen de 14 zile, marile unități urmau să fie mobilizate la nivelul efectivelor de război, iar până la 10 iunie să fie aduse în zonă și rezervele. Termenul „mobilizare” nu trebuia să ajungă la public și se solicita luarea tuturor măsurilor pentru a evita acest lucru. Textul documentului era semnat de generalul A. Hauffe, care, câteva zile mai târziu, la 1 iunie 1941, devenise șeful misiunii militare germane. Fostul ei șef, generalul E. Hansen, a fost numit comandant al Corpului LIV armată.

Reprezentanții misiunii militare au formulat și o serie de recomandări, bazate pe observațiile efectuate de generalul de divizie Johannes Zukertort, care a întreprins o călătorie de recunoaștere în Moldova. Conform noilor cerințe, poziția principală de rezistență urma să fie ocupată cu mai multe forțe. Urmău să se constituie mai multe rezerve tactice și mai puține rezerve operative. Se menționa că nu vor fi păstrate rezerve la artilerie, iar artileria aflată la dispoziția trupelor urma să fie utilizată în prima linie. Misiunea mai cerea trimiterea unor detașamente de legătură române la marile unități germane. Directiva operativă emisă de Marele Stat-Major urma să fie discutată în prealabil cu partea germană²¹.

Pe această bază, la 1 iunie 1941, Marele Stat-Major a emis Directiva nr. 34 pentru armatele III și IV²². Scopul operațiilor rămânea defensiv, dar poziția principală de rezistență era împinsă până aproape de granița româno-sovietică, respectiv pe aliniamentul Măgura, pârâul Brodina, Vicovu de Sus, masivul pădu-

¹⁹ AMNR, F. 948, Secția a 3-a, dos. 1908, f. 7.

²⁰ *Apud* O. Trașcă, *Relațiile politice și militare româno-germane...*, p. 280; A. Hillgruber, *op. cit.* p. 168.

²¹ AMNR, F. 948, Secția a 3-a, dos. 1908, ff. 56-60.

²² *Ibidem*, dos. 1907, ff. 2-15.

ros Călinești, Cuparencu, nord-Broscauți, Dumeni, Vorniceni, râul Bașeu (între Negreni și Hănești), Movila Ruptă, râul Prut (până la vărsare). Limita dinainte a apărării în fâșiile de acțiune ale armatelor era stabilită astfel: pentru Armata III: Cărlibaba-Comarna inclusiv, iar pentru Armata IV: Comarna exclusiv - gura Siretului. Direcțiile principale de interes erau: Cernăuți-Pășcani; Tarutino-Botoșani; Bălți-Iași; Chișinău-Huși-Bârlad; Tarutino-Râmnicu Sărat. Armata III dispunea de trei comandamente de corp de armată (cavalerie, munte, 4 armată), zece mari unități (patru divizii de infanterie, trei brigăzi de cavalerie și trei brigăzi de vânători de munte). Armata IV avea tot trei comandamente de corp de armată (8, 5, 11) cu opt mari unități (cinci divizii de infanterie, una de grăniceri și două brigăzi de fortificații). Dispozitivul trebuia finalizat până la 10 iunie 1940, ora 6.00.

Era pentru prima dată când într-un document operativ românesc erau inserate și prevederi cu referire la intervenția marilor unități germane în apărarea Moldovei. Potrivit instrucțiunilor speciale anexate directivei²³, se lua în calcul declanșarea unui atac rusesc la sfârșitul lunii iunie 1941. Conduita trebuia să fie deosebit de activă, astfel încât inamicului să-i fie anihilată intenția de atac, acesta urmând a fi nimicid din primul moment „printr-o intensă activitate de cercetare și concentrare de foc a armelor”. Rezerva mobilă a apărării o constituiau trupele germane, care, în cazul în care situația o cerea, puteau să intervină în sprijinul marilor unități germane pentru a distruge inamicul. Corpul LIV armată, cu sediul la Vaslui, constituia rezerva frontului defensiv de la Galați la Drânceni, Corpul XXX sprijinea apărarea pe aliniamentul Comarna-Popricani și avea punct de comandă la Strunga, iar Corpul XI apăra poziția Movila Ruptă-Călinești-Cuparencu, punctul de comandă aflându-se la Botoșani. Rezervele comandamentului german se aflau la Hârlău și Suceava pentru a putea apăra, în caz de nevoie, atât frontul de la Prut, de deasupra Iașului, cât și cel din văile Siretului și Sucevei. Cooperarea cu trupele române se realiza prin detașamentele de legătură germane ce funcționau începând de la nivelul de brigadă și divizie în sus²⁴. Eșalonul înaintat al marelui stat-major urma a fi dislocat la Piatra Neamț, iar cel al comandamentului superior german, inițial la Timișul de Sus, ulterior tot în regiunea Piatra Neamț, dar nu în aceeași localitate²⁵.

Ultimul document de acest gen emis înainte de începerea conflictului a fost Directiva operativă nr. 35 (din 14 iunie 1941) pentru armatele III și IV. Documentul era semnat de I. Antonescu, comandant de căpetenie al armatei, și de generalul Al. Ioanițiu, șeful marelui stat-major²⁶. Se considera că desfășurarea forțelor

²³ *Ibidem*, dos. 1908, ff. 76-84.

²⁴ *Ibidem*, f. 80

²⁵ *Ibidem*, f. 84

²⁶ *Ibidem*, dos. 594, ff. 328-336.

sovietice se apropia de sfârșit, un atac al acestora fiind oricând posibil. Gruparea marilor unități impunea concluzia că înaltul comandament sovietic preconiza un atac în clește al frontului român, pe două direcții principale: o ofensivă pe cursul inferior al râului Prut, combinată cu una de-a lungul văii Siretului. Concepția operației, dispozitivul și misiunea armatelor erau aceleași ca și în documentul anterior. Foarte important era articolul opt, care preciza: „Armata germană în România are misiunea ca, în cazul unui război contra Sovietelor, să lupte împreună cu Armata Română, până la victoria finală”.

Acțiunile militare pentru eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei

Înaltul comandament german a stabilit pentru Grupul de armate *General Antonescu* două ipoteze de acțiune. Prima dintre ele, *Nachstoss*, prevedea urmărirea rapidă spre Nistru, în cazul în care trupele sovietice s-ar fi retras de la începutul acțiunilor militare. A doua opțiune, concretizată în planul *München*, preconiza atacarea și străpungerea pozițiilor sovietice, lovitura principală urmând a fi dată în fâșia Armatei XI germane pe direcția nord Iași-Moghiliov. După începerea ostilităților a fost aplicată anume această variantă²⁷.

Din punctul de vedere al dotării, în pofida proiectelor ambițioase ale lui I. Antonescu de la începutul guvernării, armata română își păstra vechile caracteristici: efective relativ numeroase; dotare insuficientă; motorizare slabă; corp de cadre inegal pregătit; instruire a trupei modestă; comandamente neînchegate și neperformante; servicii numeroase, dar ineficiente etc.

Dispozitivul adoptat a fost următorul: Armata III, comandată de generalul Petre Dumitrescu, acționa în nordul Bucovinei, Armata XI germană – la nord de Iași, în nord-estul Moldovei, iar Armata IV română, avându-l în frunte pe generalul Ion Ciupercă, era dispusă la sud de Iași, până la confluența Siretului cu Dunărea.

Operațiile s-au desfășurat în două faze. Prima dintre ele (22 iunie - 2 iulie 1941) a fost „bătălia așteptării” sau „așteptarea strategică”, în care marile unități române și germane au desfășurat acțiuni locale cu realizarea de incursiuni și capete de pod la est de Prut. În cea de-a doua fază, începând cu 2 iulie, Armata XI germană și diviziile românești subordonate au trecut la ofensivă spre nord-est, eliberând nordul Bucovinei (în timpul acestor lupte s-a remarcat Corpul de Munte, condus de generalul Gheorghe Avramescu) și partea de nord și cea centrală a Basarabiei. La 5 iulie 1941, a fost eliberat Cernăuțiul, iar la 16 iulie Chișinăul. Operațiile de eliberare a Basarabiei s-au finalizat la 26 iulie 1941.

²⁷ Al. Duțu, M. Retegan (coord.), *Eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei 22 iunie-26 iulie 1941*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, pp.156-332.

Dificultățile cu care s-au confruntat trupele române și germane au îndepărtat destul de mult operațiile de scenariul imaginat inițial: „Eforturile române de a constitui capete de pod pe malul răsăritean al Prutului, scria generalul I. Gheorghe, atașatul militar român în Germania, au întâmpinat o rezistență nebănuită de îndârjită, neobișnuită. Obiectivele nu au putut fi atinse decât cu întârziere și cu pierderi foarte grele. Rezistența activă a rușilor se concretiza în contraatacuri masive și neîncredute. Numai cu jertfe mari au putut trupele române să mențină pozițiile cucerite. Superioritatea sovieticilor în privința materialului de război modern era considerabilă. Această superioritate, precum și insuficiența înzestrării cu armament modern a trupelor române, au fost, însă, în parte compensate de entuziasmul acestora din urmă. Cu toate acestea, deja primele zile ale războiului au arătat că lupta va fi nebănuită de grea”²⁸. Situația de la flancul sudic al frontului sovieto-german, rezistența deosebită întâmpinată de trupele române au, desigur, în lumina cercetărilor, mai multe explicații. Comandamentul sovietic concentrase aici forțe numeroase din două motive: amenințarea regiunii petrolifere, aflată la circa 200-250 km, și protejarea Ucrainei, cu marile sale bogății economice, un obiectiv râvnit de Germania. Un alt factor ar fi insuficiența dotare a trupelor române, precum și erori ale comandamentelor române în conducerea operațiilor, inclusiv la cel mai înalt nivel.

Acțiunile pentru eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei s-au bucurat de sprijinul cvasiunanim al clasei politice și al opiniei publice românești. Regele Mihai nu fusese informat cu privire la pregătirile și decizia lui I. Antonescu. A aflat vestea declanșării războiului la 22 iunie 1941, de la mama sa, care o auzise la BBC. Știrea a fost confirmată printr-o conversație telefonică cu M. Antonescu, generalul I. Antonescu aflându-se deja pe front. La întrebarea suveranului de ce nu a fost informat, M. Antonescu a dat un răspuns stupefiant: „Credeam că o să aflați din ziare”²⁹. Totuși, regele i-a trimis lui I. Antonescu o telegramă în care ura militarilor români „sănătate și putere ca să statornicească pentru vecie dreptele granițe ale neamului românesc”³⁰. Și liderii partidelor politice (Partidul Național-Țărănesc, Partidul Național Liberal), care criticaseră aderarea României la Pactul Tripartit și intrarea în sfera de dominație a Germaniei, au salutat acțiunile armatei române. Într-o scrisoare (din 18 iulie 1941) către generalul I. Antonescu, Iuliu Maniu, liderul Partidului Național-Țărănesc, își manifesta bucuria pentru recăștigarea celor două provincii și readucerea a milioane de români la vatra strămoșească. El aducea un omagiu armatei române care „a reparat rușinea pe care cârmuitori

²⁸ I. Gheorghge, *Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu (Calea României spre Statul sate-lit)*, ediție și studiu introductiv de St. Neagoe, Machiavelli, București, 1996, p. 194.

²⁹ St. Tănase, *Conversații cu regale Mihai I*, Corint Books, București, 2018, pp. 65-66.

³⁰ Al. Duțu, M. Retegan, *România în război 1941-, zile de încleștare*, vol. 1, București, 1993, p. 53.

inconștienți de pe vremuri au adus-o țării noastre. Recunoștința țării, domnule general, comandantul de căpetenie, pentru generalii, ofițerii și soldații români și pentru dumneavoastră, va fi eternă³¹. Singura forță politică ce s-a opus vehement și a criticat eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei a fost Partidul Comunist, care, de fapt, era o anexă a Cominternului în România. În circulara din 8 iulie 1941, el condamna acțiunea, cerând militarilor români să lupte împotriva coteritorilor hitleriști și să treacă de partea Armatei Roșii.

În cele 35 de zile de lupte, armata română a angajat peste 450.000 de militari. A pierdut circa 25.000 dintre ei (morți, răniți și dispăruți). Convins de victoria germană, I. Antonescu a decis, la solicitarea lui A. Hitler, să continue acțiunile și dincolo de Nistru (o hotărâre ce rămâne controversată). Ca și intrarea în război, trecerea dincolo de Nistru a fost o decizie unilaterală a lui I. Antonescu, acesta scriindu-i lui A. Hitler că „nu pune niciun fel de condiție și nu discută cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu³² și menționând că are deplină încredere în dreptatea pe care Führerul o va face poporului român³³.

Angajarea României și a armatei sale, dincolo de limita revendicărilor naționale, în adâncimea teritoriului sovietic, încercarea de aliniere la obiectivele și programul celui de-al Treilea Reich au creat mari nemulțumiri și au generat falii adânci în societatea românească. Ele s-au amplificat pe măsură ce evoluția evenimentelor pe front devenea nefavorabilă Germaniei și aliaților ei, iar România s-a trezit în stare de război cu toate statele Coaliției Națiunilor Unite, constituită oficial la 1 ianuarie 1942.

Concluzii

La 22 iunie 1941, România se angajase într-un război de coaliție, hegemonul fiind Germania. Ca în fiecare război de acest tip, au prevalat interesele liderului alianței, prin urmare, românii au avut un rol secundar în operația *Barbarossa*, A. Hitler și generalii germani având aprecieri puțin măgulitoare la adresa corpului de ofițeri și nuanțate asupra soldaților. Raporturile de comandament au fost structurate într-un mod care să menajeze susceptibilitatea liderilor români, în special a lui I. Antonescu, dar să asigure controlul deplin al operațiilor de către germani. A. Hitler a cerut ca Bucureștii să fie informați cât mai târziu posibil cu privire la data viitoarei ofensive, dar a solicitat de timpuriu concursul autorităților

³¹ *Ibidem*, pp. 207-208.

³² F. Constantiniu, I. Schipor, *Trecerea Nistrului (1941). O decizie controversată*, Albatros, București, 1995.

³³ I. Gheorghe, *op. cit.*, p. 204.

române la pregătirea ei. Liderii români i l-au acordat fără ezitări și obstrucții. Războiul cu Uniunea Sovietică era un fel de „secret al lui Polichinelle” pentru autoritățile române și pentru mulți români care urmăreau atent mersul relațiilor germano-ruse și evoluția evenimentelor militare.

Eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei a fost primul episod al campaniei în est a armatei române. În cursul confruntărilor, au ieșit în evidență destule lipsuri în organizarea, dotarea, instruirea trupelor, în conducerea acestora. Ele au fost compensate prin entuziasmul militarilor de toate gradele, campania peste Prut bucurându-se de adeziunea clasei politice și a opiniei publice. Trecerea Nistrului și înaintarea masivă a marilor unități române nu s-au mai bucurat de susținere, evidențiind importante falii în societatea românească.

Între Prut și Nistru, mai ales în partea de sud, armata română a întâmpinat o rezistență deosebită, ceea ce a suscitat dezbateri aprinse în istoriografia română și nu numai. Cele mai plauzibile explicații constau în faptul că sovieticii concentrau aici forțe importante, care aveau misiunea de a penetra rapid în sudul României, obiectivul cel mai important fiind regiunea petroliferă, vitală pentru armata germană. Prin urmare, chiar dacă statul român nu s-ar fi asociat acțiunii germane, el ar fi fost, foarte posibil, atacat de Uniunea Sovietică.

Relațiile româno-germane au fost bune până la Bătălia de la Stalingrad din noiembrie 1942. Înfrângerea din Cotul Donului și Stepa Calmucă au generat o gravă criză în raporturile bilaterale, I. Antonescu și echipa conducătoare de la București apreciind că Germania a pierdut războiul. În consecință, autoritățile, dar și opoziția au făcut demersuri pentru ieșirea din Axă, însă fără să obțină rezultatul pe care și-l doreau.

Summary.

On 22 June 1941, Romania entered a coalition war, with the hegemon being Germany. As with any war of this type, the interests of the alliance leader predominated. As a consequence, the Romanians had a secondary role in the “Barbarossa” operation, Hitler and German generals having unflattering assessments about the officer corps and nuanced about the soldiers. The command relations were structured in such a way as to appease the sensitivities of Romanian leaders, especially of Ion Antonescu, but ensured the Germans’ total control of the operations.

Keywords: Operation Barbarossa; World War Two; Romania

Anatol PETRENCU *

ROLUL LEND LEASE ACT ÎN VICTORIA URSS ASUPRA GERMANIEI

În condițiile în care actuala conducere a Federației Ruse minimizează efortul altor state și popoare în victoria comună asupra Germaniei naziste¹, nuanțele colaborării dintre URSS și SUA în anii celui de-al Doilea Război Mondial rămân actuale și azi. Unul dintre aceste aspecte vizează și rolul *Lend Lease Act* în asigurarea victoriei Armatei Roșii asupra trupelor germane. Primele reacții referitoare la *Lend Lease Act* au fost exprimate în august 1942, în cadrul recepției oferite la Kremlin cu ocazia vizitei lui Winston Churchill și Averell Harriman, când Iosif Stalin și-a arătat „nemulțumirea față de întârzierile admise în trimiterea de convoaie în porturile de nord ale Uniunii Sovietice, sugerând guvernelor Angliei și SUA să ia măsuri pentru a accelera aceste livrări. Churchil și Harriman au promis să ia în calcul acest lucru”². La 3 octombrie 1942, întrebat de corespondentul Agenției Associated Press, Henry Cassidy, „în ce măsură se dovedește eficient ajutorul oferit de Aliați Uniunii Sovietice și ce se poate face pentru a amplifica și îmbunătăți acest ajutor?”, I. Stalin răspundea: „În comparație cu ajutorul pe care îl oferă Aliaților Uniunea Sovietică, atrăgând asupra ei forțele principale ale armatelor germano-fasciste, ajutorul Aliaților pentru Uniunea Sovietică s-a dovedit deocamdată prea

* **Petrencu Anatol**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova

¹ Vezi *Propaganda „rolului exclusivist” al URSS în victoria asupra Germaniei*, în A. Petrencu, *Rusia, 2019: „Acesta a fost un an greu...”*, s. n., Chișinău, 2020, pp. 60-80.

² *Застольные речи Сталина. Документы и материалы*, Moscova-St.-Petersburg, 2003, p. 307.

puțin eficient. Pentru a amplifica și îmbunătăți acest ajutor este nevoie de un singur lucru – ca Aliții să-și îndeplinească obligațiunile în mod complet și la timp³.

În perioada Războiului Rece, acest subiect a fost neglijat sau tratat tendențios de către unii autori sovietici. Academicianul Nikolai Voznesenski, cunoscut pentru „prima tentativă de a analiza științific dezvoltarea economiei sovietice în anii războiului (1941-1945)”⁴, amintea doar că „eforturile militare ale Statelor Unite și Angliei au venit în sprijinul războiului de eliberare”⁵, fără să ofere vreun detaliu cu referire la colaborarea americano-sovietică și evitând să se refere la tehnica militară, materialele/mărfurile și produsele alimentare importate de URSS din SUA.

Istoricul sovietic Grigori Deborin, autor al unei monografii de sinteză dedicate istoriei celui de-al Doilea Război Mondial, nota că guvernul SUA ar fi „avut intenția” să livreze Uniunii Sovietice materiale, arme, utilaje militare, dorind, în același timp, „să impună URSS condiții de robie”⁶. Fără a detalia în ce ar fi constat acele „condiții de robie”, autorul continua: „În pofida promisiunilor făcute, [guvernele SUA și Marii Britanii] n-au întreprins nimic pentru a acorda ajutor Uniunii Sovietice în primele luni ale războiului, cele mai dificile. Chiar și în anii următori, ajutorul acordat URSS de către SUA și Anglia rămânea prea puțin eficient în comparație cu cel pe care li-l acorda URSS, atrăgând asupra ei forțele principale ale armatelor germano-fasciste”⁷. Merită menționat că, în textul pe care îl publicase în 1958, autorul repeta formula lui I. Stalin din 1942. „Primele luni ale războiului, cele mai dificile”, la care se referă G. Deborin, fuseseră iunie-august 1941, însă tratativele oficiale cu privire la extinderea *Lend Lease Act* asupra URSS au început la 29 septembrie 1941, președintele SUA, Franklin Delano Roosevelt semnând decizia de lărgire a acestei legi asupra URSS abia la 7 noiembrie același an.

În lucrarea *США в военные и послевоенные годы. 1940-1960 (SUA în anii războiului și în anii postbelici. 1940-1960)*, cunoscutul istoric americanist V. I. Lan constata: „Imediat după intrarea în război a Americii, Ministerul de Război al SUA a amânat trimiterea tuturor mărfurilor prevăzute de *Lend Lease Act*. În general, *Lend Lease Act*, care însuma doar câteva procente din mijloacele enorme pe care le cheltuia URSS în război, nu a avut prea mare importanță pe frontul sovieto-german, iar în bătăliile istorice, care au decis soarta războiului sovieto-german, cele de

³ И. Сталин, *О Великой Отечественной Войне Советского Союза*, Питер, St.-Petersburg, 2010, pp. 52-53.

⁴ *Советская военная энциклопедия*, vol. 2, Moscova, 1976, p. 302.

⁵ Н. Вознесенский, *Военная экономика СССР в период Отечественной войны*, ОГИЗ, Moscova, 1947, pp. 18-19.

⁶ Г. А. Деборин, *Вторая мировая война*, Военное издательство, Moscova, 1958, p. 138.

⁷ *Ibidem*, p. 139.

la Moscova și Volgograd (Stalingrad – A. P.) acesta nu a avut nicio însemnătate⁸.

Colaborării sovieto-americe în anii războiului i-a fost consacrat și articolul publicat în vol. 6 al *Istoriei Marelui Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei* (elaborat pe timpul guvernării lui Nikita Hrușciiov, în 1965). Luând atitudine față de propaganda occidentală care, considerau ei, exagera însemnătatea livrărilor de armament, tehnică și alte mărfuri, autorii articolului notau: „Desigur, aceste livrări au avut o mare însemnătate, în mod special în asigurarea trupelor și spatelui frontului cu mijloace de transport auto, combustibil, lubrifiante [autorii prezintă și unele cifre – A. P.]. Însă dacă vorbim de sporirea generală a înzestrării Armatei Roșii, atunci ajutorul Aliților a jucat un rol ne semnificativ⁹. Autorii articolului se referă și la unele cazuri în care Aliții au trimis în URSS armament învechit sau care nu corespundea condițiilor de luptă pe teren. De exemplu, „tancurile și o bună parte din avioane nu corespundeau întru totul standardelor pentru armamentul folosit în acțiunile militare de pe frontul sovieto-german¹⁰. În același timp, semnatarii articolului susțineau că „Uniunea Sovietică a distrus armatele fasciste bazându-se doar pe propriile resurse economice¹¹, făcând referire la completarea loturilor de cabluri, produse chimice, alte mărfuri industriale: „un rol deosebit l-a avut importul de mărfuri, inclusiv pe baza prevederilor *Lend Lease Act*¹², sau la completarea lotului de automobile: „în timpul războiului, parcul de automobile al armatei a sporit datorită transferului din organizațiile civile, producției de noi automobile, primirii pe baza prevederilor *Lend Lease Act* și a trofeelor capturate de trupele sovietice¹³, dar în niciunul din cazuri nu se oferă informații detaliate cu privire la importul pe baza *Lend Lease Act*.

Și în vol. 14 al *Marii Enciclopedii Sovietice* (1973) a fost publicat un articol despre *Lend Lease Act*. Bazat pe date de ordin general, articolul informează că valoarea totală a livrărilor din SUA în baza *Lend Lease Act* ajungea la 46 milioane de dolari, 9,8 milioane fiind destinate ajutorării URSS¹⁴. Un articol despre *Lend Lease Act*, cu date mai precise și însoțit de o bibliografie consacrată acestei teme, include și vol. 4 al *Enciclopediei Militare Sovietice* (publicat în 1974)¹⁵.

⁸ В. И. Лан, *США в военные и послевоенные годы (1940-1960)*, Наука, Moscova, 1964, p. 40.

⁹ *История Великой отечественной войны Советского Союза. 1941-1945*, vol. 6, Военное издательство, Moscova, 1965, p. 48.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 49.

¹² *Ibidem*, p. 62.

¹³ *Ibidem*, p. 72.

¹⁴ *Большая советская энциклопедия*, том 14, Moscova, 1973, p. 292-293.

¹⁵ *Советская военная энциклопедия*, том 4, Воениздат, Moscova, 1977, p.599.

Studiul despre *Lend Lease Act* inclus în vol. 4 al *Istoriei celui de-al Doilea Război Mondial. 1939-1945* (semnat de un colectiv de autori) concretizează că: „La 30 octombrie [1941] Roosevelt a anunțat Moscova despre decizia guvernului SUA de a oferi URSS un împrumut fără dobândă în sumă de un miliard de dolari. La data de 7 noiembrie, el a extins legea privind împrumuturile sau darea în arendă a armamentului și materialelor militare (*Lend Lease Act*) asupra URSS. [...] Însă SUA și Marea Britanie ofereau un ajutor economic al cărui volum nu corespundea nici pe departe cu uriașa contribuție a poporului sovietic la războiul împotriva Germaniei hitleriste. În octombrie-noiembrie 1941, pe baza *Lend Lease Act*, SUA au trimis în URSS armament și muniții în sumă de 545 mii de dolari, în timp ce livrările în celelalte state au constituit 741 milioane de dolari. Astfel, Uniunea Sovietică, cea care purta greul războiului, a primit mai puțin de 0,1% din ajutorul total oferit de americani”¹⁶. Or, autorii articolului compară livrările americane din primele două luni de la extinderea *Lend Lease Act* asupra URSS cu volumul total al livrărilor către toate statele ce beneficiau de acest program, fără a se face vreo mențiune explicită în acest sens. Reproducând cuvintele lui A. Harriman, care, la 24 decembrie 1941 (la nici două luni după extinderea *Lend Lease Act* asupra URSS) informa că SUA „și-au realizat doar un sfert din obligațiunile asumate conform primului protocol” (de exemplu, au livrat 204 avioane în loc de 600, 182 de tancuri în loc de 750 etc.)¹⁷, autorii lasă să se înțeleagă că aceste date vizează întreaga perioadă a războiului.

Unele aspecte cu privire la programul *Lend Lease Act* au fost analizate și de cunoscutul om politic sovietic, ministru al afacerilor externe al URSS (1957-1985), Andrei Gromîko, în monografia *Внешняя экспансия капитала: история и современность* (*Expansiunea externă a capitalului: istorie și contemporaneitate*), publicată în 1982. A. Gromîko nota că „Livrările pe baza prevederilor *Lend Lease Act* au avut un anumit rol pozitiv în înzestrarea armatei sovietice cu armament și tehnică militară. Dar nu aceste livrări au determinat mersul și rezultatele luptei pe frontul sovieto-german. Cea mai mare parte a armamentului și materialelor militare au fost produse de industria autohtonă”¹⁸.

Treptat, istoriografia sovietică a început să recunoască deschis ajutorul oferit de SUA Uniunii Sovietice în anii războiului, fără să arate însă esența acestui ajutor și minimalizându-i constant rolul.

Istoriografia post-sovietică și-a schimbat radical atitudinea față de programul *Lend Lease Act*, inclusiv datorită accesului liber la informație și la unele traduceri.

¹⁶ *История Второй мировой войны. 1939-1945*, vol. 4, Воениздат, Moscova, 1975, p. 175.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A. A. Громько, *Внешняя экспансия капитала: история и современность*, Мысль, Moscova, 1982, pp. 197-198.

Relevantă în acest sens este lucrarea *Lend-Lease: Weapon for Victory (Lend Lease Act: arma victoriei)*, semnată de administratorul programului *Lend Lease*, Edward Stettinius (om de afaceri american), publicată în engleză în 1944, iar în limba rusă abia în anul 2000¹⁹. La lucrare sunt anexate și articole semnate de Boris Sokolov – *Роль ленд-лизы в Великой Отечественной войне, 1941-1945 гг. (Rolul Lend Lease Act în Marele Război pentru Apărarea Patriei, 1941-1945)*; *Дипломатия и ленд-лиз (Diplomația și Lend Lease Act)*²⁰ și S. Lugovskoi și S. Remizova – *Ленд-лиз: история и современность (Lend Lease Act: istorie și contemporaneitate)*²¹.

Or, lucrarea lui E. Stettinius ne permite să reconstituim mult mai multe aspecte ale evoluției relației dintre URSS și SUA ce a condus la oferirea unui ajutor substanțial în baza programului fixat prin *Lend Lease Act*. Pentru început, trebuie subliniat că, imediat după invadarea URSS de către Germania și aliatele ei, la Washington și-a început activitatea misiunea militară sovietică, condusă de general-locotenentul Filipp Golikov. În procesul de negocieri s-a implicat insistent și ambasadorul URSS în SUA, Konstantin Umanski. Un alt aspect asupra căruia merită atrasă atenția este că SUA oferise ajutor URSS pornind de la propriile interese de securitate. Conform lui E. Stettinius: „La sfârșitul lunii septembrie [1941], valoarea programului [de livrări către URSS] a crescut până la 145.710.823 dolari. Rușii cumpărau benzină pentru avioane, toluen, mașini-unelte și echipamente, precum și cablu pentru telefoane, bocanci, țesături și multe altele. Ei aveau nevoie de avioane, tancuri și arme antitanc. Până la sfârșitul lunii noiembrie, am putut trimite în Rusia doar 79 de tancuri ușoare, 59 de avioane de vânătoare *Pi-40* [...], circa o mie de camioane, care le erau extrem de necesare rușilor. Aveam foarte puține tancuri și avioane în plus, și pur și simplu nu ne permiteam să exportăm tunuri antiaeriene”²². E. Stettinius sublinia că sovieticii insistaseră să importe din SUA utilaje și materiale, oferindu-le americanilor bani gheață și promițând să le livreze pe viitor materii prime. Una dintre cerințele sovieticilor pe care SUA nu-și puteau permite să le satisfacă la acel moment era, de exemplu, livrarea a 4.000 de tone de sârmă ghimpată²³.

Ținând cont de situația financiară dificilă în care se afla URSS, președintele F. D. Roosevelt a propus să ofere statului sovietic un împrumut fără dobândă în valoare de un miliard de dolari: „Propun ca – dacă guvernul sovietic va accepta – datoria formată astfel să nu fie supusă dobânzii și ca URSS să nu înceapă plata

¹⁹ *Загадки Ленд-лизы*, Вече, Moscova, 2000, pp. 7-304.

²⁰ *Ibidem*, pp. 305-347.

²¹ *Ibidem*, pp. 348-397.

²² *Ibidem*, p. 126.

²³ *Ibidem*, pp. 129-130.

acesteia înainte de expirarea unui termen de 5 ani din momentul încetării războiului, iar plata întregii datorii să fie încheiată la 10 ani din acel moment”²⁴. Guvernul URSS a acceptat oferta președintelui american: la acel moment, raporturile dintre cele două state se încadrau încă în tiparul „relațiilor comerciale”, dar „în condiții specifice”, de război. Atitudinea SUA s-a schimbat radical după atacul japonez de la Pearl Harbour, care a determinat intrarea Statelor Unite în cel de-al Doilea Război Mondial, la 8 decembrie 1941. Colaborarea sovieto-americană a cunoscut o transformare calitativă: raporturile de parteneriat erau deja determinate de necesitatea obținerii victoriei asupra adversarilor comuni. Ajutorul masiv al americanilor pentru sovietici era motivat de faptul că victoria acestora contribuia și la victoria SUA. În cadrul ședinței din 25 ianuarie 1943 a Congresului SUA, E. Stettinius concretiza: „Acest ajutor nu poate fi estimat în cifre. Nu există repere standard cu ajutorul cărora am putea, de exemplu, compara o mie de soldați ruși omorâți în lupte și o mie de avioane de vânătoare. Toți cei care au murit pe câmpurile de luptă în Anglia, China, Rusia, în Africa sau Asia, au căzut apărându-și patria. Dar aceste popoare au luptat și luptă cu inamicul nostru comun. Victimele din rândul lor salvează viața americanilor. Războiul de cinci ani, purtat de China cu Japonia, povara uriașă a războiului cu naziștii, pe care o poartă Armata Roșie, apărarea Angliei și distrugerea centrelor industriale germane de Forțele Militare Aeriene regale ale Marii Britanii, apărarea de către flota engleză a importanțelor căi de comunicații maritime – toate acestea luate împreună salvează SUA de invazia agresorului, ne ajută să menținem mijloace pentru victorie și să accelerăm venirea ei”²⁵.

În studiul publicat ca anexă la lucrarea lui E. Stettinius, istoricul rus B. Sokolov, referindu-se la cantitatea și calitatea producției americane oferite URSS pe baza *Lend Lease Act*, menționa că SUA au trimis în URSS 409.500 automobile, ceea ce depășea de 1,5 ori producția sovietică de automobile²⁶. Este impresionantă și cantitatea de vagoane oferită de americani sovieticilor: 11.075, față de cele 1.086 construite de sovietici, raportul procentual fiind de 1.020%²⁷.

Colaborarea americano-sovietică a inclus și schimb de informații, inclusiv în domeniul tehnologiilor. Americanii oferiseră sovieticilor secretul unui aliaj pentru tancul T-34, care s-a evidențiat începând cu bătălia de la Stalingrad. Or, acest

²⁴ *Ibidem*, p. 131.

²⁵ *Ibidem*, p. 163.

²⁶ *Ibidem*, p. 312.

²⁷ *Ленд-лиз*, în <https://ru.wikipedia.org/wiki/Ленд-лиз> [accesat la 1 septembrie 2021]. Suma totală a producției militare americane, oferite în conformitate cu *Lend Lease Act*, a constituit 50,1 miliarde dolari. Cei mai mari beneficiari ai ajutorului SUA au fost Marea Britanie (mărfuri de 31,4 mlrd \$), URSS (11,3 mlrd \$), Republica Chineză (1,6 mlrd \$).

fapt a fost remarcat de militarii germani și români care studiau un tanc sovietic distrus la Stalingrad: „Uite, remarca unul din ofițeri, le-au dat americanii ceea ce noi de trei ani căutam să furăm de la americani, secretul aliajului ăstuia care rezistă la tot, și iute le-au dat rușilor, am pierdut războiul”²⁸.

În concluzie: victoriile Armatei Roșii în războiul împotriva Germaniei naziste și aliatelor ei s-au datorat în măsură decisivă ajutorului acordat de SUA în baza *Lend Lease Act*. I. Stalin apreciase înalt ajutorul american și în cadrul Conferinței de la Teheran a celor „trei mari” (decembrie 1943). Aprecieri similare exprimaseră, cu alte ocazii, și Nikita Hrușciiov, Anastas Mikoian etc. Dar, în condițiile confruntării politico-ideologice și militare sovieto-americane din perioada Războiului Rece, liderii URSS și istoriografia sovietică negaseră vehement ajutorul oferit de americani sau îl minimalizaseră considerabil. După implozia URSS (1991), istoricii ruși au depus eforturi pentru a recupera adevărul despre conlucrarea americano-sovietică și a arăta rolul și ponderea *Lend Lease Act* în victoria Aliatilor în cel de-al Doilea Război Mondial.

Summary

Shortly after the signing of the Molotov-Ribbentrop Pact (August 23, 1939), on September 1, 1939, Hitler's Germany, supported by the USSR, invaded Poland. Thus, on September 3, 1939, the German-Polish war became global. In collaboration with Germany, the USSR conquered and annexed Polish, Finnish, Romanian, Baltic states. But on June 22, 1941, the USSR was attacked by a coalition of states, led by Nazi Germany itself. From the invader the USSR becomes a victim of aggression. After sustained efforts, the USSR was able to receive multilateral support from the United States and Britain under the Lend Lease Act, which would play a key role in the victory of the Anti-Hitler Coalition states over Germany in 1945. Russians compared to the USSR's collaboration with Western allies, in particular - with the US.

Keywords: *World War 2; Lend Lease Act; USSR; USA; Stalin; Roosevelt*

²⁸ V. Șoimaru, *Cotul Donului, 1942: eroism, jertfă, trădare*, ed. a doua, revăzută și completată, Chișinău, s.n., 2013, p. 43.

Anatolie LEȘCU*

FRONTUL DE EST ȘI MITURILE SALE

În 2021, s-au împlinit 80 de ani de la începutul luptelor de pe Frontul de Est al celui de-al Doilea Război Mondial, război care, în literatura de specialitate din fosta URSS, era cunoscut ca „Marele Război pentru Apărarea Patriei”. Victoria asupra naziștilor, la care au contribuit din plin și popoarele Uniunii Sovietice, rămâne un element sacru în viziunea ideatică a guvernanților din Federația Rusă. Din aceste considerente, în pofida avalanșei de lucrări (inclusiv recente), consacrate celui de-al Doilea Război Mondial, istoria participării Uniunii Sovietice la această conflagrație a fost și rămâne profund mitologizată de către reprezentanții istoriografiei sovietice și post-sovietice. Esența acestor atitudini față de rolul URSS în cel de-al Doilea Război Mondial a fost formulată în mesajul lui Vladimir Putin către Adunarea Federală (la 4 decembrie 2014), în care e stipulat clar și concis că: „...armata noastră a zdrobit inamicul și a eliberat Europa de nazism”. Nu încape îndoială că o asemenea tratare a problemei e simplistă, contraproductivă și în contradicție flagrantă cu faptele. Constatăm, cu regret, că în lumina situației geopolitice din ultimul timp studierea istoriei celui de-al Doilea Război Mondial a depășit, în Rusia, limitele strict științifice și a devenit o problemă ideologică. Unul dintre postulatele fundamentale ale istoriografiei sovietice și rusești a fost și este teza conform căreia Uniunea Sovietică (conform interpretărilor recente – poporul

* **Leșcu Anatolie**, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar, Academia Militară *Alexandru cel Bun*

rus), bazându-se exclusiv pe forțele proprii, de sine stătător, a obținut victoria asupra nazismului, rolul aliaților occidentali fiind redus la minimum. Considerăm că această idee necesită o analiză mai detaliată.

Cel de-al Doilea Război Mondial (început la 1 septembrie 1939), la care au participat 62 de state din cele 73 existente la acel moment, a cuprins 3 continente și 4 oceane. Uniunea Sovietică a intrat în război de partea coaliției antihitleriste abia la 22 iunie 1941. Până atunci, Marea Britanie, de una singură, rezista cu succes în fața Germaniei, Italiei și Japoniei pe un spațiu geografic imens ce cuprindea Insulele Britanice, Africa și Asia. Atacul din 22 iunie 1941 al Germaniei hitleriste asupra Uniunii Sovietice (fostul ei aliat), urmat de atacul din 7 decembrie 1941 al forțelor aeronavale nipone asupra bazei militare americane din Pearl Harbor au schimbat radical situația. Hotărârile aventuriste, atât de caracteristice regimurilor autoritare, asumate de către Adolf Hitler și generalul Hideki Tojo, au devenit fatale pentru țările Axei Berlin-Roma-Tokyo. Germania a fost nevoită să lupte pe două fronturi, împotriva URSS și anglo-americanilor, ca de altfel și Japonia – împotriva SUA în Bazinul Pacific și, în același timp, în China continentală, cu imensele sale resurse umane. În cele din urmă, acest fapt a și determinat victoria Națiunilor Unite în cel de-al Doilea Război Mondial.

Pretențiile Rusiei privind rolul său decisiv în victoria finală asupra fascismului sunt nefondate și departe de adevăr. Care sunt argumentele istoricilor militari ruși, susținute de clasa politică a acestei țări? Drept argument principal este invocat tributul sângelui vărsat pe altarul victoriei – aproximativ 27.000.000 de oameni¹, dintre care 17.000.000 – pierderile armatei². Or, și alte state și popoare au avut pierderi enorme de vieți omenești. Holocaustul a costat poporul evreu 6.000.000 de oameni, cel puțin 5.000.000 de oameni au fost uciși în timpul războiului în China; pierderile Poloniei sunt în jur de 6.000.000 de oameni, ale Iugoslaviei – 1.362.000 de oameni³. Calculele statistice demonstrează că, reieșind din ponderea pierderilor la numărul populației, prețul cel mai mare a fost plătit de evrei, care la momentul dat nici nu aveau un stat, nu de ruși. Totodată, numărul exagerat de mare al pierderilor sovietice în război este o consecință directă a faptului că aceștia luptau mult mai ineficient decât adversarii lor. Conform estimărilor specialiștilor ruși, rata pierderilor umane era de 2,7:1 în favoarea Wehrmachtului (14.500.000

¹ *Известия*, 5 mai, 1990.

² В. И. Феськов, К. А. Калашников, В. И. Голиков, *Красная армия в победах и поражениях 1941-1945 гг.*, Издательство Томского университета, Томск, 2003, p. 551.

³ Б. Соколов, *Как подсчитать потери во Второй мировой войне*, în *Континент. Литературный, публицистический и религиозный журнал*, nr. 128, 2006; în www.magazines.russ.ru/continent/2006/128/so_10.html

contra 5.400.000)⁴. Rezultatele dezastruoase ale comandamentului sovietic, în special la faza inițială a războiului, nu par deloc neașteptate. Marea teroare din 1937 a decapitat Armata Roșie, exterminându-i pe cei mai capabili, experimentați și progresiști ofițeri și generali. Numai în anii 1937-1938 au fost executați până la 80% din numărul generalilor și ofițerilor superiori⁵. Locurile vacante erau ocupate de persoane slab pregătite, fără experiență și studii necesare. Către începutul războiului cu Germania, 75% din comandanții de toate nivelurile îndeplineau funcțiile respective de mai puțin de un an⁶. Din cauza cererii crescânde de cadre, unii ofițeri parcurgeau în 2-3 ani mai multe trepte ierarhice care, în condiții normale, ar fi solicitat zece ani de zile. De exemplu, generalul Dmitri Pavlov, executat la 22 iulie 1941 pentru catastrofa din Bielorusia, în numai 4 ani (din 1937 până în 1941), a ajuns de la funcția de comandant de brigadă la cea de comandant de regiune militară și al Frontului de Vest, fără a parcurge funcțiile de comandant de divizie, de corp de armată, de armată. Din cei 5 mareașali atestați la 22 iunie 1941 în Armata Roșie, doar unul, mareașalul Boris Șapoșnikov, avea studii militare superioare; ceilalți absolviseră studii primare și diferite cursuri de perfecționare pe lângă Academia Militară. Un exemplu elocvent este mareașalul Grigori Kulik, care, la 40 de ani, având numai studii primare – deci, evident, fără vreo pregătire academică solidă – a intrat la Academia Militară, deținând anterior funcția de șef al Direcției artilerie a Armatei Roșii. Autodidact era și șeful Statului-Major General, generalul Konstantin Jukov, studiile de bază ale căruia se limitau la 3 clase primare și diferite cursuri de perfecționare. Situația critică în domeniul cadrelor militare de înaltă calificare poate fi demonstrată elocvent și pe exemplul Armatei IX a Frontului de Sud, în care intra teritorial și RSSM. La 22 iunie 1941, Armata IX avea în componența sa 6 corpuri de armată și 14 divizii. Paradoxal, dintre toți comandanții de corp de armată și divizii numai 7 aveau studii medii și superioare militare (Rodion Malinovski, Mihail Mândru, Andrei Sokolov, Pavel Belov, Ivan Dașicev, Iosif Horun, Viktor Baranov)⁷, iar 16 aveau studii primare incomplete.

⁴ Л. Н. Лопуховский, *К вопросу о достоверности официальных данных о безвозмездных потерях в Великой Отечественной Войне*, în *Военно-исторический архив*, nr. 11, 2011; în www.zhitipomnit.ru/publik-p13.html

⁵ Г. А. Куманев, *В огне тяжелых испытаний* în *История СССР*, nr. 2, 1991, p. 7.

⁶ *Военные кадры Советского государства в Великой Отечественной Войне, 1941-1945*, Воениздат, Moscova, 1963, p. 23.

⁷ А. П. Лешку, *Антонеску vs Сталин. Боевые действия на Южном Фронте летом-осенью 1941 г. Битва за Одессу*, în *ВоенКом: Военный Комментатор. Военно-исторический альманах*, nr. 2, 2010, p. 11.

V. Putin a expus recent o altă teză, problematică din mai multe puncte de vedere, afirmând că Rusia ar fi câștigat războiul și fără Ucraina și alte republici uni-onale, deoarece Federației Ruse îi revin peste 70% din pierderile umane. Dincolo de faptul că asemenea enunțuri sunt inadmisibile pentru un șef de stat din considerente etice, însuși procentajul citat este incorect. Ponderea rușilor în numărul total de pierderi umane ale Armatei Roșii este de 64,4% și nu peste 70%, iar restul de 35,6% revin altor naționalități, inclusiv 0,62% moldovenilor⁸. Pentru a elucida contribuția diferitor popoare ale URSS la câștigarea războiului, un criteriu pe care îl considerăm mai obiectiv decât cel al pierderilor umane ar fi calcularea raportului pe naționalități privind conferirea titlului de Erou al Uniunii Sovietice. Pe durata „Marelui Război pentru Apărarea Patriei”, inclusiv a operațiunii din Extremul Orient, cu acest titlu suprem au fost decorate 11.739 de persoane, dintre care ruși – 7.998, sau 68%⁹ și 32% – alte naționalități. Or, o practică curentă a oficialilor sovietici, dar și a cetățenilor sovietici simpli, era să declare naționalitatea cuiva drept „rus”, chiar dacă acea persoană avea altă origine etnică. Un exemplu tipic sunt chiar moldovenii. Conform statisticii oficiale, în anii războiului numai doi moldoveni au fost decorați cu medalia *Steaua de Aur* de Erou al Uniunii Sovietice. În realitate, au existat 16 etnici moldoveni Eroi ai Uniunii Sovietice, majoritatea dintre ei fiind trecuți în documentele de decorare drept ruși: locotenent-colonelul Dimitrie Călăraș, colonelul Nicolai Mihalaș, maiorul Ion Pavlov (provenit din s. Cocieri) – de două ori Erou al Uniunii Sovietice. Tot drept rus trecea în documente și Alexandru Marinescu, în pofda faptului că tatăl lui erau român, iar maica-sa – evreică. Aceași practică se atestă și în raport cu evreii. Cercetările efectuate în ultimii ani, de exemplu, arată că aproximativ 30 de etnici evrei care au primit titlul de Erou al Uniunii Sovietice au fost trecuți în documente ca ruși. Ținând cont de cele expuse, este destul de plauzibil ca numărul etnicilor ruși Eroi ai Uniunii Sovietice să fi fost, în realitate, mai redus, ajungând chiar la 64%.

Unul dintre postulatele principale ale istoriografiei rusești este că Uniunea Sovietică a obținut victoria exclusiv bazându-se pe propriile sale forțe și pe potențialul său economic, iar ajutorul material acordat de către SUA și Marea Britanie ar fi jucat un rol atât de mic, încât, practic, poate fi omis sau neluat în calcul. Însă realitatea poate ușor demonta aceste postulate preconcepute. Pe parcursul a ceea ce istoriografia sovietică numea „Marele Război pentru Apărarea Patriei”, accentuând mobilizarea republicilor sovietice, URSS primea continuu de la aliații occidentali diverse ajutoare materiale, inclusiv tehnică militară. Conform acordului de

⁸ *Россия и СССР в войнах XX века. Потери вооруженных сил. Статистические исследования*, ОЛМА-ИПЕСС, Moscova, 2001; în www.rus-sky.com/history/library.

⁹ www.warheroes.ru/stats.asp.

Lend Lease cu SUA și acordurilor privind împrumuturile britanice, URSS a primit 21.491 unități de tehnică blindată, ceea ce a reprezentat 16% din numărul tancurilor utilizate de URSS. Desigur, se poate afirma că simplul fapt că 16% din tancuri erau provenite din ajutoare străine nu ar fi influențat radical situația de pe câmpurile de luptă. Dar percepția asupra acestui ajutor se schimbă esențial dacă amintim că practic toate motoarele tancurilor sovietice erau fabricate din aluminiu parvenit din Marea Britanie și SUA. Lunar, Marea Britanie exporta în URSS 2.000 de tone de aluminiu, iar SUA – 5.500 de tone¹⁰, în condițiile în care principalele centre sovietice de extragere și prelucrare a aluminiului erau în Ucraina, pierdută până în anul 1944 pentru industria sovietică. Ajutorul aliaților a fost crucial pentru transformarea Armatei Roșii din una pedestră în una motomecanizată. Pe parcursul războiului, URSS a primit de la aliați 420.000 de camioane, 3.700.000 de anvelope, 50.000 de mașini de teren, 35.000 de motociclete, 15.000 de tractoare și remorche, 7.179 TAB-uri¹¹. Mai mult decât atât, în perioada în care URSS își pierduse principalele regiuni agricole, Statele Unite și-au asumat sarcina de a alimenta întreaga Armată Roșie, oferind toate produsele necesare cu excepția celor făinoase și exportând, în total, în Uniunea Sovietică 3.800.000 tone de produse alimentare, în special conserve de carne. Trebuie menționată și contribuția cu echipament militar – inclusiv 15.000.000 de perechi de bocanci de piele. Fără îndoială, acest ajutor financiar și material acordat de către aliații occidentali a contribuit semnificativ la succesele obținute de către sovietici pe câmpurile de luptă ale războiului.

Caracterul mitologic al istoriografiei ruse poate fi observat și în studiile privind problema deschiderii în Europa a celui de-al doilea front (occidental), unde este exprimată convingerea fermă a rușilor că Uniunea Sovietică ar fi ieșit victorioasă din război chiar și fără acest front. Argumentele sofiste ale cercetătorilor ideologizați minimizează contribuția SUA, Marii Britanii și Franței la biruința comună asupra fascismului. Al Doilea Război Mondial a fost, de fapt, un război clasic de alianță, unde acțiunile dintr-un teatru de operațiuni militare influențau direct asupra evenimentelor din alt teatru strategic de război. Nu era o excepție nici frontul sovieto-german, fluctuațiile căruia depindeau direct de evenimentele ce se desfășurau în Asia, Atlantic, Africa sau Europa. Ocazional sau nu, între toate teatrele de operațiuni exista o sincronizare perfectă, care determina succesele și insuccesele părților implicate în conflict. Pentru a-și ajuta aliatul sovietic, care, în toamna-iarna anului 1941, ducea lupte grele sub zidurile Moscovei, prim-ministrul Marii Britanii, Winston Churchill, a sancționat desfășurarea în Africa de Nord, în

¹⁰ В. С. Пуронен, *Еще раз о ленд-лизе*, în *ВоенКом: Военный Комментатор. Военно-исторический альманах*, nr. 2, 2010, p. 21.

¹¹ *Ibidem*, p. 22.

perioada 18 noiembrie - 30 decembrie 1941, a operațiunii *Crusader*, de eliberare din încercuire a garnizoanei Tobruk și de oprire a înaintării italo-germane spre Egipt. Englezii au concentrat în acest sector în jur de 700 de tancuri, iar italo-germanii – 500 de tancuri, care ar fi fost extrem de utile în luptele de lângă Moscova¹². Datorită superiorității aeriene și navale, englezii au tăiat liniile de comunicații ale armatei lui Erwin Rommel cu Italia, fapt care a contribuit decisiv la victoria Armatei VIII britanice. Pentru a contrabalansa supremația aeriană britanică, la 15 noiembrie 1941, în toiul luptei de la Moscova, Hitler a ordonat transferul din Rusia în Africa al Flotei a 2-a Aeriene, condusă de general-feldmareșalul Albert Kesselring. Fără acoperire aeriană adecvată, trupele germane nu au putut rezista contraofensivei ruse de la Moscova, care a început la 5 decembrie 1941. Așadar, victoria de la Moscova este urmarea directă a contraofensivei de la Tobruk, iar operațiunile militare ulterioare din Africa și Europa au influențat direct asupra evenimentelor de pe frontul sovieto-german, fapt care poate fi demonstrat prin tabelul alăturat.

<i>Operațiunile aliaților occidentali</i>	<i>Operațiunile Armatei Roșii</i>
<u>18 noiembrie - 30 decembrie 1941</u> – operațiunea <i>Crusader</i> ; deblocarea Cetății Tobruk.	<u>5 decembrie 1941 - 7 ianuarie 1942</u> – contraofensiva de la Moscova.
<u>23 octombrie - 4 noiembrie 1942</u> – contraofensiva britanică de la El-Alamein. <u>8 noiembrie 1942</u> – operațiunea <i>Torța</i> , debarcarea trupelor anglo-americane în Maroc și Algeria.	<u>19 noiembrie 1942 - 2 februarie 1943</u> – contraofensiva de la Stalingrad.
<u>10 iulie - 17 august 1943</u> – operațiunea <i>Husky</i> , debarcarea aliaților în Sicilia.	<u>5 iulie - 23 august 1943</u> – bătălia de la Kursk.
<u>3-16 septembrie 1943</u> – operațiunea <i>Avalanșa</i> , debarcarea aliaților în Italia.	<u>25 august - 23 decembrie 1943</u> – bătălia pentru Nipru; eliberarea Kievului.
<u>17 ianuarie - 18 mai 1944</u> – bătălia de la Monte Cassino.	<u>24 ianuarie - 17 februarie 1944</u> – operațiunea Korsun-Cerkasi; <u>5 martie - 7 aprilie 1944</u> – operațiunea Uman-Botoșani; <u>8 aprilie - 12 mai 1944</u> – operațiunea de eliberare a Crimeii.
<u>6 iunie - 31 august 1944</u> – operațiunea <i>Overlord</i> din Normandia.	<u>23 iunie - 29 august 1944</u> – operațiunea <i>Bagratiun</i> ; <u>20-29 august 1944</u> – operațiunea Iași-Chișinău.
<u>25 august 1944 - 7 martie 1945</u> – ruperea liniei <i>Siegfried</i> .	<u>12 ianuarie - 2 februarie 1945</u> – ofensiva Vistula-Oder.
<u>8 februarie - 24 martie 1945</u> – operațiunea <i>Maas-Rhineland</i> ; <u>Martie - mai 1945</u> – lupte în Germania.	<u>16 aprilie - 8 mai 1945</u> – bătălia Berlinului.

¹² К. Типпельскрих, *История Второй Мировой Войны*, Moscova, 1956, p. 223.

În concluzie, putem menționa că principalele victorii ale rușilor erau precedate de operațiuni ale aliaților pe diferite teatre de acțiuni militare, fapt care a influențat direct asupra rezultatelor finale ale războiului. Ajutorul acordat Uniunii Sovietice de către aliații occidentali a contribuit esențial la succesele sovieticilor de pe frontul sovieto-german. Fără a lua în calcul acest ajutor, motivele victoriei coaliției antihitleriste în cel de-al Doilea Război Mondial și ale înfrângerii Germaniei naziste în campania din est ar rămâne neclare. Blestemul luptei pe câteva fronturi a fost fapt hotărâtor în zdrobirea Axei Berlin-Roma-Tokyo, iar rolul Rusiei trebuie considerat drept unul important, dar nicidecum principal în victoria comună asupra fascismului, obținută de Națiunile Unite.

Summary

In this paper, the author attempts to debunk the postulates of Soviet and Russian historiography about the essential role of the Russian Federation in the Second World War. It is shown that the victory over Fascism was achieved through the common struggle of the Anti-Hitler coalition, not only by the Soviet Union and the Russians. Economic, material and military assistance of Western states greatly helped Russians in their war against Hitler.

Keywords: *World War 2, Military Operations, Soviet Historiography, Anti-Hitler Coalition*

MEMORIE MILITARĂ

Alexandru COSMESCU *

LUCRUL ASUPRA MEMORIEI ÎN CONTEXTUL ATITUDINILOR FAȚĂ DE RĂZBOI

Principala teză de la care pornesc în textul de față este constatarea că unele concepte – în special, cel de „adevăr istoric” și, corelativ, cel de „falsificare a istoriei” – au devenit mai curând instrumente ale luptei politice decât concepte operative ale muncii de cercetare istorică. Aceste concepte au fost utilizate pe scară largă de regimurile totalitare pentru a-și susține propria interpretare asupra istoriei, care le și legitima în propriii ochi și în propriul discurs. Așa-numita „luptă împotriva falsificatorilor istoriei”¹ a fost, de exemplu, una dintre obsesiile regimului sovietic, care propunea o interpretare univocă a procesului istoric, derivată dintr-o viziune dogmatică asupra ideilor lui Karl Marx. Însuși conceptul de „falsificator al istoriei” corespundea logicii teoriilor conspiraționiste întreținute de regimurile totalitare: demersul „falsificatorului istoriei” presupune că ar exista o „istorie adevărată”, deja dată „în mod obiectiv”, pe care cineva ar încerca să o „falsifice” în conformitate cu propriile interese – de exemplu, în conformitate cu „interesele de clasă” ale burgheziei. O asemenea viziune simplistă asupra istoriei neglijează clivajul și interacțiunea dialectică dintre nivelul *evenimentului istoric* și al *discursului despre acest eveniment* – al șirului de „fapte” și al prezentării lor. Din perspectiva

* **Cosmescu Alexandru**, doctor în filologie, Agenția pentru Știință și Memorie Militară

¹ În perioada sovietică, au apărut multiple lucrări care includ această sintagmă chiar în titlu. Vezi, de ex., S. Ciubotaru, *Împotriva falsificatorilor burgheji ai istoriei și culturii poporului moldovenesc*, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1974.

propusă de „luptătorii împotriva falsificării”, faptele sunt privite ca *deja date*, însă modul în care sunt ele accesibile este, tocmai, prin intermediul *prezentării acestor fapte în materialele cu care are de a face istoricul*. „Faptele” a căror falsificare este acuzată nu sunt altceva decât *teze susținute de un demers istoric oficial*, cărora li s-a conferit statutul de „fapt” prin luarea lor ca ceva de la sine înțeles, care nu poate fi negat, iar motivul luării lor ca de la sine înțelese era anume importanța lor pentru legitimarea unui discurs politic. Un alt aspect trecut cu vederea de aceste abordări este caracterul *situat* al discursului istoric: un istoric scrie *în prezent* despre un trecut care nu îi este accesibil în mod direct. Respectiv, discursul istoric este o *conferire retrospectivă de sens* anumitor evenimente pe care istoricul le consideră relevante pentru o comunitate – sau pe care comunitatea însăși le consideră relevante. În același timp, istoricul poate contesta *sensul* atribuit de comunitatea însăși – sau de alți istorici – evenimentelor respective anume datorită modului în care se situează *el însuși* în raport cu aceste evenimente. Din această perspectivă, acuza de „falsificare a istoriei” apare drept problematică: istoria nu poate fi falsificată *prin definiție*, deoarece *evenimentul istoric* este de domeniul trecutului (deci nu are cum să fie falsificat), iar *discursul istoric*, în calitate de *discurs al istoricului*, este ancorat într-o serie de angajamente personale ale acestuia (în raport cu o perspectivă ideologică și metodologică) care îl fac să prezinte anumite evenimente drept *având o semnificație anume*. Dincolo de patosul acuzațiilor de falsificare, ceea ce se are în vedere este că felul în care prezintă unii istorici evenimentele diferă de cel în care cred alții că acestea ar trebui prezentate; în locul „falsificării”, putem vorbi despre tendențiozitate, trecere sub tăcere, exagerare, încălcare a deontologiei profesionale sau chiar minciună sfruntată.

Desigur, din perspectiva unui regim precum cel sovietic – care se pretindea deținător al unei metodologii care *garanta* „obiectivitatea științifică” – a prezentat discursul adversarilor săi în termeni de „falsitate” sau „falsificare” și discursul propriu în termeni de „adevăr” era mult mai convenabil. Moștenitoarea unei atitudini similare, China contemporană, utilizează în schimb termenul de „nihilism istoric”. Abordările care contestă interpretările istoriei impuse de Partidul Comunist Chinez sau orice referiri publice la greșelile admise de acesta în trecut – chiar dacă aparțin unor înalți oficiali – sunt interzise și cenzurate². În discursul Partidului Comunist Chinez, conceptul de nihilism istoric are o funcție similară cu cel de falsificare a istoriei în discursul sovietic: această etichetă este aplicată „falsificării, denigrării și negării istoriei partidului, statului și armatei într-o încercare de a

² J. Brower, *Beijing Launches Hotline for Reporting Online „Historical Nihilism”*, în *China Digital Times*, 14 aprilie 2021, <https://chinadigitaltimes.net/2021/04/beijing-launches-hotline-for-reporting-online-historical-nihilism/>

provoca confuzie în mințile oamenilor”³. Ca și în cazul istoriografiei sovietice, sub incidența cenzurii și criticii acerbe cade orice încercare de a chestiona ideologia oficială sau de a evidenția ceva ce poate fi privit drept „greșeală” comisă de Partidul Comunist Chinez sau de conducerea acestuia, orice critică a ideologiei sau principiilor lui sau orice „defăimare a eroilor și martirilor”.

După căderea URSS și afirmarea pluralismului în domeniul istoriografiei, o reacție la acest discurs al „luptei împotriva falsificatorilor” a fost ideea „restabilirii adevărului istoric”. Or, conceptul de „adevăr istoric” continua să fie utilizat în aceeași logică a „luptei împotriva falsificatorilor” – de această dată sovietici – ai „istoriei” privită drept ceva deja dat.

În consecință, conceptul însuși de adevăr istoric este, cel mai adesea, utilizat într-un mod necritic în discursul istoric și politic din spațiul post-comunist, incluzând aici atât statele ex-sovietice, cât și cele care făceau parte din lagărul socialist. În special în spațiul post-sovietic, legătura dintre interpretarea istoriei și perspectiva comodă din punct de vedere politic asupra evenimentelor istorice este evidentă. Încă înainte de legile recente ale regimului putinist, care interzic practic ceea ce este perceput drept „calomniere” a implicării URSS în cel de-al Doilea Război Mondial, mergând până la retragerea din comerțul public și din biblioteci a unor volume de documente ce vorbesc despre violurile și crimele comise de soldații sovietici în Europa, această atitudine a fost „testată” în cadrul diferitor conferințe și publicații. În fapt, după cum o confirmă și denumirea *Comisiei pentru contracararea încercărilor de falsificare a istoriei în detrimentul intereselor Rusiei*, este vorba de un analog al practicii de „luptă împotriva falsificatorilor” din timpurile sovietice, ridicată, ca și în China, la nivel de politică de stat, promovată într-un mod violent și intolerant. Am avut ocazia să observ acest lucru încă în 2015, la o școală de vară a tinerilor istorici la care am participat în Bielorusia. O parte dintre invitați, la una dintre mesele rotunde, au luat o poziție categorică împotriva a ceea ce ei numeau „rescriere a istoriei” și „tentativă a Occidentului de a-și impune punctul de vedere pentru dez-eroizarea Marelui Război pentru Apărarea Patriei”. Unul dintre vorbitori a mers până la a menționa intoleranța bolșevică drept exemplu pozitiv în atitudinea pe care o recomanda. Argumentul fundamental pe care îl propuneau adepții acestui punct de vedere era că „adevărul istoric a fost deja stabilit, până în 1990 toți au fost de acord, dar acum, din cauza influenței Occidentului, unii autori au decis să-și schimbe poziția, iar tânăra generație de specialiști se confruntă cu o confuzie”. Un concept înrudit, cel de „drept istoric”, a fost folosit de regimul Putin și pentru anexarea Crimeii⁴.

³ *Ibidem*.

⁴ Articolul de față a fost elaborat înainte de invazia Ucrainei. Textele prin care se încearcă justificarea atitudinii și acțiunilor regimului putinist, precum și discursul oficial al acestuia, confirmă perspectivele prezentate în articolul de față, dar vor fi abordate într-un alt studiu.

Or, dacă un concept precum cel de adevăr istoric poate deveni instrument al unor răfuieli clar politice cu adversarii ideologici, se impune o atenție specială atunci când îl utilizăm. Filosoful francez Michel Henry a formulat o serie de analize pertinente asupra conceptului de adevăr, inclusiv asupra modului în care acesta operează în câmpul scrierii istoriei⁵. Conform lui, conceptul de adevăr cu care operează istoria ca disciplină presupune două elemente: în primul rând, faptul ca un anumit eveniment sau fenomen să fi devenit „vizibil”, să se fi manifestat în câmpul pe care îl numim realitate; în al doilea rând, faptul ca acest eveniment să fi avut cel puțin un martor care să-l cunoască – și care să fi lăsat în urma lui un text, oral sau scris, formulat anume ca mărturie. Or, pentru M. Henry, problema fundamentală cu care se confruntă istoria ca disciplină este faptul că majoritatea evenimentelor trăite de indivizi trec fără ca aceștia să lase vreo mărturie: ceea ce a fost văzut sau trăit nu este *fixat*. Acesta este motivul din care istoria ca disciplină este profund dependentă de un corpus de texte pe care le privește ca *documente*. Singurul adevăr la care are acces istoricul – în măsura în care nu este el însuși martor – este cel exprimat în texte pe care le poate studia. Forma de acces direct, nemijlocit la adevărul istoric îi aparține martorului evenimentelor; istoricul are acces la adevăr doar în mod mediat, pe baza unor texte. De aici decurge importanța specială a textelor pentru cercetarea istorică. Or, spre deosebire de o abordare filologică, în cadrul căreia textul însuși este obiect de studiu, istoricul nu este interesat de texte de dragul textelor însele, ci în măsura în care acestea oferă acces la ceva ce el însuși nu poate observa în mod direct – pentru că nu are acces experiențial la evenimentele trecutului, nu le poate fi martor.

O a doua problemă esențială cu care se confruntă istoricul în acest demers ține de calitatea documentelor pe care le studiază. Un prim nivel implică determinarea autenticității documentului, a datei la care a fost produs, a formei lui originale, a limbii originale a textului, descoperirea interpolărilor și a erorilor comise de copişti etc. Dar chiar și în acest caz, nimic nu garantează că ceea ce se prezintă drept mărturie cu privire la un eveniment este *cu adevărat* o mărturie și nu, de exemplu, o interpretare tendențioasă influențată de poziția politică a persoanei care a elaborat documentul respectiv.

Poziția istoricului este, după M. Henry, una ingrată. Neavând acces direct la evenimentele însele, singura posibilitate care îi rămâne este să se bazeze pe mărturii și să reconstituie evenimentele pe baza lor. În același timp, chiar dacă are acces la documente pornind de la care poate să emită ipoteze cu privire la „felul în care au stat lucrurile”, nimic nu garantează că documentele însele sunt o

⁵ Cf. M. Henry, *I Am the Truth: Toward a Philosophy of Christianity*, Stanford University Press, Stanford, 2003.

mărturie și nu, ca să revenim la conceptul de la care am pornit în textul de față, o „falsificare a istoriei”.

O asemenea perspectivă nuanțează într-un mod radical ceea ce numim adevăr istoric. Atunci când vorbim sau scriem despre evenimentele istorice, orice perspectivă asupra lor este întrețesută cu textele care ne oferă acces la ele; adevărul istoric – evenimentul însuși – nu ne este accesibil decât prin textele martorilor, iar munca esențială a „reconstituirii adevărului istoric” presupune o critică atentă a perspectivelor prezente în documentele timpului, luând mereu în calcul posibilitatea ca *ele însele* să fi fost tendențioase și confruntându-le unul cu celălalt.

Mai mult decât atât, nu trebuie să uităm că istoricul nu scrie într-un vid. Istoricul este el însuși o ființă ce aparține istoriei: își desfășoară cercetarea și și-o împărtășește cu alții la un moment determinat, examinând trecutul pornind de la preocupările și întrebările deschise ale prezentului. Arlette Farge, specialistă în istoria sec. XVIII și preocupată și de metodologia cercetării istorice, oferă, în acest context, o perspectivă și mai radicală decât cea a lui M. Henry: sarcina istoricului merge mult mai departe decât simpla reconstituire a evenimentelor pe baza unor mărturii documentare. „Istoricul cercetează ceea ce nu a fost spus, perceput, revelat și este scufundat dincolo de evenimentele cele mai cunoscute. [...] În acest scop, el cercetează documente noi, arhive necunoscute pentru a descoperi urmele unui trecut ținut sub tăcere, având convingerea că aceste urme au fabricat și au organizat istoria”⁶.

Din această perspectivă, orice cercetare istorică autentică este, în ultimă instanță, o „rescriere a istoriei” pornind de la noi documente, noi perspective și noi întrebări ce apar în contextul prezentului. A afirma că „adevărul istoric” este ceea ce a fost deja stabilit și nu trebuie decât repetat sau reafirmat este o simplificare excesivă. Ceea ce se poate stabili pe baza textelor este, ideal, experiența trăită a unor indivizi ce au participat la evenimentele istorice și, pornind de la această experiență, istoricul oferă o nouă perspectivă asupra acelor evenimente.

Și aici lucrul asupra memoriei istorice și o anumită formă de rezistență la adresa interpretărilor simplificatoare ale istoriei trece în prim-plan. În special în contextul evenimentelor relativ recente, precum cele două războaie mondiale, interpretările excesiv politizate au generat, de fapt, o alterare a memoriei istorice a participanților. Așa-zisa „dez-eroizare a Marelui Război pentru Apărarea Patriei” („implicarea cu abnegație” în el fiind unul dintre miturile fondatoare ale Uniunii Sovietice) este percepută de discursul istoric dominant din Federația Rusă drept atentat la o viziune asupra evenimentelor care este consacrată drept „deja stabilită”. Or, după cum demonstrează, de exemplu, volumele Svetlanei Alexievici, laureată

⁶ A. Farge, *Le corps savant*, în M. Quidu, *Épistémologie du corps savant. Tome I : Le chercheur et la description scientifique du réel*, L'Harmattan, Paris, 2014, p. 7.

a Premiului Nobel în 2015, această viziune „deja stabilită” asupra celui de-al Doilea Război Mondial a pătruns atât de adânc în mentalul colectiv încât a substituit, chiar și în cazul participanților la război, experiența vie a acestuia. Atunci când, în volumul *Războiul nu are chip de femeie*, S. Alexievici a încercat să elaboreze o istorie orală a celui de-al Doilea Război Mondial din perspectiva femeilor care au participat la el – o perspectivă neglijată de istoriografia oficială – una dintre problemele principale era faptul că o bună parte dintre interlocutoarele ei încercau să-i povestească narațiunea oficială cu privire la război, influențată de propagandă. Cu toate acestea, discursul experiențial al martorului poate fi recuperat: „Mai sincer, cum am reușit să observ, se poartă oamenii simpli – surorile medicale, bucătăresele, spălătoresele... Ele, cum să mă exprim mai exact, scot cuvintele din ele însele, nu din ziare și din cărțile citite. Din ceea ce e străin. Numai din suferințele și trăirile proprii. Sentimentele și limbajul oamenilor educați, oricât de straniu ar părea, sunt adesea mai supuse timpului. Codului lui general. Sunt molipsite de cunoștințe străine. De spiritul comun. Adesea e nevoie să mergi mult, în cercuri... E nevoie nu de o singură întâlnire, ci de multe ședințe”⁷.

Desigur, există multiple explicații pentru această substituție a discursului de martor prin narațiunea oficială: omniprezența propagandei oficiale, cenzurarea sau pedepsirea discursului diferit de această propagandă, faptul că războiul este o experiență traumatizantă pentru toți participanții la el și, în consecință, atunci când vorbesc despre război, participanții adoptă un ton impersonal pentru a nu retrăi suferința anterioară. Dar însuși acest fapt este un motiv suficient pentru a lăsa în suspensie interpretările promovate în mod oficial și a căuta, fie în documente, fie cu mijloacele istoriei orale, urme ale experienței vii a unui eveniment istoric – modul primar în care, în calitate de cercetători, putem avea acces la adevărul istoric, la evenimentele așa cum au fost acestea trăite de participanții la ele. Avantajul istoriei orale ca practică de cercetare constă anume în posibilitatea ca un subiect uman, participant la un eveniment, să arunce lumină asupra unui aspect al evenimentului respectiv care, prin definiție, scapă istoriografiei oficiale. Or, în condițiile în care un regim politic propune o interpretare univocă a unui eveniment istoric, acest lucru nu este deloc lipsit de riscuri: S. Alexievici a fost persecutată de regimul Lukașenko după publicarea unui volum consacrat Războiului din Afganistan, *Copiii de zinc*, fiind învinuită de „defăimare” și de „profanarea onoarei soldaților”, și fiind nevoită să ceară azil politic în anul 2000⁸.

⁷ С. Алексиевич, *У войны не женское лицо*, <http://lib.ru/NEWPROZA/ALEKSIEWICH/zhensk.txt>.

⁸ Svetlana Alexievich [articol biografic]. <https://lannan.org/bios/svetlana-alexievich>

Concluzionând, aş reitera ideea că, în prezent, conceptul de „adevăr istoric” a devenit un instrument al luptei politice. Acest lucru nu trebuie să ne mire: scrierea istoriei a fost mereu un act intrinsec politic şi civic. Pornind de la o situaţie istorică concretă în care se găseşte o colectivitate, istoricul caută, în examinarea trecutului, un mod de a răspunde exigenţelor prezentului. Desigur, acest lucru poate fi făcut în câteva moduri. Unul este cel al susţinerii interpretării oficiale asupra anumitor evenimente istorice, cercetătorul cedând, astfel, influenţei puterii politice. Însă există şi un mod de a scrie istorie ca formă de rezistenţă la presiunea puterii politice, iar rezistenţa devine, în acest mod, ea însăşi un act politic. Reconceptualizarea adevărului istoric din această perspectivă permite, tocmai, o atitudine mai puţin tendenţioasă. În cazul în care luăm drept adevăr istoric experienţa vie a participanţilor la anumite evenimente, exprimată prin mărturii descoperite în arhive sau prin interviuri, devine posibil să vorbim mai curând despre *onestitatea istoricului* sau despre *obiectivitatea* lui. Un istoric *onest* este cel care scoate la iveală lucrurile care *nu au fost spuse până la el*, cele care au fost trecute sub tăcere sau reprimite de diverse regimuri politice, inclusiv de cel în timpul căruia trăieşte. Iar acest angajament este unul profund civic, care permite lucrul asupra memoriei participanţilor la acele evenimente, în cazul în care sunt în viaţă, încurajându-i să *depună şi ei mărturie*, dar şi asupra memoriei istorice a colectivităţii, încurajând o nouă raportare la trecutul colectivităţii respective, într-un mod *viu* şi diferit de formele osificate ale memoriei promovate la nivel de politică de stat.

Summary

The main thesis of the present paper is that certain concepts – in particular, “historical truth”, and, correlatively, “falsification of history” – became instruments of political struggle rather than operative concepts of historical research. Working within the perspectives proposed by Arlette Farge and Michel Henry, the paper proposes an alternative account of “historical truth”, one based in witnessing, expressed in a text, which the historian can use for resisting the official view promoted as truth by the political power, grounding truth, instead, in the lived experience of the witness.

Keywords: *Historical Truth; Falsification; Experiens; Testimony; Historical Methodology.*

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

CONFLICTUL ARMAT DE LA NISTRU. BIBLIOGRAFIE

Editor: Constantin Manolache
F. E.-P. Tipografia Centrală, Chișinău, 2022, 308 p.
ISBN 978-9975-62-456-5

La o distanță de 30 de ani de la conflictul militar de la Nistru, se atestă mai multe încercări de a-l evoca, în diverse moduri, inclusiv prin Hotărârea de Parlament nr. 246 din 24 decembrie 2021, care a declarat anul 2022 drept *Anul recunoștinței față de veteranii de război participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova*. Pentru a contribui la consolidarea memoriei istorice referitoare la acest conflict, survenit într-un moment istoric tensionat (marcat de descompunerea Uniunii Sovietice, avântul mișcării de eliberare națională la sfârșitul anilor 1980, proclamarea suveranității și independenței Republicii Moldova), Biblioteca Științifică

(Institut) *Andrei Lupan* și Agenția pentru Știință și Memorie Militară au elaborat și editat lucrarea *Conflictul armat de la Nistru. Bibliografie*. Volumul își propune să valorifice aparițiile editoriale dedicate genezei, evoluției și perspectivelor conflictului militar de la Nistru, acestea fiind sistematizate de cercetătoarele Janna Nikolaeva și Lidia Zasavițchi. Editor și redactor științific al lucrării este dr. hab., conf. univ., col. (r) Constantin Manolache; referent științific dr. col. (r) Vitalie Ciobanu; responsabil de ediție – dr. Lidia Prisac. Paginarea computerizată a fost realizată de Valeriu Oprea, iar coperta – de Vitaliu Pogolșa.

O altă încercare reușită de a prezenta conflictul armat de la Nistru prin prisma unei bibliografii a propus, în 2019, Eugen Străuțiu, directorul Laboratorului pentru Analiza Conflictului Transnistrean aflat sub egida Universității *Lucian Blaga* din Sibiu¹. Lucrarea, editată în limba engleză, a vizat internaționalizarea problemei conflictului militar de la Nistru.

Echipa care a lucrat asupra volumului recenzat aici a pornit însă de la premisa că pentru cunoașterea și soluționarea acestei probleme este imperios necesară o bibliografie în limba română, care să includă lucrări științifice din mai multe spații culturale și lingvistice. *Conflictul armat de la Nistru. Bibliografie* a inclus așadar lucrări în limbile română, rusă, ucraineană, engleză, franceză ș. a., configurând astfel abordări din spațiile lingvistice și cognitive respective.

Merită menționat faptul că, pentru a evita subiectivismul și riscurile provocate de abordările tendențioase, în bibliografie nu au fost incluse titluri cu caracter pur propagandistic și politic sau în care s-a aplicat abuziv limbajul trivial, fără respectarea elementară a eticii și deontologiei profesionale în domeniul cercetării ori articolele publicistice din presa periodică ce nu conțin decât expresii emoționale. Or, sub aspect cantitativ, numărul acestor publicații este cu mult mai numeros decât al aparițiilor editoriale cu caracter științific. Au fost însă valorificate materialele din presa periodică scrise dintr-o perspectivă strict informativă, redând fidel traiectoria evenimentului.

Lucrarea include o micro-cercetare a subiectului din perspectivă istorică, o serie de titluri de documente oficiale la care s-a făcut referință în demersul istoriografic, precum și referințe la monografii, articole și studii științifice, teze de doctorat consacrate temei cercetate.

Conflictul armat de la Nistru. Bibliografie oferă o perspectivă globală asupra dinamicii conflictului armat de la Nistru: istorică, politologică, geopolitică, militară, diplomatică, juridică, sociologică, iconografică etc. Lucrarea include 2.238 de înregistrări și reprezintă un instrument util pentru cercetători științifici, doctoranzi, studenți, precum și toți cei preocupați de subiectul abordat. Pentru a facilita accesul la informație, la finalul volumului a fost inserat un *Indice de nume* în limbile română și rusă.

Noua apariție editorială a fost prezentată publicului interesat atât în cadrul evenimentelor științifice organizate sub egida Agenției pentru Știință și Memorie Militară, cât și de Laboratorul pentru Analiza Conflictului Transnistrean.

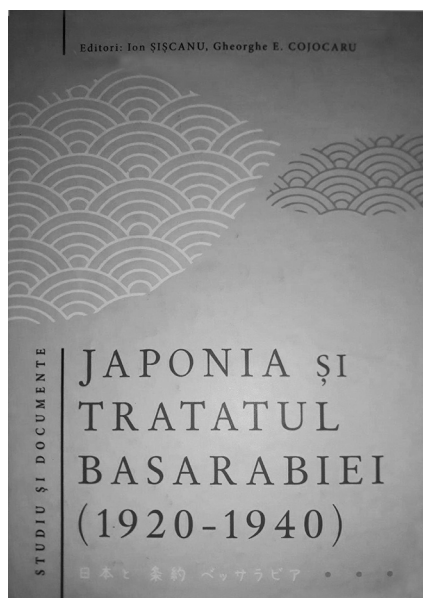
Ion Valer XENOFONTOV

¹ E. Străuțiu, *Transnistrian Bibliography*, Editura TechoMedia, Sibiu, 2019, 148 p.

JAPONIA ȘI TRATATUL BASARABIEI (1920-1940). STUDIU ȘI DOCUMENTE

Editori: Ion Șișcanu, Gheorghe Cojocaru
Lexon-Prim, Chișinău, 2021, 188 p. ISBN 978-9975-3291-8-7

Lucrarea editată de distinși istorici Ion Șișcanu și Gheorghe Cojocaru stabilește, în baza unui demers științific solid argumentat, situația Basarabiei în contextul neratificării de către Japonia a tratatului privind recunoașterea suveranității României asupra provinciei dintre Prut și Nistru. Dat fiind că fiecare dintre statele implicate își avea interesele proprii, pe care încerca să le urmărească în relațiile sale internaționale, această problemă politico-diplomatică de o amplă rezonanță este abordată prin prisma a trei aspecte: relațiile sovieto-române, sovieto-nipone și româno-nipone. Editorii insistă în special asupra evoluției raporturilor româno-japoneze în anii 1920-1930. Lucrarea contex-

tualizează poziția Japoniei în problema ratificării Tratatului Basarabiei și cauzele care au determinat neratificarea lui de către partea niponă, în primul rând, interesele economice în raport cu Rusia sovietică. Sub aspect structural, lucrarea însușmează un studiu, intitulat *Japonia și ratificarea Tratatului Basarabiei din 28 octombrie 1920, Lista documentelor, Documente, Indice de nume și persoane*. Rezumatul studiului evidențiază cele mai semnificative aspecte ale problemei investigate.

În primul compartiment al studiului, *Chestiunea Basarabiei la Conferința de Pace de la Paris* (pp. 4-22), este prezentat și analizat succint procesul de recunoaștere internațională a unirii Basarabiei cu România. Tratatul Basarabiei a avut un carac-

ter specific în raport cu alte tratate semnate de România, parcurgând un itinerar anevoios și încheindu-se la ultima etapă a conferinței de pace. Sunt evidențiate neinvitarea, din diverse motive, la conferință a Rusiei (fostul aliat al Antantei), fapt ce impunea, în cazul Basarabiei, potrivit unor reprezentanți ai aliaților, „nu un tratat de pace, ci un acord special”; atitudinea distinctă, rezervată a delegației americane (solicitarea unui plebiscit sau a acordului unui guvern rus recunoscut); folosirea „problemei Basarabiei” ca mijloc de presiune asupra guvernului român în alte chestiuni (a minorităților, tranzitului teritoriului românesc, a Cadrilaterului, retragerea trupelor române din Ungaria); speranțele aliaților în victoria generalilor albi (A. Kolciak) în războiul civil din Rusia și deturnarea regimului bolșevic; presiunile emigrației ruse, cu vechi legături în mediul politic și diplomatic al foștilor aliați, prezenți la conferință; activitatea denigratoare a renegaților basarabeni, desantați la Paris; tentativa aliaților de a impune România să ajungă la o înțelegere cu Rusia sovietică prin inițierea tratatelor bilaterale; oportunismul Marilor Puteri în raport cu România. În cele din urmă, victoria bolșevicilor în războiul civil din Rusia (implicit, atingerea de către Armata Roșie a liniei Nistrului și disponibilitatea guvernului român de a îndeplini cerințele aliaților) a condus la accelerarea recunoașterii suveranității României asupra teritoriului dintre Nistru și Prut, în primul rând, după cum se remarcă, pentru a descuraja orice acțiune militară a vecinului de la Răsărit în raport cu Basarabia. În același timp, se evidențiază faptul că acceptarea anumitor angajamente financiare justificate față de unii cetățeni francezi și britanici, impuse de cele două state, ca o condiție de a semna tratatul și neoferirea aceluiași tratament celorlalte două state semnatare, indiferent dacă aveau sau nu probleme de aceeași natură în raport cu România, puteau fi interpretate ca element de „discriminare” în raport cu acestea.

Analizând esența Tratatului Basarabiei din 28 octombrie 1920, autorii conchid: „conceput, elaborat și semnat în condițiile nerecunoașterii Sovietelor, acordul reprezenta un document cu putere internațională prin care se devoalau orice pretenții străine asupra Basarabiei și puneau punct interpretărilor arbitrare în legătură cu destinul acestui vechi ținut românesc”.

Un loc aparte este rezervat procedurii ratificării acordului și intrării lui în vigoare, autorii menționând că „o eventuală neratificare a tratatului nu putea să diminueze sau să anuleze semnăturile Marilor Puteri” „dar neintrarea în vigoare a tratatului putea aduce o știrbire de prestigiu României”, „se putea transforma într-un punct vulnerabil” în politica externă românească. Însă principala dificultate legată de această procedură, după cum afirmă autorii, este legată de „lipsa semnăturii Rusiei”, absentă la conferință. În această ordine de idei, pentru a acorda validitate Tratatului, sunt reiterate aprecierile lui Al. Boldur asupra acestui act. Is-

toricul basarabeian sublinia că textul Tratatului conține două părți distincte: într-o primă parte se recunoaște suveranitatea României asupra Basarabiei, în cea de-a doua sunt expuse aspectele ce decurg din actul recunoașterii drepturilor statului român. În opinia lui Al. Boldur, centrul de greutate al pactului se află în partea a doua, care presupune că actul în sine al recunoașterii „nu implică în mod necesar o formă bine determinată”. În consecință, recunoașterea poate fi considerată ca un fapt împlinit în baza acțiunilor concluzive, a poziției adoptate de reprezentanții diplomați, și, ca regulă „recunoașterea nu se face în cadrul unor pacte sau tratate, ci în afara lor”. Respectiv, „faptul recunoașterii constituie o premisă necesară a tratatului, dar nicidecum un element indispensabil”, recunoașterea Unirii fiind oficializată în fapt prin nota aliaților din 3 martie 1920, deși la ea nu se făcuse referire în tratatul final din 28 octombrie 1920. În sprijinul acestei formulări sunt aduse și afirmațiile lui G. I. Brătianu, care vedea o legătură între cele două părți ale tratatului, constatând că România, „în schimbul suveranității”, își asuma angajamente precum respectarea drepturilor minorităților, a cotei Basarabiei din datoria publică rusească etc. În acest context, consacrarea juridică a suveranității nu necesita o ratificare specială. Ea era necesară pentru partea a doua a tratatului, recunoașterea suveranității devenind efectivă din momentul semnării pactului. Protestul Rusiei sovietice și a Ucrainei sovietice, din 1 noiembrie 1920, referitor la semnarea Tratatului „fără participarea lor”, după cum consideră autorii, „lăsa să se înțeleagă că cele două republici puteau accepta o înțelegere în privința Basarabiei doar cu participarea lor nemijlocită”, absența Rusiei la conferință fiind percepută ca „un aspect vulnerabil” al tratatului.

În anii ce au urmat semnării acestuia (1922-1927), documentul a fost ratificat rând pe rând, cu unele întârzieri (determinate, așa cum afirmă autorii, de speranțele aderării SUA la acest tratat, ale reglementării amiabile aparte între cele două guverne cointeresate, de interesele proprii ale semnatarilor, de nedorința de a tensiona relațiile cu statul sovietic, în plină ascensiune și recunoaștere internațională) de patru din cele cinci semnare. Ratificarea a avut loc în pofida presiunilor și protestelor din partea URSS, care considera inadmisibilă o ingerință externă.

Singura țară care încă nu ratificase în această perioadă tratatul rămânea Japonia. În acest context, autorii studiului readuc în actualitate constatările lui N. Titulescu cu privire la poziția României în problema ratificării, evidențiind două greșeli comise: prima, „de a nu cere Japoniei ratificarea în momentul când chestiunea îi era indiferentă, sau chiar agreabilă”; a doua, „de a fi considerat acest tratat ca o sursă de drept cu condiția ratificării”. Ca o completare la cea de-a doua „eroare” remarcată de N. Titulescu, autorii insistă că „dimensiunea reală a Tratatului nu putea substitui o înțelegere cu Sovietele” în condițiile ieșirii din izolarea

internațională a URSS, precum și a realității că Rusia sovietică nu a fost parte a tratatului, pe care, în plus, îl mai contesta. Cât privește nerecunoașterea sovietică, autorii consideră că acest fapt „nu putea priva acordul de calitate de a se constitui într-o sursă deplină, odată respectate procedurile de ratificare”.

În continuare, autorii, fără a-i contesta și diminuea dimensiunile, scot în evidență „limitele” actului din 28 octombrie 1920, remarcând că intrarea URSS în scena internațională și-a pus puternic amprenta asupra destinului istoric al Tratatului Basarabiei. Problema ratificării devenise parte inseparabilă a disputelor sovieto-române în „problema basarabeiană” pe tot parcursul perioadei interbelice, generând implicații și complicații de rezonanță internațională. În consecință, „limitele Tratatului vor ieși tot mai mult în evidență”, fiind speculate cu abilitate de diplomația sovietică în perioada care a urmat semnării lui. Autorii opinează că „miza ratificării acordului, în special, după 1924, era punerea în vigoare a unui act juridic internațional care să consolideze drepturile istorice și naționale, precum și autoritatea, integritatea teritorială și suveranitatea României în poziția sa, inegală, cu Sovietele contestate”.

Unul din cele mai importante compartimente ale studiului, *România și Japonia în anii 1920-1927* (pp. 22-28), se încadrează în limitele cronologice cuprinse între semnarea acordului și ratificarea italiană și vizează relațiile dintre cele două state. Este vorba de perioada în care a fost ratată șansa istorică de a obține ratificarea din partea Japoniei. În elucidarea cauzelor care au determinat Japonia să nu ratifice Tratatul Basarabiei, autorii pornesc de la poziția rezervată a Japoniei, apropiată de cea a SUA, în problema Basarabiei, care s-a manifestat chiar în cadrul conferinței. După cum se menționează, aceasta s-a exprimat prin „dezacordul de a dezmembra Rusia”, „graba” semnării tratatului, „pretextul de a oferi bolșevicilor agitarea spiritului naționalist”, „momentul când un guvern reprezentativ rus nu-și poate face auzit glasul”. De asemenea, ca și SUA, Japonia aprecia că Rusia nu s-a aflat în stare de război cu Puterile Aliate; că aceasta trebuie să participe la negocierile privind stabilirea frontierei sale cu România; că era binevenită o amânare a soluționării acestei chestiuni până la formarea unui guvern stabil la Moscova. Mai mult, Japonia a semnat tratatul peste câteva zile. În același timp, fiind în stare de război cu bolșevicii, din considerente militare, Japonia era interesată de păstrarea unui contingent cât mai mare de trupe sovietice la hotarul pe Nistru cu România. Mai ales că Tratatul Basarabiei nu punea pe spatele statelor semnatare, cu excepția României, niciun fel de obligații economice sau militare. În acest context, autorii prezintă detalii concludente potrivit cărora România n-a exploatat „ocazia istorică” pentru a determina ratificarea tratatului de către Japonia. În perioada decembrie 1917 - iunie 1921, România a întârziat redeschiderea oficiului său diplomatic

la Tokyo, iar în perioada ce a urmat până la o nouă închidere a Legației diplomatice din motive financiare în martie 1922, problema ratificării nu a fost abordată. Lipsa misiunii diplomatice, care a fost redeschisă abia în iulie 1927, a condus la ratarea momentului oportun pentru soluționarea problemei, oferind, în schimb, Rusiei sovietice posibilitatea să profite de această situație.

Așa cum constată autorii, partea română a insistat asupra ratificării tratatului de către Japonia, pentru prima dată, abia la 26 octombrie 1923, deși Legația diplomatică a Japoniei la București a fost deschisă încă în 1922. Partea japoneză a afirmat că va ratifica tratatul doar după ce îl vor ratifica și celelalte state semnatare. Ministerul român de externe a acționat și prin intermediul altor state semnatare ale tratatului, însă tentativele diplomației britanice și franceze de a depune concomitent la Paris instrumentele de ratificare din partea tuturor semnatarilor nu au fost onorate de partea niponă. În relațiile cu diplomația japoneză privind necesitatea ratificării, partea română s-a axat, în primul rând, pe drepturile României asupra provinciei istorice, precum și pe situația de incertitudine din Basarabia, provocată de neratificarea tratatului.

În baza documentelor, autorii argumentează că, în pofida insistențelor diplomației românești, Japonia a continuat să motiveze neratificarea acordului din considerente geopolitice „înainte ca toate puterile europene, direct interesate, să se fi pronunțat în această problemă” și, „deoarece problema Basarabiei este o chestiune europeană, Japonia nu se putea pronunța înainte ca țările europene interesate să ia o decizie”. Chiar și atunci când doar Italia nu-l ratificase, partea niponă avea să declare „de îndată ce și Italia va da încuviințarea sa acestui tratat, ratificarea Japoniei va urma de la sine”.

Evidențiind atitudinea „pasivă” a Japoniei în acordul basarabeian drept singulară în totalitatea tratatelor semnate la Paris și ratificate de Japonia, autorii remarcă atitudinea ei diferită față de alte tratate. Din totalitatea circumstanțelor ce au determinat poziția Japoniei în problema ratificării Tratatului Basarabiei, în viziunea autorilor, decisiv a fost factorul sovietic și interesele economice nipone în Extremul Orient.

În acest context, un compartiment aparte al studiului, *Interesele economice ale Japoniei în Orientul Îndepărtat* (pp. 28-35), vizează modificările de tactică în comportamentul japonez, după ce Italia, ultimul stat european, a ratificat tratatul în martie 1927, justificând amânarea ratificării prin existența unor probleme dificile de ordin politic și economic în relațiile cu URSS. În opinia autorilor, cea mai importantă problemă de ordin economic a fost pescuitul japonez în spațiile acvatice sovietice și concesiile ruso-sovietice în această chestiune, consfințite în diverse convenții, acorduri, tratate semnate până la și după instaurarea regimului bolșevic în Rusia,

care îi avantajau pe pescarii japonezi, contribuind la monopolizarea pescuitului în apele adiacente litoralului rus și ulterior sovietic. Concluzia autorilor este relevantă, deoarece această problemă a persistat în relațiile bilaterale de-a lungul întregii perioade interbelice ca una prioritară, în raport cu altele, care apăreau episodic.

Într-un compartiment consistent, *Moscova-Tokio și chestiunea Tratatului* (pp. 35-48), este examinat și demonstrat primatul relațiilor bilaterale nipono-sovietice în raport cu ratificarea tratatului și interesul sovietic deosebit față de neratificarea de către Japonia a acestui act, în condițiile în care nu reușise, în pofida presiunilor, să influențeze asupra ratificării de către Anglia, Franța și Italia. În acest context, autorii elucidează acțiunile întreprinse de diplomația sovietică pentru a determina Japonia să se abțină. Pentru a obține bunăvoința și angajamentul acesteia de a amâna ratificarea tratatului sau de a nu-l ratifica în genere, partea sovietică era dispusă să facă unele concesii și promisiuni economice, pe lângă cele deja existente. De asemenea, se va recurge la demersuri diplomatice, amenințări, propagandă în mediul opiniei publice japoneze și la alte mijloace din arsenalul propriu unei puteri în plină ascensiune.

Un interes deosebit îl prezintă analiza „dilemei”, când după ratificarea italiană în martie 1927, Japonia își pierduse ultima „scuză” pentru amânarea ratificării. La acel moment, menționează autorii, Japonia identificase patru opțiuni: să ratifice, să nu ratifice, să păstreze tăcerea, să ratifice după obținerea consimțământului sovietic. În consecință, Japonia se confrunta cu o situație contradictorie, care, în opinia autorilor se rezuma la următoarele: dacă ratifică, își va deteriora relațiile cu URSS; dacă nu-l ratifică, riscă să se confrunte cu nemulțumirile Franței, Angliei și Italiei. Respectiv, Japonia a continuat amânarea chestiunii. Acest comportament este explicat prin faptul că Japonia nu avea niciun fel de interese comune cu România, nu era dispusă să se amestece în afacerile europene, iar ratificarea ar fi produs o impresie categoric negativă asupra opiniei publice din URSS. În continuare, autorii evidențiază cronologic abordarea problemei ratificării în relațiile sovieto-nipone și angajamentele japonezilor. Astfel, inițial, în raporturile bilaterale, Japonia asigura URSS că nu va ratifica tratatul „până când puterile europene nu-l vor ratifica”; după 1927, ca un compromis, afirma că nu-l va ratifica până la stabilirea relațiilor diplomatice sovieto-române.

Subiectul central al studiului este examinat în partea a V-a: *Demersurile legăției române la Tokio* (pp. 48-54). Compartimentul propune o perspectivă de ansamblu asupra cauzelor ce au determinat Japonia să amâne ratificarea tratatului, precum și a motivelor din care România a abandonat, după 1933, demersul diplomatic în vederea obținerii ratificării lui de către Japonia. Motivele neratificării i-au fost expuse lui I. Vasiliu, ministru plenipotențiar la Tokyo, după redeschiderea,

în 1927, a Legației române. Acestea erau exprimate prin multitudinea de interese economice, politice și geostrategice pe care Japonia le avea de soluționat cu Sovietele, începând de la cele privind pescuitul, concesiunile de petrol, lemn și cărbune și încheind cu cele legate de China, Mongolia și căile ferate din Manciuria.

Între timp, remarcă autorii, interveniseră schimbări radicale în relațiile sovieto-nipone. Dacă la momentul semnării tratatului Japonia era în relații inamicale cu Rusia sovietică, la momentul redeschiderii Legației române la Tokyo, Japonia întreținea raporturi diplomatice și relații strânse de colaborare economică cu URSS, vitale pentru viitor. Erau în derulare și alte tratate, favorabile Japoniei. Partea niponă mai motiva amânarea ratificării prin lipsa de insistență din partea României, afirmând că până atunci, „în lipsa Legației române, s-a auzit doar vocea Sovietelor”. De asemenea se insista că nu era de ignorat nici opinia publică japoneză care avea așteptări mari de pe urma colaborării cu URSS. Or, populația din nordul Japoniei era dependentă de pescuitul în apele concesionate. Așadar, problema ratificării avea „implicații serioase” pentru poporul japonez.

În continuare, se accentuează că diplomația japoneză își manifesta nedumescirea de ce România își dorea ratificarea tratatului care, fiind contestat de URSS, nu-i putea garanta frontiera de răsărit. În acest context, Japonia și-ar fi dorit ca cele două țări să ajungă la o înțelegere directă în privința Basarabiei, fapt ce i-ar fi permis să ratifice tratatul de la Paris fără a jigni pe niciuna dintre ele. Mai mult, unii diplomați japonezi i-au sugerat lui I. Vasiliu că țara lor a comis o greșală semnând Tratatul Basarabiei, regretând că n-a procedat la fel ca SUA.

În opinia autorilor, guvernul japonez rămânea fidel politicii sale de amânare nesfârșită a ratificării, cum se stabilise în 1927 cu diplomatul sovietic Grigori Besedovski, urmărind în același timp evoluția relațiilor sovieto-române: „Am vrea să ratificăm, dar avem prea multe chestiuni în suspensie în relațiile noastre cu Rusia, deci trebuie să așteptăm un moment mai bun”.

Din 1933, pe fundalul eșecului de până atunci de a convinge guvernul japonez, noul ministru de externe al României, N. Titulescu, a abandonat orice campanie pentru ratificarea japoneză („decizia de non-intervenție la Tokio”). Astfel, autorii consideră că sistarea demersurilor diplomatice și renunțarea la ratificarea Japoniei ar putea a fi calificate drept o treia „eroare” comisă de diplomația română, deoarece convingerea lui N. Titulescu că problema recunoașterii suveranității României asupra Basarabiei va fi soluționată în urma normalizării și restabilirii relațiilor diplomatice cu URSS, de apropiere de Soviete, în contextul politicii franceze de securitate colectivă, nu a dat rezultatele scontate. Mai mult, după cum se constată în studiu, nici după demiterea lui Titulescu în 1936 partea română n-a reluat demersurile pe lângă autoritățile japoneze.

Motivele care au marcat decizia României de a nu relua tratativele cu partea niponă în problema vizată sunt expuse în ultimul compartiment, intitulat *O evaluare a oportunității ratificării nipone* (pp. 55-60). Paradoxal, în anul 1938, în contextul deteriorării relațiilor cu URSS și incidentelor armate, ambasadorul japonez la Moscova îl întreba pe omologul său român dacă România mai era interesată de ratificare. Japonia, după cum declara acesta, ar fi fost interesată. Propunerea japoneză, apreciată de autori în baza surselor istoriografice și documentare drept un mijloc de presiune asupra URSS și „balon de încercare” a relațiilor bilaterale, a trezit suspiciuni părții române, deoarece în ambele capitale existau ambasade unde putea fi abordată direct chestiunea, diplomații români întrebându-se dacă demersul nu era o inițiativă personală. Puse pe tapet, pentru România dezavantajele ar fi fost mai numeroase decât avantajele acceptării și s-a considerat inoportun să se insiste. S-a apreciat că o eventuală ratificare japoneză va provoca protestul sovietic și ar redeschide problema Basarabiei; revenirea la situația din 1918-1934 era considerată întârziată și inoportună în situația internațională tensionată. În acest context, autorii reiterează că s-a ajuns la situația când „era rândul României să evite orice posibile dificultăți în relațiile sale cu Sovietele și ea a trebuit să decline oferta japoneză”. Concluzia formulată este că tratatul n-a fost ratificat de Japonia și, respectiv, n-a intrat în vigoare.

În epilogul studiului *Istoria își va spune cuvântul* (pp. 60-64), intitulat pe baza unei fraze a lui Gheorghe Davidescu (ministru român la Moscova) din convorbirea sa cu V. Molotov la 26 iunie 1940, cu prilejul înmânării ultimatumului sovietic, se descrie ultimul act al dramei basarabene. Printre „argumentele” nefondate privind pretențiile sovietice asupra Basarabiei, a fost invocat și faptul că tratatul din 28.10.1920 nu are valoare internațională, deoarece nu a fost ratificat de toate statele semnatare, deci nu se viola un acord internațional. Gh. Davidescu argumenta că drepturile României sunt mai puternice decât semnăturile pe documente internaționale. Analizând argumentul formulat de ministrul sovietic de externe, autorii concluzionează că referința lui V. Molotov la tratatul rămas neratificat de Japonia era o confirmare a faptului că diplomația sovietică a urmărit cu atenție, în cei aproape 20 de ani de la semnare, parcursul acordului de la Paris. Totodată, a relevat calitatea sa de document internațional. Neintrarea în vigoare a făcut mai ușoară invazia sovietică în Basarabia. Prilejul de jubilarie diplomatică a lui V. Molotov se datora neratificării tratatului de către Japonia, și nu nerecunoașterii acordului de către guvernul sovietic, după cum s-a pretins în toți acei ani.

Formulând întrebarea firească „oare ce i-ar fi putut spune V. Molotov lui Gh. Davidescu dacă actul din 28.10.1920 ar fi avut și putere juridică internațională?”

autorii reafirmă concluzia istoriografiei problemei – „tot fără efect ar fi rămas”, în contextul în care nimic nu mai conta din sistemul tratatelor de la Paris în contextul situației internaționale de atunci.

Baza izvoristică a lucrării o constituie 80 de documente din arhivele diplomatice ale României. Selectate riguros și aranjate în ordine cronologică, în funcție de aspectele abordate în studiu, documentele oferă cititorului detalii inedite, relevante referitoare la întregul proces al recunoașterii internaționale a Unirii Basarabiei cu România, precum și la problema ce vizează neratificarea acestui act de către Japonia. (pp. 65-185). Lucrarea se încheie cu un *Indice de nume* (pp. 186-188).

Fără a pretinde la o tratare exhaustivă a problemei, lucrarea înlesnește o mai bună cunoaștere a poziției Japoniei în problema vizată, ca și a jocului larg de interese în problema semnării și ratificării Tratatului Basarabiei. Prin abordarea interdisciplinară a problemei, studiul și documentele pot fi de un real folos unui cerc larg de cititori: diplomați, istorici, juriști, politologi, tuturor celor interesați de istoria relațiilor internaționale în prima jumătate a sec. XX, dreptul internațional, politica externă a României, de problema Basarabiei în context european și universal. Astfel, volumul în ansamblu deschide noi perspective și oferă o nouă paradigmă pentru cercetarea problemei în context interdisciplinar.

Prin prezentarea contextualizată, respectarea principiului cauzalității, punerea în circulația științifică a unor documente inedite, prezentarea în complexitate a aspectelor definitorii ale problemei și a concluziilor formulate, lucrarea se încadrează în categoria investigațiilor ce depășesc cadrul strict național. Apreciem efortul conjugat al autorilor și considerăm că această lucrare este de o mare valoare științifică și actualitate stringentă, mai ales în contextul consumării unui secol de la semnarea Tratatului Basarabiei de către Marile Puteri.

Valentin BURLACU

Adresa redacției:
or. Chișinău MD 2001
strada Tighina, 47
tel/fax 22 30 34
e-mail: istorie_militara@yahoo.com
www.istoriamilitara.md